

MİSBAH

ÇAĞDAŞ DİN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Dr. S. Vahid Kaşanî
Başlarken

Komisyon
İmam Hasan'ın Hayatına ve
Üstün Konumuna Genel Bir Bakış

Üstad Râzî Âl-i Yâsîn
İmam Hasan Hilafet Dönemi ve
Barışa Götüren Süreç

Dr. Ramazan Muhammedî
İmam Hasan'ın İlmî Mirası

Prof. Dr. S. Cevad Hüseyinî
İmam Hasan'ın Barış Yapmasının
Temel Sebebi; Halkın Dünya Tutkusu ve
İmam'ı Yalnız Bırakması

Dr. Nesrin Vahabzade
İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Dönemlerinin
Karşılaştırmalı İncelemesi

Doç. Dr. Kâves Ruhî Berendek
6. Yüzyıla Kadar Şia ve Ehlisünnet'in Tarih ve
Hadis Kaynaklarında İmam Hasan'ın Barışın
Nedenlerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Doç. Dr. S. Hüseyin Fellahzade
6. Yüzyıla Kadar Şii ve Ehlisünnet'in Kaynaklarda
İmam Hasan'ın Barışının Maddelerine İlişkin
Karşılaştırmalı İncelenmesi

S. Âsîf Kazimî
İmam Hasan'ın Barıştan Sonraki Siyasî Tutumu

Doç. Dr. Hamid Rıza Hatemî
İmam Hasan'ın Yaptığı Barışın Şekillenmesinde
Etkili Psikolojik Operasyon Taktikleri

Dr. Fatıma Sultan Muhammedî
Kahramanca İtidal: İmam Hasan'ın
Zafer Stratejisi

Prof. Dr. Resul Caferiyan
Hz. Hasan'ın Çok Evliliği Efsanesi ve
Detaylı İncelemesi

Doç. Dr. Resul Muhammed Ca'ferî
İmam Hasan'a "Çok Boşanan" Yakıştırmasıyla
İlgili Uydurma Rivayetlerin Eleştirel Tahkiki

Prof. Dr. S. Taki Varidî
İmam Hasan'ın Çok Evlenip Boşandığına Dair
İddialara Cevap

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Sahibi

Uluslararası el-Mustafa
(Üniversitesi Türkiye Temsilciliği)
adına, Dr. S. Vahid Kaşanî

MİSBAH
**ÇAĞDAŞ DİN ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

Yayın Türü:
Ulusal Süreli Yayın

Kış 2021,
Yıl: 9, Sayı: 17

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

MİSBAH
**ÇAĞDAŞ DİN ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

Kış 2021
İmam Hasan (a.s) Özel Sayısı

Yayın Yönetmeni
Yusuf Tazegün

Yazı İşleri Müdürü
Dr. Fazil Ağış

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi • Prof. Dr. Ali Güzelyüz
Prof. Dr. Ahmet İshak Demir • Prof. Dr. Mehmet Nur Doğan
Prof. Dr. Caner Taslaman • Prof. Dr. Muhammed Mehdi Gürciyan
Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş • Doç. Dr. Ali Kürşat Turgut
Doç. Dr. Mehmet Çelenk • Doç. Dr. Enis Doko
Doç. Dr. Muhammed Mehdi Safurai
Doç. Dr. Muhammed Ali Hacıdehabadi • Dr. Ahmet Yeşil
Dr. Fevzi Yiğit • Dr. Sedat Baran • Dr. Nesrin Miyanecî

Teknik Redaksiyon
Hasan Bedel, Kadir Tezşah, Nurcan Altun

Baskı Hazırlık
DBY Ajans
İrfan Güngörür, Emre Güngör

Adres

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No:108
Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel: (0212) 664 46 40 • el-mustafa@hotmail.com

İçindekiler

Dr. S. Vahid Kaşanî	5	Başlarken
Komisyon	7	İmam Hasan'ın Hayatına ve Üstün Konumuna Genel Bir Bakış
Üstad Râzî Âl-i Yâsîn	31	İmam Hasan Hilafet Dönemi ve Barışa Götüren Süreç
Dr. Ramazan Muhammedî	47	İmam Hasan'ın İlmî Mirası
Prof. Dr. S. Cevad Hüseyinî	65	İmam Hasan'ın Barış Yapmasının Temel Sebebi; Halkın Dünya Tutkusu ve İmam'ı Yalnız Bırakması
Dr. Nesrin Vahabzade	71	İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Dönemlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi
Doç. Dr. Kâves Ruhî Berendek	81	6. Yüzyıla Kadar Şia ve Ehlisünnet'in Tarih ve Hadis Kaynaklarında İmam Hasan'ın Barışın Nedenlerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi
Doç. Dr. S. Hüseyin Fellahzade	99	6. Yüzyıla Kadar Şii ve Ehlisünnet'in Kaynaklarda İmam Hasan'ın Barışının Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı İncelenmesi
S. Âsîf Kazımî	115	İmam Hasan'ın Barıştan Sonraki Siyasî Tutumu
Doç. Dr. Hamid Rıza Hatemî	133	İmam Hasan'ın Yaptığı Barışın Şekillenmesinde Etkili Psikolojik Operasyon Taktikleri
Dr. Fatıma Sultan Muhammedî	157	Kahramanca İtidal: İmam Hasan'ın Zafer Stratejisi
Prof. Dr. Resul Caferiyan	177	Hız. Hasan'ın Çok Evliliği Efsanesi ve Detaylı İncelemesi
Doç. Dr. Resul Muhammed Ca'ferî	187	İmam Hasan'a "Çok Boşanan" Yakıştırmasıyla İlgili Uydurma Rivayetlerin Eleştirel Tahkiki
Prof. Dr. S. Taki Varidî	205	İmam Hasan'ın Çok Evlenip Boşandığına Dair İddialara Cevap

Başlarken

Dr. S. Vahit Kaşanî

Yüce Allah, kullarının hidayeti için peygamberler göndermiş, peygamberlerini vahiy ile desteklemiş, insanlığın kurtuluş reçetesi olan ilahi öğretileri en güzel şekilde açıklamıştır. Özellikle de son peygamber olan Hz. Resulullah'ın dini, dinlerin en mükemmeli ve öğretileri ise en kapsamlı olanıdır.

Peygamber Efendimiz nice zorluklara katlanarak evrensel dini yaymaya çalışmış ve bu dinin koruyucuları olarak da tertemiz Ehlibeyt'ini tanıtmıştır. Bir Müslüman olarak Peygamber Ehlibeytini, siyasi yönden uyulması gerekenler olarak kabul etmek ile birlikte; dini ve ilmi yönden de Kuran'ın müfessirleri, sorunların çıkış yolu ve şüphelerin cevaplayıcıları olarak da görmeliyiz.

Nitekim o Hazret'in (s.a.a), Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisi yahut yaşamı boyunca onları ön planda tutması sıradan bir baba yahut dede sevgisinden kaynaklanmıyordu. Onların yeryüzündeki en üstün kullar olmaları ve son dinin koruyucuları olmaları nedeni ile idi.

Tüm Müslümanların hayranlık duyduğu ve yürekte bir sevgi beslediği bu şahsiyetlerden biri de Peygamber'in ciğerparesi Hz. Hasan'dır. O dedesinin eğitiminden geçmiş, hakkında Kuran ayetleri nazil olmuş ve Resulullah'ın onlarca hadisinde övgüsüne mazhar olmuş biridir. Hadis ravilerinin görüş birliği ile cennet ehli gençlerin efendisi, Resulullah'ın soyunu sürdüren iki kişiden, Resulullah'ın (s.a.a) Necran Hristiyanları karşısında iftihar ettiği dört kişiden, yüce Allah'ın günah kirinden arındırarak tertemiz kaldığı kimselerden, yine yüce Allah'ın sevilmelerini emrettiği yakınlarından, arkalarından gidenlerin kurtulup yollarından ayrılanların sapıtıp azdığı iki paha biçilmez emanetten biridir.

Evet, Onun sayesinde Öz Muhammedi İslam varlığını koruya bildi ve onun mücadelesi neticesinde bu dini yok etmeye çalışanlar başarısızlığa uğradı. Belki de işte tam bu yüzden; hakkındaki tarihî gerçekleri çarpıtılmış ve İmam Hasan b. Ali'nin parlak siması, yüzeysel düşünen insanların ve araştırmaksızın hüküm verenlerin gözünde yetersiz bir

kişilik, kadın düşkünü, hilâfeti dünya malına satan bir halife olarak gösterilmiştir. Maalesef tarih boyunca ve halen de günümüzde bile bu yüce şahsiyet hakkında son derece çirkin, haksız, mantıksız ve gerçekten uzak nitelikler ona yakıştırmıştır.

Değerli Misbah okuyucuları!

İşte bu nedenle tamamen araştırma ve kaynaklara dayanarak atılan iftiralar ve yer-siz yakıştırmalara cevap niteliğinde dergimizin yeni sayısını "İmam Hasan (a.s) Özel Sayısı " olarak hazırladık. Bu sayıda, en doğru sözlerin kaynağı olan Kuran ayetleri ve Hz. Resulullah'ın hadislerinden faydalanarak, yine sağlam tarihi veriler doğrultusunda hazırlanan makaleleri sizlerin istifadesine sunduk.

Bu özel sayımızda önce İmam Hasan'ın yaşamını genel olarak ele alıp, sonrasında Peygamberimiz yanındaki üstün konumunu inceleyeceğiz. Daha sonra Muaviye ile barış anlaşılmasının nedenlerini özellikle sosyolojik açılarından değerlendirip, hakkında atılan iftiralara cevap vermeye çalışacağız.

Dünya ve ukba hayatımız için faydalı olacağını ümit ettiğimiz birbirinden seçkin ve alanında uzman düşünürlerin bu makalelerinin hakiki yurdumuz için birer azık olmasını ümit ediyoruz.

Her zaman olduğu gibi yine siz değerli okuyucularımızdan her türlü yapıcı eleştirileri bizimle paylaşmanızı diler, çok daha güzel sayılarla buluşmayı Yüce Mevla'dan niyaz ederiz.

Selam ve saygılarımızla...

İmam Hasan'ın Hayatına ve Üstün Konumuna Genel Bir Bakış

Komisyon

Kısaca İmam Hasan'ın Hayatı

İmam Ebu Muhammed Hasan b. Ali b. Ebu Talip el-Müçteba, hadis ravilerinin görüş birliği ile Peygamberimizden (s.a.a) sonra gelen Ehl-i Beyt İmamları'nın ikincisi, cennet ehli gençlerin efendisi, Resulullah'ın soyunu sürdüren iki kişiden, Resulullah'ın (s.a.a) Necran Hıristiyanları karşısında iftihar ettiği dört kişiden, yüce Allah'ın günah kirlinden arındırarak tertemiz kıldığı kimselerden, yine yüce Allah'ın sevimlerini emrettiği yakınlarından, arkalarından gidenlerin kurtulup yollarından ayrılanların sapıtıp azdığı iki paha biçilmez emanetten biridir.

Dedesi olan Resulullah'ın (s.a.a) kucağında büyüdü. Onun peygamberliğinin, yüce ahlâkının ve hoşgörüsünün kaynağından beslendi. Peygamberimiz (s.a.a) ebediyet yurduna intikal edinceye kadar onun gözetimi altında yaşadı. Bu süre içinde Resul-i Ekrem (s.a.a) ona yol göstericiliğini, edebini, heybetini ve önderlik yeteneğini miras bıraktı; onu babasının arkasından kendisini bekleyen imamlık makamına lâayık hâle getirdi.

Peygamberimiz (s.a.a) birkaç kez tekrarladığı şu sözleri ile söz konusu imamlığa lâayık olma gerçeğini açıkça ifade etmiştir:

Hasan ve Hüseyin ayakta olsalar (kıyam etseler) de, otursalar (kıyam etmeseler) de imamdırlar. Allah'ım! Ben onları seviyorum, sen de onları sevenleri sev.

Bu İmam'ın şahsında, soy ve asalet şerefine ek olarak, peygamberlik ve imamlık soyuna mensup olma şerefi de birleşti. Müslümanlar onda dedesinde ve babasında buldıkları nitelikleri buldular. O kadar ki, o, Müslümanlara o iki yüce şahsiyeti hatırlatıyordu. Bu yüzden onu sevdiler ve kendisine saygı gösterdiler. Özellikle İslâm ümmeti daha önce benzerini tanımadığı acı olaylarla dolu bir hayat aşamasına girdikten sonra karşılaştığı problemlerin çözümünde zorluk çektiği dinî meselelerde babasından sonra onu tek başvurulacak merci olarak benimsemişti.

Bu temiz ve seçilmiş (Müçteba) İmam, Allah yolunda sıkıntılara ve sıkıcı gelişmelere katlanma, güzel sabırla ve büyük yumuşak huylulukla donanmış olma bakımından bütün davranışlarında ve hayatının her aşamasında Hz. Peygamber (s.a.a) kaynaklı yüce İslâm ahlâkının ideal bir örneği olmuştur. Öyle ki, en amansız düşmanı olan Mervan b. Hakem, onun yumuşak huyluluğunun yüksek dağlar ile boy ölçüştüğünü itiraf etmişti. Ayrıca hoşgörüde, iyilikseverlikte, cömertlikte ve eli açıklıkta diğer iyilikseverler ve cömertler arasında, o (üzerine selâm olsun), parmakla gösterilecek bir şöhet elde etmişti.

Bu seçkin İmam, dedesinin vefatından sonra temiz ve doğruluk ölçüsü olan annesi Fatumatü'z-Zehra (a.s) ile vasilerin ve temiz insanların önderi babasının gözetiminde kaldı. Babası ile annesi, bu dönemde dedesinin halifeliğini gasp edenler ile sürekli mücadele hâlinde idiler. İmam'ın hayatının bu ikinci sayfası, çok geçmeden annesi Fatumatü'z-Zehra'nın mazlumca şehadeti ile kapandı. Bu dönemde babası Ali b. Ebu Talip (a.s), yoğun sıkıntılarla çepeçevre kuşatılmıştı. İmam Hasan (a.s) çocuk yaşında bütün bu sıkıntıları görüyor ve acılarını yudumluyor; fakat bilinci, sosyal olaylara ve gelişmelere yönelik duyarlılığı bakımından kendisinden beklenebilecek olan katkının çok daha fazlasını yapıyordu. İşte bundan dolayı daha önce Peygamberimizin (s.a.a) ona verdiği önemin çapını gözleri ile görmüş olan Müslümanların takdirini ve saygısını kazanmıştı.

İmam (a.s), Ömer'in halifeliği döneminde gençlere yöneldi; babası ile birlikte insanları eğitme, bilgilendirme ve problemlerini çözme işi üzerinde yoğunlaştı.

İmam Hasan (a.s), Osman'ın halifeliği döneminde babasının tarafında yer alarak, İslâm'ın yararı için samimi çalışmalar yaptı. Babası ile birlikte Osman'ın halifeliği döneminde ümmetin ve İslâm devletinin bünyesinde yayılmaya başlayan fesadın önüne geçmeye çalıştı.

İmam Ali (a.s), tıpkı diğer sahabiler gibi Osman'ın ve taşradaki yönetim kadrosunun uygulamalarından memnun değildi. Fakat Osman'ın öldürülmesi düşüncesine de karşı idi. Bu gerekçe ile iki oğlu ile birlikte barışçı ve hikmetli yapıcı bir tutum benimsemişti. Fakat İmam Ali'nin (a.s), problemleri ilâhî direktiflerin ışığında çözme amaçlayan bu yapıcı tutumu ısrarla sürdürmesine rağmen, Osman'ın yakın çevresi siyasî ortamın gerginleşmesine yol açan tutumlarını ınatla sürdürerek, halifenin öldürülmesi girişiminin dolaylı teşvikçileri oluyordular.

İmam Hasan (a.s), babasının bütün sözlerinde ve hareketlerinde onun yanı başında ayrılmaz bir parçası gibi idi. Giriştiği bütün savaşlara onunla birlikte katıldı. Savaşın en kritik anlarında babasından vuruşmaya devam etmesine, çatışmaya dalmasına izin vermesini isterdi. Oysa babası onun ve kardeşi Hüseyin'in (ikisine de selâm olsun) can güvenliği konusunda çok titiz idi. Çünkü onların öldürülmeleri ile Resulullah'ın (s.a.a) soyunun kesilmesinden korkuyordu.

İmam Hasan (a.s), babasının son anına kadar yanında kaldı. Babasının Irak halkından yana çektiği sıkıntıları, o da birlikte çekti. Muaviye'nin her yana aleyhte propaganda yapan kişileri saldırdığını, babasının ordu komutanlarını mal ve mevki vaatleri ile kandırarak ayarttığını gözleri ile görerek, babasının acılarını paylaştı. Öyle ki bu ayartmalar sonucunda birçok ordu komutanının yanından ayrıldığı görülen İmam Ali (a.s), ölmek veya

öldürülmek suretiyle onlardan ayrılmayı arzu eder hâle geldi. Nitekim sonunda şehit oldu. Böylece İmam Hasan b. Ali (a.s), bu sayısız sıkıntılar ortasında, bir yandan sözünde durmayan Kûfe halkı, bir yandan sapık Haricîlerin kılıç artıkları ve öte yandan da zalim Şam halkının meydan okumaları arasında kaldı.

Emirü'l-Müminin Hz. Ali'nin (a.s) oğlu İmam Hasan'ın halifelliğini onaylayıp kendisine peygamberlik miraslarını teslim etmesinden sonra Kûfe halkı, muhacir ve ensar topluluğu etrafında toplanarak ona biat etti. Zaten daha önce yüce Allah onu her türlü noksanlıktan ve günah kirinden arındırmıştı. Bunun yanı sıra İmam Hasan ilim, takva, kararlılık ve liyakat gibi halifelik gereklerini bütünü ile şahsında bir araya getirmişti. Bunun sonucu olarak Kûfe ve Basra halkı ona biat etmek için yarışa girdiler. Ayrıca daha önce babasına bağlı kalan ve ona biat etmiş olan Hicaz, Yemen, Fars ve diğer bölge halkları da bu biat yarışına katıldılar. Hz. Hasan'a yapılan bu biatin haberleri Muaviye ile adamlarına ulaşınca, durumunu sarsmak ve işlerini karıştırmak için ellerinden gelen bütün hileleri ve aldatmacaları işletmeye koyuldular.

İmam Hasan (a.s), babasının arkasından halifelik yetkisini teslim alır almaz fitne ve komplot ile dolu olan o olumsuz ortamda yapılabileceklerin en iyisini yapmaya girişti. Eyaletlere yeni valiler tayin etti. Bu valilere adaleti, iyiliği, zulüm ve haksızlıklarla mücadeleyi ilke edinen bir tutum benimsemelerini emretti. Dedesi Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.a) güttüğü politikanın uzantısı olan babasının yolunu ve sistemini devam ettirdi.

İmam Hasan (a.s), Muaviye'nin münafıklığını, hilekârlığını, dedesinin peygamberlik misyonuna yönelik düşmanlığını, cahiliye geleneğini hortlatmaya dönük çabalarını... çok iyi biliyordu. Bütün bunları çok iyi bilmesine rağmen, işin başında ona savaş açmayı ilân etmekten kaçındı. Bunun yerine üst üste yazdığı mektuplarla onu anlaşmazlıkları gidermeye ve Müslümanları ortak ilkeler etrafında birleştirmeye çağırdı. Böylece ona bu konuda bir bahane veya bir mazeret sebebi bırakmamış oldu. Ardından da savaşa girmek zorunda kaldı.

İmam Hasan (a.s), Muaviye'ye bu yapıcı mektupları gönderirken onun, isteğine olumlu karşılık vermeye yanaşmayacağını, özellikle babası Emirü'l-Müminin'e karşı çevirdiği entrikalarda geçici bir başarı elde ettikten sonra o günlerdeki tutumundan daha pervasız ve çirkin bir tavır takınacağını iyi biliyordu. Daha açıkçası, Muaviye'nin eğer entrika çevirme yolunu kapalı görürse, askerî güç kullanma yoluna başvuracağından emindi. Fakat İmam (a.s), Emevî hanedanının Hz. Peygamber'e (s.a.a) ve onun Ehl-i Bey'tine karşı içlerinde beslediği kini ve düşmanlığı, İslâm'a ve Müslümanlara yönelik entrikacı niyetlerini açığa çıkarmakla görevli idi.

Öte yandan İmam Hasan'ın (a.s) çoğu ordu komutanları ile sağlam ilişkileri bulunan Muaviye, şartların kendi lehine olduğundan emindi. Bu rahatlık içinde ayrıca İmam'a (a.s) rüşvet teklif ederek, kendisinden sonra onu halife yapacağını vadederek ve başka yollarla kamuoyunu yanıltarak amacına ulaşmaya çalıştı. Fakat İmam (a.s), Muaviye'nin tehditlerine ve vaatlerine boyun eğerek tutumunu değiştirmeye yanaşmadı. Muaviye, İmam'ın (a.s) ilkelerine bağlı kesin kararlılığını görünce, savaş hazırlığına girişti. Savaşın kendi lehine

sonuçlanacağından, İmam Hasan'ın (a.s) ve kendisine gönülden bağlı askerlerinin ya şehit veya esir düşeceklerinden emin idi. Fakat böyle bir saldırıya giriştiği takdirde, Müslüman halka vermeye çalıştığı meşruiyet görüntüsünü kaybedeceğinden korkuyordu. Bundan dolayı Muaviye, İmam (a.s) ile savaşa girmeyi tercih etmeyerek entrikaya, aldatmacılığa, kandırmacılığa, vicdanları satın almaya ve İmam'ın (a.s) ordusunu dağıtmaya ağırlık verdi.

Bu durumda İmam (a.s) için, ateşkesi tercih etmekten başka bir çare kalmamıştı. Çünkü ordusunun ve komutanlarının çoğu kendisine sırt çevirmiş, kendisini yalnız bırakmıştı. Sadece kendi ev halkı ile sadık sahabîlerinden oluşan çok küçük bir grup yanında kalmıştı. O zehirli ortamda kötüyü daha kötüye tercih ederek iktidar iddiasından feragat etti.

Onun barışı tercih etmeye yönelik bu kararı, son derece hikmetli ve siyaset açısından dâhiyane bir karar idi. O, bu kararı ile İslâm'ın yüce çıkarlarını ve vazgeçilmez amaçlarını gerçekleştirmeye doğru hayatî bir adım atmıştı.

İmam Hasan (a.s), Muaviye'nin zulmüne sabırları yetmeyen taraftarlarının ve dostlarının ateşli eleştirilerine maruz kaldı. Oysa bunların çoğunluğu, İmam'ı (a.s), savaştan kaçınarak iktidardan feragat etmeye zorlayan zor şartların bilincinde idi. Diğer yandan bu ateşkes, Emevî hanedanının, içlerinde gizli tuttukları İslâm'a ve İslâm'ın sadık çağırıcılarına yönelik kinini ve İslâm'ın tarihe gömdüğü cahiliye geleneğini bütün unsurları ile hortlatmaya dönük hırsını açığa çıkarıyordu.

İmam Hasan'ın (a.s) şartlı barışı, Muaviye'nin cahiliye kökenli gerçek projelerinin ortaya çıkmasının ve saf Müslüman halkın onun kim olduğunu öğrenmesinin önünü bütün genişliği ile açmış oldu. Bundan dolayı bu barış, düşmanın, arkasında saklandığı siyasî hileleri rezalet olarak ortaya çıkaran niteliği sebebi ile bir zafer oldu.

İmam Hasan'ın (a.s) bu plânının başarısı, Muaviye'nin sapık mahiyetini ortaya koymaya katkıda bulunmaya başlaması ile belirginlik kazandı. Bu katkı şöyle gerçekleşti: Bizat Muaviye o güne kadar İslâm için savaşmadığını, savaşmaktaki tek amacının iktidara gelmek ve Müslümanları egemenliği altına almak olduğunu ve İmam Hasan ile yaptığı barışın hiçbir şartına uymayacağını açık bir dille ilân etti.

Bu ilânla ve Muaviye'nin İmam Ali (a.s) ile seçkin oğullarının izledikleri çizginin kırılması ve onun en seçkin sahabîlerinin ve sevenlerinin öldürülmesi istikametinde bu ilân izleyen adımları ile Emevî hanedanının çirkin yüzünü örten perde açılmış oldu. İmam Hasan (a.s) bu olumsuz şartlar altında yönetim dışında bırakılmış olmasına rağmen, bu çizginin varlığının korunması konusundaki sorumluluğunun gereğini yerine getirmeye çalıştı. Bu çizginin halk düzeyindeki tabanına yöneldi. Halkı bilinçlendirip teşkilâtlandırmak yolu ile bu çizgiyi, onu tehdit eden tehlikelerin etkisinden uzak tutmaya gayret etti.

Sıkı gözetimlerin ve baskıların getirdiği zorluklara rağmen bu uğurdaki rolü son derece etkili ve yapıcı oldu. Arka arkaya gelen suikast girişimlerine hedef oldu. Bu girişimler, İmam'ın (a.s), ümmetin duygularına ve gelişmekte olan bilincine tercüman olan bir güç olarak Muaviye'nin yüreğine korku saldığını gösteriyordu. Anlaşılan, halktaki bu duygu ve bilinç birikiminin, günün birinde Emevî hanedanının zulmüne karşı bir ayaklanmaya

dönüşmesi tehlikesi göz ardı edilmiyordu. Bundan dolayı İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın, kardeşi İmam Hüseyin'in (a.s) gerçekleştirdiği devrime gerçek bir zemin hazırladığı yolundaki yorumlar, haklılık kazanmıştır.

İmam Hasan (a.s) bu zor şartlarda kılıçlı mücadeleden daha etkili sonuçlar getiren bu büyük cihadını, hayatını şehitlikle noktalarak taçlandırdı. Şehit düşmesi en amansız düşmanın emriyle zehirlenerek gerçekleşti.

İmam Hasan'ın Kur'an'daki Konumu

Müslümanlar Ehl-i Beyt'in üstünlüğü, ilmî ve manevî konumlarının yüksekliği, yüce Allah'ın insanlarda bulunmasını istediği kemal sıfatları ile donanmış oldukları konusunda başka hiçbir konuda olmadığı kadar görüş birliğindedirler.

Bu görüş birliği, bir dizi temel gerekçeyle dayanır. Bu gerekçelerden biri, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Ehl-i Beyt'in özel konumunu vurgulayıcı açık ifadelerdir. Bu ifadelerde Ehl-i Beyt'in her türlü kirden arınmış oldukları, yüce Allah'ın bütün insanlığa yönelik bir bağışı olan peygamberliğin bir karşılığı olarak herkes tarafından seilmeleri gereken; Resulullah'ın yakınları oldukları, yüce Allah'a samimiyetle bağlılık sunan iyi kullar oldukları, Allah'ın azabından korkup kalplerini O'nun korkusu ile doldurdıkları, böylece yüce Allah'ın onlara cennetini garanti edip kendilerini azabından koruduğu açıkça belirtilmiştir.

İmam Hasan Müçteba (a.s), hiç şüphesiz tüm kirlerden arındırılmış olan Ehl-i Beyt mensuplarından biridir. Dahası o, Peygamberimiz ile Necran Hristiyanları arasındaki Mübahaile olayını anlatan ayette sözü edilen Peygamberimizin (s.a.a) oğludur.

Bu olay, Âl-i İmrân Suresi'nin 61. ayetinde şöyle anlatılıyor:

Sana gelen bilgidен sonra kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: Gelin evlâtlarımızı ve evlâtlarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi bir araya çağıralım, sonra birbirimize beddua ederek Allah'ın lânetinin yalancılara üzerine olmasını dileyelim.

Hadisçilerin çoğunluğunun birçok kanaldan rivayet ettiklerine göre bu ayet Peygamberimizden, İmam Ali'den, Hz. Fatuma'dan, İmam Hasan'dan ve İmam Hüseyin'den (hepsine selâm olsun) oluşan Ehl-i Beyt hakkında indi. Ayette sözü edilen evlâtların (oğulların), Hasan ve Hüseyin oldukları şüphesizdir.

Bu olay Ehl-i Beyt'in yeryüzü halkının en hayırlıları, Allah katında en üstün insanlar oldukları yolunda bir ilâhî kesin belgedir. Peygamber (s.a.a) onları öne sürerek karşı tarafla mübahaile ediyor. Necran piskoposu da şu itirafı ile bu gerçeği dile getirmiştir:

Ben karşımda öyle yüzler görüyorum ki, eğer bu yüzlerin sahipleri Allah'tan bir dağ yerinden sökülmesini isterseler, Allah o dağ yerinden söker.¹

¹ Nuru'l-Ebsar, 122-123 Yine bk. Celâleyn tefsiri, Ruhul-Beyan tefsiri, el-Keşşaf tefsiri, Beydavî tefsiri, Razî tefsiri, Sahih-i Tirmizî, 2/166; Sünen-i Beyhakî, 7/63; Sahih-i Müslim, Kitabu Fedaili's-Sahabe; Müsned-i Ahmed, 1/85 ve Mesabihu's-Sünne, 2/201

Okuduğumuz ayetin yan ısıra bu hikâye, Ehl-i Beyt'in derecelerinin yüceliğine, konumlarının yüksekliğine, üstün kişiliklerine, yüce Allah'ın ve Peygamber efendimizin (s.a.a) en sevdiği insanlar olduklarına, üstünlükte hiçbir insanın onlara yaklaşamayacağına delâlet eder.

Kur'ân, Peygamberimiz (s.a.a) dışında Ehl-i Beyt mensuplarından başka hiç kimse- nin masum olduğunu belirtmemiştir. O Ehl-i Beyt ki, yüce Allah onları günah kirinden tamamen arındırmak istemiştir.² Gerçi Peygamber efendimizin (s.a.a) eşlerinin Ehl-i Beyt kavramının kapsamı içine girip girmedikleri konusunda, Müslümanlar arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür; ama İmam Ali'nin, Hz. Fatıma'nın, İmam Hasan'ın ve İmam Hüseyin'in (hepsinin üzerine selâm olsun) bu ayetin kapsamında oldukları hususunda görüş birliği vardır.³

Bütün bu söylediklerimize dayanarak Ehl-i Beyt'i sevmenin, onların izini benimsemenin ve Kur'ân'ın açık beyanı⁴ ile onların sevgisini onlar dışındaki herkesin sevgisine ter- cih etmenin gerekli oluşunun arkasında saklı olan sırrı kavrayabiliriz.

Her şeyden önce Ehl-i Beyt mensuplarının masum oluşları, yolların dallandığı ve ar- zuların farklılaştığı dönemlerde kurtuluşun onların izinden gitmekte olduğunun en tartışılmaz gerekçesidir. Çünkü yüce Allah'ın her türlü kirden arındırdığı bir kimse, arkasın- dan gelenleri kurtuluşa iletir ve ona bağlı olanlar dalgalı denizde boğulmaktan kurtulur.

Abdullah b. Abbas'ın verdiği bilgiye göre, Peygamberimizin (s.a.a) yakınlarını sev-meyi teşvik eden ayet (Meveddet Ayeti / Şûrâ, 23) indiğinde bazı sahabîler, Müslüman- lar tarafından itaat edilmeleri gerektiği vurgulanan söz konusu yakınardan kimlerin kas- tedildiğini sordular. Peygamberimiz (s.a.a) de bu soruya: “*Onlar; Ali, Fatıma ve onların iki oğullarıdır.*” karşılığını verdi.⁵

Kur'ân-ı Kerim, Dehr (İnsân) Suresi'nde, sözü bize bırakmadan, Ehl-i Beyt'in sahip oldukları yüce ruhî nitelikleri ve itaatleri ile ibadetlerine eşlik eden ihlâslarını vurgulayan ayetlerinde onları üstün ilân etmenin sebeplerini şöyle açıklıyor:

Kendi canları çektiği hâlde, yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. “Biz size, an- cak Allah rızası için yediriyoruz; sizden ne bir karşılık istiyoruz ne de bir teşekkür. Biz, asık suratlı, sert bir günden dolayı Rabbimizden korkuyoruz.” Böylece Allah, onları o günün fenalığından korur ve onları parlaklık ve sevince kavuşturur. Sabret- melerine karşılık da, onları cennetle ve ipekle ödüllendirir.⁶

² Ahzâb, 33

³ Tefsir-i Kebir, Fahr-i Râzî Tefsir-i Nişaburî, Sahih-i Müslim, 2/ 33; el-Hasais, Neseî, 4; Müsned-i Ahmed, 4/107; Sünen-i Beyhakî, 2/ 150; Müşkilü'l-Asar, 1/334; el-Müstedrek, Hâkim, 2/416; Usdu'l-Gâbe, 5/521

⁴ Yüce Allah Şârâ Suresi'nin 23. ayetinde yüce Peygamber'ine hi-taben şöyle buyuruyor: “**De ki: Ben siz- den buna karşı yakınlarla sevgiden başka bir karşılık istemiyorum.**”

Seb'e Suresi'nin 47. ayetinde ise şöyle buyuruyor: “**De ki: Sizden istediğim karşılık sadece sizin için- dir. Benim mükâfatım sadece Allah'a aittir...**”

⁵ el-Kebir, ed-Dürri'l-Mensûr ve Taberî tefsirleri, Meveddet Ayeti'nin tefsiri bölümü.

⁶ İnsân, 9-12

Tefsir ve hadis bilginlerinin çoğunluğunun yorumlarına göre bu sure, Hasan ile Hüseyin'in hastalığa yakalanmaları münasebeti ile Ehl-i Beyt hakkında indi. Oğullarının bu hastalıkları üzerine İmam Ali, eğer iyileşirlerse, yüce Allah'a şükür mahiyetinde üç gün oruç tutmayı adadı. Ardından Ehl-i Beyt bu adaklarını, anlamına tam uygun bir titizlikle yerine getirdiler. Bu titizlikte fedakârlığın her türünün en çarpıcı örneğini verdiler. Öyle ki, bunun üzerine yüce Allah şu ayetleri indirdi:

İyi kullar, kâfur karışımı bir içeceği tasta içerler. Bu kaynak, Allah'ın iyi kullarının istedikleri yere akmasını sağlayarak içebilecekleri bir pınardır. Onlar verdikleri sözleri tutarlar ve kötülüğü yaygın günden korkarlar.⁷

Görüldüğü gibi yüce Allah bu fedakârlıkları ve sözlerine bağlılıkları sebebi ile kendilerine teşekkür babında onlara ahirette en güzel nimetlerini sunacağını belirttiği gibi, dünyada yeryüzüne ve onda bulunan her şeye vâris olacağı güne kadar Müslümanların imanı olmaları ayrıcalığını da bağışlamıştır.

İmam Hasan'ın Peygamberimiz Nezdindeki Konumu

Peygamberimiz (s.a.a), iki torunu Hasan ile Hüseyin'e, onların, nezdinde ne kadar yüce bir konuma sahip olduklarını belirten özel nitelikler izafe etmiştir:

1- O ikisi, Peygamberimizin (s.a.a) dünyadaki ve bu ümmet içindeki hoş kokulu reyhân çiçekleridir.⁸

2- O ikisi, yeryüzü halkının en hayırlı kişileridir.⁹

3- O ikisi, cennet ehli gençlerin efendileridir.¹⁰

4- O ikisi, ayakta olsalar da (kıyam etseler de), köşelerinde otursalar da imamdırlar.¹¹

5- O ikisi, kıyamet gününe kadar Kur'ân'dan ayrılmayacak olan itretin, yani Ehl-i Beyt'in mensuplarıdır. O ikisine bağlılığını sürdüren ümmet doğru yoldan sapmaz.¹²

6- O ikisi, gemilerine binenlerin boğulmaktan kurtulmalarını garanti eden Ehl-i Beyt mensuplarıdır.¹³

7- O ikisi, dedeleri Peygamberimizin (s.a.a), haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir:

Yıldızlar yeryüzü halkını denizde boğulmaktan koruyan güvenceler olduğu gibi, benim Ehl-i Beyt'im de yeryüzü halkını ihtilâfa düşmekten koruyan güvencedir.¹⁴

⁷ İnsân, 5-7

⁸ Sahih-i Buhârî, 2/188; Sünen-i Tirmizî, 539

⁹ Uyûnu Ahbâr'ı-Rıza, 1/67

¹⁰ Sünen-i İbn Mace, 1/56; Sünen-i Tirmizî, 539

¹¹ el-Menakıb, İbn Şehraşub, 3/163; Müsned-i Ahmed, Cami-i Tirmizî, Sünen-i İbn Mace... gibi eserlerden naklen.

¹² Cami-i Tirmizî, 541; el-Müstedrek, Hâkim, 3/109

¹³ Hilvetü'l-Evliya, 4/306

¹⁴ el-Müstedrek, Hâkim, 3/149

8- Çok sayıda sahabî, Peygamberimizin (s.a.a) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hakkında şöyle dediğini işittiklerini söylemişlerdir:

Allah'ım! Biliyorsun ki, ben bu ikisini seviyorum. Onları sen de sev¹⁵ ve onları sevenleri de sev.¹⁶

Selman'dan nakledildiğine göre, Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Hasan ile Hüseyin benim oğullarımdır. Kim onları severse, beni sever. Kim beni severse, Allah onu sever. Allah kimi severse, onu cennete koyar. Kim o ikisinden nefret ederse, benden nefret etmiş olur. Kim benden nefret ederse, Allah ondan nefret eder. Allah kimden nefret ederse, onu cehenneme koyar.¹⁷

9- Enes'ten nakledildiğine göre, Peygamberimize: “Ehli Beyt’inden en çok kimleri seviyorsun?” diye soruldu. Peygamberimiz (s.a.a) bu soruya: “*Hasan ile Hüseyin’i.*” karşılığını verdi. Peygamberimiz (s.a.a) kızı Fatıma’ya: “*Oğullarımı yanıma çağır.*” der ve yanına geldiklerinde, onları koklar ve bağrına basardı.¹⁸

Resulullah Döneminde İmam Hasan

İmam Hasan (a.s), dedesi Resul-i Ekrem (s.a.a) hayatta iken doğdu ve şerefli ömrünün yedi yıl ve altı aylık bölümünü onun gözetimi altında yaşadı. Bu yıllar sayıca az olmalarına rağmen İmam Hasan'ı (a.s) Peygamberimizin (s.a.a) kişiliğinin küçültülmüş bir kopyası yapmaya yetti. Öyle ki, dedesinin şahsiyetine vurduğu bu büyük damganın sonucunu olarak onun için: “*Sen yaratılış ve ahlâk bakımından benim benzerim oldun.*” demesine lâayık hâle geldi.¹⁹

Peygamberimiz (s.a.a), bu ümmetin hidayetinin ve gözetiminin sorumluluğunu ve risaletin tebliğinin, uygulanmasının ve geleceğinin korunmasının yükümlülüğünü omuzlarında taşıyan önder idi. Bunun için bu alanda kaçınılmaz olan garantileri ortaya koymak gerekiyordu. Ayrıca vahiy yolu ile bu genç yavruyu bekleyen önemli fonksiyonun farkında olan ve onu bu fonksiyona hazırlamakla görevli olan liderdi. Bunun için bu genç yavrunun kişiliğini, ümmetin hidayetini ve rehberliğini yürütmeye lâayık olacak ve bu muazzam fonksiyon ile uyuşacak ideallikte yapılandırmak gerekiyordu.

Peygamberimizin (s.a.a) İmam Hasan'a (a.s) söylediği: “*Sen yaratılış ve ahlâk bakımından benim benzerim oldun.*” Sözü, onun bu ilâhî makama lâayık oluşunun, bu makamı

¹⁵ el-Hasais, Neseî, 26

¹⁶ Tirmizî, 539

¹⁷ el-Müstedrek, Hâkim, 3/166

¹⁸ Sünen-i Tirmizî, 540

¹⁹ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/67; Siretu'l-Eimmeti'l-İsna Aşer, Ha-senî, 1/513; Sulhu'l-İmami'l-Hasan, Fazlullah, 15, İhyau'l-Ulum'dan naklen. İmam'ın (a.s) dedesine benzerliği hususunda bk. Tarih-i Yakubî, 2/226, Sadır basımı; Biharu'l-Envar, c.10; A'yanu's-Şia, c. 4. Araştırmacı Allâme Ahmedî bunu şu eserlerden naklen söz konusu etmiştir: Keş-fu'l-Ğumme, 154; el-Fusulu'l-Mühimme, Malikî; el-İsabe, 1/328; Kifa-yetu't-Talib, 267; Tehzibu Tarihi İbn Asakir, 4/202; Yenabiu'l-Meved-de, 137; Tarihu'l-Hulefa, 126-127; et-Tenbihu ve'l-İşraf, 261

hak edişinin mührünü oluşturur. Sözünü ettiğimiz makam, risalet vârisliği ve Peygamberimizin (s.a.a) vasisi olan Ali b. Ebu Talib'in (a.s) halifelüğinden sonra Resulullah'ın (s.a.a) halifelliği makamıdır.

Peygamberimizin (s.a.a) en önemli amaçlarından biri, bu ümmetin ilâhî önderliği gasp etme girişimlerine teslim olmamayı sağlayacak uygun ortamı hazırlamak, İslâm'ın inanç sistemi ve siyaseti ile ilgili görüşünün dayanağı olan temel ilkeleri silmeye yönelik bulandırma ve gölgelendirme teşebbüslerinden bu ümmetin etkilenmemesini sağlamaktır. O görüş ki, İslâm onun ümmetin vicdanında kökleştirilip derinleştirilmesine olağanüstü derecede önem vermiştir.

İşte buradan, Peygamberimizin (s.a.a) İmam Hasan ve kardeşini (onlara selâm olsun) bekleyen fonksiyon hakkında mükerrer vurgulamaları ile güttüğü amacı anlayabiliriz. Bu vurgulamaların bazı örnekleri şunlardır:

Onların ikisi kıyam etseler de, otursalar da imamdırlar.²⁰

Siz ikinin imamsınız ve annenizin şefaati yetkisi vardır.²¹

Aynı konudaki diğer örnekler de, Peygamberimizin (s.a.a) İmam Hüseyin'e (a.s) söylediği şu sözdür:

Sen seyyidsin, seyyidin oğlusun ve seyyidin kardeşisin. Sen hüccetsin, hüccetin oğlusun, hüccetin kardeşisin ve dokuzuncusu Kaim olanları olan dokuz hüccetin atasısın.²²

Aynı konudaki bir başka örnek de, Peygamber efendimizin (s.a.a) İmam Hasan (a.s) için söylediği şu sözdür:

O; cennetlik gençlerin efendisi, Allah'ın ümmet üzerindeki hüccetidir. Onun emri benim emrim, sözü benim sözümüdür. Kim ona uyarsa, o bendendir. Kim ona karşı çıkarsa, o benden değildir...²³

Yine Peygamberimizin (s.a.a) İmam Hasan ve İmam Hüseyin ile kendisini ne kadar sıkı bir şekilde özdeşleştirdiğini şu sözlerinden açıkça anlıyoruz:

Sizin barış yaptığınız kimseler ile ben de barışığım. Sizin savaştığınız kimseler ile ben de savaş hâlindeyim.²⁴

²⁰ bk. Ehlul-Beyt, Tevfik Ebu İlm, 307; el-İrşad, Şeyh Müfid, 220; Keşfu'l-Ğümme, Erbilî, 2/159; İlelu's-Serayî, 1/211; el-Menakıb, İbn Şeh-raşub, 3/367. İbn Şehraşub bunu, "meşhur bir haber" olarak nitelemiştir.

²¹ İsbatu'l-Hudat, 5/52; el-İthaf bi-Hubbi'l-Eşraf, 129

²² Yenabiu'l-Mevedde, 168; İsbatu'l-Hudat, 5/129

²³ Feraidu's-Sımtayn, 2/35; el-Emalî, Şeyh Saduk, 101. İmam Hasan'ın (a.s) imametinin ispatıyla ilgili olarak bk. Yenabiu'l-Mevedde, 441-443 ve 487; Feraidu's-Sımtayn, 2/134, 140, 153, 259. Feraidu's-Sımtayn'ın hamisinde de şu kaynaklardan nakledilir: Gayetu'l-Meram, 39; el-Haraic ve'l-Caraih adlı eserinde sonunda basılan Kifayetu'l-Eser, 289; Uyûnu Ahbarı'r-Rıza, bab: 6, s.32; Biharu'l-Envar, 3/303, 36/283, 43/248

²⁴ bk. Sünen-i Tirmizî, 5/699; Sünen-i İbn Mace, 1/52; Yenabiu'l-Mevedde, 165, 230, 261, 370, Camiu'l-Usûl ve başka eserlerden naklen.

Sahabîlerden Enes b. Malik'in şöyle dediği naklediliyor:

Bir defasında Hasan, Peygamberimizin (s.a.a) yanına girdi. Ben onu ondan uzaklaştırmak istedim. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle dedi: *“Yazıklar olsun sana, ey Enes! Benim oğlumu, gönlümün meyvesini bırak. Kim bu oğlumu überse, beni üzmüş olur. Kim de beni überse, Allah'ı üzmüş olur.”*²⁵

Peygamberimiz (s.a.a) İmam Hasan'ı (a.s) ağzından ve İmam Hüseyin'i (a.s) boğazından öperdi. O, bu hareketi ile bu iki İmam'ın şehit edilmeleri ile bağlantılı önemli bir gerçeğin ipucunu vermek, onlar ile arasındaki sıkı kaynaşmayı açığa vurmak, ilerdeki tutumları ve uygulamaları konusunda onları desteklediğini belirtmek ister gibi idi.

İmam Hasan (a.s), Peygamberimizin (s.a.a) en sevdiği kimse idi.²⁶

Hatta İmam Hasan ile kardeşine duyduğu sevgi o kadar ileri derecede idi ki, mescitte konuşma yaparken hutbesini kesip minberden inerek onları kucaklardı.

Herkes bilir ki, Peygamberimizin (s.a.a) davranışlarındaki hareket noktası şahsî arzuları, kişisel içgüdüleri ve duyguları olmazdı. Tersine o bu hareketi ile bu ümmetin dikkatini bu iki İmam'ın yüceliğine ve makamlarının yüksekliğine çekiyordu.

Bu söylediklerimiz, Peygamber efendimizin (s.a.a) bu iki İmam hakkındaki sözlerinin çokluğunun sırrını bize açıklamaktadır.

Meselâ İmam Hasan (a.s) hakkında şöyle demiştir:

Allah'ım, bu benim oğlumdur. Ben onu seviyorum. Onu sen de sev ve onu seveni de sev.²⁷

Onlar hakkındaki diğer bir sözü de şudur:

Ehli Beyt'im içinde en çok sevdiklerim, Hasan ile Hüseyin'dir...²⁸

Mübahale Günü ve Kanıtladıkları

Necran Hristiyanlarının bazı ileri gelen din adamları Peygamberimize (s.a.a) gelerek onunla Hz. İsa (a.s) hakkında tartışmaya giriştiler. Peygamberimiz (s.a.a) kendilerine kesin deliller sunduğu hâlde adamlar gerçeği kabul etmediler. Bunun üzerine her iki taraf yüce Allah'ın huzurunda mübahale yapmaya, yani Allah'ın ebedî lânetinin ve yakın vadedi azabının yalancı tarafın üzerine olmasını dilemeye karar verdiler. İslâm risaletinin tarihinde çok önemli yeri olan bu olayı Kur'ân-ı Kerim şöyle kayda geçirdi:

²⁵ Ehlu'l-Beyt, Tevfik Ebu İlm, 274; Sünen-i İbn Mace, 1/51

²⁶ Nesebu Kureyş, Mus'ab Zübeyrî, 23–25

²⁷ Tehzibu Tarihi İbn Asakir, 4/205–207; el-Gadir, 7/124

²⁸ Bu hadislerle ilgili olarak iki önceki kaynağa bakınız. Ayrıca bk. Siretuna ve Sunnetuna, 11–15; Fadailu'l-Hamse Mine's-Sihahi's-Sit-te; Feridu's-Sımtayn; Tarih-i İbn Asakir, (Mahmudi'nin tahkikiyle bası-lı) İmam Hasan ve İmam Hüseyin hâl tercemesi bölümü; el-Fusûlu'l-Mühimme, Malikî; Ensabu'l-Eşraf ve Nuru'l-Absar adlı eserlerin İmam Hasan, 'la ilgili bölümleri.

Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra da ona: "Ol!" dedi, o da oluverdi. Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse kuşkuya kapılanlardan olma. Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz kendi oğullarınızı; biz kendi kadınlarımızı, siz kendi kadınlarınızı; biz kendimizi ve siz kendinizi çağıralım; sonra da dua edelim de, Allah'ın lânetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım."²⁹

Necranlı Hristiyanlar evlerine dönünce Seyyid, Akıb ve Ehtem adlarındaki reisleri: "Eğer Muhammed, kavmini öne sürerek bizim ile mübahale ederse, onunla mübahale ederiz. Çünkü bu durumda o, peygamber değildir. Fakat eğer sadece Ehl-i Beyt'ini öne sürerek bizim ile mübahale etmek isterse, onunla mübahale etmeyiz. Çünkü o ancak doğru söylediği bir konuda Ehl-i Beyt'ini ileri sürer." dediler.

Peygamberimiz (s.a.a) Ali'yi, Fatma'yı ve Hasan ile Hüseyin'i (a.s) yanına alarak Necranlı Hristiyan heyetinin karşısına çıktı. Necranlı Hristiyanlar Peygamberimizin (s.a.a) beraberindekilerin kimler olduğunu sordular. Kendilerine: "Bu adam amcasının oğlu, vasisi ve damadı Ali b. Ebu Talip; bu kadın kızı Fatma, bu gençler de çocukları Hasan ve Hüseyin'dir." cevabı verildi. Bunun üzerine adamlar, Peygamberimize (s.a.a): "Senin kararına razıyız, bizi mübahaleden muaf tut." diyerek kararlaştırılan buluşma yerinden ayrıldılar. Peygamberimiz (s.a.a) de cizye vermeleri karşılığında, onlarla barış yaptı. Arkasından adamlar beldelerine döndüler.³⁰

Ayette geçen "oğullarımız" ifadesi ile Hasan'ın ve Hüseyin'in kastedildiği hususunda bütün tefsir bilginleri görüş birliğindedirler.³¹

Nitekim Zemahşerî: "Bu ayet, Ashab-ı Kisa'nın üstünlüğü konusunda daha güçlüsü düşünilemeyecek derecede sağlam bir delildir." demiştir.³²

Mübahale olayından bir dizi sonuç çıkarmamız mümkündür. Bu sonuçların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

Birinci Sonuç: Canlı Örnek

Mübahale olayında, İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in (a.s) ortaya çıkarılması rasgele bir uygulama değildi. Tersine, önemli anlamlar, mesajlar ve ipuçları ile bağlantılı bir tercih idi. Peygamberimiz (s.a.a) kendisini ve ilâhî risaletin sağladığı olgunluğun zirvesinde saydığı bu kişileri feda etmek üzere ortaya sürerken, bu kişilerin kendisine en yakın kimseler olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, -Allah korusun- davasında yalancı

²⁹ Âl-i İmrân, 59-61

³⁰ bk. Tefsiru'l-Kummî, 1/104; Kureşî, 1/88-91. Hz. Peygamber'in mübahaleye Aba Ehli'ni götürdüğünü (ayrıntılı ve özetle) birçok hafız ve müfessir zikretmiştir. bk. el-Hayatu's-Siyasiyye Li'l-İmami'l-Hasan, 18-19; el-Mizan Fî Tefsiri'l-Kur'ân, 3/368, A'lemî basımı.

³¹ Mecmau'l-Beyan, 2/452; et-Tıbyan, 2/485; Tefsir-i Razî, 8/80; Ha-kaiku't-Te'vil, 114. Son eserde şöyle denir: "Âlimler ittifak etmişlerdir ki..."

³² el-Keşşaf tefsiri, 1/370; es-Savaiku'l-Muhrika, 153, mezkûr tefsirden naklen; el-İrşad, Şeyh Müfid, 99; el-Mizan tefsiri, 3/238

çıkması mümkün değildi. Nitekim onunla mübaheleye gelen Hıristiyan reisleri de bunu mülâhaza edip kabul ettiler. Ayrıca bu olay, Peygamberimizin (s.a.a) bütün gücü ile çalıştığını, kendi ilâhî risaleti alanındaki yetkinliğini ve benimsenmesine çağırdığı davaya beslediği güveni de kanıtlar.

İkinci Sonuç: Risaletin Hizmetinde

İmam Hasan ile kardeşi İmam Hüseyin'in (a.s), çocukluk yaşlarında İslâm'ın ideal ve somut örnekleri olarak sayılmaları, açık kanıtların ortaya koyduğu sağlıklı inanç sistemi ile ilgili bir bilinçtir. Öyle açık kanıtlar ki, bunlar Ehl-i Beyt İmamları'nın çocukluk yaşlarında ilâhî emaneti yüklenmeye ehil olduklarını, İslâm ümmetini hakîmane ve bilinçli şekilde yönetecek bir seviyede olduklarını kesin bir biçimde pekiştirir.

Nitekim tarih bu gerçeği, İmam Cevad (a.s) ile İmam Mehdi (a.f) hakkında fiilen tes-cil etmiştir. Bilindiği gibi ilâhî irade bu iki İmam'ın çocukluk yıllarında önderlik sorumluluğunu üstlenmelerini diledi. Bu durum, yüce Allah'ın dininin taşıyıcıları ve kullarının gözetleyicileri olmalarını murat ettiği şahsiyetler için garip bir olay değildir.

İşte Meryem oğlu İsa (a.s)!... Kur'ân-ı Kerim ondan şöyle söz ediyor:

Bunun üzerine Meryem eli ile oğlunu göstererek onunla konuşmalarını önerdi. Onlar da: “Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?” dediler. O sırada beşikteki çocuk dile gelerek: “Ben Allah'ın kuluyum. O, bana kitap vererek beni peygamber yaptı.” dedi.³³

Yahya Peygamber'in (a.s) durumu da böyle. Nitekim yüce Allah onun hakkında şöyle diyor:

Allah ona: “Ey Yahya, tüm gücünle bu kitaba sarıl.” dedi. Ona daha çocukken hikmet verdik.³⁴

İmam Hasan ile İmam Hüseyin (a.s), çocukluk yıllarında insanî olgunluk ve kemal alanında öylesine yüksek bir düzeyde idiler ki, bu kemal düzeyi onları ilâhî inayete muhatap edecek bütün özelliklere sahip kalmış ve İslâm'ın, Peygamberimizin (s.a.a) diliyle kendilerine bağışladığı karakteristik niteliklerin çoğuna lââyık hâle getirmişti. Bu karakteristik nitelikler onları büyük sorumlulukları taşımaya muktedir yapmıştı. Bu mübahelede hazır bulunanlar davada ortak olduklarına göre Hz. Ali, Hz. Fatma, İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) güdülen davanın katılımcıları ve bu davayı ispat etmek için düzenlenen mübaheleye yönelik çağrının ortakları idiler.

Bu olay, yüce Allah'ın sadece Peygamber'inin Ehl-i Beyt'ine özgü kıldığı menkubelerin en faziletliyelerinden biridir.³⁵

³³ Meryem, 29–30

³⁴ Meryem, 12

³⁵ el-Mizan tefsiri, 3/224; Delailu's-Sıdk, c.3, bölüm: 1, s.84

Nitekim İslâm âlimleri bu mübahele olayından, İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in fa-ziletli oldukları sonucunu çıkarmışlardır. Bu âlimlerden biri olan İbn Ebu Allan -ki Mu-tezile mezhebinin imamlarından biridir- bu konuda şöyle diyor:

Bu olay, Hasan ile Hüseyin'in mübahele için ortaya çıkarıldıkları sırada mükellef sayıldık-larına delâlet eder. Çünkü mübahele ancak buluş çağında olan kişiler ile yapılır.³⁶

Bu İmamların Rıdvan Biati'ne iştirak ettirilmeleri, ayrıca Hz. Fatma (a.s) ile Ebu Be-kir arasındaki Fedek hurmalığı ile ilgili davada şahitliklerine başvurulması, bunların yanı sıra Peygamberimizin (s.a.a) çeşitli vesilelerle onlar hakkında söylediği sözler ve takın-dığı tavırlar da bu gerçeği teyit eder.

Bütün bunlar, Peygamberimizin (s.a.a) insanları psikolojik yönden eğitmek için mu-rat ettiği yöntemin unsurlarını oluşturmak ve Ehl-i Beyt İmamları'nın (a.s) hayatlarının herhangi bir bölümünde ilâhî risalet görevini üstlenmelerinin mümkün olduğunu insan-lara anlatmak yönünde cereyan etmekteydi.

Üçüncü Sonuç: Karşılaşılması Gerekli Olan Siyasetler

Peygamberimizin (s.a.a), Ehl-i Beyt'ini bu mübaheleye iştirak ettirmesinin arkasında bir dizi siyasal ve eğitimsel amaçlar saklı idi ki, bunların birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

a) Müslüman kadının en yüce örneği kabul edilen Hz. Fatma'yı böylesine hayatî bir dinî konuda ortaya çıkarmak, kokuşmuş cahiliye döneminden kalan anlayışı silme yolunda önemli adımlardan biri idi. O kokuşmuş anlayış ki, kadına hiçbir kayda değer önem at-fetmeye yanaşmıyordu. Önem vermek şöyle dursun, o dönemin Arapları kadını kötülük ve belâ kaynağı, utanç ve hıyanet sebebi olarak görüyorlardı.³⁷ Bu yüzden kadını bu da-vada ortak ve davanın ispatında katkı sahibi olarak görmek şurada dursun, onu hassas, kri-tik, hatta bu mesele gibi mukaddes bir konuya katılmış görmeyi hiç kimse düşünemezdi.

b) Peygamberimiz (s.a.a), İmam Hasan ile İmam Hüseyin'i bu mübahaleye kendi oğul-ları sıfatı ile ortaya çıkarmıştı. Aslında onlar kızı Fatma'nın (a.s) oğulları idi. Bu tercihin büyük bir anlamı ve derin bir esprisi vardı. Çünkü bu olayı anlatan ayette, İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Peygamberimizin (s.a.a) kızının oğulları olmalarına rağmen Peygam-berimizin kendi oğulları diye anılabileceklerine dair delâlet vardır. Çünkü Peygamberi-miz (s.a.a) karşı tarafa oğullarını çağıracağına söz verdi ve sonra İmam Hasan ve İmam Hüseyin'le birlikte mübaheleye geldi.³⁸

Peygamberimizin (s.a.a) bu adımı az önce değindiğimiz gerekçenin yanı sıra bir başka cahiliye anlayışını ortadan kaldırmayı hedef edinmişti. Bu anlayışa göre gerçek oğulları kızların oğulları değil, oğulların oğulları idi.

³⁶ Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit adlı eserde Mübahele Ayeti'nin tefsirinde ondan nakletmiştir.

³⁷ es-Sahih Min Sireti'n-Nebiyi'l-A'zam (s.a.a), 1/45-47

³⁸ Tefsir-i Razî, 8/81; Fethu'l-Kadir, 1/347; Tefsir-i Taberî'nin hamşisinde basılı Tefsir-i Nişaburî, 3/214; et-Tibyan tefsiri, 2/485, Ebu Be-kir Razi'den (bu, Fahr-i Razî değildir)naklen; Mecmau'l-Beyan, 2/452; el-Gadir, 7/122, Mecmau'l-Beyan ve Tefsir-i Kurtubî, 4/104'ten naklen.

Peygamberimizin (s.a.a) bu cahiliye zihniyetini düzeltmek için attığı bütün bu adımlara rağmen bazılarının bu zihniyete hâlâ bağlı kaldıklarını görüyoruz. Bu bağluluk şu ayette tefsirine dayandırılan bazı fikhî görüşlerde ortaya çıkıyor:

Mirasınızın bölüştürülmesi sırasında Allah size erkeklere, kızlarınkinin (kadınların) iki katı kadar pay vermenizi emreder...³⁹

Sözünü ettiğimiz zihniyetin bağlıları mirası oğullardan türeyen vârislere mahsus sayarak kızlardan türeyenleri bu haktan mahrum kabul etmişlerdir. Oysaki yukarıdaki ayette bunun aksine işaret vardır.⁴⁰

Ehl-i Beyt karşıtı akım, tarih boyunca bu uğurda bütün güçlerini seferber eden hükümdarların desteğini yanında bulduğu hâlde gerçeği karartma ve tarihi çarpıtma konusunda başarıya ulaşması yolunda karşısına dikilen aşılmaz bir engel ile yüz yüze gelmekten kurtulamamıştır. Bu engel Kur'ân'da, mütevatir hadislerde ve çok sayıda sahabînin bildiği, gördüğü, işittiği sayısız uygulamalarda ifadesini bulan ve arkasından İslâm ümmetine inkıtal eden güçlü delillere ve büyük gerekçelere sahip bir Ehl-i Beyt'in mevcudiyetidir.

Bu noktada İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Peygamberimizin (s.a.a) oğulları olduklarını kabul etmek istemeyen girişimlere bazı örnekler vermek istiyoruz:

1- Muaviye'nin kölesi Zekvan diyor ki:

Muaviye: “Bu iki oğlanı Peygamber'in oğulları diye adlandıran hiçbir kimseyi tanımıyorum. Onlara Ali'nin oğulları deyin.” dedi. Bir süre sonra oğullarını şeref listesine yazmamı emretti. Ben de oğullarının ve oğullarının oğullarının adlarını yazdım, fakat kızlarının oğullarını listeye almadım. Listeyi bu şekli ile Muaviye'ye götürdüm. Yazdıklarımı baktıktan sonra: “Ya-zıklar olsun sana! Büyük oğullarımın adlarına yer vermedin.” dedi. “Kim onlar?” diye sormam üzerine: “Falanca kızımın oğulları benim oğullarım değiller mi?” karşılığını verdi. Ben: “Allah aşkına, nasıl oluyor da senin kızının oğulları oğulların oluyor; ama Fatma'nın oğulları Peygamber'in oğulları olmuyor?” dediğimde, şu cevabı verdi: “Ne oluyor sana, Allah canımı alasıca! Sakın bu sözün başkasının kulağına gitmesin.”⁴¹

2- İmam Hasan (a.s), Muaviye'ye delil göstermek üzere şöyle dedi:

...Allah'ın Resülü (s.a.a) nefislerden kendisi ile birlikte babamı, oğullardan benim ile kardeşimi ve kadınlardan annem Fatma'yı bütün insanlardan ayırıp çıkardı. Biz onun ailesi, eti, kanı ve nefsiyiz. Biz ondanız, o da bizdendir.⁴²

3- Ünlü tefsir bilgini Fahr-i Razî: “Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik. Hepsini doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan gelen Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmıştik ve biz

³⁹ Nisâ, 11

⁴⁰ el-Hayatu's-Siyasiyye Li'l-İmami'l-Hasan, 27–28

⁴¹ Keşfu'l-Ğumme, Erbilî, 2/173, Daru'l-Azavâ basımı

⁴² Yenabîu'l-Mevedde, 479 (Zerendî Medeni'den naklen), 52, 482; el-Burhan tefsiri, 1/286

iyilere böyle karşılık veririz. (Ve yine) Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da. Hepsini de salihlerdendi.”⁴³ ayetinin, İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Peygamberimizin (s.a.a) oğulları olduklarına delâlet ettiğini söyledikten sonra: “Denildiğine göre Ebu Cafer Muhammed Bâkır, bu ayeti Haccac b. Yusuf karşısında delil gösterdi.” diye sözlerini bağlar.⁴⁴

4- Amr b. As, Emirü'l-Müminin İmam Ali'ye (a.s) gönderdiği bir elçi aracılığı ile birkaç mesele yüzünden onu ayıpladığını bildirdi. Bu meselelerden biri, Hz. Ali'nin İmam Hasan ile Hüseyin'i Resulullah'ın (s.a.a) oğulları olarak adlandırması idi. Hz. Ali, Amr b. As'ın elçisine şu cevabı verdi:

O rezil oğlu rezile de ki, eğer o ikisi Resulullah'ın oğulları olmasaydı, babasının sandığı gibi Peygamberimizin soyu kurumuş olacaktı.⁴⁵

İmam Hasan (a.s) birçok münasebetle ve birçok durum vesilesi ile bu gerçeği açıkça haykırdı. Sadece Peygamberimizin (s.a.a) oğlu olduğunu açıklamakla ve kanıtlamakla yetinmeyerek, bu beyanda imamlık ve halifelik hakkının sadece kendisine ait olduğunu, bu hakkın Muaviye ve benzerlerine geçmesinin mümkün olmadığını vurguladı. Çünkü Muaviye, kişiyi halifelğe lâıyk kılan niteliklerden yoksundu; hatta halifelik ile çelişen niteliklerin sahibi idi.

İmam Hasan'ın (a.s) bazı vesileler ile özellikle bu konuda söylediklerinin bazıları şunlardır:

1- Babasının ölümünden hemen sonra yaptığı bir konuşmada şöyle buyurdu:

Ey insanlar, beni tanıyan tanıyor. Tanımayanlara gelince ben Ali'nin oğlu Hasan'ım, ben Peygamber'in oğluyum, ben vasinin oğluyum.⁴⁶

2- Bir defasında Muaviye, ondan minbere çıkıp bir konuşma yapmasını istedi. O da minbere çıkıp konuşma yaptı. Konuşmasının bir yerinde şöyle dedi:

Eğer yeryüzünün iki yakası arasında Peygamberiniz için oğul ararsanız, benden ve kardeşimden başkasını bulamazsınız.⁴⁷

İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Sakif'e Yazılan Mektuba Şahitlikleri

Peygamberimiz (s.a.a) Sakif kabilesine mektup yazdığı zaman İmam Hasan ile İmam Hüseyin'i bu yazıya şahit tuttu. Henüz çocuk yaştaki bu iki şahsiyetin yanı sıra, İmam Ali'nin de (a.s) şahitliğini kayda geçirdi.

⁴³ E'nâm, 84-85

⁴⁴ Tefsir-i Razî, 13/66; Fedailü'l-Hamse Mine's-Sihahi's-Sitte (Razî'den naklen), 1/247

⁴⁵ Şerhu Nehci'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, 20/334

⁴⁶ el-Müstedrek, 3/172; Zehairü'l-Ukba, 138, Dûlabî'den naklen

⁴⁷ el-Menakıb, İbn Şehraşûb, 4/12, İkdü'l-Ferid ve Medainî'den naklen

Ebu Ubeyd bu konuda şöyle diyor:

Fıkıh ile ilgili bu hadis, Hasan ile Hüseyin'in şahitliklerini ispat ediyor. Bu hadisin benzeri, bazı tabîinden de rivayet ediliyor. Bu rivayete göre çocuk yaştaki kişilerin şahitlikleri yazıya geçirilir, bu çocukların nesepleri sorgulanarak kabullenilir ve bu uygulama beğeni ile karşılanılır. Şimdi de onun Peygamberimizin sünnetinde yer aldığını görüyoruz.⁴⁸

Biz deriz ki: Peygamberimiz (s.a.a) büyük bir toplumun geleceği ile ilgili böyle önemli bir resmî yazıda bu iki çocuktan başka şahit tutacak bir sahabî bulamadı mı? Sakif kabilesinin heyeti yanına gelip de onlara bu mektubu yazdığı zaman yalnız mı idi ki, henüz beş yaşlarına basmamış bu iki küçük çocuğu şahit göstermeye ihtiyaç duydu?

Eğer tarihî kaynakları biraz gözden geçirirsek, bu ihtimalin çok uzak olduğunu görürüz. Çünkü bu kaynaklar bize açıkça gösteriyor ki, Peygamberimiz (s.a.a) Sakif heyeti Kur'an'ı işitme imkânına kavuşsun ve insanları namaz kılarken görsünler diye onlar için mescitte özel bir bölüm hazırlamıştı. Ayrıca bu yazı yazılırken sahabîlerden Halid b. Said b. As, Peygamberimizin (s.a.a) yanında idi ve yazının kâtibi de Halid b. Velid idi. Buna rağmen bu iki kişi bu yazının şahitleri olarak kayda geçirilmedi.⁴⁹

Bu gerçeği değerlendirdiğimizde, Peygamberimizin (s.a.a) neye işaret etmek istediğinin bilincine varıyoruz. Peygamberimiz, bu tercihi ile İmam Hasan'la İmam Hüseyin'in üstünlüklerini, Sakif kabilesi gibi İslâm'a ve Müslümanlara karşı şiddetli düşmanlığıyla tanınan bir topluluk ile yapılmış bu anlaşma gibi önemli siyasî anlaşmalar da dâhil olmak üzere son derece büyük sorumluluklar yüklenmeye ehil olduklarını vurgulamak istedi.

Hasan ile Hüseyin'in Rıdvan Biati'ne Katılmaları

İmam Hasan ile İmam Hüseyin (a.s) Rıdvan Biati'nde hazır bulundular ve Peygamberimiz (s.a.a) ile yapılan biate katıldılar. Bu gerçek, tarihçiler tarafından biliniyor.

Şeyh Müfid bu konuda şöyle diyor:

Bu iki İmam'ın kemallerinin ve yüce Allah nazarındaki ayrıcalıklarının delillerinden biri, Peygamberimizin (s.a.a) onlardan biat almış olmasıdır. Elimizdeki bilgilere göre, Peygamberimiz (s.a.a) geleceğin bu iki İmam'ından başka hiçbir çocuktan biat almadı.⁵⁰

Bilindiği gibi biat, karşı tarafa bağlılık ve taahhüt vermeyi içerir. Bu da ilâhî çağrının ve İslâm toplumunun geleceği ile ilgili belirli sorumluluklar yüklenmeyi, biat verenlerin maruz kalabilecekleri birçok tehlikeyi göğüslemelerini gerektirir. Bu iki çocuktan biat alınmasının anlamı şudur:

Peygamberimiz (s.a.a) yaşlarının küçüklüğüne rağmen İmam Hasan ile İmam Hüseyin'de (a.s) bu ağır sorumlulukları yüklenmenin ve omuzlarına aldıkları yükümlülüklerle bağlı kalacaklarının kabiliyetini ve ehliyetini görmüştür.

⁴⁸ el-Emval, 279–280; et-Terafibu'l-İdariyye, 1/274

⁴⁹ el-Hayatu's-Siyasiyye Li'l-İmami'l-Hasan, Allame Amilî, 44

⁵⁰ el-İrşad, 219; Fedek, Kazvinî, Hamîş: 16, el-İrşad'dan naklen

İmam Ali'nin, Oğlu Hasan'a Vasiyeti

İmam Ali (a.s) Sıffin dönüşü sırasında, Hâdûrîn denen yerde oğlu İmam Hasan'a (a.s) önemli bir vasiyet yaptı. Çarpıcı dersler içeren bu vasiyetin bazı bölümleri şöyledir:

Zamanın çetinliğini ikrar eden, geçici olduğunu bilen, ömrü sona yaklaşan, kadere boyun eğen, dünyayı kınayan, ölümler yerinde yurt tutan, yarın da şu dünyadan göçüp gidecek olan fani babadan; dilediğini elde edemeyen, helâk olup göçenlerin yoluna giden, hastalıklara hedef olan, zamana rehin edilmiş bulunan, musibetlere maruz kalan oğla...

İmdi, dünyanın benden yüz çevirdiğini kesin olarak anladım. Zamanenin bana karşı serkeşlik ettiğini bildim. Ahiretin bana benden başkasını düşündürmeyecek, arkamda kalanları hatırlatmayacak, sadece dünyadan sonrası üzerine yoğunlaşmamı sağlayacak şekilde yöneldiğine kanaat getirdim. İnsanların dertlerini bir yana bırakarak sadece kendi derdime eğildiğim için görüşüm beni alıyordu, beni arzumdan başka tarafa çevirdi ve bana işimin özünü açıkça bildirdi. Böylece beni oyuna gelmez bir ciddiyete, yalanı olmayan bir gerçeğe (doğruluğa) sürükledi.

Seni vücudumdan bir parça olarak gördüm. Hatta seni benim bir bütünümlük buldum. Öyle ki, sana bir musibet gelse, bana gelmiş olur. Ölüm sana gelse, bana gelmiş gibidir. Senin durumunu kendi durumum gibi bildim ve sana ölsem de, kalsam da tutman, kendisinden yardım alman dileği ile bu mektubu yazdım.

Oğulcuğum! Allah'tan çekinmeni, emirlerine uymanı, kalbini O'nun zikri ile imar etmeni, O'nun ipine sarılmanı sana tavsiye ederim. Eğer O'nun ipine sarılırsan, senin ile Allah arasında, ondan daha sağlam hangi sebep, hangi vesile bulunabilir?

Kalbini öğüt ile dirilt, kesin inanç ile güçlendir, hikmet ile aydınlat. Ölümü hatırlamakla onu zelim kıl, fani olduğuna ikrar etmesini iste. Dünya facialarını görmesini sağla; onu zamanın saldırmamasından, geceler ile gündüzlerin kötü geçişinden çekindir. Göçüp gidenlerin hallerini ona arz eyle, senden öncekilerin başlarına gelenleri ona anlat, hatırlat. O gelip geçenlerin ülkelerini gez, onlardan kalanları gör, neler yaptıklarını, nereden nereye göçtüklerini, nereye inip konakladıklarına bak. Göreceksin ki onlar sevdiklerinin, dostlarının yanından göçüp gurbet diyarına yerleştiler. Kısa bir süre sonra sen de onlardan biri gibi olacak gibisin. Buna göre konacağın yeri düzelt, ahiretini dünyaya satma. Bilmediğin konu hakkında söz söylemekten ve yükümlü olmadığın konu hakkında konuşma yapmaktan uzak dur...

Nerede olursa olsun, hak uğruna zorluklara dayan. Din bilgini derinleştir. Kendini hoşla gitmez şeylere sabretmeye alıştır. Hak uğruna sabretmek, ne güzel bir huydur! Her şeyde nefisini Rabbine sığınmaya ikna et. Böylece sen onu korunaklı bir kaleye, üstün bir engelleyiciye sığdırmış olursun...

Ey oğulcuğum! Vasiyetimi iyi anla ve bil ki, ölümün sahibi, hayatın da sahibidir. Yaratıcı, öldürenidir. Yok eden, tekrar diriltendir. Derdi veren, dermanı da tekrar ihsan edendir. Dünya; Allah'ın nimetler verdiği, fakat sınavlara da tâbi tuttuğu, yaptıklarımıza ahirette karşılık olarak mükâfat ve ceza biçtiği bir yurttur. Ya da O, senin bilmediğin başka şeyler için dilemiştir onu... Seni yaratana, rızkını verene, yaratılışını düzgün hâle getirene sarıl; kulluğun O'na olsun, rağbetin O'na yönelsin, korkun O'ndan olsun.

Ey oğulcuğum! Bil ki, hiç kimse Resul'ün (s.a.a) Allah'tan haber getirdiği gibi haber getirmemiştir. Ondan, öncü ve kurtuluşa ileten önder olarak razı ol. Ben sana nasihat vermede kusur etmedim. Ne kadar gayret etsen de benim sana önem verdiğim kadar sen kendine önem veremezsin.

Ey oğulcuğum! Bil ki, Allah'ın ortağı olsaydı, sana onun peygamberleri de gelirdi. Onun egemenliğinin ve otoritesinin sonuçlarını da görürdün. Onun da fiillerini ve sıfatlarını tanırdın. Fakat O, kendisini tanımladığı gibi tek ilâhtır. Egemenliğinde kimse O'na karşıt olamaz. Hiçbir zaman zeval bulmaz, sürekli olacaktır. Başlangıcı olmaksızın her şeyden öncedir. Sonu olmaksızın her şeyden sonra var olacaktır. Rububiyeti gönülle veya gözle kavranmayacak kadar zatı yücedir.

Bunu böyle bildin mi, O'nun itaatini aramakta, azabından korkmakta, öfkesinden çekinmekte; senin gibi kadri küçük, kudreti az, aczi çok, Rabbine ihtiyacı fazla kişinin, nasıl hareket etmesi gerekiyorsa öyle hareket et. Çünkü O, sana sadece güzel şeyleri emretti ve sana sırf (yalnızca) çirkin şeyleri yasakladı...

Ey oğulcuğum! Kendini seninle başkaları arasında tartı hâline getir. Kendin için istediğini, başkaları için de iste. Kendin için hoşlanmadığın şeyden, başkaları için de hoşnutsuz ol. Nasıl zulme uğramayı istemezsen, sen de başkalarına zulmetme. Başkalarının sana nasıl iyilik etmelerini istiyorsan, sen de başkalarına iyilik et.

Başkalarında çirkin gördüğün şeyi kendinde de çirkin gör. Kendin başkalarına yapınca onlar için razı olacağın şeyi, başkaları sana yapınca razı ol. Bildiğin az bile olsa, bilmediğini söyleme. Sana söylenmesini istemediğin sözü başkalarına söyleme.

Bil ki, kendini beğenmek, gerçeğin zıddı ve akılların afetidir. Çalışmada bütün gücünü ortaya koy. Başkaları için hazine biriktiren biri olma. Hedefine iletildin mi olabildiğin kadar Rabbinden korkan biri ol...

Bil ki, yeryüzünün hazineleri elinde olan Allah, sana dua etmen için izin vermiş, icabet edeceğini vaat etmiştir. Dilediğini vermek için dilemeni, sana merhamet sunmak için merhamet istemeni emretmiştir. Seninle arasında perde olacak birine yer vermemiştir...

Sonra, hazinelerinin anahtarlarını, kendisinden dilemeye izin vererek senin ellerine teslim etmiştir. Ne zaman istesen, dua ile nimet kapılarını açarsın. Çorak dilek yerlerini sulamak için, rahmet yağmurlarını istersin. İcabeti gecikse de umudunu kesmemelisin. Çünkü bağış, niyetin ölçüsüne bağlıdır. Nice kere isteyenin ecri çoğalsın, umana daha fazla ihsan edilsin diye icabet gecikir! Nice kere bir şey istersin, verilmez; fakat hemencecik veya bir süre sonra (yahut dünyada veya ahirette) ondan daha hayırlısı verilir! Ya da verilmemesi senin hayırna olduğu için verilmez! Çünkü nice şeyler vardır ki, onu sen istersin; fakat verilse o yüzden dinin mahvolur! Şu hâlde güzelliği sana kalacak, vebali senden gidecek şeyler istemelisin. Mal sende ebedî olarak kalmaz, sen de ebedî olarak mala sahip olamazsın...

Ey oğulcuğum! Ölümü çok an. Birden düşeceğin konumu ve ölümden sonra karşılaşacağın durumu aklına getir. Onu hep önünde bil; görüyorsun say da seni silâhını kuşandığın, kemerini bağladığın bir hâlde bulsun. Ansızın gelip üst olmasın sana. Sakın dünya ehlinin dünya ile oyalanması, ona yapışıp kalması seni aldatmasın. Allah sana dünyayı haber verdiği gibi, dünyanın kendisi de ne olduğunu tanıtmış, kötülüklerini sana açıp göstermiştir.

Dünya ehli ancak ürüyen, havlayan köpeklerdir, av kovalayan yırtıcı canavarlardır. Birbirini ısırırlar. Üstün olanı, zayıf olanını yer. Büyüğü, küçüğünü kahreder...

Kesin olarak bil ki, emeline ulaşamazsın ve ecelinden kaçamazsın, senden önce gidenlerin yolundasın. Şu hâlde isteklerini azalt ve kazancı güzelce yap (hakkukuka riayet et). Çünkü nice istek var ki, insanı elde avuçtakinden eder. Her dileyen rızıklanmaz ve her güzelce isteyen mahrum kalmaz. Seni dileklere sürüklese de, nefsinin bütün alçaklıklarının üzerinde tut. Çünkü kendinden yitirdiklerine karşılık bir daha bir şey alamazsın.

Kendini başkasına kul etme. Çünkü Allah seni hür yaratmıştır. Şerle elde edilen hayra, hayır denmez; güçlülükle ulaşılan kolaylığa da kolaylık adı verilmez.

İhtiras bineklerinin seni dörtmala koşturup helâk suyunun başına götürmesinden sakın. Eğer gücün yetiyorsa, Allah ile kendi arana hiçbir nimet sahibi sokma. Çünkü sen ancak payını alacak ve sadece nasibini elde edeceksin. Hepsini de O'ndan olmakla beraber yüce Allah'tan gelen az şey, kullardan gelecek çok şeyden üstündür...

Ailene karşı kötü kişi olma (ve ailen, senden en nasipsiz kalan kimseler olmasın). Senden uzak durana rağbet etme. Dostunun dostluğu kesmesindeki düşüncesi, senin dostluğu sürdürmende düşüncenden; sana kötülük düşüncesinde olması, senin ona iyilik düşüncesinde olmaktan daha güçlü olmasın. Sana zulüm edenin zulmü, gözünde büyümesin. Çünkü o kendi zararına, seninse faydana çalışmaktadır. Seni sevindirenin karşılığı, ona kötülük etmen değildir.

Ey oğulcağızım! Bil ki, rızık iki türlüdür. Birini sen ararsın, öbürü ise seni arar; sen ona varmadan o sana gelir. Muhtaç durumdayken alçalmak ve zenginken cefa etmek (kabalık göstermek), ne kadar çirkin huylardır! Dünyadan nasibin, ahiretini düzelttiğin kadardır. Eğer elinden çıkana hayıflanacaksan, eline geçmeyen her şey için hayıflan dur. Henüz olmayan, gelip çatmayan şeyi, olup bitenden anla. Çünkü işlerin hepsi birbirinin benzeridir.

Musibete uğramadıkça nasihatten faydalanmayanlardan olma. Çünkü akıllı kişi edeplerle öğütlenirken, hayvanlar dayakla öğütlenir...

Dinini ve dünyanı Allah'a emanet et. Şu tez geçen dünyada da, bir zaman sonra gelecek olan ahirette de kendin için hayırlı akıbet dile. Vesselâm.

İmam Hasan'ın Şehadeti

Muaviye, halifeliği zorba bir hükümdarlığa ve babadan oğla geçecek bir mirasa dönüştürmeye girişti. Bunun için elinden gelen her gayreti gösterdi ve büyük miktarda paralar harcadı. Fakat İmam Hasan'ın (a.s) hayatta olup Müslümanların da onun adil yönetimini ve herkesi kapsayacak hayırlı uygulamalarını beklediklerini bildiğinden dolayı bu isteğini gerçekleştiremeyeceğini gördü. Bundan dolayı Malik Eşter'i, Sa'd b. Ebu Vakkas'ı ve başkalarını ortadan kaldırırken kullandığı yöntemi uygulayarak İmam Hasan'a (a.s) suikast düzenlemeyi kararlaştırdı.

İmam Hasan (a.s) Şam'dayken bu iğrenç kararını uygulamak için birkaç kere ona öldürücü etkisi yüksek zehir gönderdi. Fakat onu öldürmeyi başaramadı. Arkasından Bizans

İmparatoru'na adam göndererek ondan ısrarla kendisine öldürücü etkisi yüksek zehir göndermesini istedi. İmparator önce bu isteği reddetti; fakat Muaviye, Tihame bölgesinde ortaya çıkarak müşrikliğin, kâfirliğin ve cahiliyenin tahtlarını devirmeye girişen, Ehlikitab'ın saltanatını tehdit eden adamın, yani Resulullah'ın (s.a.a) oğlunu öldürmek istediğini bildirince, İmparator istediği etkili zehri vermeyi kabul etti.

Babanın (Muaviye) bu cinayeti, oğlunun (Yezid) İslâm tarihinin en büyük cinayetini işlemeye cesaret etmesinin ve böylece ikisinin ortak cinayet suçluları olmalarının sebebi oldu. Bu ortak cinayet, bir üçüncüsü olmayan iki cennet ehli efendilerinin öldürülmesi idi. Böylece bu iki katil işbirliği yaparak Resulullah'ın (s.a.a) soyunun devamının inhisar ettiği tek vasıtayı kesip ortadan kaldıracaklardı. Dolayısıyla cinayet bu anlamı ile, Resulullah'ın (s.a.a) hayatının tarihî uzantısına yönelik bir öldürme eylemi idi.

Evet, bununla birlikte bu katillerin her ikisi de İslâm devletinde halife makamını işgal etmişlerdi!!!

Halifeleri içinde böyle örnekler bulunan İslâm'a ne kadar yazık!!!

Muaviye'nin sözde dehası, uyguladığı bu uygulama üslubunu tasarlatan faktördü aslında. Fakat oğlu Yezid bu sözde dehadan yoksundu. Oğul mağrur bir delikanlı, baba ise işleri yönetip yönlendiren şeytanî zekâyâ sahip bir çılgın idi!!! Eğer Ebu Süfyan bu iki ahfadının dönemlerine kadar yaşasaydı, bunların Emevîler hesabına arzu ettiği rolü hakkı ile oynadıklarına kesinlikle hükmederdi.

İmam Hasan Nasıl Şehit Edildi?

Muaviye, Mervan b. Hakem'i İmam Hasan'ın (a.s) eşlerinden biri olan Eş'as b. Kays elKindî'nin kızı Cu'de'yi kocasına zehir içirmeye ikna etmeye çağırdı. Zehir Rûvme (kuyusunun) suyu⁵¹ ile sulandırılmış bala karıştırılan bir içecek şeklinde hazırlanmıştı. Kadına, bu görevini yerine getirdiği takdirde Muaviye'nin oğlu Yezid ile evlendirileceği vaat edilmişti. Ayrıca kendisine yüz bin dirhem altın para da verilmişti.

Bu görev için seçilen Cu'de'nin babası Eş'as b. Kays, önce Müslüman olup sonra utanç verici bir şekilde irtidat eden, sonra tekrar Müslüman olmak durumunda kalan tanınmış bir münafıktı. Cu'de de böylesine kirli bir kimsenin kızı olması hasebiyle, böylesine utanç verici çirkin bir görevi kabul etmeye herkesten daha hazır ve yatkın bir karaktere sahipti.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

Eş'as, Emirü'l-Müminin'in (Hz. Ali) kanına ortak oldu. Kızı Cu'de Hasan'ı zehirledi. Eş'as'ın oğlu Muhammed'in eli de Hüseyin'in kanına bulaştı.⁵²

Böylece Muaviye'nin isteği fiilen gerçekleşti. İmam Hasan (a.s), Hicret'in ellinci veya kırk dokuzuncu yılında safer ayının sona ermesine iki gece kala perşembe günü şehit oldu.

⁵¹ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 365. Muaviye'nin "Allah'ın baldan askerleri var." şeklindeki sözü meşhurdur. Rûvme, Medine yakınlarında bir su kuyusudur.

⁵² Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 365

Muaviye ise, bu cinayeti ile İslâm ümmetinin bütününe kaderine yön vermiş oldu. İslâm ümmetini felâketlere, kendini ve oğullarını düşmanlıklara, savaşımlara ve ayaklanmalara boğdu. Ayrıca barış antlaşmasını son satırına kadar çiğnemiş oldu.

Nitekim İmam Hasan (a.s) ölümün eşiğinde şöyle dedi:

Onun (zehirli) içeceği vücudumu kuşattı ve arzusuna kavuştu. Allah'a yemin ederim ki, verdiği hiçbir sözü tutmadı ve söylediği hiçbir sözü doğru söylemedi.⁵³

Bu zehirli plânın uygulandığını bildirmek üzere Mervan'ın yola çıkardığı haberci Muaviye'ye ulaşınca, İmam Hasan'ın (a.s) ölmesinden duyduğu sevinci açığa vurmaktan kendini alamadı. O sırada, Yeşil Saray'da idi. Yüksek sesle üst üste tekbir getirdi. Onunla birlikte sarayda bulunanlar da tekbir getirdiler. Muaviye'nin ve saraydakilerin sesini işiten mescitteki cemaat da saraydakilere uyararak tekbir getirdiler.

Tekbir sesleri üzerine Muaviye'nin eşi, Karaza b. Amr b. Nevfel b. Abdumena'f'ın kızı Fahite odasından çıktı ve şöyle dedi: "Allah seni sevinçli kılsın ey Emirü'l-Müminin! Ne haber aldın ki bu kadar seviniyorsun?" Muaviye'nin: "Hasan b. Ali'nin ölüm haberini aldım." demesi üzerine, Fahite: "İnna lillahi ve inna ileyhi raciûn (Biz Allah'ınız ve tekrar O'na döneceğiz)" dedi ve sonra ağlamaya başladı. Ardından da şöyle dedi: "Müslümanların önderi ve Resulullah'ın kızının oğlu öldü."⁵⁴

Muaviye'nin İmam Hasan'ı (a.s) zehirleyerek öldürttüğüne dair belgeler, en belirgin bir olay olarak tarihin sayfalarını doldurmaktadır.⁵⁵

İmam Hasan'ın Son Vasiyetleri

Cünade'ye Vasiyeti

Saygın sahabî Cünade b. Ebu Umeyye, ziyaret maksadı ile İmam Hasan'ın yanına gitti. İmam'a dönerek: "Ey Resulullah'ın oğlu, bana öğüt ver!" dedi. İmam Hasan (a.s), en şiddetli durumunda, en ağır acıyı ve sıkıntıyı çektiği anlarda Cünade'nin isteğine olumlu cevap vererek ona mücevherden daha değerli ve pahalı olan şu altın sözleri armağan etti. Bu sözler, gerçekte onun imamet sıfatının sırlarını da açıklıyordu. Şöyle buyurdu:

Ey Cünade! Yolculuğuna hazırlan. Ecelin gelmeden azığını biriktir. Bilesin ki, sen dünyanın peşindeyken ölüm senin peşindedir. Henüz gelmemiş olan gününün derdini, içinde bulunduğun güne yükleme. Bilesin ki, yiyip içeceğin miktarın üzerinde kazandığın malı sadece başkaları için biriktirmektesin. Bilesin ki, dünyanın helâlinde hesaba çekilme, haramında cezalandırılma ve şüpheli şeylerinde azarlanma vardır.

Dünyayı bir leş gibi gör; ondan sadece kendine yetecek kadarını al. Eğer ondan aldığın helâl ise dünyadan el çekmiş, onun uzağında durmuş (ve kanaat yolunu tutmuş) olursun. Eğer

⁵³ Mes'udî, İbn Esir Haşiyesinde, 6/55

⁵⁴ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 365/366

⁵⁵ Tabakat-ı İbn Sa'd, Mekatilu't-Talibiyyin, Müstedreku'l-Hâkim; Şerhu Nehci'l-Belağ, İbn Ebi'l-Hadid, 4/17; Tezkiretu'l-Havas, 222, el-İstiab, 1/374. bu kaynakların hepsi Ehl-i Sünnet âlimlerine aittir.

aldığın şey haram ise, onda sorumluluk yükü olmaz. Çünkü ondan, (zaruret durumunda) leşten aldığın kadar gibi almışsın. Eğer cezası da olursa, bu ceza hafif olur.

Hep yaşayacaksın gibi dünyanın için ve yarın öleceksin gibi ahiretin için çalış. Eğer aşiretsiz şan ve otoritesiz heybet istersen, Allah'a asi olma zilletinden Allah'a itaat etme izzetine yüksel. Eğer insanlarla arkadaşlık yapmaya ihtiyaç duyarsan, dost edindiğinde sana süs olan, kendisinden bir şey aldığında seni koruyan, yardım istediğinde yardımına koşan, bir söz söylediğinde sözünü onaylayan, hamle ettiğinde hamleni güçlendiren, iyilik elini uzattığında iyilik elini sana uzatan, bir ayıbını gördüğünde onu kapatan, bir iyiliğini gördüğünde onu dile getiren, kendisinden bir şey istediğinde veren, sustuğunda ilk konuşmaya başlayan, herhangi bir musibete, felâkete uğradığında yardımcı olan, kendisinden sana bir şer ve zarar ulaşmayan, sana karşı değişik hâller sergilemeyen, gerçekler önünde seni yüz üstü bırakmayan, bir malı bölüşürken anlaşmazlığa düştüğünüzde seni kendisine tercih eden kimse ile arkadaş ol!⁵⁶

Nihayet İmam'ın (a.s) ağırları ağırlaşıyor, acısı şiddetleniyor ve o da ıstırabını açığa vuruyordu. Bu dakikalarda ziyaretçilerinden biri İmam'a (a.s) yönelerek: "Ey Resulullah'ın oğlu, bu ıstırap niye? Senin deden Resulullah (s.a.a), baban İmam Ali, annen Fatıma değil mi ve sen cennet ehli gençlerin önderi değil misin?" diye sordu. İmam bu sözlerle kısık bir sesle şöyle karşılık verdi:

İki şey için ağlıyorum. Çıktığım yolculuğun başlangıcının korkusu ve sevdiklerimden, dostlarımdan ayrılmakta oluşum.⁵⁷

İmam Hüseyin'e Vasiyeti

İmam'ın (a.s) acısı artınca ve durumu ağırlaşınca, şehitler önderi kardeşini çağırarak ona vasiyetini yaptı ve kendisine isteklerini ilettiler. Bu vasiyetin metni şöyledir:

Bu sözler Ali oğlu Hasan'ın, kardeşi Hüseyin'e yaptığı vasiyetidir. Şöyle diyor: Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek ve ortaksız olduğuna şahadet ediyor. O'na ibadetin hakkı ile kulluk ediyor. O'nun egemenlikte ortağı yoktur ve acizlikten ötürü bir velisi (yardımcısı) yoktur. O, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir. O, kulundan öndedir ve her türlü övgüye lâyıktır. O'na itaat eden doğruya erer. O'na asi olan azgınlığa düşer. Tövbe ederek O'na dönen, doğru yolu bulur.

Ey Hüseyin! Sana arkada bıraktığım ailem, çocuklarım ve senin ailen hakkında şunları vasiyet ederim: Onların hatalarını hoş gör, iyi davranışlarını kabul et, onlara karşı benim yerimi tut ve bir baba ol. Beni Resulullah'ın (s.a.a) yanında bir yere toprağa ver. Ben ona ve evine en yakın kimseyim. Eğer bu konuda sana izin vermezler ise, Allah aşkına, Allah'ın seni bana yakın kılma sebebi kıldığı akrabalığımız ve bizi Resulullah'a (s.a.a) bağlayan soy bağımız aşkına, Resulullah (s.a.a) ile buluşup onlardan davacı oluncaya ve insanların bize neler yaptığını ona haber verinceye kadar benimle ilgili bir mesele yüzünden bir damla bile kan dökülmesin.⁵⁸

⁵⁶ A'yanu's-Şia, 4/85

⁵⁷ Emali, Şeyh Saduk, 133

⁵⁸ A'yanu's-Şia, 4/79

Yüce Dost'a Doğru

İmam Hasan'ın (a.s) durumu ağırlaştı, ağrıları şiddetlendi ve acılar içinde kıvrınmaya başladı. Artık değerli hayatından sadece birkaç dakika kaldığını anladı ve ailesine döner: “Beni evin damına çıkarın da gökyüzünün melekûtunu seyredeyim.” dedi.

Onu evin damına çıkardılar. Oraya yerleştikten sonra başını göğe kaldırdı ve Rabbine yalvarmaya, yakarmaya koyularak şöyle dedi:

Allah'ım! Canımı sana sunuyor, mükâfatını senin katından umuyorum. Bu ise, canlar arasında benzerini göremediğim en değerli şeyimdir. Allah'ım! Ölüm anında munisim ol, mezar da beni yalnız bırakma!

Sonra Muaviye'nin ona yaptığı haksızlıklar, taahhütlerinden cayması, canına kastetmesi aklına geldi ve şöyle buyurdu:

Onun içeceği (verdiği zehir) tüm vücudumu kuşattı. Allah'a yemin ederim ki, verdiği hiçbir sözü tutmadı ve söylediği hiçbir sözü doğru söylemedi.⁵⁹

Arkasından Kur'ân'dan ayetler okumaya, Allah'a yönelip yakarmaya koyuldu. Böylece tertemiz ruhu Me'va cennetine uçtu, Yüce Dost'a yükseldi. Öyle bir ruh ki, yumuşak huyluluk, cömertlik, ilim, şefkat, merhamet ve bütün insanlara yönelik iyilikseverlik bakımından ne geçmiş zamanlarda bir benzeri yaratılmış ve ne ilerde onun gibisi gelecektir.

Müslümanların en yumuşak huylusu, cennet ehli gençlerinin önderi, Resulullah'ın (s.a.a) reyhan çiçeği ve göz aydınlığı öldü.

Dünya onun ölümü ile karanlığa gömülürken, ahiret onun gelişi ile aydınlandı.⁶⁰

Bu acı olayın duyulması üzerine Haşimîlerin evlerinden feryatlar yükseldi, Medine evleri figanlara ve iniltilere boğuldu. Ebu Hüreyre, hüngür hüngür ağlayarak ve kendinden geçmiş bir hâlde Peygamberimizin (s.a.a) mescidine koştu. Koşarken avazının çıktığı kadar: “Ey insanlar, bugün Resulullah'ın sevgilisi öldü, ağlayın!” diye bağınıyordu.⁶¹

Ebu Hüreyre'nin bu sözleri kalpleri parçaladı, acının yüreklere bıçak gibi saplanmasına yol açtı. Bütün Medine halkı İmam'ın evine doğru akın etti. Kiminin dili tutulmuş,

⁵⁹ Tezkiratu'l-Havas, 23; İbn Asâkir, 4/226; Hilyetu'l-Evliya, 2/38; Safvetu's-Safve, 1/320

⁶⁰ Tarihçiler İmam Hasan'ın hangi yılda öldüğü konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimi tarihçiler onun ölüm yılının hicrî kırk dokuz yılı olduğu görüşündedirler. Bu görüşü, İbn Esir ile Tehzibu't-Tehzib adlı eserinde İbn Hacer savunuyor. Kimi tarihçilerin görüşüne göre ise, İmam Hasan, hicrî elli bir yılında öldü. Bu görüşü, Hatib-i Bağdadî kendi tarih kitabında ve İbn Kuteybe el-İmametü ve's-Siyaset adlı eserinde ileri sürer. Bu konuda başka görüşler de vardır.

İmam Hasan'ın (a.s) hangi ayda şehit edildiği meselesinde de farklılıklar vardır. Kimi bu olayın rebîülevvel ayının bitimine beş gün kala, kimi safer ayının bitimine iki gece kala, kimi de Musamerat adlı eserin 26. sayfasında söylendiği gibi hicrî kırk beş yılının muharrem ayının onuncu gününe rastlayan bir pazar günü meydana geldiğini ileri sürer.

Bunların yanı sıra İmam Hasan'ın (a.s) safer ayının yedinci gününde şehit edildiğini ileri süren bir başka görüş de vardır.

⁶¹ Tehzibu't-Tehzib, 2/301; Tarih-i İbn Asâkir, 4/227

kimi feryat ediyor, kimi saçınıbaşını yoluyor, kimi de inliyordu. Bu büyük ahiret yolcusunun kaybindan kaynaklanan hüznün kalplerine işlemiştir. O büyük ahiret yolcusu ki, başlarına gelen her felâket ve karşılaştıkları her musibet sırasında sığınakları, korunakları ve barınakları olmuştur.

İmam Hasan'ın Teçhizi ve Teşyii

Kardeşi İmam Hüseyin (a.s), ağabeyinin cenaze hazırlıklarına başladı. Abdullah b. Abbas, Abdurrahman b. Cafer, Ali b. Abdullah b. Abbas ile kardeşleri Muhammed b. Hanefiye ve Ebulfazli Abbas da ona yardım ediyorlardı. Ağabeyini yıkadı, kefenledi ve üzerine kâfur ve güzel koku serpti. Bunları yaparken, gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Cenazenin hazırlanmasını tamamlayınca, kutsal naaşın namazının kılınması için Peygamberimizin (s.a.a) mescidine götürülmesini emretti.⁶²

İmam Hasan'ın (a.s) cenazesi, Peygamberimizin (s.a.a) başkenti olan Medine'nin, benzerini görmediği çok büyük bir kalabalık tarafından uğurlandı. Haşimîler Medine çevresindeki mezralara ve köylere İmam'ın öldüğü haberini götüren kimseler göndermişlerdi. Buralarda oturanlar da o büyük naaşı uğurlamaya katılabilmek için hep birlikte yollara döküldüler. Nitekim Sa'lebe b. Malik, cenaze törenine katılanların çokluğunu şu şekilde beyan etmiştir:

İmam Hasan'ı öldüğü gün gördüm. Baki mezarlığında toprağa verildi. Eğer iğne atılsaydı mutlaka bir insanın başına düşerdi.⁶³

İmam'ı uğurlayan kalabalık o kadar yoğun oldu ki, Baki mezarlığında bir kişilik bile yer kalmamıştı.⁶⁴

İmam Hasan'ı (a.s), Abdumenaf oğlu Haşimoğlu Esed kızı Fatuma'nın yanına defnettiler.⁶⁵

Defin töreninden sonra İmam Hüseyin (a.s) mezarın başında durarak ağabeyini şu sözlerle övdü:

Ey Ebu Muhammed, Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Eğer sen yaşıyor olsaydın, hakkı muhtemel yerlerinde görüp tanırdın. Takiyye noktalarındaki tehlikeleri güzel yöntemle aşarak Allah'ı tercih ederdin. Dünyanın büyük nimetlerine küçümseyen gözlerle bakardın. Dünyaya çevresi temiz ve ailesi arınmış bir el uzatırdın. Az bir destekle ve kolayca, düşmanlarından gelen kalleşçe badireleri geri püskürtürdün.

Yapacağın bu işlerde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü sen peygamberlik soyunun evlâdı, hikmet sütünün emzirilmişisin. Bu durumda sen rahatlık, güzel rızık ve Nâim (nimetlerle donatılmış) cennetin yolcususun. Allah ondan yana bize ve size büyük ecir versin, bize ve size onun büyük tesellisini ve sabrını bağışlasın.⁶⁶

⁶² A'yanu's-Şia, 4/80

⁶³ Tarihu İbn Asakir, 8/228

⁶⁴ el-İsabe, 1/330

⁶⁵ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 2/499, Kifayetu't-Talib, 268

⁶⁶ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 2/500

İmam Hasan Hilafet Dönemi ve Barışa Götüren Süreç

Üstad Râzî Âl-i Yâsîn

Giriş

Çoğu tarihçilerin verdikleri bilgiye göre, İmam Hasan (a.s), babasının toprağa verildiği gecenin sabahında halka şu konuşmayı yaptı:

Ey insanlar! Kur’ân bu gece indi, İsa Peygamber bu gece göğe çıkarıldı. Yuşa b. Nuh bu gece öldürüldü. Yine bu gece babam Ali (a.s) öldü. Allah’a yemin ederim ki, önceki ve sonraki vasiler içinde babamdan önce hiç kimse cennete giremez. Allah Resulü (s.a.a) onu bir seriyenin başında sefere gönderdiğinde, Cebrail sağ yanında ve Mikail sol yanında savaşırdı. Yedi yüz dirhem dışında altın ve gümüş para geriye bırakmadı. Bu yedi yüz dirhemi sadakalarından artırıp ailesine bir hizmetçi almak için biriktirmişti.¹

Şeyh Müfid, İmam Hasan’ın bu konuşmasını *el-İrşad* kitabında şu şekilde nakleder:

Ebu Mihnef Lut b. Yahya, Eş’as b. Sevvar’a, o da Ebu İshak Subey’î’ye ve başkalarına dayanarak şöyle dedi:

İmam Hasan (a.s), babası Emirü’l-Müminin’in (a.s) öldüğü gecenin sabahında bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Allah’a hamdüsena ettikten ve Resulullah’a (s.a.a) salât ve selâm getirdikten sonra şöyle dedi:

“Bu gece, öncekilerin hiçbir amel ile geçemedikleri ve sonrakilerin hiçbir amelle kendisine yetişemeyecekleri bir kişi vefat etti.”

“O, Resulullah’ın (s.a.a) yanı başında savaşıyor ve onu kendini siper ederek koruyordu. Resulullah (s.a.a) sancağını onun eline veriyor, sonra Cebrail sağ yanından ve Mikail sol yanından onu koruma altına alıyorlardı. Allah onun eli ile fetih lütfetmeden savaştan geri dönmezdi.”

“Onun vefat ettiği bu gece İsa b. Meryem göğe çıkarıldı ve yine bu gece Musa’nın vasisi Yuşa b. Nuh vefat etti. Yedi yüz dirhem dışında geriye altın ve gümüş para bırakmadı. Bu yedi yüz dirhem, verdiği sadakalardan artmıştı...”

Sözlerinin burasında, kelimeler İmam Hasan’ın boğazında düğümlendi ve hem

¹ el-Emalî, 192

kendisi ağladı, hem de dinleyenleri ağlattı. Arkasından kendini toparlayarak konuşmasını şöyle sürdürdü:

“Ben müjdeleyicinin oğluyum. Ben uyarıcının oğluyum. Ben Allah’ın izni ile O’na çağırının oğluyum. Ben ıskı saçı bur kan-dilin oğluyum. Ben yüce Allah’ın kötülüklerden arındırıp tertemiz kıldığı bir ailenin çocuğuyum. Ben yüce Allah’ın Kur’ân’da: **‘De ki, ben bu görevime karşılık sizden yakınlarıma sevgiden başka bir ücret istemiyorum. Kim bir iyi iş yaparsa, onun karşılığında iyiliğini artırırız.’**² diye buyurarak sevilmelerini farz kıldığı Ehlibeyt’tenim.³

İmam Hasan’a Biat Edilmesi

İmam Hasan (a.s) bu konuşmasını bitirince, Ubeydullah b. Abbas hemen öne atılarak bir an önce ona biat etmeleri için halka teşvik içerikli şu sözleri söyledi: “Ey insanlar! Bu, Peygamberinizin oğlu ve İmam’ınızın vasisidir, ona biat edin.” Halk, bu kutsal çağrıya olumlu karşılık verdi. Yüksek sesle ona itaat edeceklerini bildirdiler ve “Ne kadar sevdiğimiz bir kişidir, üzerimizde ne kadar çok hakkı vardır, halifelğe ne kadar lâyıktır!” diyerek ona yönelik hoşnutluklarını ve boyun eğmişliklerini ilân ettiler.⁴

Hicrî kırk yılının ramazan ayının yirmi birinci gününe rastlayan cuma günü, İmam Hasan’a (a.s) yönelik biat töreni tamamlandı.⁵

Biat töreninden sonra İmam Hasan (a.s) minberden indi, valiler listesini düzenledi,

ordu komutanlarını görevlendirdi, devletin önemli işlerini gözden geçirdi, Abdullah b. Abbas’ı Basra valiliğine tayin etti.⁶

Muaviye’nin Irak’a Yönelik Komplo-ları ve İmam’ın Tutumu

Müslümanların İmam Hasan’a biatinden ve O’nu hak halife olarak seçmesinden sonra, Muaviye yine meşru halifeyi tanımadığını ilan etti. Aksine Irak’a saldırmak için ordusunu hazırlamaya ve valilerine bu saldırıyı onayladığına dair mektuplar yazmaya başladı.

Valilerine yazdığı bir mektupta, Kûfe’nin eşrafından ve ileri gelenlerinden bazılarının kendisine yazdıkları mektuplarda, kendileri ve aşiretleri için emanname (can güvenliği) istediklerini anlattı.

Eğer bu ifadesi doğru ise, bu, Kûfelilerin İmam Hasan’a (a.s) karşı yaptıkları ilk kal-leşliktir.

Muaviye, bütün valilerine gönderdiği aynı içerikteki resmî yazının bir bölümünde şöyle diyordu:

...İmdi, düşmanınıza ve halifenizin katillerine yönelik yeterli karşılığımı ve yardımını size bahşeden, onları yok eden Allah’a hamdolsun. Yüce Allah, kendi lütfuyla Ali b. Ebu Talib’e kullarından birini gönderdi, o kul ona suikast düzenleyip kendisini öldürdü. Bu olay sonunda, taraftarlarını bölünmüş ve çatışmalı bir durumda bıraktı. Bize onların önderlerinin ve ileri

² Şûrâ, 23

³ el-İrşad adlı eserin yanı sıra bu hadis Şeyh Tûsî’nin el-Emali’-sinde ve Tefsir-i Furat’ta nakledilmiştir. Birçok Ehl-i Sünnet kitapların-da da bu iki hadise benzer rivayetler nakledilmiştir. Bk. Mulhakatu İh-kaku’l-Hakk, 11/182–193

⁴ Makatilu’t-Talibiyyin, 34

⁵ el-İrşad, 4/15

⁶ A’yanu’s-Şia, 4/14

gelenlerinin, kendileri ve aşiretleri için can güvenliği isteyen mektupları geldi. Bu mektubum size geldiğinde gayretlerinize, askerlerinize ve güzel hazırlıklarınıza bana yönelin. Hamdolsun ki, öcünüzü aldınız, emelinize ulaştınız, Allah saldırı-ganları ve hakkı çiğneyenleri helâk etti...⁷

Muaviye'nin bu resmî yazısını alan valileri halkı, Peygamberimizin (s.a.a) reyhân çiçeğine ve torununa karşı savaşmak için çıkış ve hazırlık yapmak üzere teşvik etmeye, özendirmeye giriştiler. Çok kısa bir süre zarfında Muaviye'ye ne sayıca ve ne askerî teçhizatça hiçbir eksiği olmayan büyük bir askerî güç katıldı.

Saptırılmışlardan ve muhterislerden oluşan bu askerî güç Muaviye'ye sağlanınca, onları Irak'a doğru hareket ettirdi ve ordunun komutasını kendi üzerine aldı. Başkentte yerine vekil olarak, Dahhak b. Kays el-Fehrî'yi bıraktı. Kendisi ile birlikte sefere çıkan ordunun mevcudu, altmış bin kişi idi. Bundan daha fazla olduğunu söyleyenler de vardır. Asker sayısı ne olursa olsun, ordusu; sözüne uymaya hazır, emirlerine amade ve arzularını gerçekleştirmeye teşne bir güçtü...

Muaviye, tozu dumana katan ordusunun başında çölü geçti. Menbic köprüsüne⁸ varınca, orada mola verdi ve işini sağlamlaştırmaya koyuldu...⁹

Öte yanda İmam Hasan (a.s) Muaviye'nin Irak üstüne yürüdüğünü haber aldıktan sonra Kûfe'yi cihat için ve Muaviye'ye savaş amaçlı sefere çıkmak için harekete geçirmeye başladı.

Hücr b. Adi'yi valilerine ve halka göndererek sefere çıkmaya hazırlanmalarını emretti. Yüksek sesli biri halkı cemaatle namaz kılmaya çağırdı. Bu ilânı işiten insanlar koşuşmaya ve toplanmaya başladılar. İmam Hasan (a.s), duyuruyu yapan kişiye: “*İn-sanların toplanmasından hoşnut olduğun zaman bana haber ver.*” dedi. Az sonra Said b. Kays elHemdanî İmam'ın yanına gelerek: “*Cemaatin karşısına çık.*” dedi. İmam (a.s) da evinden ayrılarak minbere çıktı. Allah'a hamdüsenadan sonra şöyle dedi:

...İmdi, yüce Allah, cihadı kullarına farz kıldı ve onu, “istenmeyen bir iş” olarak adlandırdı. Sonra cihada çıkan müminlere: “**Sabredin, hiç şüphesiz Allah sabredenler ile beraberdir.**” dedi.¹⁰

Ey insanlar! Hoşunuza gitmeyen durumlara karşı sabretmedikçe, isteklerinizi elde edemezsiniz. Aldığım habere göre Muaviye, üzerine yürümeye karar verdiğimiz yolunda bir haber almış ve bunun için harekete geçmiştir. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, Nuhayle'deki karargahınıza çıkın...

İmam'ın bu çağrısına cemaat suskunlukla cevap verdi, hiç kimseden ses çıkmadı.¹¹

Kallesliğe Karşı Yadırgama

Böylece Kûfe halkı, komutanlarına ve imamlarına karşı kallesçe bir tutum takındı. Çünkü İmam Hasan'ın (a.s) Nuhayle'deki karargâha çıkmaları yolundaki çağrısına suskun kalmakla karşılık verdiler. Gözleri dönmüş, kalplerine korku sinmişti.

⁷ Makatilu't-Talibiyyin, 38–39

⁸ 2- Eski bir şehir olan Menbic'in Halep şehriyle arasındaki mesafe, iki gündür.

⁹ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 2/71

¹⁰ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 65, el-Gadir Yayınevi, Beyrut, Yıl: 1973

¹¹ A'yanu's-Şia, 4/19

Adiy b. Hatem et-Taî bu durumu görünce, ayağa kalktı ve şöyle dedi:

Ben Hatem'in oğluyum. Subhanallah, hayret doğrusu! Ne çirkin bir durum bu! İmamınıza ve Peygamberinizin kızının oğlunun çağrısına cevap vermiyor musunuz? Dilleri rahat zamanlarda pabuç gibi (keskin kılıç gibi), fakat iş ciddiye binince tilkiler gibi oradan oraya kaçan (hile yapıp yan çizen) Mısır hatipleri nerede?! Allah'ın gazabından korkmuyor musunuz?! Bu davranışınızın ayıbını ve utancını hiç düşünmüyor musunuz?

Arkasından yüzünü İmam Hasan'a (a.s) çevirerek şöyle dedi:

Allah seni doğru istikametlere yöneltsin. Seni istenmeyen durumlardan uzak tutsun. Seni girişi ve çıkışı övülen sonuçlara muvaffak etsin. Konuşmanı duyduk, emrine kilitlendik, seni işittik ve söylediklerinle görüşlerinde sana itaat ettik. Şimdi bu yüzüm karargâhuma dönüktür, oraya gidiyorum. Kim bana katılmak isterse, peşimden gelsin.

Adiy bu sözleri söyledikten sonra yerinden kalkıp hareket etti ve mescitten çıktı. Binek hayvanı kapıda idi; sırtına atladı ve Nuhayle'ye doğru ilerledi. Kölesine, kendisine lâzım olacak şeyleri arkadan getirmesini emretti. Adiy b. Hatem, halkın içinden çıkan ilk asker olmuştu.¹²

Bu arada Kays b. Sa'd b. Ubade el-Ensârî, Ma'kul b. Kays er-Riyahî ve Ziyad b. Sa'saa et-Teymî ayağa kalkarak halkı kınadılar, azarladılar, ardından savaşa teşvik ettiler ve İmam Hasan'a (a.s) da tıpkı Adiy b. Hatem gibi olumlu cevap ve kabul etme içerikli sözler söylediler. İmam da onlara şu karşılığı verdi:

Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, doğru konuştunuz. Öteden beri sizin iyi niyetli, vefakâr, kabul edici, gerçek sevgi besleyen kişiler olduğunuzu biliyorum. Allah sizi hayırla ödüllendirsin!¹³

Arkasından İmam (a.s) minberden indi. İnsanlar mescitten çıkıp askerî hazırlıklara giriştiler. Coşkulu bir şekilde sefere çıkmaya başladılar. İmam Hasan (a.s) da karargâha çıktı. Kûfe'de yerine Muğyire b. Nevfel b. Haris b. Abdulmuttalib'i vekil bıraktı. Ona, insanları özendirip onları kendisine yönlendirmesini emretti. O da, insanları özendirip sefere çıkarmaya girişti. Sonunda asker meselesi yoluna girdi. Böylece İmam (a.s), kalabalık ve iyi donanımlı bir ordu ile yürüyüşe geçerek Nuhayle'ye ulaştı.

Sefer böyle başladı. Fakat hareketin itici faktörü; işten kaytarmaca tutumun tabii bir dayatması olarak yüksünme, ağırdan alma ve zorlanma ile birlikte bir gönüllülük değildi. Eğer hayırlı seçkinler ve az sayıdaki mümin bir kesim olmasaydı, durumun dengesi tersine döner, zaaf faktörleri daha işin başında üstün gelirdi.

Fakat söz konusu sağlam, imanları doğrultusunda hareket eden, önderin hikmetli kişiliğine ciddiyetle inanan, ona bağlılığın ve halifelige en lâyık kişi olduğunun bilincinde olan kimselerin varlığı, ordunun dayanışmasını ve itaatkârlığını sağlayan, askerlerde coşku ve heyecan uyandıran sebeplerin en güçlüsü olmuştu.

İmam'ın Ordusundaki Çelişik Akımlar

İmam Hasan'ın (a.s) ordusu garip bir karışımından oluşuyordu. Bu orduda birkaç muhtelif akım ve bir dizi çelişik unsur bir

¹² A'yanu's-Şia, 4/19- 20

¹³ age.

araya gelmişti. İlk bakışta bu farklı unsurları şöyle tasnif etmek mümkündür:

a) Haricîler: Bunlar İmam Ali'ye (a.s) karşı çıkarak onunla savaşan, ona muhalefet edip ona düşman muamelesi yapan bir gruptu. İmam Hasan'ın (a.s) şahsında orta yollu bir çözüm bulduklarını düşünerek Muaviye ile savaşmak üzere ona katılmışlardı. Fakat ortaya çıkabilecek en küçük bir kışkırdan etkilenecek o şüphenin doğrultusunda hemen hüküm verebilmeye yatkın insanlardı. Daha sonra İmam Hasan'a (a.s) nasıl yüklendiklerini ileride göreceğiz.

b) Emevî egemenliğine yatkın kimseler: Bunlar iki kısma ayrılır:

1- İçlerinde barındırdıkları ihtiraslar açısından Kûfe hükümetinde açıklarını doyuracak ve susuzluklarını giderecek imkânlar bulamamış kimseler. Bu yüzden bunlar, Şam hükümetine bağlılıklarını içlerinde saklı tutular. Kûfe'de egemenliği ele geçirip dizginleri Şam hükümetine teslim etmek için de fırsat kolluyorlardı.

2- Geçmiş dönemlerin miras bıraktığı kinler veya kişisel hesaplar yüzünden Kûfe hükümetine dış bileyen kimseler. Bunların daha sonra sergiledikleri ihanetleri, Muaviye'ye yaklaşp ondan kendilerine bir pay koparmak amacı ile onunla nasıl gizli yazışmalar yaptıklarını ileride göreceğiz.

c) Kararsız ve esnek kesim: Bunlar belirlir bir yolu, kendilerine özgü ve bağımsız bir bakış açısı olmayan kimselerdir. Amaçları; güvenliklerini garanti etmek, galip gelen taraf nezdinde bazı arzularını gerçekleştirmektir. Bunlar, değişen şartların ortaya çıkacağı herhangi bir tarafı, ona yönelmek için gözlüyorlardı.

d) Kabile veya bölge taassubu ile hareket eden kesim.

e) Amaçsız şaşkınlık: Bunlar, davranış ve tutumlarında sağlam bir esasa dayanmayan kimselerdi.

h) Samimî müminler: Bunlar, kendilerine zıt ve birbirinin gırtlığına sarılmış diğer sesler arasında sesleri kaybolan hayırlı azınlığı oluşturuyorlardı.

Kısacası İmam Hasan'ın (a.s) ordusu, gruplarını tek bir hedefin birbirine bağlamadığı ve bu niteliği ile bölünme sebebi olabilecek bir badire karşısında bölünmeye ve dağılmaya açık bir karışım idi.

Bu da herhangi bir savaş plânını bozabilecek bir nitelikti. Savaş plânını yapan komutan ne kadar usta olursa olsun fark etmezdi. İmam Hasan (a.s) da, bölünme faktörlerini bünyesinde taşıyan bu karışım arasında, bu durumun tehlikesinin bilincinde idi.

Seyyid b. Tavus (r.a) "el-Melahim ve'l-Fiten" adlı eserinde İmam'ın (a.s), ordusuna güveninin zayıflığını ima eden sözlerini nakleder. İmam'ın, bu husustaki duygularını, Medain'de ordusuna seslendiği bir konuşmasında dile getirdiği şu sözleri, en çarpıcı şekilde ifade ediyor:

Sizler Sıffin Savaşı'na giderken, dininiz dünyanın önünde idi. Oysa bugün, dininiz dininizin önündedir. Sizler iki tür öldürülmüşün arasında kaldınız. Biri Sıffin Savaşı'nda öldürülenler ki, onlar için ağlıyorsunuz. Öbürü Nehrevan'da öldürülenler ki, bizden onların intikamını istiyorsunuz. Bunların dışında geride kalan savaştan kaçıyor, ağlayan ise baş kaldırıyor.¹⁴

Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun, bünyesinde barındırdığı zayıf noktaları biliyordu. Bu bilgisine dayanarak, tutumu

¹⁴ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 70

için, nesnel şartların kendisine oluşturduğu ve İmam ile arasındaki durumu açıklığa kavuşturan kesin hatlı bir plân çizdi.

Bu plâna göre İmam'ı barışa çağırarak ve istediği şartları kabul etmiş gibi bir görüntü sergileyecekti. Eğer İmam bu çağrıyı kabul ederse, onun ordu komutanları ve yetkilileri çevresinde ördüğü ağlar iki tarafın savaşa tutuşmasını zaten önlemeye yeterli olacaktı ve İmam'ı oldubittiye razı olmak durumunda bırakacaktı.

İmam'ın Ordusunun Öncüleri

İmam Hasan (a.s) ordusu ile Nuhayle'ye vardı. Orda bir süre kalarak ordusunu sağlamaya koydu. Sonra oradan ayrılarak Deyri Abdurrahman denen yere vardı. Geride kalan askerlerin kendisine katılması için orda üç gün kaldı.

Bu sırada, düşmanın durumunu öğrenmek ve onu bulunduğu yerde durdurmak için ordusunun öncü birliğini yola çıkardı. Bu öncü birliği, en samimî dostlarından ve ordusunun en seçkin unsurlarından oluşturdu. Bu birliğin mevcudu, on iki bin kişi idi. Birliğin başkomutanlığına, amcası oğlu Ubeydullah b. Abbas'ı getirdi. Hareketinden önce onu şu değerli tavsiyelerle donattı:

Ey amcamın oğlu! Ben seninle birlikte Arap süvarilerinden ve Mısırlı abidlerden oluşan on iki bin kişilik bir ordu gönderiyorum. Bunların bir kişisi, bir birlikten daha etkilidir. Onlarla sefere çık. Onlara yumuşak davran. Karşılarında güler yüzlü ol. Onlar için kanatlarını yere ser. Meclislerinde onları kendine yakın tut. Çünkü onlar, Emirü'l-Müminin'in güvendiği kişilerdir. Onlarla Fırat kenarına var. Sonra Muaviye ile karşılaşınca kadar

yürümeye devam et. Eğer onunla karşılaşsan, ben gelinceye kadar onu tut (oyala). Ben senin arkandan çok yakında geleceğim. Fakat her gün haberinizi izleyeceğim. Kays b. Sa'd ve Said b. Kays ile istişare et. Muaviye ile karşılaştığında, o sana saldırmadıkça, sen ona saldırma. Eğer sana saldırırsa, sen de ona saldır. Eğer sana bir şey olursa, askerlerin başına Kays b. Sa'd geçsin. Eğer ona da bir şey olursa, ordunun komutasını Said b. Kays üstlensin.¹⁵

Ordu Komutanının İhaneti

Ubeydullah b. Abbas, Meskin denen yere vardı ve orada karargâh kurdu. Burada, düşmanla karşı karşıya geldi ve fitnenin yıkıcı etkileri açıkça görülmeye başladı. Muaviye'nin hileleri açtığı yolda ilerleyerek karargâha kadar ulaştı. Münafıkların ve rahat hayatı tercih edenlerin varlığı yüzünden bu hileler verimli bir ortam bulmuştu. "İmam Hasan, barış için Muaviye ile yazıyor; o hâlde niye kendinizi ölüme atıyorsunuz?"¹⁶ şeklinde aslı olmayan bir söylenti yayılmıştı.

Öncü birliğin komutanı zor durumda kaldı. Ordu içinde fısıldaşmalar aldı yürüdü. Söylenti doğru mu, yoksa yalan mı diye konuşuluyordu. Kimi söylentiye doğruluyor, kimi yalanlıyor ve kimi de doğru olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu.

Komutan Ubeydullah, bu söylentinin yalan olduğunu, gerçekten uzak olduğunu belirlemek için hiçbir çaba sarf etmedi. Çünkü İmam Hasan (a.s) o sırada etrafa elçiler göndermekle, öncülere katılacak birlikleri hazırlamakla, Muaviye ile savaş konusunda mektuplaşma ile ateşli ve savaşmaya özendirici konuşmalar ile halka heyecan aşılamakla meşguldü. Muaviye'ye barış isteyen hiçbir

¹⁵ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 2/76

¹⁶ Şerh'u Nehcil-Belağa, İbn Ebi'l-Hadid, 42/16

yazı yazmış değildi. O sırada bu yolda hiçbir görüşü yoktu.

Bu şaşkınlık, öncü birliğin komutanının ruh hâline de sirayet etti, onu sıkıntıya sokup suskunluğa itti. Kendi akıbetini düşünmeye başladı. Zaten Kûfelilerin, savaş alanına doğru hareket etmekten yan çizdikleri ve cihat çağrısını kabul etmeyi ağırdan aldıkları haberini de almıştı. Bu şartlar karşısında, imrenilmez bir durumda olduğu yolunda, zihninde bazı düşünceler belirdi. Kalabalık Şam ordusu ile karşılaşmanın eşliğinde bulunan komutası altındaki öncü birliğin, iki güç arasındaki dengesizlik göz önüne alındığında, o büyük orduya karşı direnemeyeceğini veya onunla sıcak çatışmaya giremeyeceğini düşündü.

Ubeydullah bu şaşkınlık ve bu vehimlerin içinde yaşarken kendisine Muaviye'den mektuplar geldi. Bu mektuplar, onun vicdanındaki hassas bam tellerine dokunan ayartıcı unsurlar içeriyordu. Muaviye bu mektuplarda, özellikle onun yükselme ve öne geçme beklentisine ümit verici vurgular yapıyordu. Onun kişiliğindeki zayıf noktalar daha önce kendisine bildirilmişti.

Muaviye bu mektupların birinde: "Hasan bana barış için mektup gönderdi. O halifelîği bana teslim ediyor. Eğer bana itaat edenler kervanına katılırsan, önder olursun. Yoksa yine itaatim altına girersin; ama başkalarının emri altında olursun." diye yazdı ve bu mektupla birlikte ona bir milyon dirhem para gönderdi.¹⁷

Muaviye'nin, düşmanlarına karşı savaşta kullandığı yöntem; düşmanlarının zayıf noktalarını kullanmak, kararlılıklarını zayıflatmak ve güçlerini felce uğratabilecek nitelikteki bütün faktörleri seferber etme idi.

İşte Ubeydullah bu şekilde nefesine yenilerek ihanet çağrısına icabet etti. Kendisini, iki oğlundan mahrum bırakan düşmanına el açtı. Bunu, arkasında tarihin lânetini bırakarak yaptı. Bu düşük düzeye inerek ruhî bozguna uğramış ve kallesliğı göze almış olarak bir gece Muaviye'nin himayesine girmeyi nefesine lâıyk gördü ki, göğüs boşluğunda çarpan bir kalp barındıran hiçbir hür insan böyle bir şeye asla yanaşmaz.

Şafak söktüğünde karargâh komutansız kalmıştı. Bu duruma sevinen münafıkların ve barış yanlılarının kalpleri raks ediyordu; ama samimi dostların gözleri kan ağılıyordu. İmam (a.s) Hasan ise, Muaviye'ye karşı koymanın zorunluluğuna inanan kararlı tutumunu devam ettiriyordu.

Durum, Meskin'de İmam Hasan (a.s) aleyhine dönmek üzere idi. Fakat Ubeydullah'ın herhangi bir şekilde komutanlık makamını boşaltması hâlinde İmam Hasan'ın (a.s) onun yerine komutanlığı ele almasını emrettiği ve aynı zamanda mümin ve dirençli kişiliğı ile temayüz eden Kays b. Sa'd b. Ubade, yani ordunun o andaki meşru komutanı, eski komutanın psikolojik bozguna uğraması sebebi ile çökmenin eşliğine gelen ordunun geride kalan moral kırıntılarını korumak, birlikleri ve erleri arasındaki dayanışmayı sağlamak için büyük bir çaba gösterdi. Bu maksatla askerlerin karşısına geçerek şu konuşmayı yaptı:

Ey insanlar! Bu şaşkın adamın hareketi sizi korkutmasın, ağınınıza gitmesin. Çünkü gerek bu adam, gerek babası ve gerek kardeşi asla bir hayırlı gün göstermediler. Peygamberimizin amcası olan babası, Bedir Savaşı'nda Peygamber'e karşı savaşmaya çıkmıştı. Ebu'l-Yusr Kâ'b b. Amr el-Ensari tarafından esir alınarak Peygamberimize

¹⁷ Şerhu Nehci'l-Belâğ, İbn Ebi'l-Hadid, 16/42

getirildi. Peygamberimiz fidyesini alıp Müslümanlar arasında bölüştürdü. Ama kardeşi onu Basra valiliğine tayin etti. Orada onun ve Müslümanların malını çalarak karşılığında cariyeler satın aldı ve bunların kendisine helâl olduğunu iddia etti. Bu (Ubeydullah) da onu Yemen valiliğine atadı. Orada Busr b. Ertat'tan kaçtı. Kaçarken bıraktığı oğullarını öldürdüler. Şimdi de bu çirkin işi yaptı.¹⁸

Böylece konumunda sabit olan ve he-define inanan Kays, Ubeydullah'ın zebun geçmişinin/soyunun gerçeğini ve korkunç uçuruma yuvarlanmasına sebep olan kişiliğinin hakikatini alaylı sözleriyle ortaya koymaya çalıştı.

Yeni komutan Kays, bu konuşması ile dinleyicilerinin kalplerinde istediği etkiyi meydana getirmişti. Gırtlaklar heyecan ve coşku ile "Onu aramızdan çıkaran Allah'a hamdolsun." diye bağıldılar.¹⁹

Böylece Kays, iyice yaklaşmış acı bir çöküş ile karşı karşıya olan bu duruma, sağlamlık ve kararlılık aşıladı. Ordunun birimlerine, yeniden düzen egemen oldu. İnsanlar, yeni komutanlarına güven duymaya yöneldiler.

Orduda İhanetlerin Devam Etmesi

Ubeydullah'ın düşmanına teslim olduğu haberi Medayin'e ulaştı. Bu haber yüzünden vicdanlarda keder havası yayıldı. İmam Hasan (a.s) da, kendisine en yakın ve en özel-likli bir kişiden bu darbenin derin acısını yüreğinde hissetti. Ayrıca bazı ordu komutanlarının Muaviye'ye mektup yazarak, kendileri ve aşiretleri için güvence istedikleri ve

Muaviye'nin de bunların bazılarını birtakım vaatler içeren güvence mektupları gönderdiği bilgisi de kulağına geldi.²⁰

Verilen bilgiye göre, Muaviye; Amr b. Hureys, Eş'as b. Kays, Haccar b. Ebcer ve Şebes b. Rib'î'yi değişik bir komplo için hedef seçti. Bunların her birine ayrı ayrı bir casus göndererek şu mesajı iletti:

Eğer Hasan'ı öldürürsen, sana yüz bin dirhem para, Şam ordularından birinin komutanlığını ve kızlarımdan birini veririm.

İmam Hasan (a.s) bu haberi alınca, üzüntüye boğuldu. Tedbir olarak elbisesinin altından bir zırh giydi. Artık ihtiyatlı davranıyor ve ancak bu kıyafetle namaz kıldırmak için cemaatin önüne geçiyordu. Nitekim bu adamlardan biri namaz sırasında kendisine ok attı; fakat giydiği zırh sayesinde, ok vücuduna saplanmadı.²¹

İmam'ın ordusunda ihanetler bu şekilde art arda birbirini izledi. Bunlardan biri şöyle oluştu: İmam Hasan (a.s), Kinde'den bir komutanı dört bin kişilik bir ordunun başında Muaviye üzerine gönderdi. Ordu Enbar denen yerde konuşlanınca, Muaviye ordunun komutanına beş yüz bin dirhem para gönderdi. Ayrıca ona bazı Şam ve Cezire kasabalarının valiliğini vaat etti. Komutan, bu teklifi kabul ederek iki yüze yakın adamı ile Muaviye'nin tarafına geçti. Bunun üzerine İmam, Murad kabilesinden birini sefere çıkardı. O da, dağların bile kaldıramayacağı ağırlıkta yeminler ederek ihanet etmeyeceğini vurgulamasına rağmen, kendinden önce gönderilen komutanın yaptığı gibi aynısını yaptı. Nitekim İmam Hasan (a.s), onun da

¹⁸ Mekatilu't-Talibiyyin, 35

¹⁹ Mekatilu't-Talibiyyin, 35

²⁰ A'yanu's-Şia, 4/22

²¹ A'yanu's-Şia, 4/22

önceki arkadaşının yaptığı gibi aynısını yapacağını haber vermişti.²²

İmam Hasan (a.s), art arda gelen bu sıkıntılar ve üzüntüler karşısında kendine güvenen, işine bakan ve bu sürecin nereye varacağını gözlleyen bir duruş sergiledi.

Bazı belgelerden edindiğimiz bilgiye göre, Ubeydullah b. Abbas, tek başına firar etmemiş, tersine çok sayıda ileri gelen kişiyi, komutanı ve askeri de yanında götürmüştü. İmam Hasan'ın (a.s), düşmanına karşı galibiyet elde edemeyeceği yolunda kötümser, hatta ümitsiz bir atmosferin insanlara egemen olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bunu yadırgamamalıyız.

Böylece yakın adamlarının ve komutanlarının kaçışı ile ilgili haberler, Medayin'de İmam Hasan'a (a.s) art arda gelmeye başladı. Bu kişilerin uğradığı bozgunu, orduda birçok askerin firarı izledi. Öyle ki, söz konusu kimselerin uğradığı bozgun, ordu içinde yaygın serkeşliklerin ve kargaşaların meydana gelmesine sebep oldu.

Ubeydullah ile yakın adamlarının firarından sonra Muaviye'ye kaçanların sayısı sekiz bine yükseldi. Bu bilgiyi veren Yakubî, tarih ile ilgili eserinde şöyle diyor:

Muaviye, Ubeydullah b. Abbas'a elçi gönderdi. Ona bir milyon dirhem rüşvet verdi. Bunun üzerine adam, sekiz bin arkadaşı ile birlikte Muaviye'ye sığındı. Arkasından Kays b. Sa'd, Muaviye ile savaşma hazırlığına girişti.²³

Meskin'den yola çıkan ordunun on iki bin kişi olduğunu göz önüne aldığımız takdirde mevcudun üçte ikisine varan firarilerin

oranı büyük bir orandır. Bu firarlar öyle bir zamanda gerçekleşti ki, Muaviye'nin İmam Hasan (a.s) ile karşılaşmak üzere hazırladığı ordu, altmış bin kişi idi. Bu sayıya, İmam Hasan'ın (a.s) ordusundan kaçan binlerce kişiyi de ilâve etmek gerekir.

Bu, gerçekten güçlerin önünde sarsılacağı, ürkütücü dehşetinden felâketin bile ağzının açık kalacağı müthiş bir darbe ve dayanılmaz bir mihnet idi. Ve sorumluluğunun büyük bir bölümünü, Allah ve tarih önünde Ubeydullah b. Abbas taşıyordu.

Bu toplu firardan anlaşılması mümkün olan şey, ileri gelenlerin ve komutanların bir bölümünün arasında ihanete ilişkin bir komplonun varlığıdır. Yoksa yakın zamanda savaşmaya hazırlanan bir ordudan sekiz bin kişinin kaçmasını, hangi mantıklı gerekçe ile açıklamamak mümkündür?! Böyle bir olay, önceden düşünülmeden ve ihanet anını plânlanmadan gerçekleştirilebilir mi?!

İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun bütünü, tarih kaynaklarının ortak görüşüne göre, yirmi bin kişi idi.²⁴ Oysa düşmanın ordusu, altmış bin kişiden oluşuyordu. Ubeydullah b. Abbas'ın ihanetinden sonra, sekiz bin kişinin Muaviye'ye katıldığı hesaba katıldığında, İmam Hasan'ın (a.s) ordusu, düşmanın ordusunun beşte biri oranına düşmüştü. Bu durum askerî dengeler ve hesaplar bakımından büyük bir çöküştü.

Üstelik bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre, İmam'ın Medayinde bekleyen ordusundan da bazı askerler firar etmişti. Bu askerleri, ganimetler elde etmek arzusu orduya katılmaya heveslendirmişti. Bunlar, İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun galip geleceği varsayımı ile orduya katılmış

²² age.

²³ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 80

²⁴ Sulhu'l-İmami'l-Hasan, 81

ve ordunun hareketi içinde yer almışlardı. Sonra karşı tarafın sayı ve donanım bakımından askerî üstünlüğe sahip olduğunu hissedince firar ettiler.

Durumun daha da çöküntüye gitmesine yol açan faktörlerden biri, Muaviye'nin, ordunun Meskin ve Medayin'deki kollarının geride kalan moral kırıntılarını yok eden yalan söylenti savaşı idi. Burada, bu söylentilerin bazı örnekleri ile bu söylentilerin, İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun Medayin ve Meskin'deki kollarının morali üzerindeki etki derecelerini hatırlatalım.

Muaviye, Kûfe ordusunu çökertmek ve güç birimlerini dağıtmak için elinden gelen bütün entrika ve hileleri kullandı. Onun yalan haberleri seçişi, özen ve sağlamlık bakımından ince bir ustalık yansıtıyordu. Meselâ Medayin karargâhına şöyle bir söylenti yayan bir casus gönderdi:

Ubeydullah'ın firarından sonra Meskin'deki öncü ordunun komutanı olan Kays b. Sa'd, Muaviye ile anlaşarak onun tarafına geçti.²⁵

Buna karşılık Kays b. Sa'd'ın karargâhına gönderdiği bir adamı, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye'yle anlaştığını ve teklifini kabul ettiğini söylüyordu.²⁶

Arkasından Medayin'de, Kays b. Sa'd'ın öldüğü ve ordu mensuplarının firar etmesi gerektiği söylentisini yaydı. Bu söylenti üzerine askerler İmam Hasan'ın (a.s) çadırını basarak eşyalarını yağmaladılar. Hatta İmam'ın üzerinde oturduğu bir yaygıya el koymak için onunla tartışmaya giriştiler. Bu durum, İmam'ın onlara karşı öfkesini ve kaygısını arttırdı. Bu yüzden İmam, Medayin'deki beyaz kaleye taşındı.²⁷

İşte Muaviye'nin hile ve entrikası ile ortaya sürülen söylenti dalgaları, ordunun Medayin ve Meskin'deki kollarını böyle kuşatmış ve geride kalan dayanışma kırıntılarını böyle koparmıştı. Bu söylenti, itaatkârlık ile isyan arasında tereddüt yaşayan, fitne ve karışa sevdalı alçak eğilimli insanlardan çok sayıda grupların sarsılmasına sebep oldu.

İmam Hasan'ın Tutumu

Şeyh Müfid şöyle diyor: İmam Hasan (a.s), halkın davranışlarına baktı. Bu bakışla insanların kendisini desteksiz bıraktıkları ve ona karşı kötü niyet besledikleri yönündeki basireti arttı. Ona açıktan açığa sövüyorlar, kendisini kâfir olmakla suçluyorlar, kanının dökülmesini ve mallarının yağmalanmasını helâl görüyorlardı. Babasının ve kendisinin Şiîlerinden olan yakın çevresi dışında, başına gelecek belâları önleyecek kimseleri kalmamıştı. Bu yakın çevresi, Şam ordularına karşı koyacak güçte ve yeterlilikte değildi.

Bu sırada Muaviye ona ateşkes ve barış isteyen bir mektup gönderdi. Bunun yanı sıra İmam Hasan'ın canına kastedeceklerini ve Muaviye'ye teslim edeceklerini bildiren dostlarının mektuplarını da ona ilettiler. Barış teklifine olumlu karşılık verdiği takdirde, kendisine karşı İmam'ın lehine olan birtakım şartlar önerdi ve bağlı kalınması herkesin faydasına olacak olan birtakım maddeler ortaya koydu. İmam Hasan (a.s) ona güvenmemişti. Bu önerisinin hile amaçlı ve canına kastetme hazırlığına yönelik bir girişim olduğunu biliyordu. Fakat kendisinden istenen ateşkesi ve savaştan vazgeçmeyi kabul etmekten başka bir çare göremedi.

²⁵ Tarih-i Yakubî, 2/191

²⁶ Tarih-i Yakubî, 2/191

²⁷ Tarih-i İbn Esir, 3/203

Çünkü az önce belirttiğimiz gibi taraftarlarının ona yönelik basiretleri zayıftı, bozguncu bir yaklaşım sergiliyorlar, kendisine karşı çıkıyorlardı. Bunun yanı sıra birçoğu, kanının dökülmesini ve kendisini düşmanına teslim etmeyi hedefleyen gizli niyetler taşıyordu. Ayrıca amcasının oğlu kalleslik edip düşmanının yanına geçmiş ve taraftarlarının birçoğu, ahireti bir yana bırakıp dünyalık çıkarlara yönelmişti.²⁸

Barış, Sebepleri ve Sonuçları

İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış, onun hayatının en zor, en karmaşık, en hassas ve en acı aşamalarından birini oluşturur. Hatta bu olay, Ehli Beyt'in tarihindeki hayatı boyunca da aynı niteliği taşıyor. İmam'ın yaptığı bu barış, masum imam adına yansıttığı cesur tutum, geçmiş yüzyıllar boyunca ve hatta yaşadığımız yüzyılda yol açtığı farklı gelişmeler, itirazlar ve yorumlar sebebiyle İslâm tarihinin en önemli olaylarından biridir. Müslüman araştırmacılar, bu barışın açıklanması ve incelenmesi amacı ile birçok kitaplar yazmışlar; düşmanlar ve dostlar, bu olayla ilgili hükümlerini açıklamışlardır.

Şeyh Muhammed Hüseyin Kaşif'ul-Gıta, Şeyh Razi Âl-i Yasin ve Seyyid Bâkır Şerif Kureşî gibi kalbur üstü çağdaş araştırmacılar, İmam Hasan'ı (a.s) ve İslâm için yaptığı barışı ayrıntılı bir şekilde büyüteç altında almışlardır.

Biz önce bu barış hakkında bize kadar gelen tarihî bilgileri sunacağız. Arkasından İmam Hasan'ın (a.s) bu barışı kabul etmesinin arkasında gizli olan sebepler hakkındaki sözlerine değineceğiz. Bundan sonra konu üzerinde bir inceleme yapacağız.

Hücceti Tamamlama

Tarihçilerin verdikleri bilgilere göre İmam Hasan (a.s), ordusu ile çevresindekilerin ihanetlerini ve iki yüzlülüklerini gördükten sonra onların düşmana karşı duracakları ve direnecekleri yolunda hiçbir ümidi kalmamakla ve bu adamların içlerinde gizlenen arzular ortaya çıkmış olmakla birlikte sırf hüccet tamamlansın, dayanacakları hiçbir bahane kalmayın diye onlara şu konuşmayı yaptı:

Yazıklar olsun size! Allah'a yemin ederim ki Muaviye, benim öldürülmem yolunda verdiği sözü hiçbiriniz için tutmayacaktır. Öyle sanıyorum ki, elimi eline koyarak ona halifeliği teslim edersem, bana dedemin dinini yaşama serbestisi veremeyecektir. Ben yalnız başıma Allah'a ibadet edebilirim. Fakat sizin çocuklarınızın Allah'ın kendilerine bağışladığı yiyeceği ve suyu istemek üzere onların çocuklarının kapılarında beklediklerini, ama yiyecek ve su alamadıklarını görür gibiyim. Yuh olsun, kendi elleri ile yaptıkları kötülöklere! Zalimler ne acı bir akıbetle yüz yüze geleceklerini yakında göreceklerdir.²⁹

Bir diğer konuşmasını da Muaviye'nin barış önerisini kabul etmeden önce insanlara hücceti tamamlamak amacıyla yaptı. İmam (a.s) bu konuşmasında, dostlarının görüşlerini öğrenmek, düşüncelerinden haberdar olmak için yüce Allah'a hamdüsenedan sonra şöyle buyurdu:

Allah'a yemin ederim ki, bizi Şamlılarla savaşmaktan, zillet veya sayıca azlığımız vazgeçirmedi. Fakat biz onlarla sağlıklı yapımızla ve sabırla savaşıyorduk. Şimdi sağlıklı yapımız, iç düşmanlıkla ve sabrımız, endişe ile yıprandı. Sizler bizimle

²⁸ el-İrşad, 190–191

²⁹ Tarih-i Taberî, 4/122; Tezkiretu'l-Havas, İbn Cevzî, 112

birlikte savaşa giderken, dininiz dünyanızın önünde idi. Oysa şimdi, dünyanız dininizin önüne geçti. Biz sizin için idik ve siz de bizim içindiniz. Oysa şimdi bize karşı oldunuz. Sonra sizler iki maktul üzerinde yoğunlaştınız. Biri Sıffin maktulleri ki, onlar için ağlıyorsunuz. Öbürü Nehrevan maktulleri ki, onların intikamını almak istiyorsunuz. Ağlayanlar bizi yalnız bırakmışlar, intikam almak isteyenler ise, bize karşı isyan başlatmış durumdalar.³⁰

İmam (a.s), sözlerinin bu noktasında, dinleyenlere Muaviye'nin barış teklifini duymak üzere şöyle dedi:

Muaviye bizi onur ve hakkaniyetten yoksun bir işe çağırırdı. Eğer yaşamayı istiyorsanız, teklifini kabul edelim ve hiç sızlanmayalım. Yok, eğer ölmeye hazırsanız, canımızı Allah uğruna feda ederek onu Allah'ın mahkemesine havale edelim.³¹

Ravinin eklediğine göre, İmam Hasan'ın (a.s) dinleyicileri hep birlikte: "Sağ kalmayı ve yaşamayı tercih ediyoruz." diye bağurdılar.³²

Barışın Kabul Edilmesi

İmam Hasan'ın (a.s) önünde barışı kabul etmekten ve iktidarı bir süre için Muaviye'ye bırakmaktan başka bir yol kalmamıştı. Barış antlaşmasının maddeleri üzerinde derinliğine bir incelemeden açıkça ortaya çıkar ki İmam (a.s), Muaviye'ye hiçbir taviz vermemiş, onu resmen halife ve Müslümanların hâkimi olarak kabul etmemişti. Tersine, Muaviye'nin bu konudaki iddialarının asılsızlığını ispat etmek üzere önderlik makamını kendi meşru hakkı saymıştı.

Barış Antlaşmasının Maddeleri

Tarih kaynakları, barış antlaşmasının açık metnini içeren bir belge içermiyor. Oysa bu metin, özellikle İslâm tarihinin ilk yüzyılları için, İslâm tarihinin bütününe şekillendiren aşamaların en önemlilerinden birinin sonlanmasıyla ilgili tarihî bir belge sayılır. Bu ihmale haklı bir sebep bulamıyoruz.

Muhtelif kaynaklar, bu maddelerin bazılarını içerirken, diğer bazılarına hiç yer vermemiştir. Bu kaynakların bütününden İmam'ın (a.s) Muaviye'ye koştugu barış şartlarının neler olduğu anlaşılabilir.

Bir araştırmacı, bu şartları düzenleyerek beş madde şeklinde ortaya koymuştur. Biz bu maddeleri, o araştırmacının düzenlediği gibi sunuyoruz ve alıntı yaptığımız esere güvenerek dipnotlarında gösterdiği kaynakları belirtme gereğini duymuyoruz.³³

Anlaşmanın maddeleri şunlardır:

1- Muaviye'nin Kur'an'a, Sünnet'e ve salih halifelerin tutumuna uygun şekilde hareket etmesi şartı ile iktidar kendisine teslim edilecektir.

2- Muaviye'den sonra iktidar İmam Hasan'a geçecek; eğer ona bir şey olursa, iktidar, kardeşi Hüseyin'e devredilecektir. Muaviye'nin, iktidarı kendisinden sonra bir başkasına devretme yetkisi yoktur.

3- İmam Ali'ye yönelik sövmelere ve namazlar sırasında aleyhinde söylenen sözlerle son verilecek, kendisi sadece hayırla anılacaktır.

4- Kûfe beytülmalindeki beş milyon dirhem tutarındaki para, iktidarı teslim

³⁰ Biharu'l-Envar, 44/21

³¹ Biharu'l-Envar, 44/21

³² Biharu'l-Envar, 44/21

³³ bk. Sulhu'l-Hasan, Âl-i Yasin, s. 259. Değerli yazar, araştırmasında Taberî, İbn Esir, İbn Kuteybe, Mekatil vs. gibi tarih kitapları ve kaynaklarına dayanmıştır.

etmenin kapsamı dışındadır. Teslim işlemi bu parayı içermez. Ayrıca Muaviye, İmam Hasan'a iki milyon dirhem gönderecek, bağışlarda ve hediyelerde Haşimoğulları'nı Abduşşemsoğulları'ndan üstün tutacak, İmam Ali'nin safında Sıffin ve Cemel savaşlarında öldürülenlerin çocuklarına bir milyon dirhem dağıtacak ve bu harcamaları, Dar-ı Ebcer bölgesi gelirlerinden karşılayacaktır.

5- Şamlısı ile, Iraklısı ile, Hicazlısı ile, Yemenlisi ile, bütün halk güven içinde olacak. Siyah ve kızıl derili olanlar da dâhil olmak üzere bütün ırklar güven içinde olacak.

Muaviye, insanların ayak sürçmelerini hoşgörü ile karşılayacak. Geçmişteki olaylar yüzünden hiç kimseyi kovuşturmaya tâbi tutmayacak ve Irak halkına kin duygusu ile muamele etmeyecektir.

İmam Ali (a.s) taraftarları, nerede olurlarsa olsunlar, güven içinde olacaklardır. Hiçbir İmam Ali (a.s) taraftarı, kötü muamele görmeyecektir.

İmam Ali (a.s) taraftarlarının canları, malları, kadınları ve çocukları güven içinde olacaklardır. Hiçbir şeyden dolayı kovuşturmaya uğratılmayacaklardır. Hiçbiri kötü bir işleme maruz bırakılmayacaktır.

Her hak sahibine hakkı ulaştırılacak ve nerede olurlarsa olsunlar bütün Ali (a.s) taraftarlarının elde ettikleri haklar korunacaktır.

Muaviye'nin ne İmam Hasan'ın ve İmam Hüseyin'in ve ne Resullah'ın Ehli Beyt'ine mensup birinin başına bir belâ getirmemesi, İslâm âleminin hiçbir yerinde onlardan hiçbirini korku altında yaşatmaması gerekir.

Bazı araştırmacılar, dördüncü maddenin Ehli Beyt'i, özellikle de İmam Hasan'ı (a.s)

karalamak için Emevîler veya Abbasîler tarafından uydurulduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü bu, İmam Hasan'ın (a.s) seviyesine ve konumuna uygun değildir. Doğrusunu Allah bilir.³⁴

Tarihin bize ulaştırdığı kadıyla bu maddeler, İmam Hasan (a.s) ile Muaviye arasında yapılan barış anlaşmasının temel esasları olan maddelerdir. Veya en azından bu maddeler, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye'ye kabul ettirdiği şartların doğasını temsil etmektedir.

İmam Hasan'ın Sözleri Işığında Barışın Sebepleri

1- Şeyh Saduk, "İlelu's-Şerai" adlı eserinde isnat zinciri ile Ebu Said Ukeysa'ya şöyle bir rivayet dayandırıyor. Bu rivayete göre Ebu Said Ukeysa, İmam Hasan'a (a.s), kendisinin hak yolunda, Muaviye'nin ise sapıtmış ve zalim olduğunu bildiği hâlde, kendisini Muaviye ile barış yapmaya sürükleyen sebebin ne olduğunu soruyor.

İmam ona şu cevabı veriyor: "Ey Ebu Said! Ben, yüce Allah'ın kulları üzerindeki hücceti ve babamdan sonra onların imamı değil miyim?" Ebu Said: "Evet, öylesin." diyor.

İmam Hasan (a.s) şöyle devam ediyor: "Peygamberimiz benim ve kardeşim hakkında: 'Hasan ile Hüseyin ayakta olsalar da köşelerinde otursalar da imamdırlar.' demiş midir?" Ebu Said: "Demmiştir." diyor.

İmam sözlerine şöyle devam ediyor:

O hâlde ben ayakta olsam da imamım, köşemde otursam da imamım. Ey Ebu Said! Benim Muaviye ile barış yapmamın gerekçesi, Peygamberimizin Damreoğulları

³⁴ Zindeganiy-i İmam Hasan, 223

ile, Eşcaoğulları ile, Hudeybiye'den geri dönüşü sırasında Mekkeliler ile yaptığı barışın gerekçesinin aynısıdır. Onların kâfir oldukları tenzil ile, Muaviye ve adamlarının kâfirlikleri ise tevil ile sabittir.

Ey Ebu Said! Mademki ben yüce Allah tarafından imamlığa lâıyk görüldüm, yaptığım uygulamanın hikmeti belirgin olmasa da, öne çıkardığım ateşkes ve savaş ile ilgili görüşümün akılsızlıkla nitelenmemesi gerekir. Hızır'a (a.s) baksana: Gemiye deldiğinde, delikanlıyı öldürdüğünde, yıkılmak üzere olan duvarı doğrulttuğunda, bu hareketlerin hikmetini bilmediği için Musa (a.s) bunlara karşı memnuniyetsizlik gösterdi. Fakat Hızır (a.s) ona uygulamalarının hikmetini anlatınca, hoşnutluğunu ifade etti. Ben de öyleyim. Verdiğim kararın hikmetini bilmediğiniz için bana kızdınız. Eğer bu kararı vermemiş olsaydım, yeryüzünde taraftarlarımızdan hiçbirini bırakmayacak, hepsi öldürülecekti.³⁵

Tabersî de "el-İhticac" adlı eserinde, İmam Hasan'dan (a.s) bu sebebin benzerini nakleder.³⁶

2- Zeyd b. Veheb Cühenî diyor ki:

İmam Hasan (a.s) Medain'de yaralandıktan sonra kendisine o şartlar karşısında nasıl bir tavır takınacağını sorduğumda, bana şu cevabı verdi:

Allah'a yemin ederim ki, Muaviye'yi, taraftarlarım olduklarını iddia eden bu kimselerden kendim için daha hayırlı görüyorum. Bunlar beni öldürmeye çalıştılar, eşyama yağmaladılar, mallarıma el koydular. Allah'a yemin ederim ki, Muaviye'den kanımın akıtılmayacağına dair taahhüt

almam, bu taahhülle ailem hakkında güvenceye kavuşmam; bu adamların beni öldürmelerinden, böylece Ehlibeyt'immin ve ailemin mahvolmasından daha hayırlıdır. Allah'a yemin ederim ki, eğer Muaviye ile savaşa girersem, bu adamalar boynumdan tutarak beni savaşmadan Muaviye'ye teslim ederlerdi. Allah'a yemin ederim ki, eğer onunla onurlu konumdayken barış yaparsam bu durum, onun beni esir alarak öldürmesinden veya beni minnet altına almasından daha hayırlıdır. Çünkü onun minneti altına girmek, dünya durdukça Haşimoğulları için bir yüzkarası olur, Muaviye ve arkasından gelecek olanlar bizim yaşayanlarımızı ve ölülerimizi bu minnet borcu altında ezerlerdi.³⁷

3- Süleym b. Kays el-Hilâlî'nin verdiği bilgiye göre, Muaviye Küfe'ye geldiğinde, İmam Hasan (a.s) onun hazır bulunduğu sırada minbere çıktı ve Allah'a hamdüsena ettikten sonra şunları söyledi:

Ey insanlar! Muaviye benim kendisini hali-feliğe lâıyk gördüğümü, kendimi ise bu işe lâıyk görmediğimi ileri sürdü. Yalan söyledi. Ben, Allah'ın kitabına ve Peygamberimizin sözlerine göre insanların önderliğine herkesten daha çok lâıyım. Allah'a yemin ederim ki, eğer insanlar bana biat ederek bana itaat etseler, beni destekleselerdi, gökyüzü yağmurunu üzerlerine indirir, yeryüzü kendilerine bereketini sunardı ve ey Muaviye sen bu makama göz dikemezdin. Peygamberimiz (s.a.a): "Aralarında daha bilgili biri varken iktidar yetkisini ona değil de bir başkasına teslim eden bir toplum sürekli geriler, çöker, sonunda buzağıya tapanların dinine döner..." buyurmuştur.³⁸

³⁵ İlelu's-Şeraî, 200

³⁶ Biharu'l-Envar, 44/19

³⁷ el-İhticac, Tabersî, 148

³⁸ Biharu'l-Envar, 44/22

4- Allâme Kunduzî'nin, “Yenabi-ul Meveddet” adlı eserinde verdiği bilgiye göre İmam Hasan (a.s), Muaviye ile niçin barış yaptığı konusunda yaptığı halka yönelik bir konuşmada şöyle dedi:

Ey insanlar! İyi biliyorsunuz ki, yüce Allah sizi dedem sayesinde doğru yola ileterek sapıklıktan kurtardı, sizi cahillikten çekip çıkardı, onun vasıtası ile sizi ezilmişlikten sonra onurlandırdı, azlıktan sonra çoğalttı. Muaviye, ona değil de bana ait olan bir hak üzerinde benimle çekişmeye girişti. Ben ümmetin yararını ve fitnenin kesilmesini gözettim. Sizler benimle barış yapanla barış yapmak ve benimle savaşanla savaşmak üzerine bana biat ettiniz. Ben Muaviye ile barış yapmayı, onunla aramızdaki savaşa son vermeyi uygun gördüm. Onunla barış yaptım ve kanların korunmasının dökülmesinden daha hayırlı olduğu görüşüne vardım. Böyle yapmakla sizin yararınızdan ve hayatta kalmanızdan başka bir şey istemedim. **“Bilmem, belki de bu, sizin sınavdan geçirilmeniz ve belirli bir sürenin sonuna kadar dünya nimetlerinin yararlandırılmanız içindir.”**³⁹

5- Seyyid Murteza'nın aktardığı bir rivayete göre Hücr b. Adiy, İmam Hasan'ın (a.s) barışı onaylamasından sonra ona itiraz ederek: “Müminlerin yüzlerini kararttın.” dedi. İmam (a.s) ona şu cevabı verdi:

Senin istediğini herkes istiyor değil ve herkesin görüşü senin görüşün gibi değil. Ben bu yaptığımı, sizi korumak için yaptım.

Seyyid Murteza sonra şöyle devam eder:

İmam Hasan'ın taraftarları barış yapılmasına karşı çıktılar. İmam'ın kararından dolayı üzüntülerini ifade ettiler. Buna karşı

çıkanlar arasında bulunan Süleyman b. Surad Huzaî İmam'a şöyle dedi: “Muaviye'ye biat etmeden dolayı duyduğumuz şaşkınlığın sona ereceği yoktur. Oysa Kûfe halkından kırk bin savaşçı yanında idi. Hepsi maaş alıyordu ve evlerinin kapılarında emrini bekliyorlardı. Onların yanı sıra bir o kadar daha oğulları ve akrabaları vardı. Ayrıca Basra ve Hicaz halkından olan taraftarlarını da bunlara ilâve etmek gerekir. Sonra ne antlaşmada kendin için bir güvence ve ne vergilerden bir pay aldın. Bu yaptığın işi yaptığında eğer Muaviye'ye karşı doğunun ve batının ileri gelenlerini şahit tutsaydın ve kendisinden sonra iktidarın sana verileceği yolunda ona resmî bir yazı yazmış olsaydın, durumu kabullenmek bizim için daha kolay olurdu. Fakat o aranızda sana verdiği söze bağlı kalmadı. Nitekim çok geçmeden şahitler huzurunda: ‘Ben savaş ateşini söndürmek ve fitneyi önlemek amacı ile anlaşmaya bazı şartlar koydum ve bazı vaatlerde bulundum. Ama yüce Allah sözbirliğimizi ve dirliğimizi bize bağışladığı için, artık o şartlar ve vaatler ayağımın altındadır.’ dedi. Allah'a yemin ederim ki, bu sözlerle kastettiği kişi sensin. Söylemek istediği şey, seninle onun arasındaki anlaşmadır. Nitekim anlaşmayı bozdu. Buna göre eğer istersen, geri adım at. Savaş, hiledir. Benim senden önce Kûfe'ye gitmeme izin ver. Oraya varır varmaz Muaviye'nin valisini şehirden çıkarır, onun görevden alındığını açıklarım. Bu arada sen de onun yaptığının karşılığı olarak antlaşmayı bozarsın.” İmam'ın diğer taraftarları da Süleyman'ınkilere benzer sözler söylediler.

İmam (a.s) onlara şu cevabı verdi: “Sizler bizim taraftarlarımız ve sevdiğimiz kimselersiniz. Eğer ben dünya işi için azimle çalışan, dünyanın saltanatı için koşup yorulan

³⁹ Yenâbü'l-Mevedde, 293

biri olsaydım, Muaviye benden daha şiddetli, daha yürekli, daha azimli olamazdı. Fakat ben sizinkinden farklı bir görüşteyim. Bu yaptığım barışla sadece kan dökülmesini önlemek istedim. Allah'ın hükmüne razı olun, O'nun emrine teslim olun, evlerinizde oturun ve sesinizi çıkarmayın.”⁴⁰

Barışın Sebepleri İle İlgili Sözü'nün Özeti

Buna göre barışın sebepleri şöyle özetlenebilir:

1- Muaviye'nin entrikalarının İmam'ın taraftarlarını etkilemesinden sonra bu taraftarların zaafa uğramaları, savaştan kaçınmaları ve İmam'ın emirlerini dinlememeleri. Bu durumda direniş faydalı olmayacak, tersine Muaviye'nin hileleri karşısında ilâhî risalet çizgisinin inişe geçmesi kesinleşecekti. Oysa Muaviye'nin hilelerinin ve aldatmalarının egemen olduğu bir toplumda bu çizginin varlığını ve yükselişini korumak İmam'ın (a.s) görevi idi.

2- İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun çökmesi şu sonuçlara yol açacaktı: İmam Hasan en sadık Ehli Beyt mensupları ve dostları ile birlikte ya şehit edilecek ya esir alınarak Muaviye'nin zindanlarında yaşamak zorunda kalacak veya Muaviye'nin başı olacağı olacak olan bir özgürlüğün ezikliği altında süregidecek bir zayıflık konumunda serbest bırakılacaklardı ki, bütün bu sonuçlar, istenecek şey değildi. Çünkü şehit olmak, kısa veya uzun vadede meşru bir sonuç getirmediği takdirde gerekçesiz kalır. Özellikle beraberinde İmamet/İmamlık çizgisinin tasfiyesini veya yaygın şekilde yok edilmesini getirdiği zaman hiç kabul edilemez.

3- Ehl-i Beyt'in haklılığına inanan kesimi korumak, Haşimoğulları ile onların izinden gidenlere yönelik Emevî kininin kalıcı bir nitelik kazandığını gördükten sonra bu kitleyi Emevî tasfiyesinden veya yaygın yok edişinden korumak. Nitekim İslâm tarihinin kanlı olayları bu kalıcı kini ispat etmiştir.

4- Haddini aşmış azgın bir kitle ile savaşmanın hiçbir yarar getirmediği bir dönemde Müslümanların kanlarının akmasını önlemek.

5- Cahiliye karakterli Emevî plânının mahiyetini açığa çıkarmak ve İslâm ümmetini bunlara karşı koruma altına almak. Çünkü halifelik Emevî sülâlesinin İslâm ümmetinin iktidar dizginlerine el koymasının, bu hanedanın İslâm varlığının kaderi ile oynamasının ve Peygamber'in (s.a.a) kutsal inkılâbına el koymasının zeminini hazırlamıştı.

6- Küfür ve gizli münafıklık ile güçlü biçimde mücadele etmenin uygun şartlarını hazırlamanın zorunluluğu.

İmam Hasan'ın (a.s) benimsediği ilâhî tutumun arkasında duran gerçek sebepler, olayın cereyan ettiği dönemde yaşayan birçok kişi tarafından olduğu gibi, sonradan gelen bazı sığ görüşlüler ile gerçeklerin çarpıtılmasının etkisi altında kalan şaşkınlar tarafından da fark edilmemiş, kavranamamıştır. Fakat barış anlaşmasını izleyen olaylar ile Muaviye ve diğer Emevî hükümdarları tarafından uygulanan düşmanca siyasetler, yine İslâm'a ve Müslümanlara verdikleri ağır zararlar, İmam Hasan'ın (a.s) tutumunun bazı sırlarını ortaya koymuştur.

⁴⁰ Biharul'Envar, 44/21-28

İmam Hasan'ın İlmî Mirası

Dr. Ramazan Muhammedî

Giriş

İmam Hasan (a.s), babası İmam Ali (a.s) ve dedesi Resulullah (s.a.a) gibi ilkelere bağlı prensipli bir önderdi. Onun önderlik görevlerini, şu geniş anlamli ve çok yönlü cümlede özetleyebiliriz: “Allah’ın emri uyarınca rehberlik etme.”

Bu görevin dayanağı da şu ayeti kerimedir:

“Onları emrimiz uyarınca insanları doğru yola ileten önderler yaptık. Onlara yararlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden kimselerdi.”¹

“Allah’ın emri uyarınca rehberlik etme” fonksiyonu; şeriatı açıklamakta, Kur’ân’da ve yüce Peygamberimizin (s.a.a) sünnetinde yer alan genel veya mutlak hükümlerin ayrıntılı biçimde sunulmasında ortaya çıktığı gibi, Kur’ân’ı tefsir etmekte ve Resulullah’ın (s.a.a) amaçlarının açıklamasında tecelli eder.

Bu görevin bir başka tecelli alanı ise, ilâhî hükümlerin Müslüman ümmet arasında uygulanmasını sağlama, şeriatı ve ilâhî nasları, saptıranların ve sapanların yeltenecekleri tahriflerden ve yozlaşmalardan koruma alanıdır.

İslâm’ın ortaya koyduğu devrim, sosyal veya ekonomik olmaktan önce kültürel bir devrimdir. Buna göre Ehli Beyt İmamları’nın kendilerini ümmeti eğitmeye, onun risalet kavramlarına ve değerlerine ilişkin kültürel bilincini geliştirmeye adanmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü onlar başta gelen görevlerini ilâhî risaletin ve Peygamber’in (s.a.a) hedeflerini açıklayan Kur’ân ayetlerinden hareketle eğitim ve bilinçlendirme olarak görüyorlar. O Peygamber ki, İmam kendisini onun uzantısı ve bu Peygamber’in gayretleri sonucu oluşan risalet, ümmet ve devlet gibi fidanların özenli koruyucusu olarak görür.

¹ Enbiyâ, 73

Nitekim yüce Allah risaletin hedeflerini ve Peygamber'in (s.a.a) görevlerini açıklayan şu ayetinde şöyle buyuruyor:

“O, onlara Allah'ın ayetlerini okur, onları kötülüklerden arındırır, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğretir.”²

İmam Hasan (a.s) her ne kadar dinî ve ilkesel sebepler yüzünden halifelikten feragat etti ise de meydanı ve Peygamberimizin (s.a.a) miras birikimini cahiliye artıklarının ellerinde yağmalanmaya bırakmadı. Tersine, üzerine devletin oturacağı ve şeriatın hükümlerinin uygulanmasına zemin oluşturacak bir altyapıyı, eğitim yolu ile geliştirmeye kendini verdiğini görüyoruz.

İmam Hasan (a.s), İslâm ümmetine sunduğu belgeler aracılığı ile zengin bir ilmî ve fikrî miras bıraktı. Bu belgeler; konuşmalar, vasiyetler (tavsiyeler), tartışmalar, mektuplar ve çeşitli bilgi dallarında söylenmiş hadisler şeklinde bize ulaşmıştır. Bu belgeler, İmam Hasan'ın (a.s) farklı türlerdeki ilgi ve gayretlerini, bilgi birikiminin geniş çaplılığını ve İslâm ümmetinin o günlerde yaşadığı fitne ve felâketler ile dolu dönemin gereklerini nasıl enine boyuna kavradığını ortaya koyuyor. Bu öyle bir dönemdi ki, Allah'ın gözetimine ve yönlendirmesine mazhar olanlar dışında kalanların çok az bir bölümü, onun özel niteleklerinin ve gereklerin bilincine varabiliyordu.

Şimdi İmam'ın ilmî çalışmalarından bazı örnekleri gözler önüne sereceğiz, onun dilinde beliren ve belâgatlı üslubu ile ifade ettiği veya öğrencileri ile dostlarına yönelik eğitici faaliyetlerine yansıyan kavramlardan ve ideal değerlerden bir demet seçeceğiz.

İlim ve Akıl Hakkındaki Sözleri

1- İmam Hasan (a.s) ilim öğrenmeyi teşvik etme, nasıl öğrenileceği ve nasıl geliştirileceği hususunda şöyle buyurmuştur:

- İlmî öğrenin. Sizler bugün toplumunuzun küçükleri, fakat yarının büyüklerisiniz. Aranızda öğrendiklerini ezberlemeyenler onları yazsınlar.³
- Güzel soru sormak ilmin yarısıdır.⁴
- Başkalarına öğret ve başkalarının bildiklerini öğren. Böylece ilmini kesinlik düzeyine çıkarmış (sağlamlaştırmış) ve bilmediklerini öğrenmiş olursun.⁵
- İlim, öğrenenlerin mazeretini ortadan kaldırdı, geçersiz kıldı.
- Kesin bilgi (yakın), selâmetin sığınağıdır.
- Size Allah'tan korkmayı ve sürekli düşünmeyi tavsiye ederim. Çünkü düşünmek, bütün iyiliklerin anası ve babasıdır.⁶

² Cuma, 2

³ Fusulu'l-Muhimme, İbn Sabbağî'l-Maliki, 142

⁴ Nuru'l-Ebsar, 110

⁵ el-Eimmetu'l-İsna Aşer, 37

⁶ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/343/346

2- Akıl, ilmin temel dayanağıdır. Bu yüzden İmam Hasan (a.s) akli bilimsel gerekleri ve sonuçları aracılığı ile ve insanı kemale erdirmeye konusundaki önemini ve rolünün çapı açısından tanımlayarak şöyle buyurdu:

- Akıl, gözetilmesini istediğin her şeyi kalbin korumasıdır.⁷
- Edebi olmayanın akli, kıskançlığı olmayanın sevgisi, dini olmayanın hayâsı yoktur. Akıl başta gelen göstergesi insanlarla iyi geçinmektir. İki dünyanın mutluluğu, akıl ile elde edilebilir; kimin akli yoksa her ikisinden mahrum kalır.
- Akıl, kendisinden öğüt almak isteyeniyi aldatmaz

Kur'ân Hakkındaki Sözleri

1- İmam Hasan (a.s) Kur'ân'ın mahiyetini, risaletini, hedeflerini, faziletini ve zengin hazinesinden nasıl yararlanılacağını açıklamak üzere şöyle buyurdu:

- Bu Kur'ân'da ışık saçan yıldızlar ve gönüllere şifa vardır. Buna göre gezginler onun ışığı ile gezsinler ve sıkıntı içindekiler kalplerini onunla dizginlesinler. Çünkü düşünmek, basiretli kalbin hayatıdır. Tıpkı karanlıkta yürüyenlerin, aydınlatan kaynaktan ışık alarak yürümeleri gibi.⁸
- Bu dünyada şu Kur'ân'dan başka bir eser kalmadı. Onu önder edinin. Kur'ân'a en lââyık olanlar, onu ezberlemiş olmasalar bile onunla amel edenlerdir. Buna karşılık ona en uzak olanlar, onu okusalar da onunla amel etmeyenlerdir.⁹
- ...Kesin olarak bilin ki, sizler hidayetini niteliğini bilmedikçe takvayı bilemezsiniz. Kur'ân'a sırt çevirenleri tanımadıkça onun sağlam ipine/ahdine sarılamazsınız. Kitab'ı tahrif edenleri tanımadıkça da onu hakkıyla okuyamazsınız. Bunları bildiğiniz zaman ancak bidatleri ve zorlamaları (din adına çıkarılan yersiz çetinlikleri) bilirsiniz, Allah'a yönelik iftiraları ve helâk olanların nasıl helâke düştüğünü görürsünüz. Bilmezler sakın sizi cahilliğe sürüklemesinler. Bu bilgiyi (Kur'ân'ın ilmini, hak ve batılın teşhisini), ehil olanlar nezdinde arayın, ehlinden isteyin. Çünkü onlar, aydınlatıcı nurlar ve uyulmaya lââyık olan önderlerdir. İlim onlarla yaşar ve hayat kazanır, cehalet de onların vasıtasıyla yok olup ortadan kalkar.¹⁰
- ...Kur'ân'da her şeyin ayrıntılı bilgisi vardır. Ona önünden veya arkasından batıl sokulamaz. O her şeyde dayanaktır. Biz onun tefsirinde yanılmayız. Tersine, onun gerçeklerini kesinliğe kavuştururuz. Buna göre bize itaat edin. Çünkü bize itaat etmek, Allah'a, Peygamber'e ve ululemre itaatle bir arada mütalâa edildiği (ve bu üç itaat yan yana zikredildiği) için farzdır...

⁷ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/357

⁸ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/346/347; Keşfi'l-Ğümme ve İrşadu'l-Gulub'dan naklen.

⁹ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/346/347, Keşfi'l-Ğümme ve İrşadu'l-Gulub'dan naklen.

¹⁰ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/360, Tuhefu'l-Ukul'dan naklen.

2- Tarihçiler, İmam Hasan'ın (a.s) Kur'ân tefsiri ile ilgili açıklamalarından örnekler rivayet etmişlerdir. Şimdi bu örneklerden birini sunuyoruz:

Bir gün adamın biri: **“Şahitlik edene ve şahitlik edilene yemin olsun ki...”**¹¹ ayetinin tefsirini öğrenmek için Peygamberimizin (s.a.a) mescidine geldi. Etrafları kalabalık insanlar tarafından sarılan üç kişi gördü. Her biri, çevresindekilere Peygamberimizden (s.a.a) işittiği sözleri naklediyordu. Adam bu üç kişiden birine ayetteki “şahitlik eden” ile “şahitlik edilen”den ne kastedildiğini sordu. Bu kişi: “Şahitlik edenden maksat cuma günü, şahitlik edilenden maksat ise Arefe günüdür.” dedi. Aynı soruyu diğerine sordu. O da şahitlik edenden cuma gününün ve şahitlik edilenden Kurban Bayramı gününün kastedildiğini söyledi. Adam aynı soruyu üçüncü kişiye sorunca şu cevabı aldı: **“Şahitlik edenden maksat Resulullah (s.a.a) ve şahitlik edilenden maksat kıyamet günüdür. Çünkü yüce Allah: ‘Ey Peygamber, biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.’**¹² Ve kıyametle ilgili olarak da: **‘Herkes o günün şahidi olacaktır.’**¹³ buyuruyor.” Soru sahibi adam, sorusunu sorduğu ilk kişinin kim olduğunu sordu. Kendisine, “Abdullah b. Abbas” cevabı verildi. Sorusunu yönelttiği ikinci kişinin kim olduğunu sordu. “Abdullah b. Ömer” karşılığını aldı. Üçüncü kişinin kim olduğu sorusuna ise, “Hasan b. Ali b. Ebu Talib” karşılığını aldı.¹⁴

İmam Hasan'ın (a.s) konuşmalarını ve vaazlarını inceleyenler, Kur'ân ayetlerinin nasıl isabetli şekilde delil ve tanık gösterildiklerini somut olarak görürler. Bu da bize onun Kur'-ân ayetlerinin maksatlarını, sırlarını ve gizli anlamlarını ne kadar derinliğine kavradığını kanıtlar. İlerde aktaracağımız sözleri içindeki bu tür örnekleri göreceğiz.

Peygamberimizin Hadisleri ve Davranışlarıyla İlgili Sözleri

İmam Hasan (a.s), Peygamberimizin (s.a.a) hadislerini, uygulamalarını ve ahlâkî erdemlerini yaymaya büyük bir önem verdi. Şimdi onun, dedesinden rivayet ettiği hadislerden bazı seçmeler sunuyoruz:

- Mağfireti/günahların bağışlanmasını gerektiren hususlardan biri, Müslüman kardeşinin kalbine sevinç aşlamandır...
- Ey Müslüman, bana üç şeyi garanti et, sana cenneti garanti edeyim: Eğer sen Allah'ın sana Kur'ân'da neleri farz ettiğini bilersen, insanların en çok ibadet edeni olursun. Eğer payına düşen rızkla yetinirsen, insanların en zengini olursun. Eğer Allah'ın haram kıldığı şeylerden kaçınırsan, insanların en muttakisi olursun...
- Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneşin doğuşuna kadar namaz kıldığı yerde otursa, Allah onu cehennem ateşinden korur.
- Nerede olursanız olun, bana salâtü selâm getirin. Çünkü sizin salâtü selâmlarınız bana ulaşır.

¹¹ Burûc, 3

¹² Ahzâb, 33

¹³ Hûd, 103

¹⁴ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/362; el-Fusulu'l-Muhimme, İbn Sabbağ el-Malikî, s. 160'dan naklen.

• Bir gün Peygamberimize (s.a.a) bir kadın geldi. Yanında iki oğlu vardı. Resulullah'tan yiyecek istedi. O da kadına üç hurma verdi. Kadın iki oğluna birer hurma verdi. Çocuklar hurmaları yedikten sonra annelerine baktılar. Bunun üzerine kadın elindeki hurmayı ikiye bölerek her bir parçayı bir oğluna verdi. Bunu gören Peygamber (s.a.a): *“Oğullarına gösterdiği merhametten dolayı Allah ona rahmet etsin.”* buyurdu.

•Peygamberimiz dualarının birinde şöyle dedi:

“Allah'ım, ayak sürçmelerimi bağışla. Korktuğumdan emin eyle. Bana karşı haddi aşanların hakkından gel. Bana zulmedene karşı yardımcım ve destekçim ol. Ondan intikam aldığını bana göster.”

Hiz. Peygamber'in (s.a.a) uygulamalarına ve ahlâkî erdemlerine gelince, İmam Hasan (a.s) bunları yaymaya çok önem verirdi. Bu husustaki bilgilerin bir bölümünü, Peygamberimizin (s.a.a) üvey oğlu, Fatıma'nın anadan kardeşi ve kendisinin dayısı olan Hind b. Ebu Hale etTemimî'den ediniyordu. Çünkü bu zat Peygamberimizin (s.a.a) kişisel özellikleri ile ahlâkî erdemlerini bütün incelikleri ile tanımlıyordu. Peygamberimizin (s.a.a) konuşma tarzını anlatırken söylediklerinin bazıları şöyledir:

Peygamber (s.a.a) devamlı üzgündü. Sürekli düşünürdü. Hiç rahat halde olmazdı. Gerek-siz yere konuşmazdı. Suskunluğu uzun sürerdi. Sözlerinin başlangıcı ve sonu çarpıcı ve net olurdu. Artığı, eksiği olmayan kapsamı geniş anlamlı cümlelerle konuşurdu. Kabalık ile gevşeklik arasında yer alan yumuşak bir tutuma sahipti. Az bile olsa minneti (nimeti) yüceltirdi. Hiçbir minneti (nimeti) kötülemezdi. Tadılacak (yenecek) bir şeyi ne kötüler ne de överdi. Dünya ve dünya için olup bitenler onu öfkelen-dirmezdi. Ama hak çiğnendiği zaman onu hiç kimse tanıyamaz olurdu, hakkı zafere ulaştırıncaya kadar öfkesini hiçbir şey dindiremezdi. Eliyle bir şeye işaret ederken, elinin tamamıyla işaret ederdi. Bir şeye şaşırdığı zaman elinin tersini çevirirdi. Konuşurken parmaklarını birleştirir ve sağ ayası ile sol elinin başparmağının içine vururdu. Kızdığında yüz çevirir ve ciddileşirdi. Sevindiğinde ise gözünü yumardı. Gülmesi çoğunlukla gülümseme, tebessüm şeklinde olurdu. Gülümserken inci gibi parlayan dişleri görünürdü...

İmam Hasan (a.s), Peygamberimizin (s.a.a) uygulamalarını ve hayat tarzını tespit etmeye çok önem vermişti. Bu husustaki bilgileri, babası Ali Murtaza'dan (a.s) öğrenmeye çalıştı. Çünkü babası, Peygamberimizin (s.a.a) evlâtlığı, öğrencisi, damadı, kardeşi, risalet yükünü taşıma işindeki ortağı idi. Resulullah (s.a.a) peygamber olmadan önce ve vefat edinceye kadar, İmam Ali (a.s) hep onunla birlikte olmuştu. Bu yüzden İmam Hasan, babasından Peygamberimizin (s.a.a) tutum ve davranışlarını kendisine tanıttırmasını istedi. İmam Ali (a.s) de ona, Peygamberimizi (s.a.a) örnek almak isteyen Müslüman bir kimse için eksiksiz bir yol içeren bir cevap verdi. İmam Ali (a.s) bu hususta şunları söyledi:

Peygamberimiz (s.a.a) evine varınca zamanını üçe ayırırdı. Bir bölümünü Allah için, bir bölümünü ailesi için, bir bölümünü de kendisi için kullanırdı. Sonra kendisi için ayırdığı zaman dilimini kendisi ile insanlar arasındaki görüşmelerde değerlendirirdi. Bu zamanını seçkinler aracılığı ile halkın bütünü için harcardı, onlardan hiçbir şey esirgemezdi.

Ümmete harcadığı zaman diliminde Peygamber'in (s.a.a) izni ile fazilet ehli diğerlerine tercih edilirdi. Bu zamanını ziyaretçilerinin fazilet derecelerine göre bölüştürdü. Bu ziyaretçilerden kiminin bir, kiminin iki, kiminin ise çok sayıda ihtiyacı olurdu. Onlarla karşılıklı şekilde meşgul olurdu. Onları, kendilerinin ve ümmetin meseleleri ve haberleri içinde kendilerine en gerekli ve yararlı olanlarla ilgilendirirdi. Kendilerine: "Söylediklerimi burada olanlar, burada olmayanlara ulaştırınlar. İhtiyacını ulaştırma gücünde olmayanların ihtiyaçlarını bana ulaştırın. Kim ihtiyacını bir yetkiliye ulaştıramayanın ihtiyacını o yetkiliye iletirse, Allah kıyamet günü onun ayaklarını sabit kılar." derdi. Yanında sadece bu gibi şeylerden söz edilirdi, hiç kimseden bundan başkasını kabul etmezdi. Ziyaretçiler yanına istek sahibi olarak girer, mutlaka memnun olarak dağılır ve başkalarına da yön verecek kimseler olarak çıkarlardı...

İmam Hasan (a.s) diyor ki:

Babama Peygamberimizin (s.a.a) konuşma tarzını sorduğumda, bana şöyle cevap verdi: "Resulullah konuşmaktan kaçınırdı. Sadece insanlara yardım edecek, onları birleştirecek ve ayrılığa düşürmeyecek (bir rivayete göre de nefretlerine yol açmayacak) sözler söylemek için konuşurdu. Her kavmin ileri gelenine saygı gösterir ve onu kavmine önder yapardı. İnsanları kötülüklerden sakındırır, kendisini onlardan korurdu. Bunu yaparken de hiç kimseye yüzünü ekşitmez ve kötü ahlâk sergilemezdi. Sahabîlerini araştırır, durumlarına göz atıp incelerdi. İnsanların durumunu sorardı. İyiye över, destekler; kötüyü de kötüler, aşağılardı. Tutumu tutarlı idi, değişken değildi. İnsanlar gaflete düşecekler veya yanlış meyledcekler korkusu ile gaflete düşmezdi. Haktan yana kusur etmez, hakkın ötesine geçmezdi. Peşinden gidenler, insanların en iyileri idi. Onun nazarında en faziletli, en yaygın şekilde iyiliği tavsiye edenleri idi. Onun nazarında insanların en üstün derecelileri, dayanışma ve destekleme bakımından en iyi derecede olanları idi."

İmam Hasan (a.s) devamla diyor ki:

Babama Peygamberimizin (s.a.a) oturuşunu (ve sohbet meclislerinde nasıl davrandığını) sorduğumda şöyle buyurdu:

"Peygamberimiz her oturuşunda ve her kalkışında mutlaka Allah'ı zikrederdi. Belirli oturma yeri edinmez, sürekli oturma yeri bellemekten başkalarını men ederdi. Bir topluluğun yanına girdiğinde, orda oturmakta olanların en sonunda otururdu. Böyle yapmayı herkese emrederdi. Birlikte oturduğu kişilerin her birine payını verirdi. Onunla birlikte oturanların hiçbirisi başkasının kendisinden üstün tutulduğu hissine kapılmazdı. Yanında oturana veya bir isteği için yanına gelene karşı sabırlı davranarak kalkıp gidenin o olmasını sağlardı. Kim ondan bir şey isterse ya istediğini vererek veya tatlı bir sözle kendisine karşılık verirdi. İnsanlara yönelik sadeliği, rahatlığı ve ahlâkı yüzünden herkese baba olmuştı. Herkes onun nazarında hak bakımından eşitti. Onun meclisi yumuşak huyluluk, hayâ, sabır ve güven meclisi idi. Onun yanında sesler yükseltilmez, yakınlar ayıplanmaz ve onların ayak sürçmeleri övülmezdi. Yakın sohbet arkadaşların birbirine karşı eşit olduklarını, orada takva sayesinde birbirlerine üstün saydıklarını, alçakgönüllü olduklarını, büyüklerini sayıp küçüklerine merhametli davrandıklarını, ihtiyaç sahibini kendilerine tercih ettiklerini, garip-leri koruduklarını... görürsün."

İmam Hasan (a.s) diyor ki:

Babama Peygamber'in (s.a.a) sohbet arkadaşları arasında nasıl davrandığını sordum, şöyle buyurdu:

“Resulullah (s.a.a), devamlı sevinçli, yumuşak huylu, cana yakın idi. Katı, sert, bağırıp çağıran, kaba sözlü, ayıplayıcı veya övücü değildi. Hoşlanmadığı şeyin farkında değilmiş gibi davranırdı. Ondandır ümit kestirmez, hakkındaki soruları cevaplandırmazdı. İnsanlarla ilgili olarak şu üç şeyden uzak dururdu: Tartışma, çok konuşma ve yararsız sözler söyleme. Ayrıca insanlara şu üç şeyi yapmazdı: Hiç kimseyi kötülemez, ayıplamaz (kabahatini yüzüne vurmaz), tökezlemesini istemezdi (veya ayıbını dışa vurmazdı). Mutlaka sevap kazandıracığını umduğu konuları konuşurdu. O konuşurken, sohbetini dinleyenler başları üzerinde kuş varmış gibi başlarını eğik tutarlardı (pürdikkat onu dinlerlerdi). Ancak o susunca konuşurlardı. Dinleyicileri, yanında tartışmazlardı. Kim söz alırsa, sözünü bitirinceye kadar onu dinlerlerdi. Onun yanındaki konuşmalarının konusu, ilk konuşanlarının konusu idi. Onların güldüklerine güler, şaşırdıklarına şaşırdı. Yabancı birinin konuşmasındaki ve sorusundaki kabalığa sabrederdi. Öyle ki, sahabîleri böylelerinden rahatsız olurlardı da o: “İhtiyaçlı bir kimsenin ihtiyacının karşılanmasını istediğini gördüğünüzde ona yardımcı olun.” derdi. Sadece teşekkür amaçlı yapılan övgüyü kabul ederdi. Hiç kimsenin sözünü haddi aşmadıkça kesmezdi. Haddi aşanın sözünü de ya men ederek veya ayağa kalkarak keserdi...”

İmam Hasan (a.s) devamla şöyle buyuruyor:

Babama: “Peygamberimizin susması nasıldı?” diye sorduğumda buyurdu ki:

“Resulullah'ın (s.a.a) susması şu dört şey üzerine idi: Yumuşak huyluluk, sakınmak ve tedbir almak, değer vermek, düşünmek. Onun değer vermesi, insanlar arasındaki olaylara bakışını eşit tutma kaygısı ile onların söylediklerini dinlemede görülürdü. (Herkesi eşit gözle bakar, herkesi eşit şekilde dinlerdi.) Düşünmesi, kalıcı olan ile gelip geçici olan üzerine idi. Onun şahsında yumuşak huyluluk, sabırda birleşmişti. Hiçbir şey onu kontrolden çıkarmaz ve metanetini yok edip kararsız düşürmezdi. Sakınma ve tedbirlilik onda şu dört şeyde birleşmişti: İyi işleri yapardı, ona uyulsun diye. Çirkin işleri bırakırdı, ondan uzak durulsun diye. Ümmet için en yararlı olan hakkında görüş edinmeye çalışırdı. İnsanlar için dünya ve ahretini birleştirecek işleri yapardı...”¹⁵

İnanç Üzerine

Tevhid

İmam Ali (a.s), oğlu Hasan'a (a.s) Kûfe mescidinde insanlara konuşma yapmasını emretti. O da minbere çıktı ve şöyle dedi:

Hamd Allah'a mahsustur. O benzetmesiz tek, yaratılmış olmaksızın sürekli var olan, sıkıntısız olarak duran ve işleri elinde tutan, çabasız yaratan, sonsuz sıfatlanan, sınırsız bilinen ve aziz olandır. Kadimlikte sürekli olan kadimdir. Heybetinden kalpler ürperir. İzzeti

¹⁵ Muvaffakiyyat, 354/359; Ensâbu'l-Eşrâf, 1/390; el-Muhtasarü Fi's-Şemâilü'l-Muhammediyye, Tirmizi, 39

karşısında akıllar başlardan gider. Kudreti karşısında boyunlar eğilir. Ceberutunun/Aza-
metinin ulaştığı derece hiçbir insanın kalbinden geçmez. İnsanlar yüceliğinin künhüne va-
ramazlar. Vasıf erbabı kimseler ululuğunun künhünü kapsayamazlar. Âlimler akılları ile
O'na ulaşamazlar. Düşünce erbabı O'nun işlere yönelik tedbirlerinin sırlarına eremezler.
O'nu en iyi bilen kulu, O'nu sınırlandırarak tavsif etmeyen kimsedir. Gözleri idrak eder, o
latif ve her şeyden haberdardır...¹⁶

Bir defasında İmam Hasan'a (a.s) bir adam geldi ve kendisine: "Ey Resulullah'ın oğlu!
Bana Rabbini öyle anlat ki, sanki O'nu görüyormuş gibi olayım." dedi. Bunun üzerine başını
önüne eğdi. Uzun müddet böyle kaldıktan sonra başını kaldırdı ve adama şu cevabı verdi:

Hamd o Allah'a mahsustur ki, O'nun bilinen bir evveli, nihayeti olan bir sonu, idrak edilen
bir öncesi, sınırları olan bir sonrası ve belirlenecek şekilde bir nihayeti yoktur. Somut bir
varlık değil ki, parçalara ayrılınsın. O'nda sıfat farklılaşması yok ki, sona ermesi söz konusu
olsun. İnsanların akılları, vehimleri, düşünceleri, duyguları, zekâları ve zihinleri O'nun ni-
teliğini kavrayamazlar ki, O'nun hakkında "Ne zaman?, Neden başladı?, Neye zahir oldu?,
Nede gizlendi?, Neden terk etti?" diyebilsinler. O, varlıkları yaratırken başlatıcı ve yoktan
var edicidir. Yoktan var ettiğinde başlatıcı ve başlattığında yoktan var edendir. İstedliğini
yaptı ve artırmayı istediğini murad etti. İşte âlemlerin Rabbi budur.¹⁷

Cebriye'ye Reddiye

Basra halkı İmam Hasan'a (a.s) bir yazı ile başvurarak ondan cebir hususundaki gö-
rüşünü öğrenmek istediler. O da onlara şu cevabı verdi:

Allah'a, O'nun kazasına ve kaderine inanmayan kimse kâfir olur. Günahını Rabbine yükle-
yen kimse ise facirdir. Allah'a ne zorlama altında itaat edilir ve ne üstün gelinerek asi olu-
nur. Çünkü O, kullarına sunduğu her şeye malik olduğu gibi, verdiği her güce de kadirdir.
Kullar eğer Allah'a itaat üzere hareket ederlerse, Allah onlar ile yaptıkları işler arasına gir-
mez. Demek ki onları bu işlere O zorlamamıştır. Eğer Allah kullarını itaate zorlasaydı, on-
lardan sevabı düşürürdü. Nitekim eğer onları günahlara zorlasaydı, onlardan cezayı düşü-
rürdü. Aynı şekilde eğer onları ihmal etseydi, kendi başlarına bıraksaydı, bu durum O'nun
gücünde acizlik anlamına gelirdi. Fakat onlara yönelik, onlara saklı tuttuğu dileği, meşi-
yeti vardır. Eğer itaat üzere hareket ederlerse, onlara yönelik minnet koyar; yok eğer isyan
üzere hareket ederlerse, yaptıkları kötülük aleyhlerine gerekçe olur.¹⁸

Allah'ın Sıfatları İle İlgili Açıklama

Adamın biri İmam Hasan'a (a.s) Allah'ın cevad/cömertlik sıfatının anlamını sordu. O
da adama şu karşılığı verdi:

¹⁶ Biharu'l-Envar, 43/351

¹⁷ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/335

¹⁸ Resailu Cemrati'l-Arab, 2/25

...Eğer yaratıcıdan bir şey istersen, O, istediğini verse de vermese de cömerttir. Çünkü eğer Allah kuluna bir şey verirse, ona hak etmediği bir şeyi vermiş olur. Buna karşılık eğer istediği şeyi vermez ise, ona hak etmediği bir şeyi vermemiş olur.¹⁹

Ehl-İ Beyt'in Velayeti Üzerine

1- İmam Hasan (a.s), iki emanetin (Kur'ân ve Ehli Beyt) mahiyetini ve bunların her birinin birbirine karşı olan konumunu açıklamak üzere şöyle buyurdu:

...Kesin olarak bilin ki, sizler hidayetini niteliğini bilmedikçe takvayı bilemezsiniz. Kur'ân'a sırt çevirenleri tanımadıkça onun sağlam ipine/ahinde sarılamazsınız. Kitab'ı tahrif edenleri tanımadıkça onu hakkıyla okuyamazsınız. Bunları bildiğiniz zaman ancak bidatleri ve zorlamaları bilirsiniz, Allah'a yönelik iftiralara ve helâk olanların nasıl helâke düştüğünü görürsünüz. Bilmezler sakın sizi cahilliğe sürüklemesinler. Bu bilgiyi (Kur'ân ilmini, hakbatıl teşhisini), ehil olanlar nezdinde arayın. Çünkü sadece onlar, aydınlatıcı nurlar ve uyulmaya lââyik önderlerdir. İlim onlarla yaşar ve hayat kazanır, cehalet de onların vasıtasıyla yok olup ortadan kalkar. Onların hilimleri/yumuşak huylulukları ilimlerinden, hikmetli sözleri susmalarının değerinden ve zahirleri batınlarından haber verir size. Onlar hakka muhalif olmazlar ve hak üzerinde ihtilâfa düşmezler. Onlar hakkında Allah tarafından (geçmiş peygamberler hakkında cari olduğu gibi) bir (ilâhî) sünnet uygulanmış ve Allah'ın onlar için önceden verilmiş hükmü vardır. **“Bunda öğüt alacak olanlar için bir hatırlatma ve öğüt vardır.”**²⁰

2- Yine şöyle buyurmuştur:

Ey insanlar! Rabbinizden akıl öğrenin. “Yüce Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim Oğulları'nı, İmran Oğulları'nı bütün insanlar üzerine önder olarak seçti. Bunlar birbirinden türemiş tek kuşaktır. Allah her şeyi iştir, her şeyi bilir.”²¹ Bizler Âdem'den türeyen bir zürriyet, Nuh'tan gelen bir aile, İbrahim'e dayanan bir seçkinler topluluğu, İsmail'den gelen bir soyun mensupları ve Muhammed'in (s.a.a) Ehl-i Beyti'yiz. Bizler sizin aranızda yükseltilmiş gök, düzleştirilmiş yeryüzü, ışık saçan güneş, yağmur kutsanmış ne doğuya ve ne batıya bakan zeytin ağacı gibiyiz. Peygamber, bu ağacın kökü, Ali dalı ve Allah'a yemin ederim ki, bizler de meyveleriyiz. Kim bu ağacın dallarından birine tutunursa, kurtulmuş olur. Kim de bu ağacın dallarından ayrı düşerse, ateşe yuvarlanır...²²

3- İmam Hasan (a.s) bir konuşmasında Allah'a hamdüsenadan sonra şöyle dedi:

Yüce Allah gönderdiği her peygamber için mutlaka bir nefis, bir kabile ve bir aile seçti. Muhammed'i hak üzere peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, biz Ehli Beyt'in hakkında kısıntı yapan kimsenin Allah amelinin o kadarını eksiltir. Aleyhimizde

¹⁹ Mecmeu'l-Bahreyn: “Cud” maddesi.

²⁰ Hüd, 11. bk. Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/360, Tuhafu'l-Ukul'dan naklen.

²¹ Âl-i İmrân, 34

²² Celau'l-Uyun, 1/328

herhangi bir gelişme (üstünlük, yönetim) olunca, sonuç mutlaka lehimize neticelenir. **“Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz.”**²³

4- İmam Hasan (a.s) başka bir konuşmasında da şöyle buyurdu:

Biz kurtuluşa ermiş hizbullah, Resulullah'ın yakın akrabaları, onun tertemiz Ehl-i Beyt'i, arkasında bıraktığı iki önemli emanetten biriyiz. İki önemli emanetin ikincisi ise Allah'ın Kitabı'dır...

Buna göre bize itaat edin. Çünkü bize itaat etmek, Allah'a, Resulullah'a ve ululemre itaatle bir arada mütalâa edildiği (ve bu üç itaat yan yana bir arada zikredildiği) için farzdır...²⁴

5- İmam Hasan (a.s), bir konuşmasında kanun koyma felsefesinden ve hükümler ile Ehl-i Beyt velâyeti arasındaki bağlantıdan söz ederek şöyle buyurdu:

Eğer Muhammed (s.a.a) ile onun vasileri olmasaydı, sizler farzlardan hiçbirini bilmeyen şaşkınlık olurdu. Herhangi bir eve kapısı dışında başka bir tarafından girebilir misiniz?

İmam Hasan (s.a) dinin kemale kavuşturulduğunu ve ilâhî nimetin tamama erdirildiğini delilleri ile ispatladıktan, Allah'ın velilerinin haklarına, bu hakların yerine getirilmesinin hayatın esenliği ve gelişmesindeki fonksiyonuna değindikten ve gerçek cimrinin Peygamberimizin (s.a.a) akrabalarına karşı sevgiyi esirgeyen kimse olduğuna işaret ettikten sonra şöyle dedi:

Dedemin şöyle dediğini işittim: “Ben Allah'ın nurundan yaratıldım. Ehli Beyt'im ise benim nurumdan yaratıldı. Ehli Beyt'imi sevenler de onların nurundan yaratıldı. Diğer insanlar ise insanlardan türetili.”²⁵

Beklenen Mehdi'yi Müjdeleme

1- İmam Hasan (a.s), Muaviye ile barış antlaşmasını imzaladıktan sonra ziyaretine gelen bazı kimselerin Muaviye'ye biat etmesi sebebi ile kendisini kınamaları üzerine şöyle buyurdu:

Bilmiyor musunuz ki, bizden hiç kimse yok ki, zamanının zorbasına biat etme yükümlüğü omuzlarına bindirilmemiş olsun? Yalnız Meryem oğlu İsa Ruhullah'ın, arkasında namaz kılacağı İmam Kaim müstesna. Yüce Allah onun doğum tarihini gizleyecek ve şahsını görünmez kılacaktır. Ta ki, ortaya çıktığında hiç kimseye boyun eğme ve biat etme yükümlüğü altına girmemiş olsun.

Bu İmam, kardeşim Hüseyin'in dokuzuncu göbekten torunu ve cariyelerin önderinin oğlu olan bir şahsiyettir. Yüce Allah gaybet döneminde ömrünü uzatacak, ardından kudreti ile onu kırk yaşından küçük bir genç sıfatı ile çıkaracaktır...²⁶

²³ Sâd, 88; Murucu'z-Zeheb, 2/306

²⁴ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/363

²⁵ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/365, Yenâbiu'l-Mevedde'den naklen, 3/151

²⁶ Mu'cemu Ehadisi'l-İmami'l-Mehdi, 3/165

2 İmam Hasan (a.s), babasının Emevî hanedanı, onların bidatleri ve saldırgan politikaları konusundaki sözlerini naklederken, İmam Ali'nin (a.s) sözlerinin sonunda şöyle bu-yurduğunu rivayet eder:

Sonunda yüce Allah bunalımlı bir dönemde ve insanların haberi olmaksızın ahir zamanda bir adam gönderir. Allah bu adamı melekleri ile destekler, taraftarlarını korur, mucizeleri ile kendisine yardım eder, onu bütün yeryüzü halkına egemen kılar. Öyle ki, herkes iste-yerek veya istemeyerek itaat eder. O, yeryüzünü adalet, hakkaniyet, nur ve burhan ile dol-durur. Yeryüzünün bütün ülkeleri ona boyun eğip itaat eder. Ona inanmayan hiçbir kâfir, onunla barış yapmayan hiçbir zorba ve bozguncu kalmaz. Egemenliği altında yırtıcı hay-vanlar bile barış hâlinde yaşar, yeryüzü ürününü bol verir, gökyüzü bereketlerini yağdırır, onun için hazineler ortaya çıkar. Doğu ile batı arasında kırk yıl hüküm sürer.

Onun günlerine kavuşanlara ve sözlerini işitenlere ne mutlu!²⁷

Ahlâk ve Eğitim Üzerine

Cabir'in (r.a) naklettiğine göre, İmam Hasan (a.s) şöyle buyurmuştur:

Ahlâkî erdemler on tanedir: Doğru sözlülük, gerçek yiğitlik (veya dürüstlük), dilenene ver-mek (el açan fakire yardımda bulunmak), iyi huyluluk, iyiliklere karşılık vermek, akrabayı gözetmek, komşuyu korumak, hakkı sahibine teslim etmek (haksınaslık), misafiri güzel ağırlamak, bunların hepsinin başı olarak da hayâ.²⁸

İmam Hasan (a.s), babası Emirü'l-Müminin İmam Ali'nin (a.s) kendisine yönelttiği soruları cevaplandırırken bir dizi ahlâkî erdemleri tanımlamıştır ki, şimdi bu tariflerden bazı seçmeler sunuyoruz:

- Sağlamlık: Kötülüğü iyilikle savmak.
- Şeref: Akrabalarla iyi geçinmek (ve onlara iyilik etmek) ve suçlarının maddî cezasına katlanmak. (Başka bir rivayete göre de kardeşlerin onayını almak).²⁹
- Mertlik: Namuslu olmak ve kişinin malını doğru değerlendirmesi. (Başka bir rivayette de şöyle geçer: Kişinin dinî görevlerini düzgün yapması, malını doğru yönetmesi, selâmi yaygınlaştırması ve insanlara sevgi göstermesi.)³⁰
- Cömertlik: Darlıkta ve bollukta vermek.
- Kardeşlik: Zorlukta ve kolaylıkta vefalı olmak.
- Ganimet: Takvaya rağbet etmek, dünyaya gönül bağlamamak.
- Hilim: Öfkeyi yenmek ve nefse hâkim olmak.

²⁷ Mu'cemu Ehadisi'l-İmami'l-Mehdi, 3/167

²⁸ Tarih-i Yâkubî, 2/206

²⁹ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/343

³⁰ Muaviye'nin ikinci sorusuna binaen verilen cevap. bk. Tarih-i Taberî, 202

- Zenginlik: Nefsin, Allah'ın ayırdığı paya az da olsa razı olması. Asıl zenginlik, gönül zenginliğidir.
- Kahramanlık: Savaşta direniş göstermek ve insanların en güçlüsüne karşı koyabilmek.
- Susmak: Ayıbı örtmek ve namusa süs olmak. Bunu yapan rahat içinde, onunla birlikte oturan da güven içindedir.³¹
- Ululuk: Darlıkta da olsa ihsanda bulunmak ve suçları affetmek.
- Akıl: Gözetilmesini (korunmasını) istediğin her şeyi kalbin korumasıdır. Ya da: Kalpte saklı olan her şeyi (kalbin sırlarını) korumak.³²
- Övmek: Güzel olanı yapıp, çirkin olanı terk etmek.
- Tedbirlilik/Sağlamlılık: Ağırbaşlı ve vakarlı olmak, yöneticilerle geçinmek ve insanların kötüsü ile insanlardan sakınmak.
- Kerem: İstmeden önce vermek, iyi şekilde bağışta bulunmak ve kıtlıkta yemek yedirmek.³³
- Yiğitlik: Komşuyu himaye etmek, savaşta (belâ, musibet ve hoşla gitmeyen durum karşı-sında) savunma yapmak, direnmek ve zorluklar karşısında sabretmek.³⁴

İmam Hasan (a.s), babasının kötü ahlâk örnekleri ile ilgili başka bir soru gurubunu, ayrıntılı ve zorlamasız şekilde cevaplandırmıştı. Bu cevaplardan bazı seçmeler sunuyoruz:

- Alçaklık: Aza göz dikmek ve değersiz şeyleri esirgemek.
- Şerefsizlik: Kişinin kendisini (veya malını) koruyup eşini (ırzını) harcaması.³⁵
- Cimrilik: Elindeki malı değerli, iyilik için yaptığın harcamayı kayıp görmek.
- Korkaklık: Dosta karşı cesur olmak, düşmandan çekinmek.
- Fakirlik: Nefsin her şeye yönelik doyumsuzluğu, her şeye göz dikmesi.
- Külfet (Kişinin kendisi için zorluk çıkarması): Kendisini ilgilendirmeyen konuda konuşmak.
- Ahmaklık: İmamına karşı gelmen, ona karşı sesini yükseltmen.
- Sefihlik/Akılsızlık: Alçaklara uymak ve sapıklarla arkadaş olmak.
- Gaflet: Mescidi terk etmek, bozgunculara itaat etmek.
- Mahrumiyet: Sana sunulduğu hâlde nasibini bırakman.³⁶
- En kötü insan: Geçiminde hiç kimsenin ortak olmadığı (başkalarının geçimini sağlamayan) kimse.³⁷

³¹ el-İmamu'l-Müçteba, Hasan Mustafavî, 245

³² Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/343

³³ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/344, 345

³⁴ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/344, 345

³⁵ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/341. Başka bir kaynağa göre alçaklığı ve şerefsizliği: "Haklar ile ilgili olarak kızmayan ve nimete karşı şük-retmeyen kişi" şeklinde tarif etmiştir.

³⁶ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/341-344, Tarih-i İbn Kesir'den naklen, 8/39

³⁷ Tarihu'l-Yakubî, 2/202

İmam Hasan (a.s), temel ahlâkî cürümler, başlıca rezillikler hakkında şöyle buyurmuştur:

İnsanın helâk olması şu üç şeydedir: Kibir, hırs, kıskançlık.

Kibir: Dinin mahvolması onunladır, İblis onun sebebi ile lânetlendi.

Hırs: Nefsin düşmanıdır. Onun sebebi ile Âdem cennetten çıkarıldı.

Kıskançlık: Kötülüğün habercisidir. Habil'in Kabil'i öldürmesine o sebep oldu.³⁸

Hikmetli Öğütler Üzerine

1- İmam Hasan (a.s), takvanın tarifi ve buna yönelik teşvik üzerine şöyle buyurdu:

Allah sizi boşuna yaratmadı ve sizi başıboş, kendi başınıza bırakacak da değildir. Eccellerinizi yazdı, her akıl sahibinin derecesini bilmesi, kendisi için takdir edilen şeyin mutlaka eline geçeceğini ve eline geçmeyen şeyin eline geçmesinin zaten söz konusu olmadığını kavranması için geçim kaynaklarınızı aranızda bölüştürdü. Dünyalık geçiminizi üstlendi ve sizin kendinizi O'na kulluk etmeye vermenize zemin hazırladı. Sizi şükretmeye teşvik etti. O'nu zikretmeyi üzerinize farz kıldı. Size takvayı tavsiye etti. Takvayı rızasının/hoşnutluğunun son noktası saydı. Takva her tövbenin kapısı ve her hikmetin başı ve her amelin şerefidir. Kurtuluşa eren takva sahipleri, ancak takva sayesinde kurtuldular. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: **“Şüphesiz ki, takva sahipleri için kurtuluş vardır.”**³⁹ Yine buyuruyor ki: **“Allah, takva sahiplerini kurtuluşlarına sebep olan şeyle korur. Onlara kötülük dokunmaz ve onlar üzülmezler.”**⁴⁰

Ey Allah'ın kulları! Allah'tan korkup sakının ve bilin ki, kim Allah'tan korkup sakınırsa, Allah kendisine fitnelerden çıkış yolu gösterir, onu işinde doğru istikamete yöneltir, kemale ermesini sağlar, delilini (sağlam, açık ve) galip kılar, yüzünü ak eder ve Allah'ın kendilerine nimet sunduğu peygamberler, sıdıklar (doğrular), şehitler ve salihler ile beraber isteklerini yerine getirir; ne iyi arkadaşlar onlar!⁴¹

2- Bir defasında zengin bir adam İmam Hasan'a (a.s) geldi ve “Ey Resulullah'ın oğlu, ben ölümünden korkuyorum.” dedi. İmam (a.s) ona şu cevabı verdi:

Bunun sebebi şu ki, sen malını arkada bıraktın. Eğer onu önden gönderseydin, ona kavuşmak seni sevindirirdi.⁴²

3- İmam Hasan (a.s), rızık arama ile ilgili olarak şöyle buyurdu:

Rızık arama peşinde üstün gelme amaçlı bir mücadeleye girişme. Aynı zamanda kadere, teslimiyetçi bir yanlış yüklenme. Çünkü fazlayı istemek sünnettendir, kazançta aza kanaat

³⁸ Hayatü'l-İmamî'l-Hasan, 1/345, Nuru'l-Ebsar'dan naklen, 110

³⁹ Nebe, 31

⁴⁰ Zümer, 61

⁴¹ Tuhefu'l-Ukul, 55

⁴² Tarihu'l-Yakubî, 2/202

etmek, açgözlü olmamak ise iffettendir. Ne iffet rızkı geriye iter ve ne hırs fazlayı getirir. Çünkü rızklar bölüştürülmüştür ve hırsı kullanmak, günahları kullanmaktır (ihtirasa dayanan bir hareket günahtır).⁴³

4- Mescitlere bağlılığı ve sürekli gidip gelmeyi teşvik etmekle ilgili olarak şöyle buyurdu:

Mescide devamlı gidip gelen insan şu sekiz hasleti kazanır: (Faydalanacağı) sağlam bir ayet/ alâmet, yararlı olacak bir kardeş, yeni bir bilgi, beklenen/umulan bir rahmet, hidayete erdiren veya alçaklıktan men eden bir söz, utanç veya korku sebebi ile günahları terk etmek.⁴⁴

5- İmam Hasan (a.s) siyaseti kapsamlı ve eksiksiz bir şekilde tarif etmek üzere şöyle buyurdu:

Siyaset; Allah'ın haklarını, yaşayanların haklarını ve ölümlerin haklarını gözetmendir:

Allah'ın hakları, onun istediklerini yerine getirip yasakladıklarından kaçınmaktır.

Yaşayanların haklarına gelince, kardeşlerine karşı görevlerini yerine getirmen, mensubu olduğun ümmete hizmet etmekten geri kalmaman, veliyyi emr/ yönetici ümmetine karşı samimi davrandığı oranda ona samimiyetle bağlılık göstermen ve doğru yoldan saptığı zaman yüzüne karşı şikâyet içerikli sesini yükseltmendir.

Ölümlerin hakları ise onların iyi taraflarını anman, kötülüklerine göz yummandır. Çünkü onların kendilerini hesaba çekecek Rableri vardır.⁴⁵

Şimdi de İmam Hasan'ın (a.s) kısa hikmetli sözlerinden ve kıymetli özlü buyruklarından bazı örnekler sunuyoruz:

- Kim ibadet etmek isterse, onun için temizlenmelidir. Ona lâıyk olacak arınmışlığa kavuşur.
- Musibetler, ödülün anahtarlarıdır.
- Nimet bir sınavdır. Eğer şükredersen hazine, yok eğer nankörlük edersen ceza olur.
- Kötü ahlâk, musibetten daha ağır bir derttir.
- Yolculuğun uzunluğunu düşünen kimse ona hazırlık yapar.
- Utanmak, cehennem ateşinden daha hafiftir.
- En hayırlı mal, ırzın korunmasına vasıta olan maldır.
- Fırsat çabuk kaçır ve ağır ağır geri döner.
- Sorumlu (veya kendisinden bir şey istenen kişi) söz verinceye kadar hür, fakat söz verince sözünü yerine getirinceye kadar verdiği sözün tutsağıdır.
- Ölüm dünyaya galip gelmiştir. Bu yüzden dünyadan isteyip de elde edemediğin şeyi hiç aklından geçmemiş gibi say.
- Bir isteğin yerine gelmemesi, onu lâıyk olmayan birinden istemekten daha hayırlıdır.

⁴³ Tuhefu'l-Ukul, 55

⁴⁴ Uyunu'l-Ahbar, İbn Kuteybe, 3/3

⁴⁵ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/351

Fıkıh ve Şer'î Hükümler Üzerine

1- Asım b. Damura şöyle diyor:

Bir defasında, İmam Hasan (a.s) ile birlikte Fırat nehri kenarında yürüyorduk. Vakit ikinci sonrası idi ve biz oruçlu idik. Fırat, kumlar üzerinden akıyordu. Su berrak idi ve biz de susamıştık. İmam Hasan (a.s): *“Eğer üzerimde izarım (uzun gömleğim) ol-saydı, suya girerdim.”* dedi. Kendisine: *“Ben kendi izarımı sana vereyim.”* karşılığını verince, İmam: *“Peki, o zaman sen ne giyeceksin?”* diye sordu. *“Olduğum gibi suya girerim.”* deyince, bana şunları söyledi: *“İstemediğim şey budur. Çünkü Resulullah'ın (s.a.a) şöyle söylediğini işittim: Evlerin nasıl sakinleri, varsa suların meleklerden sa-kinleri vardır. Onlardan utanın, çekinin ve onlara saygı gösterin. Suya girdiğiniz zaman mutlaka izarlı olarak girin.”*⁴⁶

2- İmam Hasan (a.s) şöyle buyurmuştur:

Resulullah (s.a.a) Ramazan ve Kurban bayramlarında bulabildiğimiz en güzel elbiseleri giymemizi, bulabildiğimiz en hoş kokuları sürmemizi, inekte yedi hisseli ve deve de on hisseli⁴⁷ olmak üzere bulabildiğimiz en temiz kurbanlığı kesmemizi, sükkûnet ve vakarlı bir ifade ile yüksek sesle tekbir getirmemizi emretti.⁴⁸

3- İmam Hasan (a.s) buyurmuştur:

Resulullah (s.a.a) bana vitir namazında şu kunut duasını okumamı öğretti: *“Ey Rabbim, beni hidayete erdirdiklerin arasında hidayete erdir. Bana afiyet bağışladıkların arasında afiyet ver. Dost edindiklerin arasında beni de dost edin. Verdiğin şeyleri benim için be-reketli kıl. Kaza ve kaderinin kötülüklerinden beni koru. Çünkü hüküm veren sensin ve sana karşı hüküm verilemez. Senin dost edindiğin kimseler asla zillete düşmez. Ey Rab-bimiz, sen yüce ve ulusun.”*⁴⁹

4- İmam Hasan (a.s) şöyle buyurdu:

Nafileler farzlara zarar verdiklerinde, onları terk edin.⁵⁰

5- İmam Hasan (a.s) buyurdu ki:

Boşama, ancak nikâhtan sonra olabilir.⁵¹

⁴⁶ Ricalu İsfahan, 1/331

⁴⁷ [Bu hüküm farz olmayan kurbanlıklar içindir; buna göre kesilen kurbanlık inek ise yedi kişiden fazlasının ve deve ise on kişiden fazlasının onda ortak olmaması müstehaptır. Ama hac amellerini yeri-ne getiren ki-şinin tek başına bir kurbanlık kesmesi gerekir; Caferî Mez-hebî'ne göre farz olan bu kurbanlıkta başka bi-riyle ortak olamaz.]

⁴⁸ Müstedreku'l-Hakim, 3/230

⁴⁹ et-Tehzib, İbn Asakir, 4/199

⁵⁰ Hayatu'l-İmami'l-Hasan, 1/368

⁵¹ Sünen-i Beyhakî, 7/320

İmam Hasan'ın Duaları

İmam Hasan'a ait birçok dua ve yazarış vardır. Bunlar İmam'ın Allah ile ilişkisinin, O'na bağlılığının, her şeyden kopup kendini O'na adadığının yüksek derecesini gösteriyor. Şimdi bunların bazı örneklerini sunuyoruz:

1- İmam Hasan (a.s) aşağıdaki duayı sürekli namazın kunutunda okurdu. Bu duayı ederken, yüce Allah önünde duyduğu huşu ve ürpertinin somut belirtileri üzerinde görüldü. Duanın metni şöyledir:

Ey heybeti ile mazlumun muzaffer olduğu ve desteği ile yaralının korunduğu Allah! Senin dileğin uygulamaya geçti, sözün tamama erdi. Sen her şeye kadirsin, yaptıklarından haberdarsın. Ey bütün gayblerin hazırı, sırları bilen ve her sıkışanın sığınağı! Sende bütün kavramlar şaşkınlığa düşmüş, önünde tüm ilimler kesilmiştir. Sen hayy ve kayyum (yaratıklarının koruyup yöneticisi) olan Allah'sın. Sen bildiğin şeyleri görüyor, onlar hakkında (yaptıklarında) hikmet sahibisin ve onlar karşısında halîmsin. Sen onların keşfine kadir olan ve onları önleme hususunda yardım etmekte sıkıntıya düşmeyensin. Her şeyin kaynağı senin meşiyetin olduğu gibi, dönüşü de sanadır. Her kavmin akitletini, kalbî hedeflerini açıkladın ve diğerlerinin sırlarını gizledin. Hükmettiğini yürüttün, senin için kaçması söz konusu olmayanı erteledin. Helak olan, bilinçli şekilde helak olsun ve hayatta kalan da bilinçli bir şekilde hayatta kalsın diye, gayp âleminde akıllara bazı sorumluluklar yükledin. Sen her şeyi işiten, her şeyi bilen, tek olan ve her şeyi görensinsin. Sen yardımı istenen Allah'sın. Tevekkül sanadır. Sen dost edindiklerinin koruyucususun. Bütün işler sana aittir. Tepkileri görüyor, kargaşaları biliyorsun. Fesat ehlinin görevden kaçmalarını, kısa vadeli ve geçici arzulara kapılmalarını, akibetlerinin kaynar suda debelenmek olmasına zemin hazırlamalarını, mücadeleden kaçanların kaçmalarını, dinden dönenlerin dönmelerini... benim yardımcılardan yoksun kalmamı ve destekten yana tek başıma kalmışlığımı görüyorsun. Yalnız sana sığınıyor, senin ipine sarılıyor ve sadece sana tevekkül ediyorum.

Allah'ım! Kesin olarak biliyorsun ki, ben kılıcım körelip de tek başıma kalıncaya kadar ne gayretimi esirgedim ve ne gücüme engel oldum. Şi'ilerin kanlarını saldırganlar karşısında korumak ve zorbalığı durdurmak için benden öncekilerin yolunu izledim. Velilerimin korudukları ahiret ve dünya duyarlıklarımın bekçisi oldum. Senin desteğin gelinceye kadar onların soğukkanlılıkları gibi soğukkanlı oldum, onların düzenlilikleri gibi düzen benimsedim, onların yolunu yol edindim, onların yöntemini yöntem edindim. Ve sen hakkın destekleyicisi, yardım edicisisin. Her ne kadar vade beklenenden geç ve düşmanları yok etme vakti uzak olsa da (senin desteğine ümitle bağlıyım). Allah'ım! Muhammed'e ve onun Ehl-i Beyti'ne rahmet ihsan eyle. Zafere ulaştıracağın hak ile, zalimlerin yakasına yapışacağın il ile ve ortaya çıkaracağın ilim ile o zalimleri sonsuz azaba çarpılanlara kat, gözlerini doğruluktan yana kör eyle, nefsanî hazlarının karanlıklarında ilerlemelerini sağla ki, gaflet içinde yakalansınlar, uykudayken baskına uğrasınlar. Hiç şüphesiz sen kerem sahibi ve her şeyi bilensin.⁵²

⁵² Muhecu'd-Daavat, s.47

İmam'ın (a.s) duasının son cümlelerinde, Emevî iktidarından çektiği müthiş acıların somut izleri görülüyor. Burada, bu iktidarın, onun ve Peygamberimizin (s.a.a) dokunulmazlıklarını çiğnemesi karşısında yüce Allah'ın güçlü ve üstün bir hamle ile onların yakalarına yapışması, onları cezalandırması için dua ediliyor.

2- İmam Hasan (a.s), şimdi sunacağımız bu duayı, kendisine zulmedenlere, ona saldıranlara karşı seslendirerek yüce Allah'tan onların kendine yönelik kötülüklerini önlemesini ve kendisini onlara üstün getirmesini talep ediyordu:

Allah'ım! Ey iki deniz arasına perde, arakesit ve geçilmez engel koyan! Ey güç ve otorite sahibi! Ey konumu yüce olan! Nasıl korkarım ki, emelim sensin. Nasıl zulme mahkûm olurum ki, sana dayanıyorum. Beni kendi örtün ile düşmanlarından sakla. Emrinle beni düşmanlarım karşısında üstün getir. Desteğinle beni güçlendir. Sana sığınıyorum. İltica sana doğrudur. Bu durumumdan bana çıkış ve açılım nasip eyle. Ey Haremi Şerif ehlini Ashabı Fil'den kurtaran, onların üzerine pişirilmiş balçıktan dökülmüş taşlar atan Ebabil kuşları gönderen! Bana düşman kesilenlere ağır ceza okları at.

Allah'ım! Senden bütün dertlerden şifa, düşmanlara karşı yardım, sevdiğine ve razı olduğuna muvaffakiyet isterim. Ey göklerin, yeryüzünün, bu ikisinin arasının ve yeraltının ilâhı! Senden şifa diler, senden afiyet ister ve yalnız sana tevekkül ederim. **İlerde Allah onlara yetecektir. O her şeyi iştir ve her şeyi bilir.**⁵³

⁵³ Muhecu'd-Daavat, s. 297

İmam Hasan'ın Barış Yapmasının Temel Sebebi; Halkın Dünya Tutkusu ve İmam'ı Yalnız Bırakması

Prof. Dr. S. Cevad Hüseyinî

Giriş

Üzerinde çokça durulan konulardan biri de İmam Hasan'ın (a.s) barış yapması meselesidir. Bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmüş; fakat bu konu gerektiği şekilde ele alınmamıştır. İmam Hasan'ın (a.s) 25 Rebiyülevvel 41 (hicri) tarihinde bilgece ve cesurca yaptığı barışın yıldönümü vesilesiyle bu makalede, belgelere ve İmam'ın kendi sözlerine dayanarak bu meseleyi inceleyeceğiz; ancak meselenin esasına geçmeden önce şu hususlara işaret edelim:

1- İmam Hasan Mücteba (a.s) Muaviye'ye biat etmedi; sadece barış yaptı. Barış da bilinen anlamıyla barış anlaşması değildi. Şeyh Mufid'in (r.a) tabiriyle "hudne" yani ateşkeşti:

"İmam Hasan Mücteba (a.s) Muaviye'ye güvenmiyordu. Barış önerisindeki hilesinin farkındaydı. Fakat savaşı bitirme ve ateşkesi sağlama konusunda Muaviye'nin teklifini kabul etmekten başka çaresi yoktu."¹

2- İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile ateşkesi birtakım maslahatlar doğrultusunda gerçekleşti. Bunlar, tıpkı İmam Ali'nin (a.s) Sakife sırasında hilafet gasp edilirken alttan alıp sabretmesi ile gözettiği maslahatlar gibiydi. Bazı kişiler zamanın ve imamet makamının şartlarını dikkate almaksızın meseleyi gerçekliğe uygun olmayan bir şekilde tahlil ediyorlar. Örneğin şöyle diyorlar: "Hüseyin bin Ali (a.s) savaş ve mücadele adamı, yani bugünün tabiriyle bir devrimciydi. Ancak İmam Hasan (a.s) karakter olarak çok halim selim biriydi ve barış ve uzlaşma yanlısıydı." Bu sözler son derece yanlıştır. Zira İmam Hasan (a.s) eğer hicri 61. yılında olsaydı, tıpkı kardeşi İmam Hüseyin gibi kıyam eder ve aynı şekilde şehit olurdu. Aynı şekilde İmam Hüseyin (a.s) de İmam Hasan'ın zamanında ve yerinde olsaydı barış yapardı. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyuruyor:

"Hasan ve Hüseyin savaş da yapsalar, barış da yapsalar iki imamdırlar."²

¹ El-İrşad fi Marife Hucecullah ale'l İbad, Muhammed bin Numan Mufid, Müessesesi-yi Alu'l Beyt, Kum, birinci baskı. 1413 hicri, c. 2, s. 14

² Biharul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, Müessesetu'l Vefa Beyrut, 4. Baskı. Hicri 1404. C. 36, s. 289.

İmam Hasan'ın (a.s) ateşkesini İslam dünyasında imamet sürecindeki en zorlu aşamalardan biri olarak görmek mümkündür. Bu, tarihin en büyük devrimci esnekliği ve takatleri aşan bir acıydı ve Ali'nin (a.s) oğlundan başka hiç kimse onu en yüksek iman derecesinde kavrayıp yapamazdı. Malesef bazı art niyetli kişiler kinleri ve garazları sebebiyle cahiller ise bilgisizlikleri sebebiyle bu konuyu tahrif edip karmaşık bir hale getiriyorlar.

Bu iki meseleye işaret ettikten sonra şimdi İmam Hasan'ın (a.s) neden barış yaptığı meselesine geçebiliriz.

Din Eksenlilik mi Dünya Tutkusu mu?

Şunu bilmemiz yerinde olur, bu soru İmam Hasan'ın (a.s) kendisine de sorulmuştur. Çünkü onun dostları da İmam Hasan neden barış yaptı diye bunu kendine dert edinmiştir.

İmam Hasan buna cevaben şöyle demiştir:

"Allah'a yemin ederim Şamlılarla savaş konusunda bizde bir şüphe ve tereddüt meydana gelmedi. Biz gönül birliği içinde ve fedakârca Şamlılarla savaşıyorduk; ancak bir anda gönül birliği düşmanlığa ve fedakârlık ise bağırıp çağırmaya dönüştü. Siz Sıffin savaşında dininiz dünyanızdan ileri bir şekilde (yani din eksenli olarak) babamla birlikte savaşa katıldınız. Fakat bugün dünyanız dininizin önüne geçmiş bir halde (dünyaya bağlanmış kimseler olarak) sabahladınız."³

"... O halde eğer ölüme ve fedakarlığa hazırsanız biz onun sözünü geri çeviririz ve hükmünü Allah'a bırakırız. (Cevabı

kılıcımızla veririz) Eğer dünya peşindeyseniz (ve mücadeleye hazır değilseniz) onun teklifini kabul edeceğiz."

Yani biz Ehlibeyt olarak değişmedik, değişen sizsiniz. Yani siz daha önce din eksenli idiniz; ancak şimdi dünyaya meylettiniz ve dünya eksenli oldunuz bu da barış yapmamıza neden oldu.

İşte burada "el-bakiye, el-bakiye" yani geri kalan halka merhamet edin feryatları yükseldi ve İmam Hasan (a.s) geri kalan az sayıda insanın hayatını korumak için tek başına barışı kabul etmeye mecbur oldu.

Dünya Eksenliliğin Tehlikesi

Şu an toplumumuzu tehdit eden ciddi tehlikelerden biri halkın, bazı yetkililerin ve kimi seçkin kimselerin dünya eksenli olmasıdır. Her ne kadar son dönemdeki fitneler Amerika, İsrail ve Suudi Arabistan gibi düşmanlar tarafından destekleniyor olsa da şu mesajı vermiştir: Eğer yetkililer refahadalar ve hiçbir şeyi dert edinmezse, seçkin kimseler dünyaya ve lükse yönelirse halk da dünyaya eğilim gösterecek ve kendi dünyası için yetkililere kıyam edecektir.

Halk dünya eksenli olunca canını ve malını koruma peşine düşünce zamanın imamı yalnız kalıyor ve savaşın yüce hedeflerini gerçekleştiremiyor. İmamlar bu yüzden zamanın tağutlarıyla barış yapmak zorunda kalıyor.

Bazı imamların barış yapmasının veya sessiz kalmasının en önemli sebeplerinden biri kendisine eşlik edecek yardımcıların bulunmamasıdır.

³ Tuhefu'l Ukul, Hasan bin Ali bin Şube Harrani, Camie-i Müdersizin-i Havza-yı İlmiye-yi Kum. 1. Baskı. 1404 hicri. S. 344; Usdu'l Gabe, İbn Esir, el-Mektebetu'l İslamiye, Tahran, 1342 hicri/şemsî, c. 2, s. 13 – 14; El Kamil Fi't Tarih, İbn Esir, Dar-ı Sadır, Beyrut 1965, c. 3, s. 406.

Zeyd bin Vehb şöyle diyor: Hz. Hasan Mücteba'yı Medain'de yaraladıkları zaman onun yanına gittim, hastaydı. Ona: 'Ey Peygamber'in evladı! Kararnız nedir, insanlar ne yapacağını bilmez bir halde ve şaşkınlık içinde bulunuyor' diye arz ettim.

Hz. Hasan buyurdu ki:

Allah'a yemin ederim ki bunlar benim için Muaviye'den daha beterler. Onlar benim taraftarım olduklarını iddia ediyorlar. Halbuki beni öldürmek ve mallarımı yağmalamak peşindeler. Allah'a yemin ederim ki kendi canımı korumak, Allah'ın halkını hidayet etmek ve ailemi korumak için benimle Muaviye arasında anlaşma yapılması benim ve ehlibeytimin öldürülmesinden daha iyidir. Allah'a yemin ederim eğer ben Muaviye ile savaşmaya kalkarsam bunlar beni yakalar ve Muaviye'ye teslim eder. Allah'a yemin ederim benim sağ ve aziz olmam, esir edilip öldürülmemden veya Muaviye'nin beni serbest bırakmasından daha iyidir. Böylesi bir durum Haşimoğulları için ebedi bir utanç olur Muaviye ve çocukları ise bizim sağ kalanlarınıza ve ölülerimize övünç taslar.

Zeyd diyor ki: "Hz. Hasan'a şöyle arz ettim: Ey Peygamber'in evladı! Sizin taraftarlarınız tıpkı çobansız bir sürü gibi kalır."

İmam şöyle buyurdu:

"Ben ne yapabilirim? Allah'a yemin ederim ki güvenilir kimselerden bana ulaşamı biliyorum." İmam

Hasan daha sonra şöyle buyurdu:

Bir gün babam beni sevinçli gördü ve bana buyurdu ki: Oğlum Hasan seni sevinçli

görüyorum. Babanı öldürdüklerinde, Ümeyyeoğullarıhilafete sahip olduğunda, onların emiri ne kadar yerse yesin doymayan biri olduğunda, doğuya ve batıya hakim olduğunda, insanlar onun dinine girdiğinde, hükümeti uzun süreli olduğunda, bidatleri ve sapkınlıkları yaygınlaştırdığında, Hakkı ve Resulün sünnetini ortadan kaldırdığında, malları kendi ailesi arasında taksim ettiğinde, layık olanlara ise bir şey vermediğinde, onun yönetiminde mümin zelim fâsık ise güçlü olduğunda, mal ve mülk onun dostları arasında dolaştığında, Allah'ın kulları köle edildiğinde, hak gizlenip batıl aşikar olduğunda, dürtüstler ya dışlanıp veya öldürüldüğünde batılın taraftarları saygı gördüğünde, işler bu şekilde devam edip de Allah ahir zamanda birini gönderdiğinde nasıl olacaksınız?..."⁴

Bu sözler açıkça gösteriyor ki İmam'ın Muaviye ile barış yapması, dostlarının ona ihanet etmesi ve onu yalnız bırakması sebebiyleydi.

Ayrıca İmam Hasan'ın barış yapması konusunda şunları okuyoruz:

Ravi şöyle diyor: İmam Hasan'ın (a.s) yanına gidip ona şöyle arz ettim: Ey Peygamber'in evladı, (barış yaparak) bizi ve taraftarlarını ebediyen zelim etmedin mi? İmam Hasan: "Niçin ve nasıl?" diye sordu. Ravi şöyle diyor: "Hilafeti şu azgına (Muaviye) vererek..." Bunun üzerine İmam Hasan şöyle buyurdu: Allah'a yemin ederim ki ben hilafeti onunla savaşacak dostlarım olmadığı için Muaviye'ye bıraktım. Eğer dostlarım olsaydı işi bitirinceye kadar gece gündüz onunla savaşırdım. Ben Kufelileri iyi tanıyorum, onları defalarca sınadım. Onlar ıslah olmayacak fasit kimselerdir. Ne

⁴ Biharul'Envar, c. 44, s. 20; el-İhticac, Fazl bin Hasan Tabersi, Kum, Daru'l Usve, birinci baskı, c. 2, s. 69, hadis: 157.

vefaları var ne verdikleri ahde bağlı kalıyorlar ne de iki kişi birbiriley uyumludur. Görünüşte bize sevgi duyuyorlar; ama fiili olarak düşmanımızla birlikte oluyorlar.”⁵

Hiz. Hasan (a.s) hutbede şöyle buyurdu:

Eğer Allah'ın düşmanlarına karşı benimle birlikte savaşacak dostlarım olsaydı, asla hilafeti Muaviye'ye bırakmazdım. Zira hilafet Ümeyyəoğullarına haramdır.⁶

İbn Esir şöyle diyor: “Onu (İmam Hasan'ı) yalnız bıraktıkları için o da barış imzaladı.”⁷

Şeyh Mufid de İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasının ana sebebini, taraftarlarının zayıflığı ve gevşekliğı, onunla işbirliğı yapmamaları ve İmam'ın ordusunun komutanlarının ihaneti olarak açıklıyor.⁸

Ordusu Olmayan Komutan

İmam Hasan'ın ordusunun komutanları Muaviye'nin vaatlerine kapılarak birer birer İmam'ın ordusundan ayrılıp Muaviye'nin safına geçtiler. Sabahleyin insanlar gelip Ey İmam, “el-ceyşu bila emir” yani ordu komutansız kaldı diyorlardı. İmam Hasan (a.s) da buna karşılık “el-İmamı bila raiyye” yani “İmam da halksız kaldı” diye buyurmuştu.⁹

İmam Hasan barış yaptıktan sonra şu şiiri söylemişti:

“Ben öyle bir topluluğun utancına tahammül ediyorum ki onların içlerinin dışları

gibi olmadığını görüyorum. Eğer zaman beni huzursuz ederse sabrederim. Devamı olmayan her bela azdır. Eğer zaman beni mutlu ederse buna sevinmem devamlılığı olmayan her sevinç küçüktür.”¹⁰

İmam Hasan (a.s) son ana kadar Muaviye ile barış yapmasının halkın kendisine yardım etmemesinden kaynaklandığını, barış yapmadığını aksine kıyam ettiğini ve Allah'ın bereketinin de halkın üzerine indiğini vurguladı.

Selim bin Kays şöyle naklediyor:

Muaviye iktidarı ele geçirip yönetimi işgal edince İmam Hasan minbere çıktı, Allah'a hamd edip Resulüne selat ve selam gönderdikten sonra şöyle buyurdu: Ey İnsanlar, Muaviye benim onu hilafete layık gördüğümü, kendimi ise bu makama layık görmediğimi sanıyor. Fakat Muaviye yalancıdır. Ben Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sözlerine göre bu işe insanların en layığıyım. Allah'a yemin ederim ki eğer insanlar bana biat edip emirlerime itaat etseydi, bana yardım etseydi, gökyüzü rahmet yağmurlarını indirir yeryüzü bereketini ortaya çıkarırdı ve sen ey Muaviye, hilafete asla tamah edemezdin.”¹¹

Rivayetin devamında Hiz. Peygamber'den şöyle naklediyor:

Bir kimse kendisinden daha bilgili biri bulunmadıkça ümmetin işlerinin yöneticisi

⁵ Biharul'Envar, c. 44, s. 147, hadis: 14; el-İhticac, s. 157.

⁶ Cila el-Uyun, Seyyid Abdullah Şebir, Mektebet-i Basireti, Kum, birinci baskı, c. 1, s. 345 – 346; Sire-yi Pişvayan, Mehdi Pişvai, Müessesesi-yi İmam Sadık, Kum, 1372, s. 111.

⁷ Usdu'l Gabe, c. 2, s. 14.

⁸ El-İrşad fi Marife Hucecullah ale'l İbad, Muhammed bin Numan Mufid, Müessesesi-yi Alu'l Beyt, Kum, birinci baskı. 1413 hicri, c. 2, s. 14.

⁹ Biharul'Envar, c. 44, s. 33;

¹⁰ Adı geçen kaynak, s. 57.

¹¹ Adı geçen kaynak. S. 22, hadis: 6.

olamaz meğer ki ümmetin o işi alçal-maya doğru gitmesin. Tıpkı o buzağıya tapan adamlar gibi. Geçmişte İsrail Oğul-ları Harun'u terk etti ve buzağıya tapındı. Halbuki Harun'un Musa'nın yerinde ol-duğunu biliyorlardı. Bu ümmet de Ali'yi terk etti. Halbuki Allah'ın Resulü'nün Ali hakkında şöyle dediğini duymuşlardı: Se-nin bana olan nispetin, Harun'un Musa'ya olan nispeti gibidir. Sadece şu fark var ki benden sonra peygamber gelmeyecektir.”

Allah'ın Resulü (s.a.a), kendi kavminden kaçtı; halbuki onları Allah'a davet edi-yordu. O kadar ki hatta mağaraya çekildi. Eğer yardımcı bulabilseydi onların yanın-dan (Medine'ye) gitmezdi. Ben de -ey Mu-aviye- eğer yardım edecek kimseler bula-bilseydim sana biat etmezdim.

Allah, Harun'a ruhsat verdi; onu zayıf-latıp hatta neredeyse öldürecekleri bir sı-rada, o İsrailoğullarına karşı çıkabilmek için kendisine yardım edecek birini bu-lamadı. Allah'ın Peygamberi kendi kav-minden kaçtığında ve kendine yardım ede-cek birini bulamadığında Allah ona ruhsat verdi: “Allah bana ve babama da ümmet bizi terk edip başka birine biat ettiğinde ve biz de yardımcı bulamadığımızda barış yapalım diye ruhsat verdi.” Bunlar birbiri ardınca gerçekleşen örneklerdir.¹²

Halkın Basiretsizliği

Halkın bilgisizliği, cahilliği, dini me-seleler konusundaki bilgisizliği, imama ve imamet makamının konumuna dair bilinç-sizliği, İmam Hasan'ın yalnız kalmasının ve Muaviye ile barış yapmak zorunda kal-masının bir diğer sebebiydi.

İmam Sadık şöyle buyuruyor:

“Allah'ın Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu: Zamanının imamını tanımadan ölen kimse cahiliye ölümü ile bu dünyadan gitmiş olur. Allah'ın Resulü'nden (s.a.a) son-raki imam Ali'ydi (a.s). Fakat başkaları Muaviye'nin (imam) olduğunu söyledi. Sonra İmam Hasan (a.s), ardından İmam Hüseyin (a.s) imam oldu; fakat bazıları Yezid bin Muaviye'nin (imam) olduğunu söyledi. Sonra Hüseyin bin Ali, sonra Muhammed bin Ali Ebu Cafer (Bakır) imam oldu. Şiiler, Ebu Cafer'den önce haccın menasiklerini, helal ve haram-larını dahi bilmiyordu. Ebu Cafer kapı-ları onlara açtı haccın meselelerini helal-leri ve haramları onlara açıkladı ve halk imama ihtiyacın farkına vardı. İmama ih-tiyaç olduğunu fark etikten sonra iş bu şekilde devam etti ve yeryüzü imamdan eksik kalmadı. Zamanının imamını bil-medten ölen kimse cahiliye ölümü üzere bu dünyadan gitmiş olur.”¹³

Halkın bilinçsizliği ve basiretsizliği, daima imamların ve dini önderlerin yal-nız kalmasına sebep olmuştur. Günümüzde de halkın bilinç ve basiret düzeyini yük-selterek onların velayeti korumasını sağ-lamak gerekir.

Levh-i Mahfuz Haberleri

Bu faktörler, Hz. Peygamber'den nak-ledilen Levh-i mahfuz haberlerinden ayrı-rdır. *Kafi*'de geçtiğine göre Hz. Fatma'nın yanındaydı. Cabir bin Abdullah Ensari, bu haberleri Hz. Zehra'nın huzurunda gördü ve bu haberleri İmam Bakır'a nakletti. Onda tek tek imamların görevleri belirtilmişti. Her

¹² Adı geçen kaynak.

¹³ El-Kafi, Muhammed bin Yakub Kuleyni, Daru'l Kütübü'l İslamiye, Tahran, birinci baskı, 1407, c. 2, s. 20.

biri kendisine belirlenen görevi yerine getirmiş ve şöyle buyurmuştu: “*Biz Allah’ın meşiyetinin araçlarıyız.*” Bu rivayetlerin birinde Muaz bin Kesir, İmam Sadık’tan (a.s) şöyle nakletmiştir:

İmam Sadık şöyle buyurdu: “Allah Teala, kuluna (Hz. Muhammed’e) vefatından önce bir yazı gönderdi ve sonra buyurdu ki: Ey Muhammed bu senin Ehlibeytinin necibine vasiyetindir. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrail, ehlibeytinin necibi kimdir. Cebrail, “Ali bin Ebu Talib’dir” dedi. Vasiyet üzerinde altın bir mühür vardı. Vasiyeti Hz. Ali’ye verdi ve onu açıp yazılanlara göre amel etmesini buyurdu. Hz. Ali (a.s) yazıyı açtı ve içindekilere göre amel etti. Sonra vasiyeti oğlu Hasan’a verdi. O da açtı, amel etti ve sonra onu Hüseyin’e verdi. O, yazıyı ve üçüncü mührü açtı. Orada şöyle deniyordu: Savaş ve öldürülünceye kadar öldür. Bir topluluğu şehadet için yanında götür. Onlar için şehadet yalnızca seninle olsun. O, amel etti sonra onu Ali bin el-Hüseyin’e verdi...”¹⁴

Bu ve benzeri rivayetlerden anlaşıldığına göre imamlardan her biri Allah tarafından belirli bir görevle görevlendirilmişti. İmam Hasan da orada barışla görevlendirilmişti. O, Allah’tan aldığı emri yerine getirdi.

Sonuç

Söylenenlerden anlaşılıyor ki İmam Hasan’ın (a.s) barış yapmasına sebep olan faktörler şunlardır:

- 1- İnsanların değişmeleri ve dünya eksenli olmaları.
- 2- Bilinç ve basiretten yoksun olmaları ve aralarında ihtilaf yaşamaları.
- 3- Halkın imamı tanımadaki zayıflığı ve imamın makamını idrak edememeleri, dini konularla mesafeli olmaları.
- 4- Komutanların ihaneti, halkın İmam’a yardımcı olmaması.
- 5- İmam’ın taraftarlarının hayatını korumak istemesi, İmam Hasan’ın barış yapmasının en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

¹⁴ Menakıb-ı Al-i Ebu Talib, (a.s) İbn Şehr Aşub Mazenderani, Neşr-i Allame, Kum, birinci baskı, 1379. S. 299

İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in Dönemlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Dr. Nesrin Vahabzade

Özet

İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barışı konusunda tarih boyunca sürekli olarak bir tartışma ve sorgulama söz konusudur: O neden Muaviye ile barış yaptı, durumu malum olan böylesi bir fasığa neden biat etmeyi kabul etti? Eğer barış uygun bir çözüm yolu idiyse o halde İmam Hüseyin neden hicri 61 yılında Yezid'le barış yapmaya yanaşmadı?

Bu mukayeseli araştırma İmam Hüseyin'in hareketi ile İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barışını konu almaktadır.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan, İmam Hüseyin, imamet, barış, tatbiki inceleme

Giriş

Herhangi bir tarihi olay tahlil edilirken araştırmacı, o olayın tüm boyutlarını göz önünde bulundurmalıdır. Bu çerçevede eğer İmam Hasan'ın (a.s) barışını inceliyorsak öncelikle kendimizi yapabildiğimiz ölçüde o dönemin (hicri 61 yılı) atmosferine yaklaştırmalı, muteber tarihi metinleri inceleyerek, o yılların olaylarla dolu siyasi, toplumsal, dini hatta ekonomik durumunu çok iyi anlamamız gerekir. Aynı şekilde büyük Hüseyini kıyam konusunda da zamanın gereklerini o döneme özgü toplumsal ve siyasi şartları dikkatle ele almak gerekir. O halde tam bir inceleme yaptıktan sonra bu tarihi olayla ilgili olarak gerçeklere uygun bir tahlil yapabileceğiz. Aksi taktirde tarihi metinleri incelemede hataya düşüp başkalarının da sapmasına neden olabiliriz. Bu durumu dikkate alarak İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barışının sebeplerini daha iyi kavrayabilmek için önce o dönemin gereklerini, İmam Hasan'ın hayatını incelemek ve sonra da İmam Hüseyin'in döneminin zamansal ve mekânsal durumunu mukayese etmeliyiz. Elbette bu inceleme sırasında İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasının sebeplerini ele alacağız. Şunu da belirtmek gerekir ki bu meselenin tahlil edilmesi, daha fazla çabayı ve bu makaleden daha geniş çaplı bir metni gerektirir; ancak bu da bu yazının hacminin dışındadır.

Bu makamda önemli olan bir diğer konu da şudur, barış yapmasının sebepleri incelenirken en iyi kaynaklar imamın kendisinin kendi döneminde barışa karşı olanlara yönelik

konuşmaları ve sözleridir. Dolayısıyla barış konusunda bulabileceğimiz her sebebin yanı sıra İmam Hasan'ın (AS9 kendi sözlerini de esas alacağız.¹

Hicri 41 Yılında Durum

Tarih incelenirken Hz. Ali'nin (a.s) şehadetinden sonraki yıllardaki durumdan hareketle şunu kavramak mümkün: O dönemdeki Iraklıların veya Kufe halkının büyük kısmı İmam Ali'nin sâlih halefi olan İmam Hasan Mücteba'ya biat etti ve Kufe'de kendine özgü bir durum hakimdi. Halk bir yandan peş peşe yaşanan savaşlardan (Cemel, Sıffin, Nehrevan savaşları) yorulmuştu. Öyle ki sadece Sıffin savaşı 18 ay sürmüştü ve her iki taraftan birçok insan ölmüştü. İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) çevresindekilerin çoğunlukla barışa, cihadı bırakmaya ve hayatlarını yaşamaya daha meyyal olmasının en başlıca sebeplerinden biri bizzat buydu.

Öte yandan İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) hükümet döneminde hilafet merkezinde, yani Kufe'de bile çeşitli etkin gruplar vardı. Şimdi bunlardan bazılarına işaret edelim:

1- Emeviler grubunun ülkenin yer yerinde nüfuzu vardı. Görünüşte İmam Mücteba'nın (a.s) sancağı altındaydılar; ama içten içe kendi hedeflerinin peşindeydiler.

2- Şüpheciler grubu İmam Ali'nin (a.s) haklılığı konusunda şüphe duyuyordu, onu Osman'ın katili olarak görüyor ve onun adil olmadığına inanıyordu.

3- Hariciler grubunun hem İmam Hasan ile arası kötüydü hem de Muaviye ile.

4- Aldırışsızlar grubu, ne İmam Hasan (a.s) onların umurundaydı ne de Muaviye.

5- Şiiler grubu, bunlar da imanlarının zayıflığı ve güçlülüğü konusunda birbirinden farklıydı. Bunlara bir diğer topluluğu daha eklemek gerekir: Uzun yıllardır cephede olan kimseler.² Bunlar geri kalmışlık duygusu yaşıyordu, bir kısmı da savaşlarda sevdiklerini kaybetmişti.

6- Önceki halifelerin davranışlarına alışmış olan grup. İmam Ali'nin (a.s) ve İmam Hasan'ın (a.s) yönetimleri onları değiştiremedi. Dolayısıyla İmam Hasan savaşa devam edecek olursa aynı anda birçok cephede savaşmak durumunda kalacaklardı, münafıklara, şüphecilere, Haricilere, hatta sözde iyilik isteyen Şiilere karşı...

Bu kadar farklı grupların ortaya çıkmasının sebeplerinden bazıları şunlardır:

Öncelikle insanların büyük çoğunluğu için dinden ve onun anlamından habersizlik söz konusuydu. Bunun aslı yüzü Şam'da görünüyordu. O kadar ki Cuma namazını çarşamba günü kıldılar; ancak halktan bunun bahsini bile eden olmadı.³ Diğer bir etken de şuydu: Yönetimde yer alanların ve önde gelenlerin çoğunda dinsizlik hakimdi, yaşantıları berbattı, onların dini satın alınabilir bir şeydi.

¹ İmam Hasan'ın (a.s) hayatını incelemek için bkz. Biharu'l Envar, c. 44.

² Receb Ali Zemani, Gizli Hakikatler, İmam Hasan'ın (a.s) siyasi hayatı üzerine bir inceleme, Kum, Defter-i Tebligat-ı Hovze-yi İlmiye-yi Kum. S. 370.

³ Ali Kaimi, Der Mekteb-i Kerim-i Ehlibeyt, İmam Hasan Mücteba (a.s) s. 164.

Öte yandan halkın kandırılması, riya, insanların imamete karşı beyninin zehirlenmesi ve saptırılması, halkın parçalanması için oldukça fazlaydı. Halkın büyük bir kısmı yoğun propagandalar ve çıkarılan söylentiler sebebiyle tereddüde kapılmıştı.

Bir diğer etken de şuydu: İmam'ın (a.s) bazı yetkilileri tamahkar davranıyordu ve daha büyük makamlar elde etmek için fırsat kolluyordu. Tabi şunu da unutmamak gerekiyor İmam Hasan (a.s) karşıtı cephede hilebaz Muaviye ona karşı her türlü hile ve komployu yapıyordu. Bu girişin ardından şimdi İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barış yapmasının sebeplerine değinelim.

Barış Antlaşmasının Nedenleri

1- İlahi Görev

İlahi görev ve yükümlülük en önemli ilk sebeptir. Yani İmam Hasan Mücteba (a.s) Allah tarafından barış yapmakla görevlendirilmişti. Aynı şekilde İmam Hüseyin'in görevi de kıyam ve cihat etmektir. Şu hususu her zaman göz önünde bulundurmak gerekir: Masum imam, kendi maslahatını herkesten daha iyi bilir ve İslam ümmetinin maslahatı için mutlaka en iyi seçeneği tercih eder. İmam Hasan Mücteba'nın sözlerine dikkat ettiğimizde bu konu daha iyi anlaşılıyor. Ebu Said Akisa Teymi şöyle diyor: İmam Hasan'a şöyle dedim: "Ey Peygamber'in evladı, niçin Muaviye ile barış yaptınız? Halbuki sizin hak olduğunuz, onun ise sapkın ve asiden başka bir şey olmadığı biliniyor."

İmam cevap olarak şöyle buyurdu: "Ey Ebu Said, babamdan sonra ben Allah'ın kullarının hücceti ve onların imamı değil miyim?" Ben "Evet" dedim İmam şöyle buyurdu: "Allah'ın Resulü benim ve kardeşim için 'Hasan ve Hüseyin otursa da ayağa da kalksa imamdır' diye buyurmadı mı?" Ben "Evet" diye cevap verdim. Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: "O halde ben imamım, ayağa kalksam da otursam da imamım. Ey Ebu Said, benim Muaviye ile barışımın sebebi Hz. Peygamber'in (s.a.a) Damra ve Ben-i Eşca kabilesiyle ve Mekkelilerle Hudeybiye'den dönerken yaptığı barışın sebebiyle aynıdır. Halbuki onlar indirilen ayetleri inkâr ediyorlardı Muaviye ve taraftarları ise ayetlerin tevilini inkâr ediyor... Görmüyor musunuz Hz. Hızır o gemiyi deldiği, o çocuğu öldürdüğü ve o duvarı tamir ettiği zaman, Hz. Musa, onların hikmetleri gizli olduğu için Hz. Hızır'a karşı öfkelenirdi. Ancak Hz. Hızır onu bilgilendirdiği zaman kabul etti. Ben de bu şekildeyim, sizler bana kızıyor-sunuz; çünkü hem farkında değilsiniz hem de bunun sırrını bilmiyorsunuz."⁴

O, bu hadis-i şerifte birtakım mazeretlere sığınabilirdi; ancak o imamet makamının İslam'daki yerini ve imamın konumunu hatırlatıyor. Sonra Muaviye ile yaptığı barışın, Peygamber'in Mekkelilerle yaptığı ve olumlu sonuçları yıllar sonra anlaşılan Hudeybiye barışının sebebiyle aynı olduğunu söylüyor. Bu hadis-i şerifteki en önemli noktalardan biri de yaptığı barışı Hz. Hızır'ın yaptıklarına benzetmesidir. Nitekim Hz. Musa'nın başlangıçta Hızır'ın yaptığı işlerin hikmetini anlayamaması gibi halk da onun yaptığı barışın hikmetini anlayamamış olabilirdi ancak onun olumlu sonuçları daha sonra ortaya çıkacaktı.

⁴ Muhammed Deştî, Ferheng-i Suhenan-ı İmam Mücteba, s. 95.

2- Yezid'le Muaviye'nin Farkları

Muaviye tecrübeli ve yirmi yıllık mazisi olan bir kişiydi. İkinci Halife Ömer'in döneminde Şam valiliğini elde etmişti. Hilebaz; ama sözde kendine kutsallık görüntüsü veren biriydi. Onun riya ve tezvirleri hala daha tam olarak ortaya konmamıştır. Şam halkı hatta Kufeliler onu vahiy kâtibi ve dahi bir şahsiyet olarak tanıyorlardı. Dolayısıyla zahiren Peygamber'in sahabesi olan böyle bir kişiye karşı kıyam etmek, ona karşı çatışmada çok da işe yaramıyordu. Hatta bu mesele İmam Hasan'ın (a.s) yanında olanların Muaviye'ye inanmasına ve ona katılmasına sebep olan etkenlerden biriydi. Bir başka deyişle Muaviye'nin yirmi yıllık yönetiminde hiç kimse onun açıkça şarap içtiğini ve şeriata aykırı bir şey yaptığını görmedi. Dış görünüş konusunda çok dikkatliydi insanların gözünden uzak ortamlarda her türlü kötü davranışı yapmaktan çekinmese de insanların gözü önünde açıkça en küçük bir yanlış yapmıyordu.⁵

Yezid ise Muaviye'nin aksine sarhoşluğunu açık etti. Şehit Mutahhari'nin ifadesiyle o gençlik gücünün ve gururunun sarhoşuydu. Herkesin gözü önünde şarap içer, köpek ve maymun oynatırdı.⁶ Aşura olayından sonra Medine halkı Hz. Hüseyin niçin şehit edildi diye araştırma yapmak üzere Şam'a bir heyet gönderdi. Heyet döndükten sonra şunları açıkladı:

Size şu kadarını söyleyelim, orada olduğumuz süre boyunca daima, Allah başımıza taş yağdırıp da bizleri helak etmesin diyorduk. Öyke bir kimsenin yanından geliyoruz ki işi gücü şarap içmek, köpeklerle ve maymunlarla oynamak, saz çalıp oyun oynamak, hatta kendisine haram olanlarla dahi zina yapmaktı. Şimdi ne yapmanız gerektiğini bilin!

Bu çerçevede Medine kanlı bir kıyama kalkıştı. Bu iki halifenin dönemi biraz olsun incelenirse bu iki kişiye karşı neden iki ayrı yöntem izlendiği görülür.⁷

3- İmam Hasan Mücteba'nın Dostlarının Gevşekliği, İmam Hüseyin'in Dostlarının ise Sağlam ve Güçlü Duruşu

Şam yönetiminin aldatıcı propagandaları, zayıf karakterli komutanların satın alınması veya tehdit edilmesi, silahlı kuvvetlerin gevşekliği ve disiplinsizliği, askerler arasında aslı astarı olmayan söylentilerin dolaşması, İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) umutsuzluğa kapılmasına neden oldu. İmam Hasan, mevcut durumda askeri hedeflerin elde edilemeyeceğine kanaat getirdi. İbn Esir şöyle diyor:

Hız. Peygamber'in (s.a.a) evladı, kendi askerlerinin karşısına geçip şöyle buyurdu: “Biliniz ki Muaviye bizi ne izzetin ne de insafın olmadığı bir şeye davet etmiştir. Şimdi eğer siz şerefli bir şekilde öldürülmeye hazırsanız onun bu davetini reddedeceğim. Eğer dünyanızı seviyorsanız, hayatın zevklerini tercih ediyorsanız onun davetini kabul edip sizin hoşnut olmanızı sağlayacağım.” O anda hepsi birden “hayat, hayat” (dünyada kalmaya devam etmek) diye bağırды.⁸

⁵ Mehdi Pişvai, Sire-yi Pişvayan, s. 126.

⁶ Murtaza Mutahhari, Hemase-yi Hüseyini, c. 2, s. 86.

⁷ Adı geçen eser.

⁸ Adı geçen eser.

Şeyh Tabersi'nin *el-İhticac*'da belirttiğine göre de İmam Hasan (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Allah’a yemin ederim ki ben yönetimi ve hilafeti Muaviye’ye teslim etmezdim; ancak onunla savaşılabilecek bir dost ve yardımcı bulamadım. Eğer bana eşlik edenler olsaydı, gece gündüz onunla savaşır ve Allah onunla benim aramda hükmünü verinceye kadar ona karşı savaşı devam ettirirdim. Ancak Kufe halkını tanıdım ve onları imtihan ettim. Onların fasit insanları ıslah olmuyor. Onlarda hiçbir vefa bulunmuyor. Onların sözlerine, davranışlarına ve taahhütlerine güven duyulmayacaktır. Onların kendi aralarında birkaç yüzü var.

Bizim kalplerimiz sizinle diyorlar; halbuki kılıçlarını bize karşı çektiler ve bizi öldürmeye hazırlandılar.”⁹

İmam Hasan'ın (a.s) bu iki tarihi buyruğu ve onun taraftarlarının kendisine yönelik tavrı dikkate alındığında İmam'ın nasıl mazlum bir durumda olduğu ve neden barış yapmaya mecbur olduğu net bir şekilde anlaşılır.

Bu, İmam Hasan'ın (a.s) acı ve kederle dolu hayatı boyunca yaşadığı sıkıntı ve sorunların yalnızca küçük bir kısmıydı. Buna karşılık İmam Hüseyin kahraman ve fedakâr dostlara sahipti. İmam Hüseyin (a.s) Mekke'den Kerbela'ya gidinceye kadar yolculuk sırasında defalarca beraberindekilere şöyle buyurmuştu:

“Bu kervan, ölüm ve şehadet kervanıdır. Kim isterse bizden ayrılabilir.”

Hatta Mekke'den hareket etmeden önce son derece parlak bir hutbe verdi ve hutbesinde şöyle buyurdu:

“Ölüm insan için bir ziyettir. Her kim kanını bizim yolumuzda vermeye razıysa hazır olsun!”

Yani İmam Hüseyin (a.s) daha Mekke'den hareket etmeden önce Kufe yönetimini elde edemeyeceğini ve sonunda verdikleri ahdi bozan Kufelilerin eliyle şehit edileceğini biliyordu.¹⁰

İmam Hüseyin'in dostlarının ve ailesinin vefakarlığının zirvesini Aşura gecesinde İmam'a sevgilerini ve bağlılıklarını bildirdiklerinde görmüştük.

İmam Hüseyin (a.s) Aşura gecesinde ashabına ayrıntılı bir konuşma yaptı ve o konuşmasında şöyle buyurdu:

“Ben kendi ashabımdan daha iyi ve daha vefalı kimseler görmedim, kendi aile halkımdan daha iyi bir aile tanımıyorum. Allah sizlere hayırlar versin. Şimdi biliniz ki ben biatımı sizin üstünüzden kaldırdım. Tercihi size bırakıyorum istediğiniz yere gidebilirsiniz. Şu an gece perdesi sizi kapladı. Geceyi kendinize binek edinip istediğiniz yere gidin. Bu topluluk beni anıyor beni ele geçirince benden başkasıyla uğraşmazlar.”¹¹

⁹ Hakayık-ı Pinhan, Pejuheş-i ez Zendegani-yi Siyasi-yi İmam Hasan Mücteba (a.s) s. 197.

¹⁰ İbn Esir, el-Kamil fi't Tarih, c. 3, s. 406.

¹¹ Şeyh Abbas Kummi, Nefsu'l Mehmum, s. 195.

Söz bu noktaya gelince, İmam'ın çocukları, yeğenleri, dostları konuşmaya başladı. Bunlardan ilki Ebu'l Fazl Abbas'tı.¹² Bunun devamında İmam Hüseyin'n vefalı ashabı, ona olan bağlılıklarını ve sevgilerini ifade eden şeyler söylediler. Buna ilişkin kısa bir örnek arz ediyoruz:

Muslim bin Avsece şöyle dedi:

“Peki senden vazgeçelim de Allah katında senin hakkını eda etme konusunda ne bahane ileri sürelim. Allah'a yemin ederim bu mızrağı göğüslere saplayacağım, bu kılıç da benim elimde oldukça onlara karşı savaşıacağım. Vallahi eğer bilsem ki beni öldürecekler, cesedimi yakacaklar, sonra tekrar dirileceğim, sonra tekrar beni öldürecekler ve bu yetmiş defa tekrar edecek yine de senin yanında öldürülünceye kadar senden ayrılmayacağım.”¹³

Zuheyr Bin Kayn da şöyle dedi:

“Allah'a yemin ederim ki beni öldürsünler, sonra diriltsinler, sonra bin defa öldürsünler ve diriltsinler; ama Allah seni ve Ehlibeytini maktul ve mazlum bırakmasın.”¹⁴

Görüldüğü gibi İmam Hüseyin'in (a.s) ashabı, asla İmam Hasan'ın (a.s) ashabı ile kıyaslanamaz. Onlar asla ahitlerini bozmadılar ve İmam'ı terk etmediler. İşte bu da İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barış yapmasının ve İmam Hüseyin'in (a.s) kıyam etmesinin kesin sebeplerinden biridir.

4- Halis Şiilerin Toptan Katledilmesini ve İslam'ın Yok Edilmesini Engellemek

İmam Hasan'ın barışı o dönemde kaçınılmaz bir zorunluluk, hatta bir vacip olarak görülüyordu. Akli olarak d şer'i olarak da ondan daha iyi bir yol tasavvur edilmiyordu. Kıyam ise ya zafer veya yenilgi durumlarında olmalıydı. Eğer zafer kazanılsaydı (o dönemdeki durum ve İmam Hasan'ın ashabının hali dikkate alındığında uzak bir ihtimaldi) zafer afiyetle kutlanabilecek bir şey değildi. Böylesi bir durumda yine bu kez da başka Osman'ın kanlı gömlekleri [başka uydurma bahaneler] bayraklaştırılacak ve Ümeyyeoğulları başka kutsallıklar bulacaktı. Yenilgi durumunun da müminler, halis Şiiler üzerinde çok olumsuz etkileri ve İslam'a yönelik tehditleri olacaktı. Muaviye gücünü pekiştirmiş ve halka güçlü bir konumda hâkim olmuş olacaktı. İmam Hasan Mücteba'yı (a.s) tutuklayacak, onu hakaretler, esaretler ve aşağılamalarla öldürecekti. Nitekim Ümeyyeoğulları daha sonra bunu İmam Hüseyin'e (a.s) yaptı.

Sonraki aşamada zaferden sonra ordusunun toparlamak için Şiileri ortadan kaldıracak ve onlardan hiç kimseyi sağ bırakmayacaktı. Hatta barıştan sonra bile onca taahhütlerine ve yeminlerine rağmen İmam Ali'nin (a.s) dostlarına son derece büyük kötülükler

¹² Abdurrazak el-Musevi el-Makram, Maktelu'l Hüseyin

¹³ Seyyid Bin Tavus, Lehuf fi Katli et-Tefuf, s. 196.

¹⁴ Ali Vaiz Tebrizi Hıyabani, Vekayiu'l Eyyam der Ahvalu Muharremu'l Haram, s. 283.

yaptı; hatta onların yaşlılarına bile merhamet etmedi. Onların büyük bir kısmını Şii oldukları için idam ettirdi.¹⁵

Özetle Öz Muhammedi İslam'ın ve öğretilerinin korunması, barışın asli hedeflerinden biriydi. Çünkü Muaviye'nin, İmam Ali'ye ve onun Şialarına karşı eskiye dayalı bir düşmanlığı vardı. Eğer o savaşta galip gelseydi, bu muhalif öğretinin kökünü kazırdı bunun sonucu olarak da İslam ortadan kalkardı. Dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi saltanat yönetimi kurardı.

İmam Hasan Mücteba (a.s) Hucr bin Adiy'e barış yapmasının sebebini açıkladı; aynı şekilde Medine'de İmam Hasan'ın karşısına dikilen Buşr şöyle dedi: "Selam sana ey müminleri zelil eden!" İmam Hasan (a.s) ona cevaben şöyle buyurdu:

"Ben müminleri zelil eden değilim; tam tersine ümmeti aziz edim. Ben Muaviye ile barış yaparak ölümü sizden def etmekten başka bir şey istemedim; savaş konusunda ashabımda gevşeklik ve ağırlığı gözlemlediğim bir zamanda."¹⁶

5-Muaviye'nin Gerçek Yüzünün Ortaya Konması

Ümeyyeoğulları; inatçı, kötü ve münafık kimseler olarak bilinirdi. Hz. Peygamber'in ifadesiyle onlar "lanetli bir ağaç" idiler. Hz. Peygamber'in peygamber olarak görevlendirilmesinin üstünden 20 yıldan fazla zaman geçmiş; ama onlar hala Müslüman olmamıştı ve hala Hz. Peygamber ile savaş halindeydiler. Onların Mekke'nin fethi ile birlikte artık Müslüman olmaktan başka çareleri kalmamıştı. Ondan sonraki dönemde de küfür, nifak ve bozgunculuğa devam ettiler; ancak kendi gerçek mahiyetlerini ortaya koyabilecek cesaretleri yoktu. Nitekim 50 yıl sonra Yezid bir şiirinde şöyle diyecekti:

*Hâşim Oğulları saltanatla oynadılar;
Yoksa ne gelmiş bir haber var ne de inmiş bir vahiy.*

Yirmi yıl önce de Muaviye, barış sayesinde elde ettiği zaferle şöyle demişti:

"Ben sizin namaz kılmanız ve oruç tutmanız için barış yapmadım."

İşte İmam Hasan'ın yaptığı barış, onların nifaklarını ortaya çıkardı.

6- Hüseyni Kıyamın Gerçekleşmesi

İmam Hasan'ın (a.s) barışının en önemli etkisi, Hüseyni kıyam için zemin yaratması oldu. İmam Hasan'ın (a.s) barışı, İmam Hüseyin'in (a.s) kıyamı, onun şehit oluşu, aslında aynı yöndedir ve aynı hakikati ortaya koymaktadır. Bu ikisi birbirini tamamlamaktadır. Meşhur tarihçilerden Cafer Murtaza Amili'nin tabiriyle biz, onlardan birinin durumunu incelemeyen diğerini ele alıp inceleyemeyiz.¹⁷

¹⁵ Al-i Yasin Razi, Sulh-ı Hasan (a.s) s. 233.

¹⁶ Hayatu'l İmam Hasan bin Ali (a.s) c. 2, s. 278.

¹⁷ Receb Ali Zemani, Hakayık-ı Pinhan, Pejuheş-i Zendeği-yi Siyasi-yi İmam Hasan Mücteba (a.s), s. 195.

Sonuç

Bu yazıda anlatılanlar dikkate alındığında öncelikle İmam Hasan'ın yaşadığı büyük mazlumluluğu tasavvur etmek mümkündür. Ondan sonraki aşamada İmam Hüseyin'in ve-falı dostlarının fedakarlığını görmekteyiz. Onun ilahi hedefler doğrultusunda ölümü, zil-let içinde yaşamaya nasıl tercih ettiğini anlamaktayız.

Bu iki önemli tarihi gelişmeyi karşılaştırdığımızda şunu anlamak mümkündür: Hem İmam Hasan'ın (a.s) hem de İmam Hüseyin'in (a.s) yaptığı iş, dinin ihyası ve düşmanın mahkumiyeti içindi. Bu iki iş ve iki mantıklı yol, İslam'ın sorunlarının çözümüne yöne-likti. Fakat İmam Hasan'ın (a.s) barışının en önemli etkisi Aşura gününde ortaya çıktı. İs-lami hareket ve yaşantıda yeni bir perspektif oluşturdu ve İslam için yücelik ve görkem meydana getirdi. Eğer o barış olmasaydı, bu durum ortaya çıkmayacaktı ve Hüseyini ha-reket meydana gelmeyecekti.

Kaynaklar

- Ammarzade İsfahani, İmadeddin Hüseyin, *Zendegi-yi İmam Hasan Mücteba*, Birinci baskı, Kum, İntişarat-ı Usve, 1371.
- Berki Kummi, Ali Ekber, *Bamdad- Ruşen der Esrar-ı Vaguzari-yi Hilafet-i İmam Hasan (a.s) be Muaviye*, Kum, Müessesesi-yi Matbuati-yi Novin, tarihsiz.
- Deşti, Muhammed, *Ferheng-i Suhenan-ı İmam Mücteba (a.s)*, birinci baskı Kum, İntişarat-ı Muhaddis, 1382.
- El-Amili, *İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s)*, Tercüme, İdare-yi Kull-i Merkez ve Revabıt-ı Ferhengi, Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, Tahran, 1369.
- El-Emini en-Necefî, Abdul Hüseyin Ahmed, *el-Gadir fi'il Kitab ve'l Sin Huve'l Edeb*, Tahran Daru'l Kütübü'l İslamiye, 1362
- Erfa Kazım, *İmam Hasan Mücteba (a.s)*, Tahran, İntişarat-ı Feyzi, 1370.
- Hadimeniş Ebulfazl, *Aftab-ı Hasan, Ruykerd-i Tahlili be Zendegi-yi İmam Hasan Mücteba (a.s)*, Kum, Merkez-i Pejuheşha-yi İslami-yi Sada ve Sima, 1382.
- İbn Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, c. 3, s. 406. Beyrut, Daru'l- Fikir, 1398
- Kaimi Ali, *Der Mektab-i Kerim-i Ehlibeyt, İmam Hasan Mücteba*, Birinci baskı Tahran, İntişarat-ı Emiri, 1374.
- Kureyşi, Ali Ekber, *Handan-ı Vahy*, Tahran, Daru'l Kitabı'l İslamiye, 1373.
- Kureyşi, Bakır Şerif, *Zendegi-yi Hasan bin Ali, (a.s) tercüme*, Fahreddin Hicazi, Tahran, İntişarat-ı Biset, tarihsiz
- Musevi Al-i İmad Mustafa, *er-Revaiu'l Muhtare Suhenan-ı İmam Hasan-ı Mücteba Hutbeha, Nameha*, Kelimat-ı Kısar, tercüme Muhammed Hüseyin İtimad, Kum, Bustan-ı Kitab, 1382.
- Nazari Munferid, Ali, *Kıssa-yı Sulh-ı Hunin, Tarih-i Zendegi-yi Siyasi İctimai-yi İmam Hasan Mücteba (a.s)* Kum, İntişarat-ı Surur, 1382.
- Razi Al-i Yasin, *Sulh-ı İmam Hasan (a.s) Pur Şukuhlerin Nermiş-i Kahramamane-yi Tarih*, tercüme Seyyid Ali Hamenei, Neşr-i Asya, 1369.

Saidi, Abbas, *Savratu's Şia Asr-ı İmam Hasan*, Tahran, İntişarat-ı Biset, 1358.

Seyyid Bin Tavs, *Lehuf fi Katli et-Tefuf*, Necef, Mektebe ve Taba'a Haydariye, 1369.

Şeyh Müfid, *El İrşad fi Marife Hucecullah ale'l İbad*, Tahkik-i Müessesetu'l Beytu'l- İhya, Teras, Kum, 1413.

Taberi Muhammed bin Cerir, *Tarih-i Taberi*, Tashih ve Tahşiye, Muhammed Ruşen, Tahran, Neşr-i Nov, 1368.

Tabersi Ebu Mansur, Ahmed bin Ali bin Abu Talib, *el-İhticac*, Necef, Menşurat-ı Daru'n Numan, 1386.

Vaiz Tebrizi Hıyabani, Ali, *Vekayiul'l Eyyam der Ahvalu Muharremu'l Haram*, Tahran, İslamiye, 1380.

Zemani Receb Ali, Hakayık-ı Pinhan, *Pejuheş-i Zendegi-yi Siyasi-yi İmam Hasan Mücteba (a.s)*, Kum, Defter-i Tebligat-ı Hovze-yi İlmiye-yi Kum.

6. Yüzyıla Kadar Şia ve Ehlisünnet'in Tarih ve Hadis Kaynaklarında İmam Hasan'ın Barışın Nedenlerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Doç. Dr. Kâves Ruhî Berendek

Özet

İmam Hasan'ın (a.s) Hicrî dördüncü yılda Muaviye ile yaptığı barış, İslamî hükümet modelinin hilaftan saltanata değişmesiyle sonuçlanmış sadr-ı İslam'ın en önemli olaylarından biridir. Bu bakımdan tarihçiler ve hadisçiler bu vakaya odaklanmış ve her biri kendi mezhebî ve siyasî yaklaşımıyla onun sebeplerini nakledip tahlil etmeye yönelmiştir. Bu makale İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barışının felsefesini altıncı yüzyılın sonuna kadarki Sünnî ve Şîî kaynaklara dayanarak araştırmıştır. Bu kaynaklardaki rivayet ve tarih belgelerinin eleştirel analizinden sonra varılan sonuç şudur ki, Sünnî ve Şîî tarihçiler ve muhaddislerin bu barışın felsefesini açıklayıp tahlil ederken kullandığı bakış açısı birbirinden farklıdır. Bu araştırmanın çıkarımına göre her iki grup da Müslümanların maslahatının korunmasını İmam Hasan (a.s) tarafından barışın kabul edilmesinin asli felsefesi görmektedir. Ama Ehl-i Sünnet ve Şia'nın tarihçi ve muhaddisleri bu asıl neden için muhtelif zeminleri zikretmektedir.

Anahtar kelimeler: Barış, İmam Hasan (a.s), Muaviye, Maslahat.

Meselenin Çerçevesi

İmam Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra Irak halkı İmam Hasan'a (a.s) biat etti. Bu biatta Kufe'de mukim sahabe büyükleri ve şehir halkı onun halifeliğini kabul ettiler. Daha sonra İslam ülkesinin diğer bölgeleri de kabul etti. Fakat Şam ve Mısır'a hükmeden Muaviye onun hilafetine razı olacak gibi görünmüyordu. İmam Hasan (a.s) insanların biatından sonra Muaviye'ye yazdığı mektupta kendisinin hilafete layık olduğunu belirtti ve Muaviye'yi Müslümanların

kanını dökmeme ve savaş çıkarmama konusunda uyararak kendisine itaat etmeye çağırdı.¹ Buna mukabil Muaviye, mektuba verdiği cevapta İslam'daki sicilinden ve yönetme işinde daha tecrübeli olduğundan bahsederek kendisinin hilafete daha layık olduğunu vurguladı.²

Kısa süre sonra İmam Hasan (a.s), Kays b. Sa'd komutasında bir orduyu öncü kuvvet olarak Şam'a doğru yola çıkardı ve kendisi de asıl orduyla birlikte onlara katılmak üzere Medain'e hareket etti.³ Bu makalede

¹ Ebu'l-Ferec İsfahanî, *Ali, Mekatilu'l-Tâlibîn*, s. 66.

² A.g.e., s. 68.

³ İbn A'sem Kufî, Ahmed, *el-Fütûh*, 4/290.

incelenecek sebeplerle Irak ve Şam orduları arasında savaş vuku bulmadı. Sonuç itibarıyla de iki ordu barış imzaladı. İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış, rivayetlere ve tarihsel malumata dayanılarak muhtelif açılardan ele alınmıştır. Bu haberlerin tahkiki, iki mezhebin bakışaçasından barışın temel nedeni ve ikincil sebeplerini olabildiğince fazla tanımaya yardım edebilir.

İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barıştan hem onun hakkında yazılmış kitaplarda hem de barışı inceleyen müstakil kitaplarda bahsedilmiştir. Bu çalışmaların en iyilerinden biri, Bâkır Şerif Kureşî'nin yazdığı *Hayatu'l-İmamı'l-Hasen b. Ali (a.s), Dirase ve Tahlil* kitabıdır. Kitapta bu mevzu gayet güzel ve yerinde bir tasnifle ele alınmıştır. Ahmed Muhammed İsmail'in kaleminden *Sulhu'l-Hasan (a.s) Ğadiru İz ve Luğazu Cihad*, kitabı, Razi Âl Yasin'in *Sulhu'l-Hasan'ı (a.s)*, Muhammed Cevad Fadlullah'ın *Sulhu'l-İmami'l-Hasan (a.s) Esbabuhu, Netaicuhu* kitabı, Yahya Abdulhasan Duhi'nin *Sulhu'l-İmami'l-Hasen beyne'l-Vâkı' ve Zulmi'l-Tarih* kitabı da bu konu üzerine yazılmıştır.

Bütün bunlarla birlikte, İslamî hükümet bahsinde yeni bir faslın açılmasıyla sonuçlanmış bu önemli tarihsel gelişmeyi, iki fırkanın görüşüne göre barışın temel nedeni ve ikincil gerekçelerini tespit edebilmek için Ehl-i Sünnet ve Şia'nın rivayetleri ve tarihsel malumatı açısından araştırmak, inceleme ve analize konu etmek gerekmektedir. Bu iki bakışaçasını daha iyi anlayabilmek için şu soruya cevap vermek lazımdır: Ehl-i Sünnet ve Şia açısından İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barışın aslî sebebi ve fer'î nedenleri nelerdir? Bunun yanısıra bu güzergahta ikincil bir soruya da cevap aranmalıdır: Bu iki bakışaçası arasında hangi ortak noktalar ve farklılıklar vardır?

Bu araştırma, verileri toplamada kütüphane çalışması yönteminin yanısıra nitel ve nicel (betimleyici-analitik) içerik analizi metoduyla İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barışı Sünni ve Şii bakışaçasına göre inceleyecektir. Bu doğrultuda kavramların açıklanmasından sonra "Ehl-i Sünnet'in haberlerine göre İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın felsefesi" bölümünde Ehl-i Sünnet'in bu barışın felsefesi hakkındaki görüşlerinin beyan, tenkit ve tahkikine gireceğiz. Daha sonra "Şii haberlere göre İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasının sebepleri" bölümünde Şia'nın bu tarihsel barışa ilişkin görüşlerinin beyan, tenkit ve tahkikine geçilecektir.

Elinizdeki araştırma, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapmasının aslî felsefesini ve onun varsayım ve gerekçelerini açıklarken her iki mezhebin birbirinden farklı bakışa sahip olduğunu ispatlamaktadır. Son kısımda bu iki çeşit bakışaçasının farklılığını, ortak ve ayrıldıkları noktaları tarihsel bilgilere, istatistik ve rakamlara dayanarak incelenip tahlil edilecektir.

1. Ehl-i Sünnet'in Haberlerine Göre İmam Hasan'ın Yaptığı Barışın Felsefesi

1.1 İmam Hasan'ın Barışçı Şahsiyeti

İmam Hasan'ın (a.s) barışçılığı Ehl-i Sünnet'in çoğu âliminin görüşüne yansımıştır. Bu âlimler kendi nazariyelerini ispatlamak için Peygamber'in (s.a.a), İmam Ali ve İmam Hüseyin'in (a.s) onun şahsiyeti hakkındaki sözlerini veya İmam Hasan'ın (a.s) siret ve konuşmalarını delil göstermişlerdir. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında, İmam Hasan'ın (a.s) babası ve kardeşinin aksine barışçı biri olduğu vurgulanmaktadır.

a) Nebevî hadisler

“هذا مني و حسين من علي / Bu benden-dir ve Hüseyin Ali'den”⁴ hadisi bu doğrul-tuda değerlendirilmektedir. Aynı şekilde Buharî'nin nakline göre Birinci Halife ca-miden dönerken İmam Hasan'ı (a.s) çocuk-larla oynarken gördü. Onu omuzuna aldı ve dedi ki: “بأبي، شبيه بالنبي لا شبيه بعلي / Nebi'nin tıpkısı. Ali'ye hiç benzemiyor.”⁵ Sahih-i Buharî'de bu rivayetten sonraki iki rivayette de bu nokta üzerinde durulmuştur.⁶

b) Osman'a taraftarlık

Ehl-i Sünnet'in bazı rivayetlerinde İmam Hasan (a.s) Osman'ın taraftarı olarak tanıtıl-maktadır. Bu kaynaklarda, babasının abdesti uzatmasını istemesi üzerine ona verdiği ce-vapta şöyle dediği geçmektedir: “Dün abdesti uzatan birini öldürdünüz.” Sonra İmam Ha-san (a.s) bu sözünü teyit ederek şöyle der: “Allah, Osman'a üzüntünü uzun etsin.”⁷ Buna dayanarak bazıları demiştir ki, “O [İmam Hasan], Osman'ı savunmak ve ona yardım etmek üzere harekete geçmiş olan-lardan biriydi.”⁸ Başka bir rivayete göre de İmam Hasan (a.s) bir rüya gördükten sonra Muaviye ile savaşmama kararı aldı. O, rüya-sında Peygamber'i (s.a.a) elini Allah'ın ar-şına koymuş, Ebubekir elini onun elinin üs-tüne, Ömer elini Ebubekir'in elinin üstüne, Osman elini Ömer'in elinin üstüne koymuş halde gördü. Bu haldeyken yanlarından kan akıyordu. Akan kanı sorduğunda Peygam-ber (s.a.a) cevap verdi: “Allah'ın talep et-tiği Osman'ın kanı.”⁹

c) Cemel savaşında İmam Ali'ye (a.s) muhalefet

Ehl-i Sünnet'in hadis kaynakları, İmam Hasan (a.s) ve İmam Ali'nin (a.s) Rebeze'de görüştüklerine değiniyor. Bu haberlerde İmam Hasan'ın (a.s) barışçı ve savaş karşıtı şahsiyeti vurgulanmaktadır. Rivayete göre İmam Hasan (a.s), daha önce de tavsiyede bulunduğu ve ama kabul etmediğini belirte-rek İmam Ali'ye (a.s) şöyle diyor: “Gitme, çünkü boşu boşuna öldürüleceksin. Bir yar-dımcın da olmayacak.” Sonra da “Kadın-lar gibi hep ağlıyorsun. Bana hangi öğüdü verdin de tutmadım?” diyen babasına ce-vap verirken, ondan Medine'den çıkmasını, Osman öldürülürse orada olmamasını iste-diği Osman'ın muhasara günlerini hatırlatı-yor. Babasına hitabına şöyle devam ediyor:

“Osman'ın katledilmesinden sonra senden biat kabul etmemeni istedim. Böylece Ara-bın temsilcileri biraraya geldiklerinde seni yokluğunda herhangi bir iş yapamayacaktı. Ama sen beni dinlemedin ve kabul etme-din. Sonra sana dedim ki, o kadının [Aişe] ve o iki adamın [Talha ve Zübeyir] hurucu sırasında evinde otur ki barış yapsınlar ve işler yoluna girsin. Fitne ve fesat patlak ve-rirse de başkasının eline bulaşsın. Sen yine de her durumda nasihatime sırt çevirdin.”

İmam Ali (a.s), İmam Hasan'ın (a.s) bü-tün tenkitlerine cevap verdi ve isyancılarla mücadele görevini yerine getirdi.¹⁰ İmam Hasan'ın (a.s) Cemel ehliyle savaşla ilgili olarak babasına itirazı hakkında onun barışçı

⁴ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, 28/426.

⁵ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, hadis 3542.

⁶ A.g.e., hadis 3543-3544.

⁷ Belazurî, Ahmed, *Ensabu'l-Eşraf*, 3/12 ve 5/573.

⁸ İbn Abdilberrî, Yusuf, *el-İstiab*, 1/386.

⁹ İbn Asakir, Ali, *Tarihu Medineti Dimeşk*, 13/278.

¹⁰ Seyf b. Ömer, *el-Fitne ve Vak'atu Cemel*, s. 120; Dineverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbaru't-Tıval*, s. 145; Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu Taberî*, 4/456.

olduğunu gösteren -bu kadar detaylı değilse de- başka rivayetler de gelmiştir.¹¹

d) İmam Hasan'ın (a.s) Kufe halkına şartı

İmam Hasan'ın (a.s) Kufe halkından biat kabul etmek için şartı onun barışçılığı çerçevesinde yorumlanmıştır. İmam Hasan (a.s) Irak halkıyla iki şart üzerine biatlaştı:

- 1) Yönetme üzerine biat,
- 2) Kabul ettiği ve razı olduğu şey üzerine biat.¹²

Gerçi burada barış belirtilmemiştir -sadece işaret ediliyor- ama bazı kaynaklarda İmam Hasan'ın (a.s) biat şartı “تسالمون من سالمته” / Banış yaptığınla barış yapılacak, savaştığınla savaşılacak.”¹³ şeklinde açıklanmıştır. Kimi kaynaklarda orada hazır bulunanların “Allah'a yeminle, barıştan bahsetmedi. Niyeti Muaviye ile barış mıydı bilemeyiz.” dediği ilave edilmiştir. Yine bazı rivayetlere göre en başta Muaviye ile savaşmak istemediği ve onunla barış yapmak istediğinden Kays b. Sa'd'ı önce kuvvetin komutanlığından aldı ve İbn Abbas'ı onun yerine getirdi. O da İmam Hasan'ın (a.s) muradını biliyordu, bu nedenle bir mektupta Muaviye'den eman istedi.¹⁴

e) İmam Hüseyin'le (a.s) ihtilaf

Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında İmam Hasan'ın (a.s), barış yapma konusunda kardeşi

İmam Hüseyin (a.s) ile ihtilafa düştüğü belirtilmiştir. Bu kaynaklarda, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış haberini kardeşine verdiğinde “أعذك بالله أن تكذب عليا في قبره و تصدق معاوية” / Ali'yi kabrinde tekdiz ve Muaviye'yi tasdik etmekten Allah'a sığınmalısın” cümlesiyle onu tenkit ettiği geçmektedir. O da İmam Hüseyin'i (a.s) eleştirerek hilafet işlerinin hepsine muhalefeti nedeniyle rahatsızlığını gösterdi. İmam Hüseyin de (a.s) kardeşinin hoşnutsuzluğunu görünce “Sen Ali'nin en büyük çocuğu ve onun halifesisin” itirafıyla muvafakatını ifade etti.¹⁵ Taberî de aynı muhtevanın benzerini nakletmiştir.¹⁶

f) İmam Hasan'ın (a.s) Medain Sâbât'ındaki hutbesi

Onun barışçılığının karinesi olarak zikredilmiş diğer bir konu da etrafındakilere şöyle buyurmasıdır: “Bakin, her ne kadar cemaate kahrediyorsanız da cemaat sizin için tefrikadan hayırlıdır.”¹⁷ Bu konu o kadar barizdi ki, askerlerinden bazıları “Allah'a yeminle, Muaviye ile barış yapmaya kararlı. Beyanı zaaf ve horluğun göstergesi.” diyerek ona saldırdı.¹⁸ İbn Sa'd da İmam Hasan'dan (a.s) Medain'in Sâbât kasabasında irad edilmiş bir hutbeyi nakletmiştir. Gerçi lafızları itibarıyla Belazurî'nin rivayetiyle farklılığı vardır, ama muhteva bakımından farklı değildir. O da İmam Hasan'ın (a.s) barışa eğilimli olduğuna delalet eder.¹⁹

¹¹ Hatib Bağdadî, Ahmed, *Tarihü Bağdad*, 7/380; İbn Asakir, Ali, a.g.e., 42/456.

¹² İbn Sa'd, Muhammed, *el-Tabakatu'l-Kübra*, 6/379.

¹³ Taberî, Muhammed b. Cerir, a.g.e., 4/123; Hakim Nişaburî, Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 6/379.

¹⁴ Taberî, Muhammed b. Cerir, a.g.e., 4/121.

¹⁵ İbn Sa'd, Muhammed, a.g.e., 6/384.

¹⁶ Taberî, Muhammed b. Cerir, a.g.e., 4/123.

¹⁷ Belazurî, Ahmed, a.g.e., 3/35.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ İbn Sa'd, Muhammed, a.g.e., 6/380.

المحمود ولو كان القتال واجباً او
مستحباً لم يكن تركه محموداً²⁷

“Nebi'nin, aralarındaki barış nedeniyle Hasan'ı methetmesi ve onları müminler olarak adlandırması, savaşmak vacip ve müste-hapken ve onu terketmek övülecek bir şey değilken, yapılan barışın övgüye değer olduğuna delildir.”

b)

فاصلح الله به بين عسكر علي و
عسكر معاوية فدل على ان كليهما
مسلمون و دل على ان الله يحب
الاصلاح بينهما و يشى على من
فعل ذلك و دل على ان ما فعله
الحسن كان رضي الله و رسوله²⁸

“Allah'ın, Ali'nin askeri ile Muaviye'nin askeri arasında ıslahı nasip etmesi, hepsi-nin Müslüman olduğuna delildir. Yine bu, Allah'ın aralarında barış olmasını sevdi-ğini ve bunu yapanı methettiğini gösteriyor. Hasan'ın yaptığı işten Allah ve Rasülünün razı olduğuna delalet ediyor.”

c)

وهذا يدل على ان ما فعله الحسن
من ترك القتال على الامامة و
قصد اصلاح بين المسلمين، كان
محبوباً يحبه الله و رسوله²⁹

“Bu, Hasan'ın imamet için savaşmayı terketmesi ve Müslümanlar arasında barış

sağlamasının Allah ve Rasülünün sevdiği şeyi yaptığına delalet eder.”

1.3. Hilafetin Saltanata Dönüşeceğinin Peygamber Tarafından Öngörülmesi

Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri³⁰ bu barışı Peygamber'in (s.a.a) “الْخِلَافَةُ ثَلَاثُونَ سَنَةً،” / “Hilafet otuz senedir. Sonra krallığa döneceksiniz.”³¹ hadisiyle tasdik ettiğini savunmaktadır. Bunların görüşüne göre İmam Hasan (a.s) sadece hilafeti sona erdirip padişahlığı başlatmak üzere gelmiş-tir. Adeta Peygamber'in (s.a.a) sözüne uy-gulama giysisi giydirmeye memur edilmiştir sadece. İbnu'l-Arabî detay verir: “Hasan'ın hilafeti sekiz aydı. Ne bir gün fazla ne bir gün eksik.”³²

Başka bir karine de İmam Hasan'ın (a.s), Muaviye ile yaptığı barış nedeniyle ona si-tem eden birisine cevap verirken, “Beni kı-namayın” dedikten sonra Nebi'nin (s.a.a) hadisini hatırlatıp “Benden sonra Ümeyyeo-ğulları hükümeti ele alacak”³³ demiş olma-sıdır. Bu görüşe göre İmam Hasan (a.s) Mu-aviye ile barış yapmalıydı ki Peygamber'in (s.a.a) öngörüsü tahakkuk etsin ve hilafet padişahlığa dönüşsün.

1.4. Kan Dökülmesinin Önlenmesi

Ehl-i Sünnet'in bakışına göre kan dö-külmesinin önlenmesi, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapmasının sebeplerinden biriydi. İbn Sa'd'ın Âmr b. Şerahil Şa'bi'den

²⁷ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhacü's-Sünne*, 4/450.

²⁸ A.g.e., 8/529.

²⁹ A.g.e., 4/40.

³⁰ İbnu'l-Arabî, Muhammed, a.g.e., 4/152; İbn Teymiyye, Ahmed, *Mecmuu'l-Fetava*, 19/35.

³¹ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, 36/248, hadis 21919.

³² İbnu'l-Arabî, Muhammed, a.g.e., 4/152.

³³ İbn Asakir, Ali, *Tarihu Medineti Dimeşk*, 13/279.

rivayetine göre barıştan sonra Muaviye İmam Hasan'dan (a.s) halka bir konuşma yapmasını isteyince “*حقن دمايهم*” / “Kanlarını koruma.” barışı kabul etmenin gerekçelerinden biri olarak saymıştı.³⁴ Başka bir rivayete göre de eğer barış yapmazsa kıyamet günü yetmiş veya seksen bin kişinin, yahut daha az veya çok insanın damarlarından kan akar halde huzura geleceği ve her birinin Allah'tan, kanının ne için döküldüğünün sorgulamasını isteyeceğinden kaygılıydı.³⁵ İmam Hasan'ın (a.s) hutbesindeki³⁶

“*حقن دمايهم*” cümlesi de bu çerçevede değerlendirilmiştir. Diğer bir rivayette İmam, Muaviye ile savaşı terkedip barışa yönelmeyi Allah'ın rızasını kazanma ve Ümmet-i Muhammed'in (s.a.a) kanının dökülmesini önleme olarak görmüştür.³⁷

1.5. Dünyaya Düşkünlük

Hasan Basrî'nin rivayetine göre, Muaviye İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun gücünü gördükten sonra iki kişiyi barış teklif etmek üzere ona gönderdi. Bu iki kişi malî konuyu gündeme getirince İmam da barışı kabul etti.³⁸

1.6. Muaviye'nin Hilafete Layık Olması

Ehl-i Sünnet'in tarih kaynaklarında, İmam Hasan (a.s) hilafeti Muaviye'ye bırakırken onu hilafete kendinden daha layık gördüğü bilgisine yer verilmiştir. İmam Hasan'ın (a.s)

Muaviye'ye hitaben sarfettiği “*وإني رأيت أن أصلح بين أمة محمد و كنت أحقهم بذلك*” / “Ümmet-i Muhammed içinde en uygun seni görüyorum. Bu işi en çok hakeden sensin.”³⁹ cümlesi ve halka hitaben “*إني أكره الناس لأول هذا امر وأنا أصلحت آخره لذي حق*” / “Bu işte öne çıkmaktan en çok hoşlanmayan benim. Onu benden daha fazla hak edenden geride kalmayı uygun buluyorum.”⁴⁰ beyanı bu görüşü ifade etmektedir.

1.7. Haricilerin Hâkim Olma Tehlikesi

Ehl-i Sünnet'ten bir muhaddis, Haricilerin İslam beldelerine hâkim olma tehlikesini İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasının sebeplerinden biri kabul etmektedir. Onun inancına göre İmam Hasan (a.s) Haricilerin etrafını sardığını gördü. Eğer Muaviye ile savaşmayı sürdürürse Hariciler İslam memleketlerini ele geçirecekti. Haricilerle savaşırsa da Muaviye onun hükümeti altındaki bölgeleri ele geçirecekti.⁴¹ Bundan dolayı Muaviye ile barış yapmayı tercih etti.

1.8. İslam'ın Ve Müslümanların Maslahatı

Tarihsel rivayetlere dayanan Ehl-i Sünnet'in bakış açısından İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın felsefesi “İslam'ın ve Müslümanların maslahatı” olarak ifade edilmiştir. Bazı

³⁴ İbn Sa'd, Muhammed, *el-Tabakatu'l-Kübra*, 6/384.

³⁵ Belazurî, Ahmed, *Ensabu'l-Eşraf*, 3/10.

³⁶ Taberanî, Süleyman, *Mu'cemu'l-Kebir*, 3/12.

³⁷ Hakim Nişaburî, Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 3/186.

³⁸ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, hadis 2704.

³⁹ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, a.g.e., 2/769.

⁴⁰ İbn Sa'd, Muhammed, a.g.e., 6/384. “

⁴¹ İbnü'l-Arabî, Muhammed, *Ahkamu'l-Kur'an*, 4/152.

kaynaklara göre o, Muaviye ve Kufe hal-kının huzurunda yaptığı barıştan sonraki ilk konuşmasında hilafeti Muaviye'ye bırakmasının gerekçesini “**صلاح هذه الامة**” şeklinde ifade etmiştir.⁴² Barışın ardından İmam Hasan (a.s) Medine'ye dönmeye hazırlandığı sırada ve Muaviye'nin taraftarları şaşkın haldeyken Haricî İbnu'l-Husa Taî, Muaviye'ye huruc etti. Muaviye bir mektupla İmam Hasan'dan (a.s) yardım istedi. Ama o, “Seninle savaşmayı ümmetin maslahatı ve aralarında ülfet için terkettim. Savaş benim için helal olmasına rağmen. Fakat şimdi senin cephende savaşmamı istiyorsun.” diyerek red cevabı verdi.⁴³

2. Şii Rivayetlere Göre İmam Hasan'ın Barış Yapmasının Sebepleri

2.1 Askerlerin Motivasyonsuzluğu ve Çöküntü Hali

Başkaları ise barışın gerekçelerini analiz ederken Muaviye'nin taraftarlarındaki güçlü motivasyon, buna karşılık İmam Hasan'ın (a.s) askerlerindeki isteksizlik ve moral çöküntü halinin İmam'ın taraftarlarının çoğunun savaştan çekilmesine neden olduğunu savunmaktadır.⁴⁴ Şia kaynakları, İmam Hasan'ın (a.s) komutanlarından bazısının Muaviye'ye katılması nedeniyle askerlerin psikolojisinin bozulduğuna ve artık direnecek güçleri kalmadığına dikkat çekmektedir. Kinde kabilesinden bir komutanın 500 bin dirhem karşılığında, Murad kabilesinden bir emirin de 500 bin dirhem karşılığında ihanet

ettiği tarihî bilgiler arasında yer almaktadır.⁴⁵ Şeyh Müfid'in görüşüne göre İmam Hasan'ın (a.s) Sâbât'ta yaralanmasından ve Medain'e nakledilmesinden sonra kabilelerin reisleri tarafından Muaviye'ye ona itaat edeceklerine, hatta İmam'ı ona teslim etmeye hazır olduklarına dair mektup yazması ve Ubeydullah b. Abbas'ın 100 bin dirhem karşılığında ihanet etmesi üzerine İmam Hasan (a.s) halkın onu tahkir edip yalnız bıraktığını anladı. Haricîler kanını mübah görerek mallarını yağmaladı. Bunlar bir yana, küçük bir grubu oluşturan ve Şamlılar karşısında mukavemet edecek gücü bulunmayan has Şiileri dışında çevresinde kimse kalmamıştı.⁴⁶ Dolayısıyla “Neden bu azgınlı barış yaptın” diyen sitemli itirazlara cevaben şöyle buyurdu:

Allah'a yeminle, bana yardım edecek birileri olsaydı hükümet işini ona [Muaviye] bırakmazdım. Ensarım olsaydı Allah benimle onun arasında hükmünü verene dek gece gündüz onunla savaşırdım.⁴⁷

2.2 İnsanların Savaşa Sırt Çevirmesi

Şia'nın görüşüne göre insanların İmam'ı desteklemedeki gevşekliği barış yapılmasının önemli sebeplerinden biridir. İmam Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra halk, İmam Hasan'ın (a.s) söylediği herşeyi yapmaya hazır olduğunu ilan etti. Hazret, “Allah'a yeminle, yalan söylüyorsunuz. Nasıl olur da bana vefalı davranacağınızı ilan edebilirsiniz, oysa ben den daha iyisine, Emirulmüminin'e (a.s) vefa göstermediniz.” diyerek hepsinden ertesi gün

⁴² İbn Sa'd, Muhammed, a.g.e., 6/384; Belazurî, Ahmed, a.g.e., 3/12; Taberanî, Süleyman, a.g.e., 3/12.

⁴³ Belazurî, Ahmed, a.g.e., 3/43.

⁴⁴ Mağribî, Nu'man b. Muhammed, *Şerhu'l-Ahbar*, 3/123.

⁴⁵ Hasibî, Hüseyin, *el-Hidayet'l-Kübra*, s. 190; Mes'udî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zeheb*, s. 157.

⁴⁶ Müfid, Muhammed b. Muhammed, *el-İrşad*, 2/13.

⁴⁷ Tabersî, Ahmed b. Ali, *el-İhticac*, 2/291.

onunla birlikte Medain'e gelmesini istedi. Ertesi gün çok sayıda kişi sözünü tutmayıp vefa göstermedi ve Hazret'le birlikte yola çıkmadı.⁴⁸ İmam da onları kınadı.⁴⁹

Nu'man Mağribî, "Esbabu Sulhi'l-Hasen" başlığı altındaki bölümde insanların dünyaya düşkünlükle sırt çevirmesini barışı kabul etmenin nedenlerinden biri saymaktadır.⁵⁰ İmam Hasan (a.s) bir hutbede, "Muaviye beni izzet ve insafın olmadığı bir şeye davet etti" diyerek halkın görüşünü anlamaya çalıştı. Hep bir ağızdan feryat ettiler: "البقية البقية", yani "biz yaşamak istiyoruz, barışı kabul et".⁵¹ Barış yapıldıktan sonra İmam, Muaviye'nin hazır bulunduğu sırada insanların sırt çevirdiğini hatırlattı ve yaptıkları işi Harun'u tezyif edip ona düşmanca davranan Musa'nın kavmine benzetti.⁵² Yine bir rivayete göre İmam Hasan (a.s), Hucr b. Adiyy'i, halkı cihat için harekete geçirmek üzere valilerine gönderdi. Ama onlar daha başta işi ağırdan aldılar ve ihmal ettiler.⁵³

Şeyh Müfid, Hazret'e katılan kimseleri de beş ayrı saikle davranan beş gruba ayırır:

- 1) Şiîler,
- 2) Hedefleri yalnızca Muaviye ile savaşmak olan Haricîler,
- 3) Savaş ganimetleri peşinde koşan tamahkâr fitneci insanlar,
- 4) İmam Hasan'a (a.s) sağlam inançları olmayan ikiyüzlüler,

5) Kavim asabiyetiyle hareket edip kabile liderlerine tâbi olan ve başka da bir motivasyonu bulunmayanlar.⁵⁴

2.3. Şiîlerin Canını Koruma

Şiî azınlığı koruma, İmam Hasan'ın (a.s) barışı kabul etme nedenlerinden bir diğeridir.⁵⁵ Taraftarlarından Ebu Said Akisa'nın itirazına cevap verirken, Muaviye ile yaptığı barışı, Peygamber'in (s.a.a) Mekke müşrikleriyle yaptığı barışa ve hikmeti sonraları ortaya çıkan Hızır'ın işlerine benzetmiştir. İmam şöyle buyurur: "Bu girişimim olmasaydı yeryüzündeki tüm Şiîler ve bize tâbi olanlar öldürülürdü."⁵⁶ Yine Hazret'i "müminleri zillete düşüren" şeklinde niteleyen itiraza cevap verirken kendisi için "müminlere izzet kazandıran" sıfatını kullanmış ve hilafetten vazgeçme sebebini, kendisinin ve Şiîlerin bekası olduğunu belirtmiştir. Kendi yaptığını Hızır tarafından geminin delinmesine benzetmiştir. Böylece geminin sahipleri için bâki kalması gibi, kendisi ve ashabı da bâki kalacaktır.⁵⁷

Aynı şekilde, onu "müminleri zillete düşüren" şeklinde niteleyen Hucr b. Adiyy'e cevabında şöyle buyurur: "ما كنت مذلهم؛ بل أنا معز المؤمنين، وإنما اردت الابقاء عليهم / "Yapma! Ben onları zillete düşürmedim. Bilakis müminlere izzet kazandıran kişiyim. Maksadım onların bekasını sağlamaktı."⁵⁸

⁴⁸ Hasibî, Hüseyin, a.g.e., s. 190; Mes'udî, Ali b. Hüseyin, a.g.e., s. 157.

⁴⁹ Tabersî, Ahmed b. Ali, a.g.e., 2/291.

⁵⁰ Mağribî, Nu'man b. Muhammed, a.g.e., 3/123.

⁵¹ Helvanî, Hüseyin, *Nüzhetu'n-Nazır*, s. 77.

⁵² Tûsî, Muhammed b. Hasen, *Emalî*, s. 566.

⁵³ Müfid, Muhammed b. Muhammed, a.g.e., 2/10.

⁵⁴ A.g.e., 2/10.

⁵⁵ Mağribî, Nu'man b. Muhammed, *Şerhu'l-Ahbar*, 3/123; İbn Şehrâşub, Muhammed b. Ali, *Menakıb*, 4/35.

⁵⁶ Saduk, Muhammed b. Ali, *İlelu's-Şerayi'*, 1/211.

⁵⁷ İbn Şu'be Harranî, Hasan, *Tuhefu'l-Ukul*, s. 308.

⁵⁸ Taberî Âmulî Sağır, Muhammed b. Cerir, *Delailu'l-Eimme*, s. 166.

Daha sonra veciz biçimde ashabına hilafeti aslında bırakmayabileceğini, ama bunu bile- rek yapmadığını gösterdi. Dolayısıyla İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı şey, Şiîler için güne- şin doğuşu ve batışından daha iyi ve daha faydalıydı.⁵⁹

2.4. Esaretten Kaygı

Muaviye'nin yandaşları tarafından esir alınma kaygısı bazı rivayetlerle sabit olan bir meseledir. Tabersî, İmam Hasan'ın (a.s) kabile büyükleri tarafından derdest edilip Muaviye'ye verileceğinden endişe duy- duğunu savunmaktadır. Çünkü onların bir kısmı Muaviye'ye bu işi yapabileceklerini yazmıştı.⁶⁰

2.5. İslam'ın ve Müslümanların Maslahatı

İmam Hasan'ın (a.s) fiilleri, imam ve masum olması bakımından Müslümanların genelinin maslahatına binaen olmuştur. Ko- mutanların ihaneti ve askerlerin barış yan- lısı olması gibi sebepler İmam'ı, barıştan başka çarenin kalmadığı mecburi bir du- rumla karşı karşıya bıraktı. Barıştan sonra verdiği hutbede bu sebep üzerinde durmuş- tur.⁶¹ Yine Muaviye'nin de hazır bulunduğu bir ortamda “Muaviye bu işin [hilafet] onun hakkı olduğu konusunda benimle tartıştı. Onun hakkı değildi.” dediği yerde hilafeti ona bırakmasının sebebini “صالح الأمة” olarak açıklamıştı.⁶² Öte yandan Muaviye de barışın hedefini “الألفة واجتماع الكلمة / و صلاح الأمة وإطفاء النائرة”

birliği, ümmetin maslahatı ve ftne ateşinin söndürülmesi.” görüyordu.⁶³

3. Analiz, İnceleme ve Sonuç

İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barışın felsefesi, bu çalışmada incelendiği gibi Ehl-i Sünnet ve Şia'nın tarih ve hadis kitaplarında farklı şekillerde yansıtılmıştır. Bu haberlerin neticesi şudur ki, Ehl-i Sünnet, İmam Hasan'ın (a.s) barışçı kişiliğini vurgu- lamış ve bu konuda çok sayıda rivayet nak- letmiştir. Bu rivayetlere göre o, İmam Ali ve İmam Hüseyin'in aksine başından beri barış taraftarıydı ve savaşa karşıydı. Şiî kaynak- larda daha az yer verilen başlıktır bu. Sa- dece Erbilî, Peygamber'in (s.a.a) öngöründe bulunan hadisini merfu olarak nakletmiştir.⁶⁴ Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında hayli meşhur ve çokça tekrarlanan bu hadisin birbirinden ayrı iki temel bölümü vardır:

1) İmam Hasan (a.s) Peygamber'in ev- ladı ve seyyiddir.

2) O ve Muaviye arasında barış ger- çekleşecektir.

Buna bağlı olarak iki Müslüman grup arasında uzlaşma meydana gelecektir. Öyle görünüyor ki birinci kısım aslıdır ve ikinci kısım da ilave edilmiştir. Zira, öncelikle Ha- san Basrî tariki bu hadisin nakli için en çok tekrarlanan tariktir ve bu hadis, onun barışçı düşünceleriyle bağdaşmaktadır. İkincisi, İmam Hasan (a.s) bu hadisten barış karşı- larını ikna etmek için yararlanmamıştır. Hal- buki barıştan sonraki evrede muhalifler için

⁵⁹ Tabersî, Fazl b. Hasan, *İ'lamu'l-Verâ*, s. 426.

⁶⁰ A.g.e., s. 205.

⁶¹ İbn A'sem Kufî, Ahmed, *el-Fütuh*, 4/293.

⁶² A.g.e., 4/293; Erbilî, Ali b. İsa, *Keşfu'l-Ğumme*, 2/189.

⁶³ İbn A'sem Kufî, Ahmed, a.g.e., 4/294.

⁶⁴ Erbilî, Ali b. İsa, a.g.e., 1/519.

barışın felsefesini tahlil ve izaha ihtiyaç vardı. Bundan dolayı zikredilen iki karine, ikinci kısmın hadise ilave edilmiş olduğu görüşünü desteklemektedir.⁶⁵ Onlar, barışın Peygamber (s.a.a) tarafından öngörülmesini ve İmam Hasan'ın (a.s) hilafet evresinin sonu, Muaviye'nin de saltanatın başlangıcı olacağını bildiren hadis-i nebevîyi bu doğrultuda yorumlamaktadırlar. Halbuki bu iki rivayet Şîî kaynaklarda yer almamaktadır. Gerçi bu makalenin hedefi hadislerin senet tahkikini yapmak değildir. Ama şu noktayı açıklamadan da geçmemek gerekir: Ehl-i Sünnet'in bazı âlimleri bu barışı, Peygamber'in (s.a.a) İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış hakkındaki öngörüsünün doğrulanması ve "الْخِلَافَةُ ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ تَعُودُ مُلْكًا" hadisinin ispatı kabul etmektedir.⁶⁶ Bu rivayet başka iki şekilde de gelmiştir: "الْخِلَافَةُ ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ تَعُودُ" ve "ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ تَعُودُ مُلْكًا". Fakat her üç biçimi de zayıf ve mevzu hadisler arasında sayılmıştır.⁶⁷

Bazı Şîî kaynaklarda hilafetin saltanata dönüşeceği öngörüsü Muaviye'nin kınanmasıyla ilgili olarak geçmektedir. Rivayete göre İmam Hasan (a.s), barışı kabul ettiği için ona sitem eden Süfyan'a verdiği cevapta şöyle buyurmuştur: "Biz, Nübüvvetin Ehl-i Beyti, hakkı bulduğumuz yerde hakka sarılırız." Sonra da babası İmam Ali (a.s) tarihiyle Rasul-i Ekrem'den (s.a.a) Muaviye'nin hükümdarlığını önceden bildiren bir rivayeti nakleder.⁶⁸ Bu rivayette Muaviye, hor

ve hakir, ilahî rahmetten uzak ve son nefesini verirken yardımdan mahrum kişi olarak tanıtılmıştır.⁶⁹ Bundan dolayı her iki grubun da Peygamber'in (s.a.a) Muaviye'nin kudrete erişmesi hakkındaki öngörüsünü naklettiği doğrudur. Fakat Ehl-i Sünnet onu hem İmam Hasan (a.s) hem de Muaviye için övgü saymıştır. Halbuki Şîî kaynakların rivayetinde bu öngörü İmam Hasan'ın (a.s) yararına ve Muaviye'nin zararına.

İmam Hasan'ın (a.s) insanlarla biatleşirken koştuğu şartla (تَسَالُمُونَ مِنْ سَالِمَتٍ) ilgili rivayetler hakkında denebilir ki, her ne kadar bazı Şîî kaynaklarda da bu şart geçiyorsa da⁷⁰ -Medain Sâbât'tan geri dönmek istediği sırada biatın şartını hatırlatarak "تَسَالُمُونَ مِنْ سَالِمَتٍ" buyurmuştu⁷¹ - İmam Ali'nin (a.s) Haricîlerle barıştan sonra ortaya çıkan sorunları yaşamamak için Hazret'in kendi taraftarları nezdinde hücceti tamamlamak üzere bu şartı öne sürdüğü anlaşılmaktadır.

İmam Hasan'ın (a.s) kardeşiyle yaşadığı ihtilafla ilgili söylenebilecek olan şudur ki, Şia kaynaklarında İmam Hüseyin (a.s) tarafından İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışa yönelik böyle bir muhalefet bildirilmemiş olması bir yana, bilakis bazı haberlerde bunun tam tersini bulmak mümkündür. Bir rivayete göre Muaviye İmam Hasan'dan (a.s) biat etmesini istediğinde Hazret biat etti. Daha sonra İmam Hüseyin'den (a.s)

⁶⁵ Dadaş Nejad, Mansur ve Tevhidîniya, Ruhullah, "Hadis-i Sulh-i İmam Hasan (a); Berresi ve Tahlil-i Pişguyi-i Resul-i Hoda (s) ez Sulh Miyan-i Do Guruh-i Bozorg-i Müselman", *Tarih-i Ferheng ve Temeddun-i İslamî*, sayı 17.

⁶⁶ İbnu'l-Arabî, Muhammed, *Ahkamu'l-Kur'an*, 4/152.

⁶⁷ Halebî, Ali Hasan, *Mevsuatu'l-Ehadis*, 4/445.

⁶⁸ Ebu'l-Ferec Isfehanî, Ali, *Mekatilü'l-Talibin*, s. 76.

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ İbn A'sem Kufî, Ahmed, *el-Fütuh*, 3/284; İbn Şehrâşub, Muhammed b. Ali, *Menakıb*, 4/31.

⁷¹ İbn A'sem Kufî, Ahmed, a.g.e., 3/289.

biat etmesini istedi, o da biat etti. Kays b. Sa'd'tan biat istedi. Kays İmam Hüseyin'e (a.s) baktı. İmam şöyle buyurdu: “يا قيس، انه امامي / “Ey Kays, o benim imamım.”⁷² Bu sözle kendisinin ve kardeşinin biatını onaylamış ve Kays'tan da biat etmesini istemiş oldu. Yine Şiî kaynaklarda çokça tekrarlanmış “الحسن و الحسين امامان قاما” / “Hasan ve Hüseyin kıyam etse de otursa da imamdırlar.”⁷³ hadisi aynı çerçevede değerlendirilebilir. Çünkü iki imamın şahsiyeti arasında hiçbir farklılık yoktur. Sadece İslam'ın genel maslahatı itibarıyla İmam Hasan (a.s) barış yaptı ve aynı genel maslahat icabı da İmam Hüseyin (a.s) Yezid'e biat etmedi ve savaştı.

Kan dökülmesini önlemenin felsefesi, bazı Şiî kaynaklarda da nakledilmiştir.⁷⁴ Bu çerçevede Hazret şöyle buyurmaktadır: “Ben hilafeti ümmetin maslahatı ve onların kanını korumak için bıraktım.” Yine şöyle buyurur: “Gördüm ki kan dökülmesini önlemek kan dökmekten de daha hayırlıdır. Ben sizin maslahatınızı tercih ettim.”⁷⁵ Yine barış yapıldıktan sonra İmam Hasan (a.s) Medine'ye gitmek üzere Kufe'yi terketmeye hazırlanırken Muaviye ondan, gitmeden önce hilafeti ona bırakmasıyla ilgili olarak insanları bilgilendirmesini istedi. İmam, Allah'a hamd ve senadan sonra, Muaviye'nin muhalefet ettiği hilafet işini kendine ait sayarak

sadece kan dökülmesini önleme ve Müslümanların mallarını koruma gerekçesiyle ondan vazgeçtiğini beyan etti.⁷⁶ Erbilî de bu sebebi vurgulamaktadır.⁷⁷

Malî motivasyon konusunda denebilir ki, Hasan Basrî'nin rivayetine göre Muaviye İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun gücünü gördükten sonra ona barış yapmayı teklif etmek üzere iki kişiyi onun yanına gönderdi. O iki kişi malî meseleleri gündeme getirince İmam da barış yapmayı kabul etti.⁷⁸ Metinleri tenkit kriterleri gözönünde bulundurulduğunda bu hadisin metni Hasan Basrî'nin barışçı ve sufi fikirlerine uygun gözükmektedir. Dolayısıyla zikredilen hadis sonraki zamanlarda ilave edilmiş ve geliştirilmiştir ve bazı kısımları çürütülmüştür.⁷⁹

Muaviye'nin hilafet için liyakat sahibi olduğu meselesi Şia'nın kaynaklarında İmam Hasan'dan (a.s) nakledilen bir hutbeye dayanılarak reddedilmiştir. Tûsî'nin rivayetine göre, barış yapıldıktan sonra Muaviye'nin çabası, İmam Hasan'ı (a.s) hilafet için liyakatsiz ve kendisini hak sahibi olarak tanıtmaya yönündeydi. Bu nedenle Kufe mescidinde halka konuşma yaptı ve İmam Hasan'a (a.s) değinerek şöyle dedi:

Bu Hasan b. Ali ve Fatıma'nın çocuğu, beni hilafete layık gördü ve kendisini bu iş için liyakatsiz kabul etti. Bu nedenle de herhangi bir zorlama olmaksızın bana biat etti.⁸⁰

⁷² Keşşî, Muhammed b. Ömer, *Rical*, 1/326.

⁷³ Saduk, Muhammed b. Ali, *İlelu's-Serayi*, 1/211.

⁷⁴ Eleme'l-Hüda, Seyyid Murtaza, *Tenzihu'l-Enbiya*, s. 172.

⁷⁵ A.g.e.

⁷⁶ Mağribî, Nu'man b. Muhammed, *Şerhu'l-Ahbar*, 3/105.

⁷⁷ Erbilî, Ali b. İsa, *Keşfu'l-Gümme*, 1/570.

⁷⁸ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, hadis 2704.

⁷⁹ Dadaş Nejad, Mansur ve Tevhidîniya, Ruhullah, “Hadis-i Sulh-i İmam Hasan (a); Berresi ve Tahlil-i Pişguyi-i Resul-i Hoda (s) ez Sulh Miyan-i Do Guruh-i Bozorg-i Müselman”, *Tarih-i Ferheng ve Temeddun-i İslamî*, sayı 17.

⁸⁰ Tûsî, Muhammed b. Hasan, *Emali*, s. 561.

Muaviye, İmam'dan bir konuşma yapmasını istediğinde o, Muaviye'nin bu konuşmasına cevaben şöyle buyurdu:

Muaviye b. Sahar, benim onu hilafete layık gördüğümü ve kendimi halifelik işinde liyakatsiz bulduğumu zannediyor. Muaviye yalan söylüyor. Ben, Allah'ın Kitabı ve Nebi'nin sünnetine göre insanlara insanların en evla olanıym. ⁸¹

Yine şöyle dedi:

Bir kimse hakkını terketme nedeniyle hesaba çekilmez. Bilakis kişi başkasının hakkını elinden aldığı anda sorgulanır. Hele de ona liyakati yoksa. ⁸²

Bu sebeple Şia açısından İmam Hasan (a.s) emaneti bırakıp da kenara çekilmedi. Zira imamet ilahî hukuktan bir haktır ve İmam'ın onu ehli olmayan kişiye bırakma hakkı yoktur. ⁸³ Bizzat Hazret de Muaviye'ye mektuplarında savaş başlamadan önce hilafetin kendi hakkı olduğunu vurgulamış ve Muaviye'den biat etmesini istemişti. ⁸⁴

Ehl-i Sünnet'in aksine Şiîler, insanların savaşımaya sırt çevirmesi, motivasyonsuzluk, askerlerdeki psikolojik çöküntü hali, eşrafın ihaneti, esaret kaygısı gibi sebepleri İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapmasının nedenleri arasında zikretmiştir. Bunlar, Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında ya hiç değinilmemiş ya da daha az yer verilmiş sebeplerdir.

Şiî azınlığının canını koruma, Şia'nın bakişına uygun barışın nedenlerinden biri

olarak bazı Sünnî kaynaklarda da geçmektedir. Ama Ehl-i Sünnet kaynaklarda şaz kabul edilmesi nedeniyle bağımsız delil sıfatı kazanamamıştır. Bir rivayete göre İmam Hasan (a.s) Hucr b. Adiyy'in itirazına cevap verirken, onun hoşuna gideni başkalarının sevmeyebileceğini hatırlatarak barış yapmanın sebebini Şiîleri korumak ve bekâlarını sağlamak şeklinde tarif etmiştir. ⁸⁵ Aynı şekilde Malik b. Damra'nın itirazına cevap verirken de "Ehli dışında çoğu insan savaşımayı bıraktı." dedikten sonra "Yeryüzünden kökünüzün kazanmasından korktum." buyurdu. ⁸⁶ Yine taraftarlarından barışa itiraz eden bir grupla görüşme sırasında askerlerinin savaşıma konusundaki moral bozukluğuna değindikten sonra kendi sebebini onların korunması olarak zikretmiştir. ⁸⁷

Askerlerin motivasyonsuzluğu konusunda da söylenmesi gereken şudur ki, Belazurî'nin rivayetine göre -Şia kaynaklarında nakledilmiş rivayete benzer- Muaviye'nin elçisi İmam Hasan'la (a.s) barış yapma kararını kendisine tebliğ ettikten sonra İmam askerlerini çağırdı ve onları Allah yolunda cihada teşvik etti. Konuşmasından sonra içlerinden bir kişi bile Muaviye ile savaşımaya hazır olduğunu ilan etmedi. ⁸⁸ Ehl-i Sünnet'in çoğu kaynaklarında aksine rivayetlerin nakledildiği bir meseledir bu. Onlar, İmam Hasan'ın (a.s) zayıf olmadığını ve muktedirken barış yapmayı kabul ettiğini, barışçı biri olduğunu ve savaşı önlemeyi hedeflediğini ispatlamak için şöyle bir rivayete dayanmaktadırlar: "Hasan b. Ali,

⁸¹ A.g.e., s. 566

⁸² A.g.e.

⁸³ Mağribî, Nu'man b. Muhammed, a.g.e., 3/123.

⁸⁴ Müfid, Muhammed b. Muhammed, *el-İrşad*, 2/12.

⁸⁵ Belazurî, Ahmed, *Ensabu'l-Eşraf*, 3/45.

⁸⁶ İbn Asakir, Ali, *Tarihu Medineti Dimeşk*, 13/280.

⁸⁷ Dineverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbaru't-Tıval*, s. 220.

⁸⁸ Belazurî, Ahmed, a.g.e., 3/32.

aşılmaz dağ gibi taburlarıyla Muaviye'nin üzerine yürüdü.”⁸⁹ Amr b. As da bu durumu teyit ederek onları, rakipleri öldürmeden geri dönmeyen askerler olarak tanımlamıştır.⁹⁰ Aynı şekilde İmam Hasan'dan (a.s) bir hadis nakledilmiştir:

Arabın ileri gelenleri komutam altındaydı. Eğer onlara savaşıma talimatı verseydim benim yanımda savaşırıldılar. Barış yapsaydım onlar da barış yapardı.⁹¹

Hâkim de bu rivayeti Sahihayn'ın şartıyla zikretmiştir.⁹² Başka bir rivayete göre de İmam Hasan (a.s) Muaviye ile barış yaptıktan sonra birisi “Yanında 40 bin kişi olduğu halde Muaviye ile barış yaptın” diyerek İmam'ı Muaviye ile barışı yüzünden kınadı.⁹³ İbn Teymiyye bu konu üzerinde durur ve her ne kadar Muaviye'nin taraftarları ve askerlerinden daha az olsa da Hasan'ın taraftarlarının desteğiyle ona karşı zafer kazanacak güçte olduğunu belirtir.⁹⁴

Elbette ki bazı Sünnî kaynaklara göre Hazret, Muaviye ile savaşta taraftarlarının psikolojik çöküntüsü dile getirmektedir. Dineverî'nin rivayetine göre İmam çoğu kişinin savaşmaya istekli olmadığını ve barışa temayül gösterdiğini farkettiğinde barış yapmaya yöneldi. Zira insanları hoşlarına gitmeyen bir şeye zorlamak istemiyordu.⁹⁵ İbnu'l-Arabî, onunla birlikte olan bazı kimselerin kafasının karışık olduğunu İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasının ilk

sebebi kabul eder. Ona göre İmam, yaralandıktan sonra onların münafıkça davrandığını ve artık kendi canının bile emniyetinde olmadığını anladı.⁹⁶

Askerlerdeki moral çöküntü, barışı kabul etmenin sebeplerinden biri olarak Şia kaynaklarında zikrediliyorsa da bu sebep bazı mutedil Ehl-i Sünnet kaynaklarında da geçmektedir. İbn Ebi'l-Hadid'in rivayetine göre, kabilelerin savaştan yorulmuş ve artık kendinde savaşı sürdürecektir gücü görmeyen çok sayıda büyüğü ve eşrafı Hazret'e ihanet etti. Muaviye'ye yazdıkları mektupta onunla işbirliği yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. Bu durum İmam Hasan'ın (a.s) sözlerine de yansımıştır.⁹⁷ Yine bir rivayete göre Ubeydullah b. Abbas'ın Muaviye'ye sığınmasından sonra Irak'ın önde gelen şahsiyetlerinden bir kısmı Muaviye'ye giderek ona biat etti. Bu, İmam Hasan (a.s) Muaviye ile savaş halindeyken ve henüz ikisi arasında barış yapılmamışken yaşandı. Bu durum İmam Hasan'a (a.s) ağır geldi ve bir hutbede onları kınadı.⁹⁸ Başka bir rivayette İmam Hasan (a.s) yaralı olarak Medain'e nakledilip Sa'd b. Sakafî'nin evine yerleştirildiğinde Muhtar Sakafî amcasına, bölgenin bir yıllık haracı karşılığında İmam'ı Muaviye'ye vermeyi teklif etti.⁹⁹

Barış yapmanın felsefesi olarak “esir düşmekten kaygı” analizine dair denebilir ki, İmam Hasan (a.s) eğer barış yapmazsa bir

⁸⁹ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, hadis 2704.

⁹⁰ A.g.e.

⁹¹ Taberanî, Süleyman, *Mu'cemu'l-Kebir*, 3/12.

⁹² İbn A'sem Kufî, Ahmed, *el-Fütuh*, 3/186.

⁹³ Belazurî, Ahmed, a.g.e., 3/44.

⁹⁴ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhacu's-Sünne*, 4/536.

⁹⁵ Dineverî, Ahmed b. Davud, a.g.e., s. 220.

⁹⁶ İbnu'l-Arabî, Muhammed, *Ahkamu'l-Kur'an*, 4/151.

⁹⁷ İbn Ebi'l-Hadid, Abdulhamid, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, 16/22.

⁹⁸ Belazurî, Ahmed, *Ensabu'l-Eşraf*, 3/36.

⁹⁹ A.g.e.

kesimin onu Muaviye'ye teslim edeceğinden kaygılıydı. Bu durumda Muaviye onu ya esir alacak ve öldürecek ya da affedecekti. Ama bu durumda da Allah Rasûlü'nün (s.a.a) onları serbest bırakması minneti karşılığında İmam'a minnet etmiş olacaktı. Bu mesele, İmam'ın, Zeyd b. Vehb Cühenî'ye hitaben yaptığı konuşmalarında açıkça görülmektedir.¹⁰⁰ İmam Bâkır (a.s), insanların İmam Hasan'a (a.s) vefasızlığından bahsederken onun kendisi ve Ehl-i Beytinin kamını koruma isteğini Muaviye ile yaptığı mecburi barışın sebebi saymaktadır.¹⁰¹

Seyyid Murtaza, her ne kadar İmam'ın etrafında çok sayıda insan yer alıyordusa da onların çoğunun kalplerinde kuşku, tereddüt ve kinin gizli olduğuna inanmaktadır. Bunlar yardım etmeye hazırmış gibi görünüyor ve İmam'ı Muaviye ile savaşıma teşvik ediyordu, ama gerçekte niyetleri İmam'ı savaş ateşine sürüklemek ve Hazret'i Muaviye'ye teslim etmektir. Bu komployu hisseden İmam, onlar harekete geçmeden Muaviye ile barış yapmayı kabul etti.¹⁰²

Tarihsel bilgilere dayanan Ehl-i Sünnet'in bakış açısından İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın felsefesi "İslam'ın ve Müslümanların maslahatı" olarak açıklanmıştır. Hazret, barıştan sonraki ilk konuşmasında hilafeti Muaviye'ye bırakmasının sebebini "صالح هذه الأمة" şeklinde beyan etmiştir. Rivayetlere dayanan Şia'nın bakış açısına göre de İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın felsefesi "İslam'ın ve Müslümanların maslahatı"dır. Bazı rivayetlerde geçtiğine göre İmam, Muaviye'nin de hazır bulunduğu ortamda "Muaviye bu işin [hilafet]

onun hakkı olduğu konusunda benimle tartıştı. Onun hakkı değildi." diyerek hilafet ona bırakmasının sebebini "صالح الأمة" şeklinde belirtmiş oldu. Öte yandan Muaviye de barış yapmaktaki hedefi "اجتماع الكلمة و صلاح الأمة وإطفاء النائرة" görüyordu. Dolayısıyla "İslam'ın ve Müslümanların maslahatı", her iki tarafın da İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapmasının felsefesi olarak zikrettiği genel başlık olmaktadır.

Fakat hangi durumlar ve hadiselerin İmam'ı bu maslahata ulaştırdığı konusunda muhtelif görüşler ortaya atılmıştır. Diğer bir ifadeyle, onun İslam ümmetinin maslahatı itibarıyla barış yapması daha detaylı sebeplere dayanan genel bir felsefedir. Şu halde her iki grubun görüşüne göre de İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapması İslam'ın ve Müslümanların maslahatına ise de bunun varsayımları ve nedenleri birbirinden farklıdır.

Ehl-i Sünnet; İmam Hasan'ın (a.s) barışçı kişiliği, Peygamber'in (s.a.a) öngörüsü, hilafetin saltanata dönüşme zarureti, Muaviye'nin liyakati ve malî meseleleri onun barışı kabul etmesine yol açan İslam ve Müslümanların maslahatının sebepleri arasında saymıştır. Şia'nın rivayetleri, tarihsel bilgileri ve görüşleri ise İmam'ın ordusunun motivasyonsuzluğu, insanların savaşıma sırt çevirmesi, eşraf ve ileri gelenlerin ihaneti, Şiîlerin camını koruma ve esir düşme kaygısını İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmaya mecbur bırakan İslam ve Müslümanların maslahatının en önemli sebepleri kabul etmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Tabersî, Ahmed b. Ali, *el-İhticac*, 2/290.

¹⁰¹ Hilalî, Selim b. Kays, *Kitabu Selim b. Kays*, 2/630.

¹⁰² Eleme'l-Hüda, Seyyid Murtaza, *Tenzihu'l-Enbiya*, s. 170.

¹⁰³ Bkz: Çizelge 1.

Çizelge 1: Altıncı yüzyılın sonuna kadar Sünnî ve Şîî muhaddisler ve tarihçiler açısından İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile başı yap-
masının nedenleri

Mevzular	İmam Hasan'ın (a.s) başıçı kişiliği	Peygamber (s.a.a) tarafından başın vuku bulacağının öngörülmesi	Peygamber tarafından hilafetin saltanata dönüşeceğinin öngörülmesi	Kan dökülmesini önleme	Hilafet için iyakat sahibi olmama	İslam'ın ve Müslümanların Maslahatı	Dünyaya düşkünlük	Askerlerin maddiyat ve psikolojik çöküntü	İnsanların savaşa sırt çevirmesi	Kabile reislerinin ve eşrafın ihaneti	Şişlerin ve aşhabının canını koruma	Esaret kaygısı
Ahmet b. Hanbel (142)	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Buhârî (256)	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Belazurî (278)	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	-
Dineverî (282)	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-
Taberî (310)	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Taberanî (320) veya (403)	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
İbn Abdilberr (423)	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
İbn Asakir (571)	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-
İbn Asem Kufî (314)	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Me's'udî (342)	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-
Nu'ınan Mağribî (323)	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	+	-
Tûsî (420)	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-
Tabersî (548)	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	+
İbn Şehrâşub (558)	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+	+	-

Kaynaklar

Kitaplar

- Ahmed b. Hanbel, *Fedailu's-Sahabe*, Tahkik: Vasiyullah Muhammed Abbas, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1983.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Tahkik: Şuayb el-Amavut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1421.
- Belazurî, Ahmed b. Yahya, *Ensabu'l-Eşraf*, Tahkik: Süheyl Zekar ve Riyad Ziriklî, Birinci Baskı: Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1417.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî, Ebu Suheyb el-Keremî'nin editörlüğünde*, Dâru'd-Düveliyye, Riyad 1419.
- Cuzekanî, Hüseyin b. İbrahim, *el-Ebatil ve'l-Menakir ve's-Sihah ve'l-Meşahir*, Tahkik: Abdurrahman Ferivaî, Dâru'l-Samiî, Riyad 2002.
- Dadaş Nejad, Mansur ve Tevhidîniya, Ruhullah, "Hadis-i Sulh-i İmam Hasan (a.s.); Berresi ve Tahlil-i Pişguyi-i Resul-i Hoda (s.a.a) ez Sulh Miyan-i Do Guruh-i Bozorg-i Müselman", *Tarih-i Ferheng ve Temeddun-i İslamî*, Beşinci Yıl, sayı 17, Kış 1393 (şemsi).
- Dineverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbaru't-Tival*, Tahkik: Abdilmun'im Amir, Başvuru: Cemaluddin Şeyyal, el-Radiyy, Kum 1368 (şemsi).
- Ebu'l-Ferec İsfahanî, Ali, *Mekatilü't-Tâlibîn*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- Eleme'l-Hüda, Ali b. Hüseyin, *Tenzihu'l-Enbiya (a.s.)*, Dâru's-Şerif el-Radiyy, Kum 1377 (şemsi).
- Erbilî, Ali b. İsa, *Keşfu'l-Ğumme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, Dâru'l-Adva, Beyrut 1405.
- Hâkim Nişaburî, *el-Müsterek ale's-Sahihayn*, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Ata, Birinci Baskı: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1411.
- Halebî, Ali Hasan, *Mevsuatu'l-Ehadis ve'l-Âsâri'd-Daifa ve'l-Mevdua*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad 1419.

- Hasibî, Hüseyin b. Hamdan, *el-Hidayetu'l-Kübra*, el-Belağ, Beyrut 1419.
- Hatayî, Ahmed b. Muhammed, *Mealimu's-Sünen*, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Haleb, 1932.
- Hatib Bağdadî, Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdad ev Medinetu's-Salam*, Birinci Baskı: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417.
- Hilalî, Selim b. Kays, *Kitabu Selim b. Kays el-Hilalî*, Tahkik: Muhammed Ensarî Zencanî Hoinî, Dâru'l-Hadi, Kum 1405.
- Hilvanî, Hüseyin b. Muhammed, *Nüzhetu'n-Nazır ve Tenbihu'l-Hatır*, Tahkik: Medresetu'l-İmami'l-Mehdi (af), Kum 1408.
- Hüseyinî Hasan, *Mevsuatu'l-Hasan ve'l-Hüseyin, Cem'iyetu'l-Âl ve'l-Ashab*, Kuveyt 1433.
- İbn Abdilberî, Yusuf, *el-İstiağ fi Ma'rifeti'l-Ashab*, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1412.
- İbn Asakir, Ali b. Hasan, *Tarihu Medineti Dimeşk*, Birinci Baskı: Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415.
- İbn A'sem Kufî, Ahmed, *el-Fütuh*, Tahkik: Ali Şirî, Birinci Baskı: Dâru'l-Adva, Beyrut 1411.
- İbn Ebi'l-Hadid, Abdulhamid b. Hibetullah, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, Birinci Baskı: Kitabhane-i Ayetullah Mer'eşî Necefi, Kum 1404.
- İbn Esir, Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-Tarih*, Dâru Sadr- Dâru Beyrut, Beyrut 1385.
- İbn Esir, Ali b. Muhammed, *Usdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409.
- İbn Hayyun Mağribî, Nu'man b. Muhammed, *Şerhu'l-Ahbar fi Fedaili'l-Eimmeti'l-Athar (a.s.)*, Tahkik: Muhammed Hüseyin Celalî, Camia-i Müderrisin, Kum 1409.
- İbn Sa'd, *el-Tabakatu'l-Kebir*, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanecî, Kahire 2001.

- İbn Şehrâsub Mazenderânî, Muhammed b. Ali, *Menakıbu Âli Ebi Talib (a.s)* Birinci Baskı: Allame, Kum 1379.
- İbn Şu'be Harrânî, Hasan b. Ali, *Tuhefu'l-Ukul*, Tahkik: Ali Ekber Gaffarî, Camia-i Müderrisin-i Hovze-i İlmiyye-i Kum, Kum 1404.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, Sual fi Muaviye b. Ebi Süfyan, Tahkik: Selahaddin l-Müncid, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1979.
- İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetava*, Cem ve Tertip: Abdurrahman Kasım, Mecmeu'l-Melik Fehd, Riyad 1995.
- İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünnetü'n-Nebeviyye*, Tahkik: Muhammed Reşad Salim, Birinci Baskı, 1406.
- İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah, *Ahkamu'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Ata, Üçüncü Baskı: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424.
- Mes'udî, Ali b. Hüseyin, *İsbatu'l-Vasiyye*, Üçüncü Baskı: Ensariyan, Kum 1426.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed, *el-İrşad fi Ma'rifeti Hucecullah ale'l-İbad*, Müessesetü Âli'l-Beyt (a.s), Kum 1413.
- Saduk, Muhammed b. Ali, *İlelu's-Şerayi'*, Kitabfuruşı-yi Daverî, Kum 1385.
- Seyf b. Ömer, *el-Fitne ve Vak'atu'l-Cemel*, Tahkik: Ahmed Ratib Armuş, Dâru'n-Nefais, Beyrut 1391.
- Suyutî, Abdurrahman, *Tarihu'l-Hulefa*, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Birinci Baskı: el-Saade, Mısır 1371.
- Taberanî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Tahkik: Hamdi Abdulmecid el-Selefi, İkinci Baskı: Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire.
- Taberî Âmulî Sağır, Muhammed b. Cerir, *Delailu'l-Eimme*, Bi'set, Kum 1413.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, İkinci Baskı, Dâru't-Turas, Beyrut 1387.
- Tabersî, Ahmed b. Ali, *el-İhticac alâ Ehli'l-Lucac*, Birinci Baskı: Murtaza, Meşhed, 1403.
- Tabersî, Fadl b. Hasan, *İ'lamu'l-Vera bi-A'lami'l-Hüda*, Üçüncü Baskı: İslamiyye, Tehran, 1390.
- Tûsî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Hasan, *el-Emalî*, Dâru's-Sekafe, Kum 1414.

6. Yüzyıla Kadar Şii ve Ehlisünnet'in Kaynaklarda İmam Hasan'ın Barışının Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Doç. Dr. S. Hüseyin Fellahzade

Özet

İslam tarihinin en önemli olaylarından biri, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye bin Ebu Süfyan ile barışıyla ortaya koyduğu siyasi eylemdir. Bununla ilgili mevcut rivayetlerdeki en temel sorunlardan biri, barış anlaşmasının maddelerine ilişkin haberlerdeki farklılıklar ve çelişkilerdir. Araştırmacılar, bu alanda güvenilir haberleri elde edebilmek için çeşitli yöntemler kullandılar; ancak öyle gözüküyor ki onun içeriğindeki maddeler ve taahhütlerin tahlili konusunda mezhepler arası mukayeseli araştırma yöntemi – ki muhtemelen barışla ilgili bilgiler aktaranların ve tarihçilerin mezhebi eğilimlerine hâkim olan farklılık ve karmaşanın önemli bir kısmını oluşturuyor – şimdiye kadar kullanılmamıştır.

Bu makale mezhepler arası mukayese yöntemini kullanarak barış anlaşmasının maddeleri ile ilgili haberlerin tahlilini yapmaya çalışıyor; ayrıca birbiriyle uyumlu haberleri elde ederek ve haberlere hâkim olan aykırılıkları ortadan kaldırarak ihtilafların bulunmasında tarihçilerin mezhebi haberlerinin ne ölçüde rol oynadığını değerlendiriyor. Nihayet incelemeler şunu gösteriyor ki haberlerin tarihçilerin verdiği mezhebi haberler doğrultusunda ele alınması, onlara hâkim olan aykırılıkları ortadan kaldırmakta ve elbette barışın Şii ve Sünni tarihçiler açısından ciddi farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Şiilik tarihi, mukayeseli tarih, İmam Hasan, barış, barışın maddeleri, Muaviye.

Giriş

Barışla ilgili aktarılan haberlerden çıkan sonuç şudur: Hasan bin Ali (a.s) babası Ali bin Ebu Talib'in (a.s) şehit edilmesinden sonra Kufelilerin biatıyla hilafete seçildi. (Ebu'l Ferec İsfahani, 62; Müfid, 1413, c. 2, s. 8; İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 283.) Biat alma sona erdikten sonra o, hükümetle ilgili çalışmalarına başladı. İlk adım olarak askerlerinin sayısını arttırdı. (Ebu'l Ferec İsfahani, 64) İmam Hasan (a.s) ayrıca yöneticiler ve valiler atadı ve şehirlere gönderdi. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Mesudi, 1409, c. 2, s. 426) Muaviye'yi kendisine biat etmeye çağırdı. Ayrıca İmam Hasan (a.s) ile Muaviye arasında ayrıntılı yazışmalar oldu. Bazı kaynaklarda bu yazışmaların ayrıntılarına yer verildi. (İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 284; Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Ebu'l Ferec İsfahani, 63) Muaviye'nin isyanı ve diretmesiyle karşılaşınca da onu savaşa tehdit etti. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9 – 10; Ebu'l Ferec İsfahani, 63) Aynı zamanda onun casuslarını tespit edip

öldürttü. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Ebu'l Ferec İsfahani, 62) Ancak Kufelilerin gevşekliği ve tembelliği sebebiyle Muaviye'nin isyanına karşı ordu donatamadı. (Müfid, 1413, c. 2, s. 10; İbn Şehr Aşub, 1378, c. 4, s. 33; Tabersi, 1390, c. 2, s. 290) Özellikle Ubeydullah bin Abbas'ın beraberindeki bir toplulukla birlikte ihanet etmesi Kufe ordusunda bozguna sebep oldu. Ayrıca Kufeli liderlerden birçoğu Muaviye'ye bağlılık bildirdi; Muaviye'nin casuslarının faaliyetleri ve yaydıkları söylentilerle birlikte İmam Hasan'ın (a.s) ordusu dar-madağın oldu. Kufe ordusunun bir kısmı İmam Hasan'a karşı isyan etti ve onun çadır-larını bile yağmaladı. Seccadesini ayaklar altına alıp cübbesini omuzundan çektiler; onu darp edip yaraladılar. (Ebu'l Ferec İsfahani, 71, 72; Müfid, 1413, c. 2, s. 11 – 12 ; İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 287.) Nihayet İmam Hasan, ordusunun komutanlarının ihaneti sonrasında as-kerlerinin nefasızlığı ve aptallığıyla karşılaştı. Muaviye ile savaşta kendisine yardım ede-cek kimseyi bulamadı ve yalnız kaldı. Sonuç olarak da mecburen Muaviye ile barış yaptı; birtakım tavizler alarak hükümeti Muaviye bin Ebu Süfyan'a bıraktı.

Doğal olarak tarihi olayları, aktarılan haberlerin penceresinden ele alıp araştırmak ve onların nasıl gerçekleştiğini inceleyerek gerçeği kavramak gerekir. Ancak maalesef olay-larla ilgili aktarılan haberlerdeki ihtilaflar ve çelişkiler, onların değerlendirilmesini zorlaşt-ırıyor. Öyle gözüküyor ki İmam Hasan Mücteba'nın Muaviye bin Ebu Süfyan'la yaptığı barış ile ilgili haberler, böyle bir niteliğe sahiptir. Bir başka deyişle barışın boyutlarıyla il-gili olarak Şii ve Sünni kaynaklardaki haberler, çeşitli ihtilaflara sahiptir ve bu da olayın aslının doğru bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırıyor.

Araştırmacılar, haberlerdeki bu ihtilaflarla karşılaştıklarında ne yapacağını bilmez bir hale düşmekten kurtulmak için bazı yöntemler kullanmalıdır. Bu makalenin yazarı, tat-biki (mukayeseli) yöntemle¹ bu meselenin tahlilini yapmaktadır. Makalenin adından da

¹ İslami ilimlerle ilgili araştırma yapanlar şunu bilirler: Fıkıh, fıkıh usulü, rical veya kelim gibi İslami ilim-lerin çeşitli alanlarında farklı mezhepler arasında mukayeseli incelemeler yapmak, asırlardır iniş çıkışlı da olsa devam etmiştir. Örneğin tatbiki fıkıh konusunda (fıkıh-ı mukarin veya el-hilaf) Şeyh Müfid'in "el-İ'lam", Seyyid Murtaza'nın "el-İntisar" ve "en-Nasriye", Şeyh Tusi'nin "el-Hilaf", Beyhaki Hanefi'nin "el-Hilafiyat", Tahavi'nin "İhtilafu'l Fukaha", Taberi'nin "İhtilafu'l Fukaha" gibi eserleri, ayrıca çağdaş dönem eserlerinden Muhammed Cevad Muğniye'nin "el-Fıkhu alel Mezahibu'l Hamse" adlı eseri zik-redilebilir. Fıkıh usulündeki mukayeseli araştırmalar, fıkıhtaki mukayeseli araştırmalar kadar değilse de bu alanda da özellikle çağımızda değerli eserler ortaya konmuştur. Onlardan bazılarına şöyle işaret etmek mümkündür: "el-Mehzebu fi'l İlmi Usuli'l Fıkıh el-Mukarin" Abdulkerim Nemle, "el-Usulu'l Amme li'l Fıkhu'l Mukarin" Muhammed Taki Tabatabai Hekim, "Movsuatu Usulu'l Fıkhu'l Mukarin" bu eser Mez-hepleri Yakınlaştırma Kurumu tarafından yayımlandı. Bu konuda yine ayrıca birçok eser adı zikredilebi-lir. Tefsir alanında da son asırlarda özellikle de İslami mezhepler arsında üzerinde ihtilaf edilen ayetle-rin tefsiriyle ilgili olarak tatbiki çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Bu cümleden olmak üzere "Tefsir-i Tatbiki" Fethullah Neccarzadegan, "Berresi-yi Tatbiki-yi Ayat-ı Hudud" Ali Rıza Cemşidi ve Seyyid Ca-fer Hüseyini, "Tefsir-i Tatbiki-yi Ayatu'l Ahkam" Muhammed Fakir Meybedi'yi saymak mümkündür. El-bette şunu da belirtmek gerekir ki tatbiki (mukayeseli) çalışmalar, İslami mezheplerin her biri; fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, rical, hadis, kelim gibi alanlarda kendine özgü kitaplara sahiptirler. Ayrıca bu kitaplarda or-tak ve farklı noktalar ve bunların temel sebepleri ele alınmıştır. Fakat İslam tarihi ve tarih yazıcılığı ala-nına baktığımızda şunu görüyoruz: tarih alanında kaynaklar, tarihçilerin veya haberleri rivayet edenlerin mezheplerine göre sınıflandırılmamıştır. İslam tarihin belirli dönemlerinin belirli mezheplere mensup ra-vilerin bakış açısıyla incelenmesi yapılmamıştır. Bu eser, Şii ve Sünni raviler açısından İmam Hasan'ın (a.s) barışına dair haberlerin geniş çaplı bir incelemesinden alınmıştır. Bu çalışmayla belirli bir konuda ve

anlaşılabacağı üzere yazar, bu araştırmasında İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış anlaşmasının maddeleri meselesini her iki mezhebin (Şia ve genel anlamıyla Ehli Sünnet)² kaynaklarından örneklerle tatbiki olarak ele alıp incelemek istemektedir. Tarihi kaynaklarda söz konusu barış anlaşmasının maddeleri konusunda geniş çaplı ihtilaflar olduğunu dikkate alarak yazar, İslam'ın ilk altı asırlık kaynaklarındaki haberlerin tatbiki³ incelemesini ve tahlilini yapmaya çalışmakta ve böylece bu tatbikin açtığı yoldan barış anlaşmasının maddeleri konusunda gerçek ve doğru haberleri elde etmek istemektedir. Ayrıca İslami mezhepler arasındaki tatbiki incelemenin faydasını, Şii ve Sünni rivayetler arasındaki büyük farklılıkları göstererek ispat etmektedir. Aslında yazar şu sorulara cevap bulma peşindedir: “İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış anlaşmasının maddeleri konusunda altıncı asra kadar iki mezhebin kaynaklarındaki tarihi haberler, birbiriyle ne tür farklılıklara ve zıtlıklara sahiptir? Tarihçilerin mezhebi eğilimlerinin ihtilafların ortaya çıkmasındaki rolü ne ölçüdedir? Tarih konusunda tatbiki (mukayeseli) incelemenin faydası, nasıl değerlendirilir?”

Bu makalenin meselesinin İslam'ın ilk altı asrındaki kaynaklarda barışa ilişkin haberleri tatbiki olarak tahlil etmek olduğuna göre altıncı asırdan sonraki araştırmalara ve bu alandaki yeni eserlere değinilmemiştir ve o eserlerdeki tahliller dikkate alınmamıştır. Elbette genel İslam kaynaklarında barışa ilişkin haberleri özellikle de İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) tarihini bulmak mümkündür. Yazarın yaptığı incelemeye göre genel tarihlerden başka İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) hayatı konusunda yüz elliden fazla eser bulunmaktadır. Bunlar arasında çok sayıda değerli ve dikkate değer eser, İmam Hasan'ın barışı meselesini ele almıştır ki onlardan en önemlilerine aşağıda yer verilmiştir:

“El Hayatu's Siyasiye Li İmam el-Hasan (a.s)” Seyyid Cafer Murtaza, “Sulhu'l Hasan (a.s)” Şeyh Razi Al-i Yasin, “Sulhu'l İmam Hasan Beyn'l Vakia ve Zulmu't Tarih, Dirase Tahliliye” Yahya Abdul Hasan ed-Duhi, “el-Muahede Beyne'l İmam Hasan ve Muaviye bin Ebu Süfyan; el-Kırae fi Nususu'l Ehli Sunne” Fazıl el-Furati, “Selvau'l- Hasan (a.s) Tesaulat ve İcabat Muliha ve Zaruriye fi Haza'l Bahs” Hişam Al-i Katit, “Felsefe-yi Sulh-ı İmam Hasan Mücteba (a.s)” Ali Raci, “Sulhu'l İmam Hasan (a.s) ve Savretu'l İmam Hüseyin (a.s) Min Manzuru's- Sunen et-Tarihiye fi'l Kur'ani'l Kerim” Muhsin Eraki, “Siyasetu's Sıbtayn Ya Sulh-i İmam Mücteba (a.s) ve Kıyam-ı Seyyidu's Şuheda (a.s)” Hadim Hüseyin Fazıl Versi, “Sulhu'l İmam Hasan; Esbabuhu, Netaicehu, İşarehu”

belirli bir mesele ekseninde tarih bilimi alanında mezhepler arasında tatbiki çalışma ve araştırmaların yapılmasının zarureti ispat etmeye çalışmaktadır. Araştırmacılara da bu konuda şimdiye kadar gaflet gösterildiği hatırlatılmaktadır.

- 2 Yazar bu makalede, Müminlerin Emiri Ali bin Ebu Talib'in (a.s) vesayetine ve imametine inanan herkesi İslami yazılı kaynaklardaki Şia istilahının kapsamı içerisinde görmektedir. Hatta onların vesayetin ispatı konusundaki yöntemler (açın nasla veya gizli nasla), halifelerin hilafetinin meşruiyetini kabul edip etmeme ve İmam Ali'nin (a.s) çocuklarının vesayeti ve imameti konusunda geniş çaplı ihtilaflar olmakla birlikte, bu tarif metni içerisinde Şia terimiyle ifade edilmiştir. Doğal olarak Sünni terimi de bu makalede yukarıdaki Şia tarifine uymayan Müslümanları ifade etmektedir. Tarihçilerin mezheplerinin beyanı konusunda da yalnızca Şiiilikleri veya Sünnilikleri konusunda ihtilaf olanların açıklandığıdır. Dolayısıyla hangi mezhebe mensup oldukları konusunda ihtilaf bulunmayan tarihçilerle ilgili olarak ise herhangi bir şey söylenmeyecektir.
- 3 Sayın Ali Ekber Nikzad, bir makale çerçevesinde mezhepler arası tatbiki incelemenin zaruretiyi ortaya koymuştur. “Mezheplerin Tatbiki İncelenmesi; Olması Gerekenler ve Zaruretler” Hablu'l Metin dergisi.

Muhammed Cevad Fadlullah ve daha birçok eser. Ancak bu makalenin meselesinin daha önce yazılmış olanlardan ve zikredilen kaynakların genel nitelermelerinden farkını açıklamak bakımından, yani bu araştırma ile önceki eserlerin farkını ortaya koymak bakımından aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir:

1- Söz konusu eserlerin hiçbirinde barış meselesi, İslami mezhepler arasında mukayeseli bir şekilde incelenmemiştir.

2- Söz konusu kaynaklar, barış meselesini yahut siyasi ve toplumsal vb. tarihi ele almıştır; barışla ilgili haberlerin değerlendirmesini yapmamıştır.

3- Bu verilerin tahlilinde tarihçilerin kelami eğilimleri ve bu eğilimlerin verilen haberlerle olan ilişkisi dikkate alınmamıştır.

4- Bazı kitaplar ve tahliller, tarihsel değil, inançsal tahlillerin rengini ve kokusunu taşımaktadır.

5- Yaklaşık olarak tüm bu söz konusu eserlerde zamansal bir sınırlama görülmemektedir. Yazarlar müteahir kaynaklara da göndermeler yapmıştır.

Daha fazla açıklama bakımından şunu belirtmek gerekir ki önceki eserler genellikle İmam Hasan bin Ali'nin (a.s) siyasi tarihini özellikle de onun barışını anlatmaya dönüktür. Ancak bu eserlerin kaynaklarına kısa bir göz atıldığında araştırmacıların onları hiçbir şekilde eserlerinin kaynaklarında mezhebi açıdan sınıflandırmaya gitmediği anlaşılmaktadır. Barış haberleri konusunda tatbiki eserler bulunmamaktadır, ayrıca İmam Hasan (a.s) dönemi olaylarının naklinde eserler müttefik değildir. Bu ihtilafların bazılarında tarihçilerin mezhebi inançlarının ve kelami eğilimlerinin etkisi olduğu şaibesi akla gelmektedir.

İki mezhebin kaynaklarında barışın maddelerine dair haberlerin incelemesine ve tatbiki sürecine ilişkin sonuçlara varmadan önce ilk altı asrın kaynaklarında barış anlaşmasının maddelerini inceleyelim ve böylece haberlere ilişkin tam ve açık bir perspektif edinelim. Daha sonra da aynı incelemeyi Şii ve Sünni eğilimlere sahip tarihçilere özgü kaynaklarda tekrar ederek onlardaki benzerlikleri ve farklılıkları bulalım. Belki bu şekilde haberlerdeki ihtilafları azaltmak için bir yol ve ayrıca barış anlaşmasına dair güvenilebilir ve savunulabilir haberler bulmak mümkün olabilir.

Elbette bu konunun sorusunu cevaplamada tatbiki yöntemden faydalanmanın yazarın dikkatini çeken şu yararı da vardır: Tarih bilimi konusunda mezhepler arası incelemelerin verimli olduğuna dair değerlendirme belki onun verimsiz olduğu zannı veya başka sebeplerden dolayı bu yöntem; hadis, fıkıh vb. ilimlerde olduğu kadar yaygın bir şekilde tarih araştırmacıları tarafından dikkate alınmamıştır.

Hicri İlk Altı Asırdaki Kaynaklarda Barış Anlaşmasının Maddelerini Yansıtan Sınıflandırma ve Tahlil

Yazar, her iki mezhebin yazılı miraslarındaki mevcut kaynaklar arasında yaptığı inceleme sırasında barış anlaşmasının maddelerine yer veren yalnızca on altı kaynak bulmuştur. Bu kaynaklar şunlardır:

Tabakatu'l Kübra,⁴ el-İmame ve's Siyase,⁵ Ensabu'l Eşraf,⁶ el-Ahbaru't Tival,⁷ Tarih-i Taberi,⁸ el-Futuh,⁹ Mekatilu't Talibin,¹⁰ el-Bed' ve't Tarih,¹¹ İlelu's Şerai,¹² el-İrşad,¹³ Tecarubu'l Umem,¹⁴ el-İstiab,¹⁵ İlamu'l Vera bi A'lami'l Huda,¹⁶ Menakıbu Al-i Ebu Talib¹⁷ ve Tarih-i Medine-yi Dimeşk.¹⁸

Söz konusu kaynaklarda barış anlaşmasının tam metnini bütünsel olarak güvenilir bir şekilde yansıtan ve tarihçilerin de üzerinde ittifak ettiği bir haber mevcut değildir. Kaynaklar yeniden incelenince bu anlaşma için yazılmış yirmi iki madde saymak mümkündür. Kısa bir bakışla kaynaklarda zikredilen taahhütler, genel taahhütler başlığı altında ile-ride anlatılacağı üzere sınırlandırıp tahlil edilebilir.

Taahhütlerin Genel Taahhütler Başlığı Altında Sınırlandırılması

A) Muhaliflere Güvence Verilmesi

Taahhütlerin genel başlıklarından biri Muaviye'nin muhaliflerine can güvenliği verilmesi taahhüdüdür. Bu, iki haberde genel olarak yer almıştır bu haberler şunlardır:

1- Muaviye, tüm halkın güvende olmasını ve Şamlılarla yapılan savaşlara katılanları takibat altında tutma hakkına sahip olmadığını garanti ediyor. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218; İbn A'sem, 1411, c. 4: 291; Belazuri 1417, c. 3: 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c. 1: 385; Gerdizi, 1363: 234.)

2- Muaviye, Ali'nin (a.s) taraftarlarının güvende olacağını ve kimsenin onlara saldırmayacağını garanti ediyor. (İbn A'sem, 1411, 291; Ebu'l Ferec İsfahani, tarihsiz, 75; Tabersi, 1390: 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; Şeyh Müfid, 1413, c2: 14; Miskeveyh, 1379, c.1: 573; İbn Şehr Aşub, 1379, c. 4: 33)

Güvenceyle ilgili maddelerde görüldüğü üzere Muaviye'nin muhaliflerinin can güvenliğinin garanti edilmesi, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barışının en esaslı maddelerinden biridir. Bu, barış anlaşmasının maddelerine yer veren kaynakların genelinde

⁴ Muhammed bin Saad, ölümü 230 hicri kameri.

⁵ Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim, bin Kuteybe Dineveri, ölümü 276 hicri kameri.

⁶ Ahmed bin Yahya bin Cabir Belazuri, ölümü 279 hicri kameri.

⁷ Ebu Hanife Ahmed bin Davud Dineveri, ölümü 281 hicri kameri.

⁸ Muhammed bin Cerir Taberi, ölümü 310 hicri kameri.

⁹ İbn A'sem Kufi, ölümü 314 hicri kameri.

¹⁰ Ebu'l Ferec İsfahani, ölümü 362 hicri kameri.

¹¹ Mutahhar bin Tahir Makdisi, ölümü 381 hicri kameri.

¹² Muhammed bin Ali İbn Babeveyh (Şeyh Saduk) ölümü 381 hicri kameri.

¹³ Muhammed bin Numan, (Şeyh Müfid) ölümü 413 hicri kameri.

¹⁴ Ebu Ali Miskeveyh Razi, ölümü 421 hicri kameri.

¹⁵ Ebu Said Abdulhay bin Dahhak bin Mahmud Gerdizi, ölümü 443 hicri kameri.

¹⁶ Ebu Ömer Yusuf bin Abdullah bin Abdullah bin Abdulber, ölümü 463 hicri kameri.

¹⁷ Fazl bin Hasan Tabersi, ölümü 548 hicri kameri.

¹⁸ Ali bin Hasan bin Asakir Dimeşki, ölümü 660 hicri kameri.

görülmektedir. Elbette bu haberlerde göze çarpan ince bir nokta da şudur: Şii tarihçilerin kaynaklarında can güvenliği konusunda güvence taahhüdü, Sünni tarihçilerin haberlerinden daha açık ve belirgindir. Bu husus bir yana bırakılırsa halkın can güvenliği Muaviye'nin İmam Hasan'la (a.s) yaptığı barıştaki en kesin taahhütlerinden biridir ve bu durum çeşitli asırlardaki kaynaklarda yer almıştır.

B) Mali Taahhütler

Söz konusu barış anlaşmasının maddeleri ile ilgili olarak en fazla tekrar eden ve en tartışmalı başlıklardan biri mali taahhütlerin yer aldığı maddelerdir. Aşağıdaki haberlerde görüleceği üzere bu, barış anlaşmasının maddeleri ilgili haberlerin en karmaşığdır. İleride önce haberlerin aslı belirtilecek sonra da onlara ilişkin tahliller yapılacaktır.

1- Kufe'nin beytûlmali İmam Hasan'ın (a.s) olacak. (İbn Saad, 1410; Hamise 1: 322; Taberi, 1387, c.5: 159; Miskeveyh, 1379, c. 1: 573; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

2- Fesa ve Darabecerd vergileri yıllık olarak İmam Hasan'ın (a.s) olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1: 322; Taberi, 1387, c. 5: 159; İbn Miskeveyh, 1379, c.1 : 573; İbn Asakir, 1415, c.13: 262)

3- Ahvaz'ın vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

4- Yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) bir milyon dirhem verilecek (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

5- Muaviye, iyilik ve akrabalıkta Benî Haşim'i Benî Abdu's Şems'ten önde tutacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

6- Muaviye, mal ve kayıplarını İmam'a vermeyi taahhüt etti. (Makdisi, tarihsiz, c.5: 236)

7- Muaviye, Cemel ve Siffin savaşlarında İmam Ali'nin yanında savaşırken şehit olanların çocuklarına bir milyon dirhem vermeyi taahhüt etti. Muaviye bu parayı Darabecerd vergilerinden ödemeyi kabul etti. (Saduk, 1385, c. 1: 212)

8- Muaviye, yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) elli bin dirhem ödeyecekti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

Barış anlaşmasının maddelerini aktaran kaynakların seyrinden anlaşıldığı üzere ilk altı asrın kaynaklarında mali taahhütler içeren toplamda sekiz bağımsız madde bildirilmiştir. Elbette Makdisi'nin haberi, diğer haberlerin toplamıdır ve onlarla çelişmemektedir. Çünkü o yalnızca mali taahhütleri bildirmiş¹⁹ ve onun ayrıntılarına değinmemiştir. Diğer taahhütlerle ilgili olarak şu hususa değinmek gerekir: Zikredilen maddelerden iki madde ilk altı asrın kaynaklarında tekrar edilmiştir; yani Kufe'nin beytûlmali ile Fesa ve Darabecerd vergileri.

Bu haberde gizli olan hususlar şunlardır: Ebu Ali Miskeveyh Razi hariç olmak üzere yukarıdaki haberleri kaynaklarında aktaran tüm tarihçiler,²⁰ Sünni mezhebine mensuptur.

¹⁹ Muaviye, mal ve kayıplarını İmam'a vermeyi taahhüt etti. (Makdisi, tarihsiz, c.5: 236)

²⁰ İbn Saad, Taberi ve İbn Asakir.

Miskeveyh'in haberi de bir Şii haberi olarak kabul edilebilir değildir. Ya onun Şiiliğinin tartışmalı olmasından dolayı veya Miskeveyh'in Şiiliği farz edilse bile – ki yazar da böyle düşünüyor –²¹ Miskeveyh'in Tecaribu'l Umem'deki haberlerini senedini zikretmeksizin Taberi'den aldığı²² ve Taberi'nin de Sünni olduğu düşünüldüğünde onun haberinin bir Şii haberi olduğu söylenemez.

Söz konusu barışın mali taahhütleri ile ilgili diğer haberler, mütekaddim kaynakların²³ yalnızca birinden aktarılmıştır ve o da şunlardır: Ahvaz'ın vergileri, İmam Hasan'a (a.s) bir milyon dirhem ödenmesi, Benî Haşim'in Benî Abdu's Şems'ten önde tutulması-ki yalnızca üçüncü asırdaki Ebu Hanife Dineveri'nin Ahbaru't Tival'inde senedi belirtilmeksizin aktarılmıştır. Onun dışında diğer eski kaynaklar, onunla çalışmamıştır.- aynı şekilde İmam Hasan'a (a.s) yıllık elli bin dirhem ödenmesini de İbn Şehr Aşub, altıncı asrın sonlarında olaydan yaklaşık beş yüz yıl sonra senet zinciri zikretmeksizin nakletmiştir.

Açıktır ki böylesi bir vahit haber çok da esas alınabilecek bir haber değildir. Nihayet mali maddelerle ilgili haberlerin son maddesi, Cemel ve Siffin savaşlarında şehit olanların ailelerine Darabecerd vergilerinin verilmesidir ve bu madde de yalnızca dördüncü asırda Şeyh Saduk'un haberinde yer almıştır. Bu haberdeki dikkate değer nokta şudur: Bu haber, İbn Saad, İbn Asakir ve Taberi tarafından nakledilen Muaviye'nin yıllık olarak Fesa ve Darabecerd vergilerini vermeyi taahhüt etmesine dair haberi ile aynı köke sahip olabilir. Ama bu iki haber²⁴ anlamlı benzerliklere ve farklılıklara da sahiptir. Bu da şudur: Bu iki haberde yararlanacak olan taraf farklıdır. Sünni kaynakların haberine göre Darabecerd vergileri İmam Hasan'a (a.s) verilecektir. Fakat Şii olan Şeyh Saduk'un haberine göre bundan yararlanacak olanlar, Cemel ve Siffin şehitlerinin aileleridir; Darabecerd vergisi İmam Hasan'a (a.s) değil onlara ait olacaktır. Bu iki haberin onaylanması veya yalanlanmasındaki farklılık, İmam Hasan'ın (a.s) şahsiyetinin tahlili veya amacı konusunda faydalı ve etkili olacaktır.

Tarihin seyri incelendiğinde mali maddeleri haber veren kaynaklar, zamanın geçmesiyle bu haberlere arız olan anlamlı değişim geçirmemiştir; çünkü daima mali maddeler, -daha önce açıklandığı üzere- muhtelif asırlarda kaynaklarda yansıtılmıştır ve onların naklindeki yoruma açık iniş çıkışlar dikkate alınmamıştır.

C) Muaviye'den Sonra Hükümetin Yapacaklarının Belirlenmesi

Barışın maddeleriyle ilgili nakledilen haberlerdeki hususlardan biri de Muaviye'nin veliahdı meselesidir. Tüm kaynakların ittifakla belirttiği üzere Muaviye, kendisinden sonra hiç kimseyi veliaht olarak göstermemeyi taahhüt etmiştir. Ancak bu maddenin ikinci kısmında ihtilaf vardır. Bazıları diyorlar ki İmam Hasan (a.s) Muaviye'ye kendisinden sonra

²¹ Miskeveyh'in Şii oluşunun delilleri, “Şii tarihçilerin yazılı eserlerinde barış anlaşmasının maddelerinin aktarılması” başlığının dipnotunda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

²² Bu mesele, bu makalenin “Şii tarihçilerin yazılı eserlerinde barış anlaşmasının maddelerinin aktarılması” başlığı altında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

²³ İlk altı asrın kaynakları.

²⁴ Şeyh Saduk'un ki ile İbn Saad, Taberi ve İbn Asakir'in haberi.

hükümet işini Müslümanların şurasına bırakmasını şart koşmuştur. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4 :34; İbn A'sem, 1411, c. 4: 291; Belazuri, 1417, c. 3: 42; Makdisi, tarihsiz, c.5: 236) Bazılarına göre ise İmam Hasan (a.s) hükümeti Muaviye'ye, Muaviye'den sonra hükümetin tekrar İmam Hasan'a ait olması şartıyla bırakmıştır. (Belazuri, 1417, c. 3: 42; İbn Abdulber, 1412, c.1: 385; İbn Asakir, 1415, c: 13: 261; İbn Kuteybe, 1410; c.1: 184) Bu iki çelişik maddede dikkat çeken nokta şudur: İmam Hasan'ın (a.s) veliaht olma şartına dair haber, yalnızca Ehlişünnet kaynaklarında yer almaktadır. Ancak Muaviye'den sonra hükümetin şûraya bırakılmasına dair haber ise hem Şii hem de Sünni tarihçiler tarafından ifade edilmiştir. Fakat tıpkı mali taahhütlerle ilgili maddelerde olduğu gibi, haberlerde zamanın geçmesinden etkilenen anlamlı bir değişim göze çarpmamaktadır. Çünkü her iki haber üçüncü asrın 70'li yıllarında kaynaklarda yer almıştır; diğer asırlarda altıncı asra kadar kaynaklarda aynı şekilde dikkati çekmemiştir.

D) Emiru'l-Muminin İmam Ali'ye (A.S) Sövmeye Son Verilmesi

Haberlere göre İmam Hasan'ın (a.s) yönetimi Muaviye'ye bırakma konusunda öne sürdüğü şartlardan biri de Muaviye tarafından yaygınlaştırılan İmam Ali'ye sövülmesi uygulamasına son verilmesiydi. Bu madde de ikinci asırdan altıncı asra kadar Şii ve Sünni kaynaklarda – ki bu makalenin bahis konusudur – yer alan maddelerden biriydi ve tarihi süreç içerisinde bunda bir değişim olmamıştır. Ancak bu madde konusunda da Şii ve Sünni kaynaklar arasında ciddi farklar görülmektedir. Ehlişünnet kaynaklarında bu madde ile ilgili haberlerde bir fazlalık dikkat çekiyor bu da sövmenin İmam Hasan'ın (a.s) bulunduğu ortamda ve duyacağı şekilde olmaması kaydıdır. Böylesi bir kayıt Şii kaynakların haberlerinde yer almamaktadır. Bu maddeye ilişkin ayrıntılar aşağıdaki kaynaklarda şöyle yer almıştır:

1- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Taberi, 1387, c.5: 159; Miskeveyh, 1379, c.1: 573; İbn Asakir, 1415, c.13: 262.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövme adetini terk etmeyi taahhüt etmiştir. (Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; Tabersi, 1390, 206; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 233)

E) Hükümet Etme Yöntemlerine Dair Şartlar

Barış maddeleri içerisinde İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye'nin riayet etmesi şartıyla hükümeti kendisine bıraktığı şartları anlatan beş şart yer almaktadır. Bunlara ilişkin ayrıntılar şöyledir:

1- Muaviye, yönetimde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifele- rin uygulamalarına göre hareket edecektir. (Belazuri, 1417, c.3: 42; Makdisi, tarihsiz, c.5: 236; İbn A'sem, 1411, c.4: 291)

2- Muaviye Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 34)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarına kavuşturulmasını ve halka adaletle davranılması sorumluluğunu üstlendi. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Tabersi, 1390, 206; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 233; Gerdizi, 1363, 234.)

4- Muaviye, halkın vergilerinin onlara ulaşmasını taahhüt etti. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Gerdizi, 1363, 234.)

5- Muaviye, halkın ganimetlerinin arttırılmasını taahhüt etti. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322.)

Yukarıdaki maddelerde bazı maddeler önem taşımaktadır ki bunlar aşağıda yer almaktadır:

1- Kur'an'a ve Peygamber'in (a.s) sünnetine göre hareket etme şartı her iki mezhebin kaynaklarında da yer almaktadır. Ancak Şii olan İbn Şehr Aşub'un haberi, Sünni tarihçilerin haberlerinden bariz bir şekilde farklılık arz etmektedir. Sünni tarihçilerin haberlerinin devamında halifelerin uygulamalarına uyma şartı da Allah'ın kitabına ve Resulün sünnetine uyma şartının ardından zikredilmiştir. Ancak İbn Şehr Aşub böyle bir şart zikretmemiştir. Muhtemelen bu farklılık İmam Ali'nin altı kişilik hilafet şurasında ilk iki halifenin uygulamalarına uyma şartını kabul etmemesi ile uyumlu olmamasından kaynaklanmaktadır. Şia bakışına göre bu durum tarihi verilerle de ispat edilebilir durumdadır. İmam Ali (a.s) ile İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) tarzlarının bu kadar farklı olması kabul edilemez. Dolayısıyla İmam Ali'nin ilk iki halifenin uygulamalarını reddetmesi, yönetimi Muaviye'ye bırakma konusunda böylesi bir şart konulmasının doğru olmadığına kanıttır.

2- Hükümet etme tarzına ilişkin şartlardan üçüncü ve dördüncü madde arasında da bir örtüşme mevcuttur. Aslında şunu iddia etmek mümkündür: Dördüncü madde, üçüncü maddenin tasdik edicisidir; yani adaletle hareket etmektir. Bu şart da hem Şeyh Müfid, Tabersi ve İbn Şehr Aşub gibi Şii alimlerin kaynaklarında hem de İbn Saad ve Gerdizi gibi Sünni tarihçilerin kaynaklarında yer almaktadır.

3- Barışın maddeleriyle ilgili son kısım, İbn Saad'ın haberinde yer alan Muaviye, halkın ganimetlerini artırmayı taahhüt etti şeklindeki maddedir. Bu maddeyi rivayet eden İbn Saad'ın ölümü, hicri 230 yılı olmasına ve onun Tabakat adlı eseri daha sonraki tarihçiler tarafından bilinmesine rağmen bu madde daha sonraki tarihçiler tarafından dikkate alınmamıştır. Öyle gözüküyor ki bu madde Muaviye döneminde yapılan fetihlere açıklama getirmek için uydurulmuştur. Yani bu madde, Muaviye, hükümetin kendisine bırakılması şartı konusundaki taahhüdünden dolayı fetihler yapıp ganimet elde etmek zorundaydı diye izah getirmek için eklenmiştir. Ancak tarihçilerin nakletmeye değer bulmaması sebebiyle bu madde de çok doğru ve savunulabilir bir madde olarak gözükmemektedir.

F) Diğer Taahhütler

Yukarıda zikredilip tahlili yapılan maddeler beş kategoride yer alıyordu ve şunlardı: Güvence, mali taahhütler, Muaviye'den sonra yönetimin nasıl olacağı, İmam Ali'ye sövmenin terk edilmesi, hükümet etme tarzı ve yöntemine ilişkin şartlar. Bunlardan başka bir haberde zikredilen üç madde daha söz konusudur.

1- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) onun huzurunda şahitlik yapmamasını kabul etti. (Saduk, 1385, c.1: 212)

2- Muaviye, kendinden Müminlerin Emiri diye bahsetmemeyi taahhüt etti. (Saduk, 1385, c.1: 212)

3- Muaviye makamla meşgul olmamayı taahhüt etti. (Gerdizi, 1363, 234.)

Bu üç madde arasında bu rivayetlerin cerh ve tadilinden bağımsız olarak Saduk'un haberi tam bir ravi zincirine dayanmaktadır; ancak Gerdizi herhangi bir senet zikretmeden nakletmiştir. Bu farklılık bir yana, her üç madde de ilk asırlardaki diğer tarihçilerin dikkate almaması bakımından birbirine benzemektedir. Şeyh Saduk'un haberlerinin senedinin bulunmasına rağmen bunlara diğer ilk kaynaklarda yer verilmemesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

Şii Tarihçilerin Yazılı Eserlerinde Barış Anlaşmasının Maddelerinin Aktarılması

Barış anlaşmasının maddelerini aktaran söz konusu kaynaklar arasında yedi kaynağın yazarı, Şii eğilimlere sahiptir. Bunlar şunlardır: Mekatilu't Talibin,²⁵ el-Futuh²⁶ Elamu'l Vera bi A'lami'l Huda, İlelu's Şerai, Tecaribu'l Umem, Menakıbu Al-i Ebu Talib ve el-İrşad.

Miskeveyh, Tecaribu'l Umem'de olayları naklederken özellikle de barışla ilgili haberleri naklederken Taberi tarihine dayanıyor ve kendisi de hicri 350 yılının olaylarının açıklamasında şöyle diyor: "Bu yıl Ebu Bekir Ahmed bin Kamil Gazi, vefat etti. Ben Taberi tarihini ondan duydum. O, Ebu Cafer'in (Taberi) dostlarındandı. Onun kendisinden birçok şey duyulmuştur. Fakat ben Taberi'nin rivayetlerini bu kitaptan başka Ebu Bekir Gazi'den duymuştum. Onların bazıları onun yanındaki okumalarla, bazıları da onun izniyle olmuştu." (Miskeveyh, c.6: 224) Ayrıca Taberi Tarihi'nin yazarı Muhammed Cerir Taberi, Sünni mezhebine mensup Sünni fıkıh ve tefsir alimlerinden biri olduğu için mezhepler arası mukayeseli tahlilde dikkat göstermek açısından Miskeveyh'in haberlerine, Şii kaynakları içerisinde yer verilmeyecektir.

Bu mevcut kaynaklar incelendiğinde şu görülüyor: Söz konusu yirmi iki maddenin on ikisi, ilk altı asırdaki Şii kaynaklarında zikredilmiştir. Söz konusu maddeler kesinlikle aynı ölçü ve değerinde değildir. Bu durum da bu kaynaklardaki haber aktarımının fazlalığını ortaya koyuyor. Özet olarak Şii kaynaklarındaki barış anlaşmasının maddelerine ilişkin haberler haberlerin fazlalık sıralamasına göre şu şekildedir:

²⁵ Kısa bir bakışla Ebu'l Ferec İsfahani'nin Mekatilu't Talibin, adlı eseri Ebu Talib oğullarından öldürülenlerin biyografisidir. Bu, onun Şii eğilimi taşıdığını göstermektedir. Onun Emevi soyundan gelmesi bakımından bu mesele oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte onun Şiiliği, İmamiye Şiiliği değil, Mutezile benzeri bir tür Irak Şiiliğidir. Birçok Şii rical alimi, bu cümleden Şeyh Tusi, Allame Hilli ve Seyyid Ebu'l Kasım Hoi, Ebu'l Ferec İsfahani'nin Zeydi olduğu görüşündedir. (Tusi, Fihrist: 280; Hilli, Hulasatu'l Akval, 421; Hoi, Mucemu'r Ricalu'l Hadis, c.2: 398.)

²⁶ Yakut, el-Futuh yazarı İbn A'sem Kufi hakkında şöyle diyor: "O, Şii bir tarihçiydi ve o hadisçiler nezdinde zayıf biridir." (Yakut Hamavi, Mucemu'l Udeba, c.2: 202)

1- Muaviye, Ali'nin Şiilerinin güvende olacağını ve kimsenin onlara saldırmayacağını taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövmeyi terk etmeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarını kendilerine vermeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14)

4- Muaviye'den sonra yönetimin Müslümanların şurasına bırakılması kararlaştırıldı. (İbn Şehr Aşub, İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

5- Muaviye kendisini müminlerin emiri olarak nitelememeyi taahhüt etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

6- Muaviye, Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

7- Muaviye, Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve önceki halifelerin uygulamalarına bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

8- Muaviye, yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) elli bin dirhem vermeyi kabul etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

9- Muaviye, Cemel ve Siffin savaşlarında İmam Ali'nin yanında savaşırken şehit olanların ailelerine bir milyon dirhem dağıtmayı taahhüt etti. Muaviye bu meblağı Darabecerid vergisinden ödemeyi kabul etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

10- Muaviye, İmam Hasan'ın onun huzurunda şahitlik etmemesini kabul etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

11- Müslümanlar bütünüyle (Şamlılar, Iraklılar, Tehamiler ve Hicazlılar) güvende olacaktı. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

12- Hasan bin Ali'ye (a.s) ve kardeşi Hüseyin bin Ali'ye (a.s) onların çocuklarına, hanımlarına, onlara bağlı olanlara, Peygamber ehlibeytine gizli veya açıkça hiçbir şekilde kötü söz söylenmemesi, kötülük edilmemesi, onlar her nerede olurlarsa olsunlar güvende olmaları taahhüt edildi. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

Görüldüğü gibi Şii kaynaklarında nakledilen maddelere dair haberler arasındaki ihtilaflar her ne kadar az olsa da yine de onlar arasında da ihtilaflar bulunmaktadır.

1- Birinci ile on birinci madde arasındaki ihtilaf şudur: barış anlaşmasında güvence verilenler tüm halk mıdır yoksa sadece Şiiler midir?

2- Altıncı ve yedinci maddeler arasında da ihtilaf vardır. Acaba Muaviye'nin önceki halifelerin uygulamalarına bağlı kalması İmam Hasan'ın (a.s) talebi ve Muaviye'nin taahhüdü müydü, değil miydi?

Görüldüğü gibi barış anlaşmasının maddelerini Şii tarihçilerin haberlerine göre incelediğimizde ihtilaf ve karmaşalar ciddi bir şekilde azalıyor. Daha önce başka bir kaynağın

nakletmediği haberleri (beşinci ve on ikinci maddeler) de kaldırdığımızda maddeler arasında ihtilaf veya çelişki kalmamaktadır. Bu iki hususa riayet edip vahit haberleri ve Sünni mezhebine eğilimli tarihçilerin haberlerini kaldırdığımızda barış anlaşmasının maddeleri şöyle olacaktır:

1- Muaviye, Ali'nin (a.s) Şiiilerinin güvende olacağı ve kimsenin onlara saldırmayacağı konusunda taahhütte bulundu. (Tabersi, 1390, 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövmeyi terk etmeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarını kendilerine vermeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14)

4- Muaviye'den sonra yönetimin Müslümanların şurasına bırakılması kararlaştırıldı. (İbn Şehr Aşub, İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

Elbette bunun anlamı, incelemenin sona ermesi ve açıklamanın kesin olması değildir. Çünkü daha güvenilir haberler elde edebilmek için belgelerin ve rivayetlerin incelenmesine ihtiyaç duymaktayız; ancak şu an bunu yapacak durumda değiliz. Bu bölümde belirtildiği gibi sadece Şii tarihçilere ait haberleri incelediğimizde şu husus açıkça ortaya çıktı ve her iki mezhebin kaynaklarındaki barış anlaşmasına dair çelişkiler ve ihtilaflar ortadan kalktı ve daha homojen bir barış anlaşması metni elde ettik.

Sünni Tarihçilerin Yazılı Eserlerinde Barış Anlaşmasının Maddelerinin Aktarılması

Barış anlaşmasının maddelerine yer veren söz konusu kaynaklar arasında dokuz kaynağın yazarı da Sünni mezhebine mensuptur. Bu eserler şunlardır: Tabakatu'l Kübra, Tarih-i Taberi, el-İstiab, el-İmame ve's Siyase, Ensabu'l Eşraf, el-Ahbaru't- Tival, el-Bed' ve't Tarih, Tarih-i Medinetu Dimeşk ve Zeynu'l Ahbar. İlk altı asırdaki Sünni tarihçilerin yazılı eserlerindeki barış anlaşmasının maddelerine dair haberleri incelediğimizde şunları görüyoruz: Bu kaynaklarda zikredilen toplam yirmi iki maddeden on altı madde aktarılmıştır. Elbette bunlar da ağırlık ve değer açısından aynı düzeyde değildir. Bu durum da kaynaklarda bu maddelerle ilgili haberlerin aktarım fazlalığında açıkça görülmektedir. Özet olarak Ehlisünnet kaynaklarında barış anlaşmasının maddelerine dair haberler haberlerin fazlalığı sırasına göre şu şekildedir:

1- Yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'da (a.s) olması (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, İbn Asakir, 1415, c. 13: 261; İbn Kuteybe, 1410, c.1; 174)

2- Şiiler, Kufeliler veya tüm halk güvende olacak. Muaviye, Şamlılarla savaşa katılanlara yönelik bir takibatta bulunma hakkına sahip olmayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42;

Gerdizi, 1363, 234; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c1.: 385; Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

3- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

4- Kufe'nin beytülmalı, İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

5- Fesa ve Darabecerd vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a verilecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

6- Muaviye yönetimde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifelerin uygulamalarına göre hareket edecek. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

7- Muaviye'den sonra hükümet işi şuraya bırakılacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

8- Halka adaletle muamele edilecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

9- Muaviye, halkın 'fey'ini halka verecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

10- Ahvaz vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) verilecek. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218.)

11- İmam Hüseyin'e (a.s) yıllık olarak bir milyon dirhem verilecek. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218.)

12- Muaviye yakınlıkta Benî Haşim'i, Benî Abdu's Şems'ten önde tutacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

13- Muaviye makamla uğraşmayacak. (Gerdizi, 1363, 234.)

14- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) mallarını ve kayıplarını ona verecek. (Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

15- Muaviye halkın ganimetlerini arttıracak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

16- Muaviye gizli veya açık olarak İmam Hasan'a (a.s) komplo hazırlamayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42.)

Görüldüğü gibi Sünni tarihçilerin haberlerindeki barış anlaşması maddeleri incelendiğinde maddeler konusundaki ihtilaf ve karmaşanın azaldığı görülse de yine de ihtilaflar ve çelişkiler bulunmaktadır. Birinci maddeden onuncu maddeye kadar birden fazla kaynak tarafından aktarılmıştır. Onuncu maddeden on altıncı maddeye kadar ise her biri sadece bir kaynak tarafından rivayet edilmiştir. Normalde her iki mezhebin barış anlaşmasının maddelerine dair bahsi, aynı şekilde sadece Şii kaynaklardaki bahis vakanın gösterilmesindeki zayıflık ve haberlerin güvenilir olmaması yönüyle yalnızca bir kaynaktan yer almıştır ve ilk altı asırdaki diğer tarihçiler bunları dikkate almamıştır. Vahit haberleri çıkararak bu karmaşa ve ihtilafları azaltabiliyoruz. Sonuç itibariyle diyebiliriz ki ilk altı asırdaki Sünni tarihçilerin kaynakları açısından barış anlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

1- Şiiler, Kufeliler veya tüm halk güvende olacak. Muaviye, Şamlılarla savaşa katılanlara yönelik bir takibatta bulunma hakkına sahip olmayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Gerdizi, 1363, 234; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c1.: 385; Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

2- Yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'da (a.s) olması (Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, İbn Asakir, 1415, c. 13: 261; İbn Kuteybe Dineveri, 1410, c.1; 174)

3- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

4- Kufe'nin beytülmalı, İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

5- Fesa ve Darabecer vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a verilecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

6- Muaviye yönetiminde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifelerin uygulamalarına göre hareket edecek. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

7- Muaviye'den sonra hükümet işi şuraya bırakılacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

8- Halka adaletle muamele edilecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

9- Muaviye, halkın 'fey'ini halka verecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

Yukarıdaki düzene göre birinci madde beş kaynaktan, ikinci madde dört kaynaktan, yer almıştır. 3, 4 ve 5. maddedeki taahhütler, söz konusu kaynakların üçünde yer almıştır. Ancak altıncı maddeden dokuzuncu maddeye kadar olan taahhütler, iki kaynaktan ifade edilmiştir. Onların fazla aktarılması bir yana, tek bir kaynaktan gelen haberler kaldırıldıktan sonra ve aynı şekilde Şii tarihçilerin haberleri ve ravilerin güvenilirlikleri incelenmeden önce sonuç itibarıyla yukarıdaki maddelerden iki madde arasında çelişki mevcuttur. Yani Muaviye'den sonraki yöneticinin yapacakları ve seçim durumu ile ilgili maddeler. Beş kaynaktan zikredilen birinci maddede yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'a (a.s) ait olacağı ve iki kaynaktan belirtilen yedinci maddede ise yönetici seçiminin Müslümanların şurasına bırakılacağı ifade ediliyor. Bu bölümde de görüldüğü üzere sadece Sünni tarihçilerin haberlerini ele aldığımızda da her iki mezhebe mensup kaynaklarda yer alan barışın maddelerine ilişkin haberlerdeki çelişkiler çok açık bir şekilde azalmaktadır.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlar sonrasında görülmektedir ki barışa ilişkin haberleri belirli bir mezhebin ravileri açısından ele aldığımızda haberlere hâkim olan ihtilaflar veya karışıklıklar, ya tamamen ortadan kalkmakta (Şii kaynaklarında) veya Ciddi bir şekilde azalmaktadır (Sünni kaynaklarda). İki mezhebin haberlerindeki ihtilafların varlığı ve her bir mezhebin haberleri kendi başına ele alındığında bunların ortadan kalkması, şunu ortaya koyuyor:

İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) Muaviye'yle yaptığı barışla ilgili haberler, tarihçilerin ve ravilerin mezhebi eğilimlerinden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bu meselenin ispatı son derece açıktır ve istidlalde bulunmayı da gerektirmemektedir. Ayrıca haberlerin tarihin seyri incelendiğinde şu ortaya çıkıyor ki zamanın geçmesiyle haberler anlamlı bir değişime uğramamıştır ve haberlere hâkim olan asli çelişkiler tarihçilerin mezhebi eğilimlerinden etkilenmiştir. Şii ve Sünni tarihçilerin barış meselesine bakışlarındaki farklılıkla ilgili olarak şunu söylemek gerekir: Şii tarihçilerin haberlerine göre İmam Hasan'ın (a.s) barış yapma konusundaki amacı kendisinin ve Şiilerinin hayatını korumak, İmam Ali'nin adını, itibarını ve onurunu muhafaza etmek ve adaletin uygulanmasını sağlamaktır.

Sünni tarihçilere göre ise İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmadaki amacı, halkın genelini hayatını korumak, Muaviye'den sonra yönetimi ele geçirmek, İmam Ali'nin adını, izzetini ve onurunu muhafaza etmek ve dünya malı kazanmaktır. Bu iki bakış açısındaki ortak olan hususlar; İmam Ali'nin (a.s) adını, izzetini, itibarını muhafaza etmek ve Şiilerin hayatını korumak; farklı olan hususlar ise maddi menfaat kazanmak ve Muaviye'den sonra yönetimi ele geçirmektir.

Kaynaklar

- Ağa Bozorg, Muhammed Hasan, (1304) *ez-Zeria ila Tesanifu's Şia*.
Belazuri, Ahmed bin Yahya bin Cabir, (1417) *Ensabu'l Eşraf*.
Dineveri, Ebu Hanife Muhammed bin Davud (1368) *Ahbaru't Tival*.
Ebu'l Ferec İsfahani, Ali bin Hüseyin, *Mekatilu't Talibin*.
El Hamavi, Yakut bin Abdullah (1414) *Mucemu'l Udeba İrşadu'l Erib ilâ Mârifeti'l Edib*.
Emin Amili, Muhsin, (1418) *Ayanu's Şia*.
Hoi, Ebu'l Kasım (1983) *Mucemu'r- Ricalu'l Hadis ve Tafsilu't- Tabakatu'r- Rave*.
İbn Abdulber Ebu Ömer, Yusuf bin Abdullah, (1412) *el-İstiab fi Marifetu'l Ashab*.
İbn Asakir, Ali bin Hasan, (1415) *Tarih-i Medine-yi Dimeşk*.
İbn Babeveyh, (Şeyh Saduk) Muhammed bin Ali, (1375) *İlelu's Şerai*.
İbn Kuteybe, Dineveri Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim, (1410) *el-İmame ve's- Siyase el-Maruf bi't- Tarihu'l Hulefa*.
İbn Saad el-Haşimi el-Basri, Muhammed bin Saad, (1410) *Tabakatu'l Kübra*
İbn Şehr Aşub Mazenderani, Muhammed bin Ali, (1379) *Menakıbu Al-i Ebu Talib (a.s)*.

İmam Hasan'ın Barıştan Sonraki Siyasî Tutumu

S. Âsîf Kazımî

Özet

İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in (a.s) imameti birbirinden farklı değildir. Tarzlarında ihtilaf gibi görünen şeyler zaman ve mekânın şartlarıdır. Hz. Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra halk İmam Hasan'a biat etti. Hazret'in imameti altı ay üç gün sürdü ve Hicrî 41 senesinde onunla Muaviye arasında barış imzalandı. Barışın uygulanmasından sonra İmam (a.s) Medine'ye döndü ve ömrünün son on yılını orada geçirdi. "İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) barıştan sonraki siyasî tutumu" makalesi şu soruya cevap aramaktadır: İmam barıştan sonra ve Medine'de ikamet ettiği on yıl boyunca hangi siyasî davranışı benimsedi? Mevcut kaynaklara göre İmam (a.s) bu sırada babası ve dedesi gibi insanlar, Şiîler ve mazlûmlar için dertli bir tabip ve emin bir sığınak oldu. Dünya Müslümanlarına dirayetle rehberlik yaptı. Siyasî davranışı ise politik konuşmalar yapmakla birlikte barış anlaşmasına bağlı kalma ve Muaviye'nin şeytanca planlarına ve şartları ağırlaştırma arayışına karşı koyma şeklindeydi. Şiîlere ve azatlılara siyasî himaye sağlayıp canlarını koruyarak ve etkin güçleri eğiterek Aşura hareketine zemin hazırladı.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan, İmam Hasan'ın siyasî tutumu, İmam Hasan'ın barışı, Şiîler, Muaviye, Aşura.

Giriş

Şia'nın kültüründe ve doktrininde, aralarında İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in de (a.s) yer aldığı tüm İmamların (a.s) imametinin birbirinden hiçbir farkı yoktur.¹ İki imamın iki farklı davranış (barış ve kıyam) ortaya koymasının sebebi zaman ve mekânın şartlarına bağlıdır. Öyle ki her imamın zamanı ve şartları

yer değiştirseydi İmam Hasan (a.s) kıyama tercih eder ve İmam Hüseyin de (a.s) barışı seçerdi.² Dolayısıyla İmam Hasan'ın (a.s) dönemi ve zamanının şartları barışı kabul etmeye mecbur bırakacak şekildeydi. İmam Hasan-ı Mücteba (a.s) Muaviye ile barış anlaşmasını imzaladıktan ve dost düşman çok kişinin gidiş gelişlerinden birkaç gün sonra bazı sevenleriyle birlikte Kufe'den dedesi

¹ "عن النبي: الحسن والحسين امامان قاما او قعدا", Muhammed Bakır Meclisî, *Biharul-Envar*, c. 43, s. 291.

² Bu düşünce hakkında bkz: *İnsan-i 250 Sale*, Makam-i Muazzım-i Rehberî; *Ehl-i Beyt-i Tenevvu-i Edvar ve Vahde Hedef*, Şehit Sadr ve diğer kitaplar.

Allah Rasûlü'nün (s.a.a) Medine'sine hicret etmeyi uygun buldu. Kardeşi İmam Hüseyin (a.s), ailesi ve taraftarlarıyla birlikte Medine'ye doğru yola koyuldu. Peygamber'in sıbt-ı ekberi ve bu sabır timsali öfkesini yutkunmaya, sabır ve tahammülle İslam gemisini Muaviye hükümetinin karanlık ve derin sularından çıkarmaya karar verdi. Ümeyyeoğullarının Peygamber Azimüşşan'a (s.a.a), babası Emîrülüm'minîn'e (a.s) ve büyük sahabeyle yakışsız nispetlerle ve uydurma hadislerle İslam'ın gerçek çehresini değiştirmesine, Peygamber'den sonra İslam adına şeytanî hedeflerini İslam ümmetine dayatmasına ve ecdadının yaptığı gibi cahiliye âdetlerini ve bidatleri ihya etmesine izin vermeyecekti.

Hazret, barıştan sonra on yıl Medine'de ikamet etti. Bu süre boyunca babası ve dedesi gibi Medine halkı ve dünya mazlumları için dertli bir tabip, muallim ve emin bir sığınak oldu. Adeta güneş olup İslam dünyasının karanlık köşelerini aydınlattı. Babası Ali'ninkine benzer güzel sözlerle, dedesi Muhammed'in hikmetli davranışlarıyla ve annesi Fatma'nın hicap ve takvasıyla dünya Müslümanlarına rehberlik etti. Küfür cephesine ve onların batılı ikame etmeye çalışılan tüm şeytanî düşüncelerine karşı dimdik durarak mücadele etti ve ilahî nurun bir kez daha parıldamasını sağladı.

İmam Hasan (a.s) Hicrî kırkıncı yılda Emîrülüm'minîn'in (a.s) şehadetinden sonra imamete geldi. Halk şehrin büyük mescidinde toplandı. Abdullah b. Abbas ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey ahali, kendisi -İmam

Hasan'a (a.s) işaret etti- Peygamberinizin (s.a.a) evladı, Ali'nin (a.s) halifesi ve sizin imamınızdır. Ona biat edin." İnsanlar grup grup ona geldiler ve biat ettiler.³ Hazret'in imamet dönemi altı ay üç gün sürdü. Hicrî 41 yılında Muaviye ile barış imzaladı. Barışın uygulamaya geçmesinden sonra İmam (a.s) Medine'ye döndü ve ömrünün son on yılını orada geçirdi. Nihayet 27 Safer 50 tarihinde de İslam Peygamberi'nin (s.a.a) rıhletiyle aynı gün 47 yaşındayken eşi Cu'de (Eş'as Kindî'nin kızı) eliyle şehadete ulaştı. İmam Mücteba (a.s), zamanının en âbid ve en zâhid insanıydı.⁴ Her zaman şöyle dua ederdi:

"Evine yaya gitmemiş haldeyken Rab-bimle buluşmaktan haya ederim."⁵

Hazret yirmi kez yaya olarak Medine'den hacca gitti.

İmam Hasan-ı Mücteba (a.s) Muaviye ile barış anlaşması imzalandıktan dost düşman çok sayıda insanın gidiş gelişlerinden birkaç gün sonra bazı sevenleriyle birlikte Kufe'den dedesi Allah Rasûlü'nün (s.a.a) Medine'sine hicret etmeyi uygun buldu. Kufe halkı büyük üzüntü içinde Hazret'e veda etmeye koştu. Gözleri dolu doluydu.⁶ Veda edenler uzan bakışlarla özlemlerini ifade ediyordu. Hal lisanıyla kara talihleri için -Muaviye'nin çizmelilerinin hücum ve baskısı altındaydılar- hüznün şarkıları söylüyorlardı.

Şimdi o kısa sürede Allah Rasûlü'nün (s.a.a) sıbt-ı ekberi İmam Mücteba (a.s) tarafından Muaviye ve Ümeyyeoğullarının

³ Müfid, *el-İrşad fî Ma'rifeti Hucacillah ale'l-İbad*, c. 2, s. 169-170.

⁴ Muhammed Bakır Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 16, s. 60.

⁵ "انى لأستحيي من ربي ان القاه و لم امش الي بيته فمشي عشرين مره من المدينه علي رجله", *Biharu'l-Envar*, c. 43, s. 399.

⁶ İbn Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 3, s. 407.

çeşitli psikolojik savaşlarını dikkate alan perspektiften örnekleri siyasî davranış bahsinde zikredelim.

İmam Hasan Zamanının Siyasî Durumları

Tarihsel olayları kendi zamanının siyasî şartları ve durumlarına bakarak incelemek gerekir. Bu nedenle İmam'ın (a.s) siyasî davranışını incelemeden önce İmam Hasan (a.s) zamanının şartları ve durumlarına göz atmak iyi olacaktır. Böylelikle İmam'ın (a.s) tutumu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

İmam Hasan'ın (a.s) barışı ve İmam Hüseyin'in (a.s) kıyımı, kendi döneminin siyasî ve sosyal şartlarının sonucu olan iki tarihsel olaydır. Bu iki vakayı kendi zamanının durum ve hallerini gözönünde bulundurarak incelemek gerekir. İmam Hasan (a.s) hilafete geldiğinde Muaviye'nin muhalefeti ve asker sevkıyatıyla yüzyüze kaldı. Bu bakımdan savunma yapabilmek ve karşılık verebilmek için ordu teçhiz etti. Ama gelişmelerin devamında öyle şartlar oluştu ki İmam İslam'ı başka bir şekilde savunmaya mecbur oldu. Öte yandan Muaviye barış tesis edilmesi ve iktidarı ele geçirmesi nedeniyle her türlü imtiyazı vermeye hazırды. Bu amaçla İmam'a imzalanmış beyaz bir sayfa gönderdi ve sayfaya ne yazarsa kabul etmeye hazır olduğunu söyledi. İmam onun bu herşeye hazır olmasından azami seviyede istifade etti ve birinci derecede ehemmiyeti olan ve Hazret'in büyük idealleri arasında sayılan önemli ve hassas mevzuları barış anlaşmasının içine koydu. Muaviye'den de anlaşmanın muhtevasını uygulama taahhüdü aldı.

İmam, toplumun içinde bulunduğu şartları ve durumu dikkate alıp İslam dünyasının meselelerini her yönüyle inceleyerek,

hükümetinin Muaviye karşısındaki askerî gücünü ve yeterliliğini gözönünde bulundurarak ve şartlarda savaşın devam etmesinin maslahata uygun olmadığını tespit ederek Muaviye ile barış yapmaya razı oldu ve çatışmayı sürdürmekten kaçındı. Tarih şahittir ki, 1) İmam Hasan (a.s), yeterince taraftarı ve samimi komutanları bulunmaması nedeniyle Muaviye ve yandaşlarına karşı askerî zafer kazanma kapasitesine sahip değildi. 2) Bu şartlarda Muaviye ile savaş ve savaşın sonucu İslam dünyasının yararına olmayacaktı. 3) İmam Hasan'ın (a.s), Muaviye ile savaş ve Hazret'in Muaviye tarafından öldürülmesi Müslümanların hilafet merkezinin çökmesi demektir.

Tarihte kesin olan şudur ki Muaviye usta ve hilekâr bir politikacıydı. Genel ortamlarda İslam'ın zâhirine riayet ediyor ama kendi dünyasında çok farklıydı. Bu nedenle İmam Hüseyin (a.s), Muaviye hayatı boyunca Iraklılardan Muaviye'ye karşı kıyam etmeye çağıran mektuplar aldığında bu işe hiç girmede "Bugün kıyam günü değildir." dedi. Haricîlerin yeniden kuvvetlenmesi, fedakâr komutanlar ve samimi taraftarların bulunmaması, içerideki zayıflık, insanların Muaviye ile savaşmaya isteksizliği İmam Hasan'ın (a.s) şartlarının aynısıydı. Zaten bu şartlar nedeniyle İmam Hasan'ın (a.s) askerî gücü ve kapasitesi zaaf içindeydi ve o şartlar barışı kaçınılmaz hale getirmişti.

Bu yüzden İmam Hasan-ı Mücteba (a.s), kendi hayatı ve imametı sırasında Muaviye ile savaş yapmak için halkın desteğinden umudunu kestiği ve ordusunun komutanlığı Muaviye tarafından rüşvet veya tehditle savaştan çekilmeye zorlandığında İslam'ı ve Müslüman toplumu korumak, geriye kalmış sevenlerinin canını muhafaza, halka ve Muaviye'ye karşı imtihan ve hücceti tamamlamak için istemeyerek de olsa barış

yapmayı kabul etti. Bu sebeple İmam Hasan (a.s), kendi zamanında İslam toplumuna hâkim olan şartları dikkate alarak ve İmam hilafet makamındayken Muaviye ile barış yaptı. Çünkü İmam Hasan'ın (a.s) zamanındaki şartlar barışı gerektiriyordu.

Tabii ki bununla birlikte Muaviye de aslında Hasaneyn (a.s) ile kanlı bir karşılaşmadan kaçıyor. Bu iki büyük şahsiyetin kanını dökmenin sonuçlarından korkuyor ve hükümetini koruyabilmek için mecburen ikisinin varlığına tahammül gösteriyordu. Başkalarını da açık bir karşılaşmadan men ediyor ve böyle bir durumun yol açacağı sonuçlar konusunda uyarıyordu. Dolayısıyla kendisinden sonraki halife olarak Yezid için biat alırken bile İmam Hüseyin (a.s) konusunda güç kullanmaya ve kılıca başvurmadı ve Yezid'e de bu işten kaçınmayı tavsiye etti.

İmam'ın Siyasî Tutumu

Siyaset ve görevler bakımından İmamların tarzı arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim Camia- Kebire ziyaret duasında onları “sâsetu'l-ibâd” olarak okuyoruz. İmamlar, Allah'ın siyaseti en iyi bilen kullarıdır. Onların tüm işlerde uyguladığı tedbir kâmil biçimde ve eksiksiz gerçekleşmiştir. İmam Hasan (a.s) barış yaptıktan sonra on yıl Medine'de ikamet etti ve bu süre içinde de babası ve dedesi gibi Medine halkı ve dünya mazlumları için derli bir tabip ve muallim ve emin bir sığınak oldu. Dünya Müslümanlarına rehberlik yaptı.

1. Barış Anlaşmasına Uyma

İmam'ın (a.s) siyasî ve aynı zamanda ahlakî davranışlarının ilki barış anlaşmasına

riayet etmektir. İmam Hasan (a.s) ve Muaviye arasında dayatılmış barış tesisi edildiğinde İmam Hasan (a.s) bu anlaşmaya bağlılık ve vefa gösterdi. Hazret vefat ettiğinde Irak Şiîleri hareketlenip İmam Hüseyin'e (a.s) “Şimdi Muaviye'yi hilafetten indirmeye ve size biat etmeye hazırız.” diye mektup yazdığında İmam barış anlaşmasına bağlı kaldı ve anlaşmayı bozmadı. İmam tabii ki Muaviye ile anlaşmasını vefa gösterilmesi gerekli bir anlaşma olarak görmüyordu. Çünkü, 1) Anlaşmanın İmam tarafından kabul edilmesi rağbet ve eğilim nedeniyle değildi. Bilakis hâkim şartlar bu anlaşmayı kabul etmeye mecbur bırakmıştı. 2) Tarih şahittir ki, Muaviye anlaşmanın hiçbir maddesini uygulamamak bir yana, hatta hepsini ihlal etmede hiçbir şeyden kaçınmamıştı. Zaten bizzat kendisi anlaşmanın şartlarını uygulamadan önce ona uymayacağını haber vermişti.

Şeyh Razî Âl-i Yasin şöyle der:

“Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra İmam Hasan'ın (a.s) bu şartı tanımama niyetinde olduğu veya tekrar üzerine konduğu ya da o çerçevede müzakere etmek istediğini ıstımedik. Muaviye açıkça taahhütlerine uymayacağını açıkladıktan sonra Şia'nın büyükleri Medine'ye dönen İmam Hasan'ın (a.s) yanına gitti. Kendilerinin ve takipçilerinin onun yanında savaşılmaya hazır olduğunu söylediler. Kufe halkı şehrin Emevî valisini kovmaya söz vermişti ve Şam'a yeni bir saldırı için gerekli silah ve atları ona tahsis edeceklerdi. Fakat bu duygu seli İmam'ı kıpırdatmadı bile. Dostların heyecan ve hareketi onun üzerinde hiç işe yaramadı.”⁷

Barış anlaşmasının maddelerine riayet ve onları ihlal etmeme bir tür siyasî hareket

⁷ Şeyh Razî Âl-i Yasin, *Sulh-i İmam Hasan (a)*, mütercim: Seyyid Ali Hamenei, s. 405.

ve faaliyet sayılmalıdır. Çünkü o dönemin sosyopolitik denklemlerinde etkisi vardı ve Emevî saltanat mekanizmasının rezil edilmesi için tesirliydi.

2. Sevenlerin ve Şiîlerin Canını Koruma

İmam'ın çok önemli tavırlarından biri de sevenlerinin ve Şiîlerinin canını korumaktı. Her ne kadar Şiîlerin korunması genel maslahatın örneklerindense de Şiîler dinin muhafızları ve Ehl-i Beyt'in (a.s) mevalisi olduklarından onların korunması büyük önem taşıyordu. Emîrülüm'ün'e (a.s) bağlı Şiîler çoğunlukla Cemel, Sıffin ve Nehrevan'da şehit olmuşlardı ve onlardan geriye küçük bir grup kalmıştı. Eğer bir savaş daha vuku bulsaydı Irak halkının zayıflığı hesaba katılırsa kesinlikle İmam Hasan (a.s) ve Şiîler telafi edilemez bir hasarla karşı karşıya kalacaktı. Zira Muaviye bu durumda onları şiddetli ezecekti. Ama İmam'ın imzaladığı barış ve tercih ettiği davranış, barıştan sonra onları gelecekte oluşacak şartlar için hayatta tutabilecekti. Bu durumda kanları dökülse bile faydalı bir getirisi olacak ve tarihte etkili bir akım meydana gelecekti.

İmam eğer barış yapmasaydı ve savaşın neticesi de Şamlıların zaferi olsaydı Muaviye savaşı bahane ederek onlardan geriye bir kişi bile bırakmazdı. Gerçi Muaviye ahdi bozdu ve Hucr b. Adıyy, Amr b. Hamık gibi bazı Şiîleri şehit etti ama İmam'ın tavrı çoğu Şiî'nin canını korunmayı sağladı. Bu sebeple İmam Hasan (a.s) barışın gerekçelerinden birini Şiîlerin korunması olarak belirtmiş ve şöyle demişti:

“Şia'nın muhafazası beni barışa mecbur bıraktı. Sonra savaşı başka bir güne bırakmayı münasip gördüm.”⁸

Şu halde cesaret edip denebilir ki, İmam Hasan-ı Mücteba'nın (a.s) barışı Şia'nın çöküşünü ve Ehl-i Beyt (a.s) mektebinin muhip ve takipçilerinin Muaviye'nin ordusu tarafından imha edilmesini önlemiştir. Zira İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile savaşı sürdürmesi ve Şam ordusunun Irak ordusuna karşı muhtemel zaferi Muaviye'nin en eski arzusunu elde etmesine yol açabilirdi. O, bu şeytanî bahaneyle saf Muhammedî İslam'ın kökünü kurutabilir ve onun yerine Emevîlerin tahrif ve tefsir ettiği İslam'ı yaygınlaştırabilirdi.

İmam Hasan (a.s) bu meselenin farkındaydı. Bu sebeple bazı sevenleri ve Şiîlerinin şikâyet ve eleştirilerine cevaben şöyle diyordu:

“Yazıklar olsun, yaptığım işin ne olduğu nereden biliyorsunuz? Vallahi yaptığım iş (Muaviye ile barış) Şiîlerim için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerder daha iyidir. Bilmiyor musunuz, ben sizin imamınızdım. Beni takip etmeniz size vacip ve farzdır. (Bilmiyor musunuz) Allah Rasülü'nün (s.a.a) buyurduğu gibi ben cennet gençlerinin efendisi iki seyyidenden biriyim.” Dediler ki: “Tabii ki, biliyoruz.” İmam şöyle dedi: “Hz. Hızır (a.s) gemiyi deldiğinde, duvarı inşa ettiğinde ve küçük çocuğu öldürdüğünde Hz. Musa'yı (a.s) rahatsız eden ve kızdıran mevzuyu bilmiyor musunuz? Zira böyle işlerin hikmet ve felsefesi Musa'ya (a.s) gizliydi ve aşikâr değildi. Halbuki onlar Rabbimizin katunda hikmetliydi ve doğru şeylerdi.”⁹

İmam Hasan-ı Mücteba (a.s), barışı kabul ettikten sonra ona “يا مدل المؤمنين”, “Ey

⁸ İbn Şehrâşûb, *Menakıbu Âli Ebi Talib*, c. 4, s. 35.

⁹ Muhammed Bakır Meclîsî, *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 19.

müminleri zelil eden” şeklinde seslenen kişiye şöyle cevap verdi:

“مَا أَنَا بِمَنْدَلِ الْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنِّي مَعَزُ الْمُؤْمِنِينَ. أَنِّي”
“لَمَّا رَأَيْتَكُمْ لَيْسَ بِكُمْ عَلَيْهِمْ قُوَّةٌ، سَلِمْتُ الْأَمْرَ”

“Ben müminleri zelil eden kişi değilim. Bilakis onlara izzet kazandıran kimseyim. Çünkü sizin (Şiîler) Şam ordusuna denk olmadığınızı ve karşıya koyacak gücünüz bulunmadığını gördüğümde benim ve sizin bekanız için hükümet işini devrettim. Tıpkı bilge kişinin, sahipleri ve içindekiler hayatta kalsın diye gemiyi kusurlu hale getirmesi gibi. (Kur'an'da Kehf suresinde Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasına işaretidir). Sizin ve benim hikayemiz de işte böyledir. Bu sayede düşmanlarımız ve muhaliflerimiz arasında hayatta kaldık.”¹⁰

Aynı şekilde İmam Hasan (a.s), Ebu Said'in Muaviye ile barışı kabul etmenin sebebi hakkındaki sorusuna cevap verirken şöyle dedi:

“وَلَوْلَا مَا أَتَيْتُ لَمَّا تَرَكْتُ مِنْ شِيعَتِنَا عَلِيٍّ
وَجِهَ الْأَرْضِ أَحَدَ الْأَقْتُلِ”

“Eğer bu işi yapmasaydım (ve Muaviye ile barış imzalamasaydım) yeryüzünde Şiîlerimizden hiçbiri hayatta kalamayacaktı. Hepsini (Muaviye'nin ordusu tarafından) öldürülecekti.” Ebu Said Akisa dedi ki: “İmam Hasan'ın (a.s) yanına gittim ve Hazret'e sordum: Ey Allah Rasülü'nün evladı, hak seninle olmasına rağmen neden sapkın ve zalim Muaviye ile barış yaptın?” İmam cevap verdi: “Eğer bu işi yapmasaydım

yeryüzünde Şiîlerimizden bir kişi bile kalmayacaktı. Hepsini öldüreceklerdi.”¹¹

İmam Hasan (a.s) başka bir hadiste şöyle der:

“Vallahi, yaptığım iş Şiîlerim için güneşin doğup batmasından çok daha hayırlı ve faydalıdır.”¹²

Yine nakledildiğine göre barış macerasından sonra Hucr b. Adıyy üzüntülü bir şekilde Hazret'in yanına gitti ve duruma itiraz ederek şöyle dedi:

“Allah'a yemin olsun, ölmeyi daha çok isterdim. Keşke hepimiz seninle birlikte can verseydik de böyle bir hadiseyi görmeseydik. Şimdi yenik ve üzgün şekilde evlerimize dönüyoruz. Düşmanlarımızsa mutlu ve muzaffer halde Şam'a dönüyor.”¹³ İmam, Hucr'un elini tuttu ve onu kenara çekip dedi ki: “Ey Hucr, konuşmanı Muaviye'nin meclisinde işittim. Fakat her insan senin sevdiğini sevmek zorunda değil. Görüşü de senin fikrin gibi olmak zorunda değil. Vallahi ben, sizin hayatta kalmanız ve Allah Teala'nın muradı dışında bir barış kabul etmedim.”¹⁴

İmam, Emîrülümü'minîn'in (a.s) ashabından Malik'in barış konusundaki itiraz ve sorusuna cevap verirken de şöyle dedi:

“Yeryüzünden Müslümanların kökünün kazınmasından ve onlardan geriye kimse kalmamasından korktum. Bu yüzden gerçekleşen barışla geride din için bir muhafaza ve koruma kalmasını istedim.”¹⁵

¹⁰ A.g.e., c. 75, s. 287.

¹¹ Saduk, *İlelu's-Serayi*, c. 1, s. 211.

¹² Muhammed Bakır Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 19.

¹³ İbn Şehrâşûb, *Menakıbu Âli Ebi Talib*, c. 4, s. 35.

¹⁴ Muhammed Bakır Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 57; Seyyid Murtaza, *Tenzihu'l-Enbiya*, s. 170.

¹⁵ Müfid, *el-İrşad fî Ma'rifeti Hucecillahi ale'l-İbad*, c. 2, s. 9-11.

Bu sebeple İmam'ın (a.s) destekçileri bulunsaydı ve şartlar o şekilde olmasaydı asla Muaviye ile barış yapmaya yanaşmazdı. İmam (a.s) bir hutbede bu konuya değindi ve şöyle dedi:

“Eğer yardımcı ve destekçi bulabilseydim hükümeti Muaviye'ye bırakmazdım. Zira hükümet Ümeyyoğullarına haramdır.”¹⁶

3. Muaviye'nin Şeytanî Planları ile Mücadele

İmam Mücteba'nın (a.s) Medine-i Münevvere'de önemli siyasî programlarından biri de Emevîlerin hırsıyla ve şeytanî planlarıyla mücadele etmektir. Hazret, fırsat bulduğu uygun her zaman ve mekânda Muaviye hükümetinin meşruiyetini sorguluyor ve onların, risalet sülalesiyle iyi ilişkiler içinde oldukları ve onların da Ümeyyoğullarından razı ve hoşnut olduğu yönündeki zehirli propagandalarının meyvesini toplamalarına izin vermiyordu. İmam'ın Muaviye'nin memurlarıyla barıştan sonraki mücadelesi de üzerinde durmaya değerdir. İmam (a.s) Muaviye'nin Amr b. As, Utbe b. Ebi Süfyan, Velid b. Ukbe, Muğire b. Şu'be, Mervan b. Hakem gibi taraftarlarıyla ezici münakaşalar ve mücadeleler içindeydi. Velid b. Ukbe bir gün Medine'de İmam'ın huzurunda Emîrülüm'minîn Ali b. Ebi Talib (a.s) hakkında yakışsız sözler söyledi. Allah Rasûlü'nün (s.a.a) sıbt-ı ekberi büyük bir cesaretle onu rezil etti, hakettiği cevabı verdi ve Muaviye'den nefretini alenen ortaya koydu.¹⁷

Muaviye barıştan sonra İmam Hasan'dan (a.s) Haricîler ile savaşa katılmasını istedi. Hazret bu savaşa katılmadı. Muaviye'ye cevabında şöyle yazdı:

“Ey Muaviye, ehl-i kableden biriyle savaşmak isteseydim önce seninle savaşır-
dım. Fakat ben senden vazgeçtim. Üm-
metin maslahatı ve Müslümanların kanını
korumak için seninle yanyana geldim.”¹⁸

Bir gün İmam Hasan-ı mücteba (a.s) Mescidü'l-Haram'da tavaf ediyordu. Birden gözü Habib b. Mesleme Fahrî'ye (Muviye'nin yakın destekçilerden) ilişti. Ona döndü ve dedi ki: “Habib b. Mesleme, seçtiğin yol Allah'ın yolu değil.” İmam Mücteba'ya (a.s) cevap verirken alaycı biçimde tebessüm etti ve “Baban Ali'nin (a.s) yolunu seçtiğimde Allah'a itaat yolundaydık ama değil mi?” Hazret bu temelsiz çıkışa şöyle cevap verdi:

“Tabii ki. Vallahi sen az bir dünya ma-
lına ulaşmak için boynuna Muaviye'ye
kulluk tasmasını taktın. Muaviye dünya
hayatını temin etti belki ama karşılığında
ahiretini elinden aldı. Sen iyi bir şey yap-
tığını zannederken ayet-i şerifenin örneği
oldun: **Diğer grupsa günahlarını itiraf
ederek çirkin ve güzel ameli birbirine
karıştırmıştır.**¹⁹”

Sonra devam etti:

“Allah Teala başka bir yerde şöyle buyu-
rur: **Böyledir, kalpleri günah ve fesat
sonucunda kararmıştır ve kendilerini
kara bahtlı yapmışlardır.**”²⁰

¹⁶ Muhammed Bakır Meclîsî, *Biharü'l-Envar*, c. 44, s. 44.

¹⁷ Seyyid Rasûl İmâdî, *Zindegani ve Sire- İmam Hasan-i Mücteba (a) der Medine*, tarih yüksek lisans tezi, Müessesesi-i Bakırululûm, s. 94.

¹⁸ İbn Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 3, s. 409.

¹⁹ Tevbe 102.

²⁰ Mutaaffin 14-15.

Sonra İmam (a.s) Habib b. Mesleme'den yüzünü çevirdi ve yoluna devam etti.²¹

Toplumsal karşılaşmalarda Muaviye'nin ve hükümet mekanizmasının tüm çabası, Hasan b. Ali (a.s) ile ilişkisinin iyi olduğunun düşünülmesini sağlamak ve Ehl-i Beyt'in (a.s) nüfuzundan kendi faydasına istifade etmektir. Haşimoğulları ile yakınlık ve akrabalık tesis edebilmek için bu yolda çok uğraştı. Hatta Medine valisi Mervan b. Hakem'i Abdullah b. Ca'fer'in kızı Zeyneb'i kendi oğlu Yezid'e alabilmek için gönderdi. Mervan'a dedi ki: "Bu akrabalıkta ısrar ettiğimize göre mehir konusunda herhangi bir kısıtlamanın yok. Abdullah b. Ca'fer'in borçlarını ödeyeceğine de güvence ver. Mervan b. Hakem konuyu Abdullah b. Ca'fer'e açtı. Abdullah cevabında şöyle dedi: "Bu işte büyüğümüz Hasan b. Ali (a.s) ile istişare etmem lazım. Onun uygun gördüğü şekilde davranacağım." Mervan bu amaçla bir meclis tertipledi ve Haşimoğulları ile Ümeyyeoğullarının büyüklerini davet etti. Hasan b. Ali'ye (a.s) ayırdığı yeri mecliste yükseğe koydu ve emin bir şekilde Muaviye'nin talebini gündeme getirdi: "Babası mehri istediği miktarda tayin edebilir. Aynı zamanda Abdullah'ın bütün borçlarını ödeyeceğiz. Böylece Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında daimi bir barış kurulmuş olacaktır." Sonra devam etti: "Bilin ki bu evlilikte Ümeyyeoğullarının nasibi olmaktan çok Haşimoğullarının nasibi olacak bir iftihar var." Mervan'ın konuşması bu noktaya gelince İmam Mücteba (a.s) ayağa kalktı ve Muaviye b. Ebi Süfyan'ın kız istemedeki siyasî planını ifşa etti ve akamete uğrattı. Birkaç cümleyle Mervan b. Hakem'in aslı esası olmayan konularına cevap verdi:

"Zeyneb'in mehrini babasının ne kadar tayin ederse o kadar ödeyeceğinizi söyledin. Biz çocuklarımızı evlendirirken Allah Rasülü'nün (s.a.a) sünnetinin dışına çıkmayacağımızı hatırlatırım. Mehirdaki sünnet neyse ona bağlıyız. Kızlarımızın mehri olarak borçlarımızın ödenmesi daha önce görülmedik bir şey. Eğer Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında düşmanlık varsa bu Allah içindir. Öyleyse dünya için barış ve uzlaşma yapmayacağız. Bu evlilikte Haşimoğullarının iftiharının Ümeyyeoğullarından fazla olduğunu söylediğin şeye gelince; eğer hilafet nübüvveti üstünse bu konuda iftihar bizim nasibimiz olur. Ama nübüvvet, hilafetten öncelikli ve daha şerefliidir."

Böylelikle bu siyasî evlilik girişimi bozuldu ve Muaviye şeytanî emellerine ulaşamadı.²²

4. İslam'ın Asil Kültürünü Yayma

İmam Mücteba'nın (a.s) en iyi şekilde yerine getirdiği ve ona büyük önem verdiği diğer temel işler arasında Emevî hâkimlerin, özellikle de Muaviye'nin kültürel saldırı ve tahrifatları karşısında İslam'ın asil kültürünü yaymak vardır. Zira Emevi hanedan, İslam'a ve Allah Rasülü'ne (s.a.a) en büyük düşmanlığı reva görmüştür. Muaviye Irak hükümetine ve Ehl-i Beyt-i ismet ve taharete (a.s) karşı kazandığı askerî zaferden sonra risalet kültürünü ve Şia'nın doğru imamlarının imametini imha etmek üzere saldırılar başlattı.

Muaviye kendi hükümeti günlerinde kırk gün Cuma namazında Allah Rasülü'ne (s.a.a) selam ve salavatı kaldırdı. Ona neden böyle

²¹ Ahmed Zemanî, *Karname-i Dehsale-i İmam Hasan-i Mücteba (a) der Medine-i Münvvere*, s. 55.

²² Ahmed Zemanî, *Hakayik-i Penhan, Pejuheşi der Zindegani-yi Siyasiyy-i İmam Hasan-i Mücteba (a)*, s. 267-268.

yaptığı sorulduğunda dedi ki: “Peygamber’in adını dile getirmiyorum ki onun Ehl-i Bey’ti gözümüzde büyümesin.” Faizli işlemleri caiz ilan etti. Nitekim Ebu Derda karşısına dikildi ve dedi ki: “Allah Rasûlü’nün (s.a.a) insanları faizli işlemlerden men ettiğini işittim. İki cinsin ağırlığının birbirine denk olması dışında.” Muaviye aldırış etmedi ve uygulamayı sürdürdü. Ebu Derda, Muaviye’nin Allah’ın dinine karşı küstahlık etmesinden öfkelenildi ve Dimeşk kadısıyken görevi bırakıp Medine’ye doğru yola çıktı. Şöyle dedi: “Muaviye ile işbirliği yapmanın benim için hiçbir mazereti kalmadı. Çünkü o, Allah Rasûlü’nün (s.a.a) buyruğu karşısında kendi reyile amel ediyor.”²³

Allah’ın hadlerini iptal etti. Zira faili tespit edilmiş hırsızlık için olaya katılan ve işbirlikçi dokuz kişi için had belirlenmesine karşın onlara aracı oldu ve haddin uygulanmasını engelledi. *El-Bidaye ve’n-Nihaye* yazarı şöyle yazar: “İslam’da icrası engellenen ilk had buydu.” Hac ahkâmının da bazı hükümlerini değiştirdi. İhram sırasında koku sürmek gibi. Ramazan ve Kurban bayramlarının namazlarına ezan ve kamet ekledi. Bayram namazı hutbelerini namazdan önce okuma, altın tabakta yemek yeme, ipek giysi giyme, hutbelerden birini dinleme ve diğerinde dikilme vs. gibi bidatler icat etti.²⁴

Muaviye Ehl-i Bey’tin azametini azaltmak ve onlara insanların kalbindeki muhabbeti eksiltmek için hadis uyduranlara kendisi ve Osman hakkında hadis üretmeleri talimatını verdi. Böylece Nebi’nin, Ali b. Ebi Talib (a.s) başta olmak üzere Ehl-i

Beyt hakkındaki hadisleri önemsizleştirecekti. Birkaç defa memurlarına şöyle yazdı: “Osman taraftarı olan ve onun büyüklüğü ve faziletleri hakkında konuşan râvileri büyük bir dikkatle tanıtan ve onları değerli gösterin. Onların meclislerine katılın, onları yüceltin ve isimlerini Osman ve babası hakkında naklettikleri hadislerle birlikte bana gönderin.”²⁵ Anlatan ve rivayet edenler o ve Osman hakkında hadisler yazdıkça Muaviye’den bol miktarda mal elde ediyordu. Bu işin sonunda uydurma hadisler her tarafı kapladı. Muaviye bu siyaseti uzun süre uygulamada tuttu.²⁶

Özetlersek, şu konular Muaviye’nin kültürel saldırıları ve bidatlerine örnek verilebilir: 1) Dinde bidatçilik, 2) Hadis uydurmayı teşvik, 3) Haramları alenileştirme.

Muaviye, Allah Rasûlü’nün (s.a.a) siretini ortadan kaldırmak ve Ehl-i Bey’ti (a.s) münzevi yapmak için gösterdiği bütün çabaya rağmen o kadar da başarılı olamadı. Çünkü İmam Mücteba (a.s), dedesinin Medine’inde İslam için salih ve fedakâr insanlar yetiştirme ve imametinin asil ve sahih kültürünü tanıtmaya yolunu tercih ettiğinde ahâlinin ve Müslümanların kalbinde derin bir iz bırakabildi. Onlar, şer’î ahkâmı ve gündelik meselelere cevapları Medine’den almak gerektiğini anlamışlardı. İmam Mücteba (a.s) bazı etkili ve şuursuz kişilere tamamen gizli mektuplar gönderiyordu. Bu mektuplarda hâkim heyetin dedesi Allah Rasûlü’nün (s.a.a) siretinde yaptığı tahrifatları açıklıyor, birtakım kişileri eğitiyor ve çeşitli şehirlere gönderiyordu. İmam bu faaliyetlerine bir an

²³ A.g.e., s. 247.

²⁴ A.g.e., s. 239-240.

²⁵ İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, c. 3, s. 15.

²⁶ Ahmed Zemanî, *Hakayık-i Penhan, Pejuheşi der Zindegani-yi Siyasî-yi İmam Hasan-i Mücteba (a)*, s. 240-241.

bile ara vermiyordu. Bu da Muaviye'nin bu faaliyetlerde korkmasına sebep oldu.²⁷

Bir gün Muaviye, Medine'den Şam'a gelen kişilere sordu: "Hasan b. Ali (a.s) ne yapıyor?" Medine'de oturan Kureyşli bir adam dedi ki:

"Sabah namazını dedesinin mescidinde kılıyor. Güneş doğana kadar orada oturuyor. Sonra öğleye yakın vakte kadar ilahî ahkâmı açıklamakla ve erkekleri eğitmekle meşgul oluyor. Sonra namaz kılıyor ve aynı şekilde kadınlar onun konuşmasından ve hadis rivayetinden istifade ediyor. Bu program her gün böyle devam ediyor."²⁸

On yıllık dönemde İslam'ın asil kültürünün Hasan b. Ali (a.s) tarafından yayılması İslam'ın yeniden ihya olmasını ve Peygamber Azimüşşan'ın söz, görüş ve amellerinin hatırlanmasını sağladı. Eğer Allah Rasülü'nün (s.a.a) sıbt-ı ekberinin kahramanca itidali olmasaydı ve üstelik Peygamber'in (s.a.a) harem ve vahiy merkezinden etrafa yayılmasaydı Muaviye ve memurları İslam'dan ve Ehl-i Beyt'ten (a.s) geriye bir şey bırakmazdı.

5. Şiilere Siyasî Himaye

Muaviye'nin Irak'a hâkim olmasıyla birlikte başta Şiiler ve Ehl-i Beyt'in (a.s) mevalisi olmak üzere Müslümanlara yönelik cinayet ve ihanetlerin sayısı arttı. Şam'ın zalimliğinin mezaliminden kaçıp Medine'ye gelenler her gün artıyordu. Bu şartlarda Hasan b. Ali (a.s) sığınmacılar için sağlam bir siyasî himaye oldu. Dedesinin Medine'sindeki ikamet günlerinde onlara yönelik hiçbir himaye ve çabayı esirgemedi.

Ehl-i Beyt'in (a.s) mevalisinden ve dostlarından Said b. Ebi Serh Kufî, Kufe valisinin (Ziyad b. Ebih) öfke ve gazabına maruz kalmıştı. Sonra da siyasî takibata uğradı. Ziyad onu makamına çağırdı, fakat o Kufe'den kaçıp Medine-i Münevvere'ye gitti ve İmam Mücteba'ya (a.s) sığındı. Kufe valisi Said'in ailesini (karısı ve çocuklarını) zindana attı. Mallarını müsadere etti ve evini yıktı. Amacı Ehl-i Beyt'in mevalisinin kalbinde korku meydana getirmek ve Said b. Ebi Serh'in teslim olmasını sağlamaktı. Said, Medine'de İmam Mücteba'nın (a.s) huzurunda otururken mallarının müsadere edildiği ve evinin yıkıldığı haberi geldi. İmam (a.s) bu durumdan çok rahatsız oldu. Ziyad b. Ebih'in zalimliklerini engellemek ve Said b. Ebi Serh'e eman almak için Ziyad'a hitaben bir mektup yazdı: "Müslümanlardan birini gazap ve öfkene hedef yapmışsın. Halbuki onun faydası Müslümanların faydası, zararı da Müslümanların zararındır. Evini tahrip etmişsin. Malını almışsın. Ailesini zindana atmışsın. Mektubum sana ulaşır ulaşmaz evini yeniden yap, malını iade et ve onunla ilgili aracılığımı kabul et ki güzel ecir ve ödül senin olsun."²⁹

Allah Rasülü'nün (s.a.a) sıbt-ı ekberinin mektubu Ziyad b. Ebih'e ulaştığında onu okudu. İmam'ın (a.s) siyasî himayesinden ve Hazret'in emir ve nehyinden çok öfkelenildi. İçindeki pisliliği olduğu gibi dışarı aktı. Ehl-i Beyt (a.s) ailesinin Emîrülüm'minin (a.s) hakimiyeti zamanındaki lütuf ve şefkatini unuttu ve Hazret'e şöyle bir cevap gönderdi: "Ziyad b. Ebi Süfyan'dan Hasan b. Fatıma'ya. Mektubun bana ulaştı. Neden adını benim adımdan önce yazdın? Halbuki sen muhtaçsın, bense muktedirim.

²⁷ A.g.e., s. 252.

²⁸ A.g.e., s. 254.

²⁹ Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, c. 3, s. 53.

Sen sıradan insanlardan birisiyken nasıl olur da benim gibi güçlü bir idareciye emir verirsin? Sana sığınan ve senin de rıza gösterip sığınma sağladığın kötü düşünceli birini nasıl himaye edersin? Allah'a yemin olsun, onu kanlı canlı da tutsan saklayamayacak-sın. Sana ulaştığım an hiçbir kurala riayet etmeyeceğim. Yenecek en leziz eti senin etin kabul edeceğim. Said'i bir başkasına bırak. Eğer onu affedersem senin aracılığınla olmayacak. Onu öldürürsem de babana muhabbeti cürmüyle olacak. Vesselam.”³⁰

İmam (a.s) bu tehditler ve hakaretamiz cevaba rağmen Said b. Ebi Serh'ten siyasî desteğini çekmedi. Ziyad b. Ebih'in baştan sona hakaret içeren mektubuyla birlikte Muaviye'ye bir mektup gönderdi. Onan Ziyad b. Ebih'in saldırganlıklarını önlemesini ve Said b. Ebi Serh'in güvenliğini sağlamasını istedi.

İmam Mücteba'nın (a.s) konumunu iyi kavrayan ve Hasan b. Ali'nin (a.s) net tavır almasının kendisine ucuza malolmayacağına anlayan Muaviye bu mektup üzerine Ziyad b. Ebih'e bir mektup gönderdi ve şöyle yazdı: “Hasan b. Ali, Said b. Ebi Serh hakkında yazdığın cevabı içeren senin mektubunla birlikte bana bir mektup gönderdi. Yaptığın iş konusunda çok şaşkınlım. Elbette ki iki hususiyete sahip olduğunu biliyorum. Tahammüllü ve iyim-sersin. Birini Ebu Süfyan'dan miras aldın, diğerini de annen Sümeyye'den. İkincisi Hasan'a mektup yazıp babasına sövmene ve fasık olarak adlandırılmana sebep oldu. Halbuki canım elinde olana yeminle, fasıklık ve günaha sen daha layıksın.”

Muaviye mektubun devamında Ziyad'ın mektubunda zikredilmiş noktaların tamamına

cevap verdi ve şöyle yazdı: “Adını senin adından önce yazmak onun hakkıdır. Çünkü yüksek ve yüce bir makamı var. Bu da senin makam ve şanından hiçbir şey eksiltmez. Biraz düşünürsen mektubunda sana talimat vermeye hakkı olduğunu teslim edersin. Eğer aracılık ve şefaatin kabul etmezsen büyük bir iftihar kaybedersin. Çünkü o her bakımdan senden üstündür. Evini yeniden inşa et. Mallarını geri ver. Artık ona eziyet etme. Said'e mektup yazdım. O mektupta onu serbest bıraktım. İster Medine'de kalır ister şehrine geri döner. Ey Ziyad, Hasan'ı annesine nispet etmişsin. Hakarete cüret etmişsin. Yazıklar olsun sana, onu hangi anneye nispet ettiğinin farkında mısın? Şuurlu biri olsaydın ve düşünebilseydin bunun onun için en büyük iftihar ve izzet olduğunu anlardın. Onun annesi Fatma, Allah Rasülü'nün (s.a.a) kızı.” Mektubun sonunda Hasan b. Ali'yi (a.s) öven bir şiir yazdı: “Hasan, ondan önce nereye saldırsa ölümün düşmanlarının peşine düşeceği kimsenin oğlu. Aslan kendisine benzeyen dışında bir şeyden dünyaya gelir mi? Hasan her bakımdan babasına benziyor. Onun sabrını ve bilginliğini ölçmek istesek tartıya yüksek dağları koymamız gerekir.”³¹

İmam'ın (a.s) mektubu emr-i maruf ve nehy-i münker içeriyor ve Said b. Ebi Serh'i açık şekilde destekliyordu. Güçlü ve sağlam bir metindi. Mektupta Said ve ailesine zarar gelmemesi ve sebep olunan bütün mali zararın telafi edilmesi isteniyordu. Hepsinden önemlisi, İmam (a.s) Said'i suçsuz kabul ediyor ve cezayı hakettiğini düşünmüyordu. Öte yandan mektupların genelinden Muaviye'nin ve Ehl-i Beyt düşmanlarının İmam Mücteba'nın (a.s) konumu ve şahsiyetiyle ilgili itirafı açıkça görülebiliyordu.

³⁰ A.g.e.

³¹ A.g.e.

Hasan b. Ali'nin (a.s) Ehl-i Beyt'in (a.s) mevalisiyle ilgili siyasî, sosyal ve iktisadî destek bariz ortadaydı.

6. Etkin Güçlerin Eğitimi ve Uzmanlaştırılması

İmam (a.s) tarafından sevenlerin yönlendirilmesi ve güçlerin uzmanlaştırılması onun barıştan sonraki önemli işlerinden biri sayılmaktadır. Samimi dostları ve sevenlerinin eleştirilerine maruz kaldığında güler yüzle ve şefkatle cevap verirdi.

İmam Hasan'ın (a.s) Medine'ye taşınmasından sonra muhaddisler, râviler ve büyük âlimler bu şehre akın etti. Feyz almak üzere Hazret'in etrafında toplandılar. Bu süre boyunca gaflet ve sapkınlık uykusuna dalan çoğu kişi Hazret'in aydınlatması sayesinde uyandı ve İslam'ın kendine has temellerini Peygamber'in (s.a.a) pâk sülalesinden öğrendi.

İmam Hasan-ı Mücteba'nın (a.s) çeşitli şehir ve ülkelerden talebeleri ve sevenleri biraraya toplanmıştı. Hepsisi de bu büyük şahsiyetin huzurunda feyz alıyor, eğitim görüyor ve bidatçı Muaviye'nin kültürel hücumuna karşı koyuyordu. Onlardan bazıları Hasan b. Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra cinayetkâr Muaviye tarafından şehit edildi. Diğer bazıları da Hicrî 61 yılına kadar asrın diğer tağutu Yezid b. Muaviye'ye karşı Eba Abdullah el-Hüseyin'in (a.s) yanında oldu. Kanlarıyla İslam ve Kur'an ağacını suladılar. Hazret'in ünlü talebeleri bir yana, Hasan-ı Müsenna adıyla meşhur merhum Hasan b. Hasan, Zeyd b. Hasan, Amr b. Hasan, Abdullah b. Hasan, Kasım b. Hasan gibi pırl pırl çocukları o yüce babanın nuraniyet

deryasından nasiplendiler. Her birinin tarihte kendine has parıltısı vardır.

İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) parlak meşalesinden fazilet ve maneviyat alan bu ışıltılı yıldızlar iki gruptan oluşuyordu: Bazıları Peygamber'in (s.a.a) sahabesi, Emîrülümü'nin'in (a.s) kadim dostları ve tâbiinden, diğerleri ise onun hizmetinde bulunarak feyz kazandı.

Birinci grupta çok sayıda şahsiyet yer almaktadır.

Ahnef b. Kays: Şeyh Tusî onu Allah Rasülü (s.a.a), Emîrülümü'nin ve Hasan b. Ali'nin (a.s) ashabından sayar.

Esbağ b. Nebate: Ali b. Ebi Talib ve İmam Hasan'ın (a.s) ashabından ve râvilerindendir.

Cabir b. Abdullah Ensarî: Allah Rasülü (s.a.a), Ali b. Ebi Talib (a.s), Hasaneyn, Zeynülabidin ve İmam Bakır'ın (a.s) ashabındandır. Bedir gazvesine ve diğer onyedî gazveye katıldı.

Cuayd Hemedanî, Habbe b. Cuveyn Urfî, Habib b. Mezahir, Hucr b. Adıyy b. Hatim Kindî Kufî, Ruşeyd Hecerî, Rufae b. Şeddad, Zeyd b. Erkam, Süleyman b. Sard Huzaî, Âmir b. Vasile b. Eska', İbaye b. Amr b. Rebî, Amr b. Hamık Huzaî, Kays b. İbad, Kumeyl b. Ziyad Nehaî, Meysem-i Temmar adıyla meşhur Meysem b. Yahya Temmar.³²

İkinci grupta Hazret'in eğittiği bazı râviler ve kişiler vardır. Ebu'l-Esved Düelî, Ebu İshak b. Küleyb Sebiî, Ebu Cevzî, Ebu Sadık (Kesan b. Küleyb), Ebu Mihnef (Lut b. Yahya Ezdî), Ebu Yahya (Umeyr b. Sa'd Nehaî), İshak b. Yesar, Es'as b. Sevar, Cabir b. Halid, Carud b. Munzur, Habbabe bint C'fer Valebiyye, Huzeyfe b. Esid Gaffarî, Süfyan b. Ebi Leyla Hemedanî, Sefin b. Leyl,

³² Ahmed Zemanî, *Hakayik-i Penhan, Pejuheşî der Zindegani-yi Siyasîyy-i İmam Hasan-i Mücteba (a)*, s. 241-244.

Süveyd b. Gafele, Şa'bî, Tahab İclî, Abdullah b. Ca'fer Tayyar, Abdullah b. Abbas, Abdurrahman b. Avf, Ömer b. Kays Meşrefî, İsa b. Me'mun Zürrare, Fatıma bint Habbabe Valebiyye, Muhammed b. İshak, Müslim b. Akil, Müslim Buteyn, azatlı Ebi Vail (Ebu Zerrin b. Mes'ud), Nefale b. Me'mun, Hubyeyre b. Meryem, Hilal b. Nesaf.³³

Hız. Mücteba'nın (a.s) şehadetinden ve Hüseyin b. Ali'nin (a.s) imametini üstlenmesinden sonra Medine'de Muaviye'nin cinayet haberleri yankılanmaya başladı. Hüseyin b. Ali'nin (a.s) Irak, Hicaz ve diğer İslamî bölgelerde Şia'nın büyüklerinin katılımıyla oluşturulan cemaatlerde tartışmanın eksenini buydu. Mesela Muaviye Hucr b. Adıyy ve etrafındakileri öldürdüğünde Kufe'nin büyüklerinden bir grup Hüseyin'in (a.s) yanına geldi ve olayı Hazret'e haber verdi. Bu haber imanlı herkeste nefret dalgasına sebep oldu. Bu durum, o sırada Emevî hükümetine karşı disiplinli bir hareketin oluşmaya başladığını göstermektedir. Hareketin mübelliğleri ve taşıyıcıları İmam Hasan'ın (a.s) az sayıdaki samimi takipçileri ve talebeleriydi. Hazret, akılcı tedbirler ile onların canını Muaviye'nin ordusundan zarar görmekten korumuştı. Bu grubun hedefi, Muaviye'nin hükümeti döneminde dalgaya dönüşen cinayetleri hatırlatarak vadedilen güne dek halkın kalbinde kıyam ruhunu harekete geçirmişti.³⁴

7. Darabcerd Vergisi

Darabgerd, eski zamanlarda Fars eyaletinin beş şehriden biriydi. (Logatname-i Dehhoda, Darabcerd kelimesi). Darabgerd vergisi tabiri, tarih belgelerine göre

muhtemelen bu şehrin savaşmaksızın İslam ordusuna teslim olması ve şehir halkının Müslümanlarla barış imzalamasından geliyor. İslam kanunlarına göre böyle yerlerin vergisi Peygamber ve ailesine, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Bu yüzden İmam Mücteba (a.s) bu şehrin vergisinin Cemel ve Sıffin savaşlarının şehitlerinden geriye kalan ailelere tahsis edilmesini şart koştu. Zira oranın geliri, söylendiği gibi, Hazret'e aitti. Buna ilaveten, bu iki savaşın şehitlerinin sahipsiz ve muhtaç varisleri bu verginin harcanacağı maddelerden birinde yer alıyordu.³⁵

İmam Hasan (a.s) ile Muaviye arasındaki anlaşmanın metninin dördüncü maddesine göre o (Muaviye) Darabgerd'in vergisinden bir milyon dirhemi Emirülmün'in yanında öldürülen Cemel ve Sıffin şehitlerinin varisleri arasında paylaşmak zorundaydı. Fakat ne yazık ki Muaviye anlaşmanın bütün maddelerini ayağının altına aldı. Darabcerd vergisi konusunda da anlaşmanın şartını uygulamadı. İmam Hasan (a.s) Muaviye'den Kufe beytülmalında ne varsa ona vermesini istedi. Toplam beş milyon dirhem tutuyordu. Fars'ın Darabcerd vergisi ve haracını da ona vermeliydi. (Her yıl). Basralıların ödenmesine mâni olduğu (bu feyin kendi hakları olduğunu ve onu asla başkasına vermeyeceklerini söylediği) Darabcerd vergisi de Muaviye'yi teşvik ve tahrik ediyordu.³⁶

8. Siyasî Konuşmalar ve Vasiyetnameler

İmam siyasî programının çoğunu konuşmalar aracılığıyla beyan ediyordu. İmam'ın

³³ A.g.e., s. 244-245.

³⁴ Muhammed Mehdi Şemsuddin, *Erziyabi-yi İnkılab-i Hüseyin (a)*, tercüme: Mehdi Pişvayî, s. 178-179.

³⁵ Muhammed Bakır Meclisi, *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 10.

³⁶ İbn Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 10, s. 248.

konuşmalarından onun siyasî tutumunu ve pozisyonunu çıkarmak mümkündür. İmam, konuşmalarında hamd ve senadan sonra orada hazır bulunanlara ilkin babasının şan ve mevkii'ni açıklar ve ardından Muaviye'den kendilerine ve İslam toplumuna yönelen tehdidi anlatırdı. İmam, kalabalık dinleyicilere verdiği bir hutbede şöyle demişti:

“Muaviye kendisini hilafete layık görmekte yalan söylüyor. Biz, Allah Azze ve Celle'nin Kitabında ve Rasûl'ün (s.a.a) siretinde hükümete tüm insanlardan daha layıkız.”³⁷

İmam barıştan sonra çeşitli münasebetlerle çok sayıda konuşma yaptı. Bu konuşmalar siyasî bahislerin hangi ölçüde İmam'ın (a.s) sözlerine ve konuşmalarına yansıdığını göstermektedir. Bu konuşmalardan bir kısmı *Mevsuatu Kelimati'l-İmami'l-Hasan (a.s)* kitabında biraraya getirilmiştir.

İmam Hasan (a.s), kardeşi İmam Hüseyin'e (a.s) şöyle vasiyet etti:

“Bu, Hasan b. Ali'den kardeşi Hüseyin b. Ali'ye vasiyettir. Bir tek olan Allah'tan başka mabud olmadığına ve ortağı bulunmadığına şahitlik eder. İbadete layık olduğu için ona ibadet eder. Mülkünde ortağı yoktur. Onun zeli ettiğini koruyacak kimse yoktur. Hakikat şu ki herşeyi o yaratmıştır. En güzel şekilde ve eksiksiz ölçüsünü takdir etmiştir. Kulluğa layık olan odur. Hamdû senayı hakeden sadece odur. Ona itaat eden doğru yolu bulmuştur. İtaatsizlik eden ise sapkınlık ve şaşkınlığa düşmüştür. Ona yönelene hidayet edilmiştir. Ey Hüseyin, sana ailemi, çocuklarımı ve varislerimi vasiyet ediyorum. Kötü işler yapanları affet, salih olanları kabul et ve onlar için müşfik bir baba ve halife

ol. Beni Allah Rasûlü'yle (s.a.a) birlikte defnedin. Çünkü ben ona ve onun evine başkalarından daha layıkım. Eğer buna engel olurlarsa Allah'ın sana verdiği yakınlık hakkıyla ve Allah Rasûlü'ne (s.a.a) yakınlığın nedeniyle vallahi bu yolda benim yüzümden hacamat miktarınca bile kan dökülmesine izin verme. Bu sayede Allah Rasûlü'nü (s.a.a) görebilir, şikayetimizi ona iletir ve bu insanların ondan sonra başımıza getirdiklerini ona haber veririm.”³⁸

Bunları söyledi ve dünyadan ayrıldı. Allah'ın selamı ona olsun.

9. Aşura Hareketine Zemin Oluşturma

İmam Hüseyin de (a.s) kıymetli kardeşi İmam Mücteba gibi barış anlaşmasına ve taahhüdüne bağlı kaldı. Dolayısıyla eğer İmam Hüseyin, Muaviye'nin asrında hareketini başlatsaydı Muaviye rahatlıkla halkın genel kanaatini İmam Hüseyin'in kıyamına karşı seferber edebilirdi. Çünkü insanların hepsi İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in anlaşmaya bağlı kaldığını ve Muaviye hayatta olduğu sürece onun hükümetini kabul edeceklerini biliyordu. Bu nedenle İmam Hüseyin'den (a.s) gelecek herhangi bir hareket, bir yandan Muaviye'nin Hazret'i fırsatçı, karışıklık çıkarmak isteyen ve tefrika peşinde biri olarak göstermesine sebep olacaktı. Nitekim Muaviye'ye Hüseyin b. Ali'nin ona karşı kıyama hazırlandığı haber verildiğinde Hazret'e hitaben yazdığı mektupta şöyle dedi: “Bir kısım işlerinin haberi bana ulaştı. Eğer doğruysa bunları sana yakıştırmıyorum. Anlaşma yapan kimse ona vefa göstermelidir. Özellikle de senin gibi büyük ve şerefli bir kimse. Allah'ın nezdinde

³⁷ Ebu'l-Ferec İsfahanî, *Mekatilü'l-Talibin*, tercüme: Resulî Mahalafî, s. 93.

³⁸ Muhammed Bakır Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 151-152.

sahip olduğun makam ve mevki bunu gerektirir. Şimdi kendine hâkim ol ve ahbine vefa göster. Eğer bana karşı çıkarsan ben de sana karşı çıkarım. Eğer kötülük yaparsan kötülük görürsün.”³⁹

Öte yandan İmam Hüseyin'in Muaviye döneminde kıyam etmesi insanlarda kardeşi İmam Hasan'ın imzaladığı barışı aslında desteklemediği fikrinin oluşmasına sebep olurdu. Halbuki İmam Hüseyin bu barışa tamamen taraftar olduğunu ve bu görüşle ilgili hiçbir hoşnutsuzluğu bulunmadığını her defasında göstermekte ısrarcıydı. Bu meselenin şahidi, İmam Hüseyin'in, Ali b. Muhammed b. Beşir Hemedanî'ye ve Süfyan b. Leyla'ya verdiği cevaptır. Bu ikisi İmam Hasan hayatıyken İmam Hüseyin'e dedi ki: “Kıyam taraftarı bir grup İmam Hasan'ın yanına gitti. Hazret'ten, Muaviye'ye karşı kıyam etmesini istediler. Fakat İmam Hasan onların teklifini kabul etmekten kaçındı. Onlara İslam toplumunun böyle bir kıyama hazırlıklı olmadığını anlattı.” İmam cevabında şöyle dedi:

“Ebu Muhammed (Hasan b. Ali) doğru söylemiş. Bu şahıs (Muaviye) hayatta olduğu sürece siz Şiîlerin her biri evinizde oturmakla yükümlüsünüz.”⁴⁰

Bu nedenle barış anlaşması uygulamada Muaviye tarafından itibarını kaybetti ve artık uyulması gerekli değildi. Ama eğer İmam Hüseyin kıyam etseydi Muaviye ona karşı uygun propaganda kulpunu bulacaktı. Bu sebeple Hazret, Muaviye'nin eline böyle bir bahaneyi vermemekle kayıt altındaydı.

Muaviye, hükümetinin yirmi yılı boyunca İslam'a aykırı hareket etti. Zulüm ve

baskı uyguladı. İslam ahkâmını değiştirdi. Beytülmalı saçıp savurdu. İnsanların kanını haksız yere döktü. Barış anlaşmasının maddelerine, Allah'ı Kitabına ve Rasül'ün Sünnetine bağlı kalmadı. Kendisinden sonra oğlunu halife olarak tanıttı. Fakat bu durum, İmam Hasan (a.s) zamanında insanlar nezdinde Muaviye'nin gerçek yüzünün ortaya çıkması için yeterli değildi. Halk hâlâ Muaviye'nin nasıl bir kişilik olduğunu bilmiyordu. İmam Hasan (a.s) özellikle barıştan sonraki tutumuyla onun gerçek yüzünü halka göstermeyi başardı ve İmam Hasan'ın (a.s) barışı, İmam Hüseyin'in (a.s) kıyamına zemin hazırladı. Yani İmam Hasan'ın (a.s) imzaladığı barış anlaşmasına Hazret tarafından konan maddeler Muaviye'ye her türlü aldatma ve hile yolunu kapatmıştı. Her ne kadar Muaviye daha sonra anlaşma maddelerine bağlı kalmadıysa da bu İslam toplumunda onun aleyhinde rezillik oldu ve İmam Hüseyin'in (a.s) onun oğluna karşı kıyam etmesine zemin hazırladı.

Öte yandan Muaviye döneminde onun tarafından gerçekleştirilen korkutucu hadiseler Irak halkını derinden sarstı ve uyardı. Onları rehavet ve gevşeklikten çıkardı. Emevî hükümetinin asli mahiyetini büyük ölçüde aşikâr etti. Bunun yanı sıra kabile reisleri İmam Hasan'ın (a.s) barış anlaşmasının sonuç ve faydalarından nasiplendiler. Muaviye'nin bahşış ve ödüllendirmelerinden yararlandılar. Irak'ın sıradan insanları kendi ayaklarıyla gittikleri ve elleriyle kurdukları Muaviye'nin adaletsiz ve bencil hükümetinin asli mahiyetini yavaş yavaş anlıyorlardı. Iraklılar ne zaman Ali (a.s) zamanındaki hayatı hatırlasa üzüntüye kapılıyor ve Ali'ye (a.s) destek olmada gösterdikleri gevşekliğe pişman oluyorlardı. Ama aynı zamanda

³⁹ Ebu Hanife Dineverî, *el-Ahbaru't-Tıval*, s. 224-225.

⁴⁰ Ebu Hanife Dineverî, *el-Ahbaru't-Tıval*, s. 220-221.

Şamlılarla yapılan barış anlaşmasından da çok pişmanlardı. Karşılaştıklarında birbirlerini suçluyor ve her biri diğerine ne olacağını ve ne yapmak gerektiğini soruyordu. Henüz birkaç yıl geçmemişti ki Kufe'nin temsilcileri, Hasan b. Ali'yi görmek, onunla konuşmak ve anlattıklarını dinlemek için Kufe ile Medine arasında gidip gelmeye başladı.

Bu nedenle İmam Hasan'ın (a.s) barış dönemi, ümmetin fasit Emevî hükümetiyle savaşmak için vadedilen güne dek tedrici hazırlık ve alıştırma dönemi sayılmaktadır. İslam toplumunun kıyama hazırlık yaptığı gün gelene kadar. İmam Hasan'ın (a.s) barış yaptığı gün henüz toplum İmam'ın hedefini temin edecek idrak ve görüş seviyesine ulaşmamıştı. O gün Müslüman toplum hâlâ emel ve arzuların zincirlerinde esirdi. Onlara yenik bir ruh enjekte eden emel ve arzuları bunlar. Bu yüzden İmam Hasan'ın (a.s) takip ettiği hedef kamuoyunu Emevî hükümetine karşı kıyam için hazırlamaktı. Halkın kendisinin düşünmesine ve Emevî hükümetinin mahiyetini ve gelişmelerin hakikatini anlamasına fırsat tanımaktı. Özellikle de Emevî hükümetinin zulüm ve cinayetlerini ve İslam ahkâmını ayaklar altına aldığını gösteren işaretleri Hz. Mücteba'nın (a.s) ortaya koyması halkı tamamen aydınlattı. Bu bakımdan denebilir ki, barış anlaşması Muaviye için her iki tarafından da zarar gördüğü iki tarafı keskin bir kılıç gibiydi. Zira anlaşmanın maddelerini uygulasa İmam'ın hedefi büyük ölçüde gerçekleşmiş olacaktı. Anlaşmayı bozsa bunun sonucu da Emevî hükümetinden halkın nefret etmesi ve hükümete karşı harekete geçmesi olurdu. Bu, İkinci İmamın gözden uzak tutmadığı meseledir.

Denir ki İmam Hasan'ın barışı İmam Hüseyin'in kıyamına zemin hazırladı. Bu

nedenle halka gizli olan Emevîlerin mahiyetinin aşikâr olabilmesi için İmam Hasan'ın bir müddet kenara çekilmesi gerekiyordu. Böylece gelmekte olan kıyam gerçekleştirilebilecekti. Tarih açısından kıyam bu şekilde haklılık kazandı. Sonraları Muaviye'nin maddelerine bağlı kalmayacağı anlaşılan barış anlaşmasından sonra bir grup Şîi geldi ve İmam Hasan'a "Artık bu anlaşma yok hükmünde." dedi. Doğru söylüyorlardı. Çünkü Muaviye onu bozmuştu ve bu nedenle kıyam edilmeliydi. İmam şöyle buyurdu:

"Hayır. Kıyam Muaviye'den sonra olacak."

Yani bunlara biraz daha mühlet verilmiyordu ki vaziyetleri daha iyi anlaşılabilir. İşte o zaman kıyam vaktidir. Bu cümlelerin manası şudur ki, İmam Hasan, Muaviye'den sonraki döneme kadar yaşasaydı ve İmam Hüseyin'in yerinde olsaydı kesinlikle kıyam edecekti.⁴¹

Sonuç

İmam'ın (a.s) barış anlaşmasının icrasından ve ömrünün son on yılında Medine'ye dönmesinden sonra Muaviye ve Ümeyyeoğullarının çeşitli psikolojik savaşlarını dikkate alarak bu kısa sürede Allah Rasûlü'nün (s.a.a) sıbt-ı ekberi İmam Mücteba (a.s) tarafından gerçekleştirilenlere ilişkin perspektifi siyasî davranış bahsinde müşahade etmekteyiz. İmam'ın bu tavrı hikmetliydi. Bir araştırmacının ifadesiyle "İmam Hasan ömrünün son 10 yılında saltanat ve imamet (yani zâhirî hilafet ve ilahî mutlak velayeti) biraraya getirdi. Bu sayede insanların kalplerinde saltanat kurmuştu ve hükümet ediyordu. Dinî saltanat ve manevî imamet, siyasî ve dünyevî hükümetin güç ve nüfuzuna rağmen biraraya toplanmıştı ve toplumun tüm

⁴¹ Murtaza Mutahharî, *Mecma-i Âsâr*, c. 16, s. 647.

kesimlerini (büyük ölçüde) razı ve hoşnut ediyordu.”⁴² İmam bu sırada halk için, Şiîler açısından ve dünyanın mazlumlarına dertli bir tabip ve emin bir sığınak oldu. Dünya Müslümanlarına dirayetle rehberlik yaptı. Barışa bağlı kalan ama aynı zamanda siyasî

konuşmalar da yapıp Muaviye'nin şeytanî planlarına ve hırsına karşı koyan, Şiîlere ve mevalilere siyasî himaye sağlayan ve etkin güçleri eğitim geçirip uzmanlaştıran siyasî faaliyeti Aşura hareketine hazırlık oldu.

Kaynaklar

Alemelhüda, Seyyid Murtaza, *Tenzihu'l-Enbiya*, Kum, Daru'ş-Şerif el-Radiyy, 1377.

Âl-i Yasin, Şeyh Razî, *Sulhu'l-Hüseyn*, Menşurat-i Şerif Radiyy, Kamerî 1414.

Âl-i Yasin, *Sulh-i İmam Hasan (a.s)*, mütercim: Seyyid Ali Hameneî, Tehran, Asya, çap-i devazdehom.

Belazurî, Ahmed b. Yahya, *Ensabu'l-Eşraf*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1417.

Dineverî, Ebu Hanife, el-Ahbaru't-Tıval, tahkik: Abdulmun'im Âmir, Kahire, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1960.

Ebu'l-Ferec Isfehanî, Ali b. Hüseyin, *Mekatilü'l-Talibin*, tercüme: Seyyid Haşim Resulî Mahallaî, Tehran, Neşr-i Ferheng-i İslam, 1380.

İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, Kahire, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kamerî 1378.

İbn Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali Muhmmmed, *Tarih-i Kamil*, tercüme: Ebulkasım Hallet ve Abbas Halilî, Tehran, Şirket-i Çap ve İntişarat-i İlmî, 1371.

İbn Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali Muhmmmed, *el-Kamil fi't-Tarih*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1398.

İbn Şehrâşûb, *Menakıbu Âli Ebi Talib*, tashih: Seyyid Haşim Resulî Mahallaî, Kum, İntişarat-i Allame.

İmadî, Seyyid Resul, *Zindegani ve Sire-i İmam Hasan-i Mücteba (a.s) der Medine*,

Payanname-i Karşınası-yi Tarih, Müessese-i Bakırululum, Hordad 1380.

İmadzade Isfehanî, *Zindegani-yi Hz. Mücteba (a.s)*, Tehran, Şirket-i Sehhamî-yi Tab-i Kitab, 1337.

Meclisî, Muhammed Bakar, *Biharu'l-Envar*, Tehran, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Kamerî 1393.

Mutahharî, Murtaza, *Mecmua-i Âsâr*, Tehran, Sadra, 1382.

Müfid, Muhammed b. Muhammed el-Nu'man, *el-İrşad fi Ma'rifeti Hucacillahi ale'l-İbad*, Kum, tahkik ve neşr: Müessese-i Âl-i Beyt (a.s), Kamerî 1413.

Saduk, Muhammed b. Ali, *İlelu's-Şerayi*, tahkik: Seyyid Muhammed Sadık Bahrululum, Necef-i Eşref, Menşuratu Mektebeti'l-Haydariyye, 1966.

Şemsuddin, Muhammed Mehdi, *Erziyabi-yi İnkılab-i Hüseyin (a.s)*, tercüme: Mehdi Pişvayî, Kum, İntişarat-i Tevhid, 1362.

Taha Hüseyin, *Ali ve Do Ferzend-i Bozorgevareş*, tercüme: Ahmed Aram, Tehran, Kitab-furuşi ve Çaphane-i Ali Ekber Alemî, 1332.

Zemanî, Ahmed, *Hakayık-i Penhan Pejuheşî der Zindegani-yi Siyasi-yi İmam Hasan-i Mücteba (a.s)*, Kum, Bustan-i Kitab, 1387.

Zemanî, Ahmed, *Karname-i Dehsale-i İmam Hasan Mücteba (a.s) der Medine-i Münnevve*, Mecelle-i Mübelliğân, sayı 28.

⁴² İmadzade, *Zindegani-yi Hazret-i Mücteba (a)*, s. 180.

İmam Hasan'ın Yaptığı Barışın Şekillenmesinde Etkili Psikolojik Operasyon Taktikleri

Doç. Dr. Hamid Rıza Hatemî

Özet

İnsanın varlığındaki ruhsal ve bedensel boyutlar, savaşlarda düşmana karşı zafer kazanmak için iki gücü, kılıç ve düşünceyi -doğrudan askerî operasyon ve psikolojik harekât- birlikte kullanma zaruretini gündeme getirmiştir. Psikolojik harekât, insanın davranışında değişiklik meydana getirmek için onun zihin ve duyguları üzerinde etkili olmak üzere askerî savaşla omuz omuza, hatta belki ona öncelikli bir girişim olarak geniş askerî sahayla ve çok yönlü kapsamlı mekânsal alanla birlikte gerçekleştirilir. Ayetler ve rivayetlere göre psikolojik harekât hak ve bâtul cephelerinde Peygamberlerin ve Masum İmamların (a.s) düşmanları tarafından çeşitli ve değişik boyutlarda planlanıp uygulanmıştır. Ama Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) risaletinin başlamasıyla birlikte özellikle Mekke döneminde çok yönlü ve kapsamlı örtülü saldırı şeklinde (tüm taktikleri kullanarak) İslam Peygamberi'nin (s.a.a) davetini yok etmek ve hak talebini ile adalet çağrısını susturmak için gerçekleştirilmiştir. Kur'an bu taktiklerden "keyd", "mekr" vs. adlarıyla bahsetmektedir. Bu dönemde İslam'ın yeni ortaya çıkmış olması ve Müslümanların heyecanı nedeniyle düşmanların psikolojik harekâtı onların beklentisini karşılayacak seviyede değildi. Fakat Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) nhletiyle birlikte münaфіklar, kafirler ve müşrikler bu savaş türüne ilişkin sahip oldukları tecrübeyi yaygın biçimde hak cephesine karşı kullandılar. Bu savaşın küfür cephesi tarafından kapsamlı, karmaşık ve incelikli şekilde uygulamaya konduğu ve hak cephesi üzerinde dikkat çekici etki gösterdiği kesitlerden biri, İmam Hasan'ın (a.s) imamet ve hilafet dönemi idi. Bu acı hadise, İslam dünyasını, o dönemde İslam ümmetinin psikolojik durumu ve bu savaşı planlayıp uygulayan Muaviye'nin halet-i ruhiyesi boyutlarından araştırılmaya değer kılıyor. Bir araştırma projesi olan bu makalenin betimleyici-analitık mahiyet taşıdığını ve ihtiyaç duyulan verilerin kütüphane çalışması ve internet siteleri yoluyla derlendiğini söylemek yerinde olacaktır.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan, İslam dünyası, küfür cephesi, psikolojik harekât, taktikler.

Giriş

Psikolojik harekât, tarih boyunca küfür, şirk ve nifak cephesinin ilahî hidayetini nurunu söndürmek ve halkı sapkınlığa yönlendirmek için daima kullandığı en fonksiyonel, ne karmaşık, en örtülü ve aynı zamanda en tehlikeli savaşlardan kabul edilmektedir. Bu hususta Kur'an şöyle buyurur:

”وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ“

“İnkâr edenlerin rehberi tağutlardır. (Aldatıcı şiarlarla) onları nurdan karanlıklara (küfür ve cehalet) sürüklerler. Onlar ateş ehlidir ve ateşte ebediyen kalacaklardır.” (Bakara 257).

Bu savaş küfür cephesinin liderlerinin hedeflerini gerçekleştirme yöntemi olarak hak ve bâtıl cephesinin şekillendiği en baştan itibaren küfür cephesinin saha elemanları tarafından toplumun psikolojik şartları hesaba katılarak planlanıp uygulanmaktadır. Kur’an-ı Kerim bu savaşın icrasına ilişkin örneklerle ve tağutlar tarafından peygamberlere karşı kullanılan taktiklere değinmektedir. *Araştırmanın Arkaplanı* bölümünde bunların bir kısmına işaret edilecektir. Arap Yarımadası’nda İslam’ın zuhuru ve müstekbirler cephesinin çıkarlarını kapsamlı biçimde tehdit etmesiyle birlikte o cephenin liderleri bu savaş yönteminden ve onun taktiklerinden yaygın ve karmaşık şekilde istifade etti. Hz. Peygamber’in (s.a.a) vefatından sonra İslam dünyasının hareket mecrasında temel bir değişiklik meydana gelmesiyle birlikte Ümeyyeoğulları, Peygamber’e (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’ine duyduğu kinle Masum İmamlara (a.s) karşı, tarihin örneğini az kaydettiği bu savaşı ve onun taktiklerini kullandı. Bu savaşı ve taktiklerini kullanmanın zirvesi İmam Hasan (a.s) döneminde ortaya çıktı. Belki de cüret edip denebilir ki Muaviye, İmam Hasan Mücteba’nın (a.s) imamet döneminde Nemrud, Firavun, Ebu Süfyan ve küfrün diğer liderlerinin hak cephesine karşı haya geçirdiği taktiklerin tamamını aynı anda sahaya sürdü. İleride bunlara değinilecektir.

Meseleyi Takdim

İmam Hasan’ın (a.s) yaptığı barış Şia tarihinin acı olaylarından. Bu hadisenin meydana gelmesi iki önemli ve temel etkenin tesiri altında gerçekleşmiştir: Biri, İmam’a yardımcı olmak ve onun talimatlarına itaat etmekle yükümlü Kufe, Medine, Medain, Basra gibi bölgeler ve diğer şehirlerde halkın psikolojik durumudur. Diğeri ise Ümeyyeoğulları hanedanının psikolojik harekâtı uygulama gücüdür. Çünkü böyle bir teşebbüs üst düzeyde tecrübe ve enerji gerektirir. Elinizdeki makale, İmam Hasan’ın (a.s) hükümeti altındaki halkın psikolojik durumunu ve o sıradaki toplumun özelliklerini (askerler, orta sınıf yöneticiler ve elitler) inceleyerek bu savaşın taktiklerinin insanlar üzerindeki etkisini araştırma konusu yapacaktır. Bunun yanı sıra, kütüphane taraması metodundan yararlanarak hak ve bâtıl cephelerinin o dönemdeki elitlerinin şahsiyet özellikleri ve bu acı hadisenin yaşanmasında psikolojik savaşın taktiklerinin rolü incelenecektir.

Meselenin Arkaplanı

Psikolojik harekâtın insanın sosyal hayatında uzun bir geçmişi vardır. Çünkü toplumsal hayatın ortaya çıktığı zamandan itibaren insan sosyal ilişkilerde rakiplerini etkisizleştirmek için bu operasyonun taktiklerinden hep yaygın biçimde yararlanmıştır. Ama bazı

zamanlarda bu taktikleri kullanmanın yoğunluk ve ölçeği, toplumdaki insanların psikolojik şartlarını uygun hale getirmek için artmış ve üst seviyeye çıkmıştır. Bu savaşın ve taktiklerinin kullanılmasına örnekleri Kur'an-ı Kerim şöyle açıklar:

Tehdit taktiği:

“قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ”

“Dediler ki: Ey Nuh, tebliğine son vermezsen kesinlikle taşlanacaksın.” (Şuara 116).

Başka bir yerde küfür cephesinin liderlerinin **itham taktiği**nden yararlanması hususunda şöyle buyrulur:

“إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فْتَرَبُّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ”

“Deliliğin sirayet ettiği adamın biri o. Bir süre tahammül gösterin, belki akıllanır.” (Müminun 25).

Bir yerde de Nemrud'un Hz. İbrahim'e (a.s) karşı **tereddüte düşürme taktiği**ni kullandığı şöyle ifade edilmektedir:

“قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِينَ”

“Sahi, bize hakkı mı anlatıyorsun, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?” (Enbiya 55).

Araştırmannın Arkaplanı

Yapılan araştırmalar, bugüne kadar İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmasında etkili olan psikolojik harekât taktikleri başlığı altında bir mevzunun bir araştırma projesi olarak ele alınmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma bu bakımdan yeni bir inceleme faaliyeti sayılmalıdır. Fakat bakıldığında görülecektir ki İmam Hasan'ın (a.s) barışı hakkında çok sayıda kitap kaleme alınmış ve bazı kaynaklar etkenleri (ama barışı zorlayan psikolojik harekât taktikleri başlığı altında değil) inceleme konusu yapmıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır:

1. Ahmed b. Muhammed b. Said b. Abdurrahman el-Sebi' el-Hemedanî; *Sulhu'l-Hasan ve Muaviye*, Hicrî 333.

2. Abdurrahman b. Kesir el-Haşimî; *Sulhu'l-Hasan (a.s)*.

3. İbrahim b. Muhammed b. Said b. Hilal b. Asım b. Sa'd b. Mes'ud el-Sakafî; *Kıyamu'l-Hasan (a.s)*, vefatı Hicrî 283.

4. Hişam b. Muhammed b. el-Saib; *Kıyamu'l-Hasan (a.s)*.

5. Abdulaziz b. Yahya el-Celudî el-Basrî; *Macera-yi Hasan (a.s)*.

6. Heysem b. Adıyy el-Sa'lebî; *Ahbaru'l-Hasan (a.s)*, vefatı Hicrî 207.

7. Ebi İshak İbrahim b. Muhammed el-Isfehanî el-Sakafî; *Ahbaru'l-Hasan b. Ali (a.s.)*.

8. Şeyh Radiyy Âl-i Yasin; *Sulh-i İmam Hasan (a.s.)*; Mütercim: Ayetullahiluzma Naibu'l-İmam Hameneî, onbirinci baskı, Şemsi 1365.

Araştırmanın soruları: Araştırmanın konusuyla ilgili malumatın toplanması aşağıdaki iki soru ekseninde tasarlanabilir:

1. soru: Kufe, Medine vs. halkının psikolojik şartları ne durumdaydı ki Şamlılar bunu fırsat gördü ve o bölgelerde psikolojik harekât taktiklerini hayata geçirdi?

2. soru: Şamlılar (Ümeyyoğulları) böyle bir barışı dayatmada başarılı olmalarını sağlayan hangi psikolojik harekât taktiklerini kullandı?

Araştırma: Bu makalede İslamî kaynaklarda bulunan belge ve dayanaklardan kütüphane metoduyla yararlanıp bahsi geçen iki soruya araştırma planı olarak delilli ve mantıksal bir cevap verilmeye çalışılmıştır.

Birinci Sorunun İncelenmesi

1. Soru: Kufe, Basra, Medine, Medain vs. halkının psikolojik şartları ne durumdaydı ki Şamlılar bunu fırsat gördü ve o bölgelerde psikolojik harekât taktiklerini hayata geçirdi?

İmam Hasan'ın (a.s) imamet ve hilafeti döneminde Ümeyyoğulları psikolojik harekât kullanarak Irak, Hicaz ve Şam halkının fikrî ve zihnî dokusunu, alaka, motivasyon, davranış ve söylemini etkilemeye ve onları kendi hedeflerine doğru sevketmeye çalıştı. Psikolojik harekât uygulayarak ortamı istikrarsız göstermeye ve İmam Hasan'ın (a.s) hükümetine darbe vurmanın şartlarını oluşturmaya uğraştılar. Böylece bu kavmin (Ümeyyoğulları) harekete geçip saldırıya başlamasının zeminini hazırlamış olacaklardı. Ümeyyoğullarının bu şeytanî hedefini gözönünde bulundurarak bu acı ve hazmedilmesi zor hadisenin meydana gelmesinde psikolojik harekâtın etkilerini tayin etmek için İmam Mücteba'nın (a.s) yönetimi altındaki beldelerin durumunu özet biçimde incelemek gerekmektedir. Ama adı geçen bölgelerdeki durumun¹ incelenmesinden önce, psikolojik harekât taktiklerinin bu hadisedeki rolünü anlayabilmeye ilaveten bahsi geçen bölgelerdeki psikolojik vaziyeti ve onun bu olayın meydana gelmesindeki etkisini tasvir etmeyi daha mümkün kılacak silahlı güçlerin halini açıklamakta yarar vardır. Ali (a.s) *Nehcu'l-Belağa*'da 53. mektupta İslam'ın siyasî nizamında silahlı kuvvetlerin yeri hususunda şöyle der:

”فَالْجُنُودُ بِإِذْنِ اللَّهِ خُصُومَ الرِّعِيَةِ وَزَيْنُ الْوُلَاةِ وَعِزَّ الدِّينِ وَشُبُلَ الْإِئْمَانِ وَلَيْسَ تَقْوَمُ الرِّعِيَةُ إِلَّا بِهِمْ“

“Askerlere gelince, onlar, Allah'ın izniyle raiyyenin sağlam surlarıdır. Ve valilerin zineti. Din onlarla izzet bulur. Yollar onlarla emniyetli hale gelir. Raiyyenin işi onlar dışında istikamet kazanmaz.” (Deştî, 1379: Mektup 53).

¹ Situation.

Hız. Ali'nin (a.s) bu sözü, hadisenin meydana gelmesinin sebebini en güzel şekilde ifade etmektedir. Çünkü İmam Hasan'ın (a.s) hilafeti döneminde valilerin bu zineti, dinin izzeti ve halkın müstahkem surları gerçek anlamda mevcut değildi.

a) Kufe'nin Durumu:

Kufe, farklı toplumsal sınıfları ve siyasî saikleri olan bir şehirdi. Bu durum, bu belde halkının birbirine zıt tepkiler vermesine sebep oluyordu. Hız. Ali (a.s) çeşitli münasebetlerle bu halkın kaderini belirleyecek girişimleri gerçekleştirmeye yardımcı oldu. Kufe'yi şöyle şöyle tavsif ediyordu:

“أَيُّهَا النَّاسُ الْمُجْتَمِعَةُ أَعْبَدَانَهُمُ الْمُخْتَلَفَةُ أَمْوَاؤُهُمْ كَلَامُكُمْ يُوهِي الصَّمَّ الصَّلَابَ وَفَعَلَكُمْ يُطْمِعُ فِيكُمْ الْإِعْدَاءُ! تَقُولُونَ فِي الْمَجَالِسِ كَيْتَ وَ كَيْتَ فَإِذَا جَاءَ الْقِتَالُ قُلْتُمْ حَيْدَى حَيَادٍ مَا عَزَتْ دَعْوَةٌ مِنْ دَعَاكُمْ وَ لَا اسْتِرَاحَ قَلْبٌ مِنْ قَاسَاكُمْ أَعَالِيلُ بَاءَ ضَالِيلٍ وَ سَاءَ لَثْمُونِي التَّطْوِيلُ دِفَاعٌ ذِي الدِّينِ الْمَطْوِيلُ لَا يَمْنَعُ الضَّيْمُ الدَّلِيلُ وَ لَا يَدْرُكُ الْحَقُّ إِلَّا بِالْجِدَاءِ دَارَ بَعْدَ دَارِكُمْ تَمْنَعُونَ وَمَعَ آئِي إِمَامٍ بَعْدَ تَثَقَاتِلُونَ الْمَغْرُورُ وَاللَّهُ مِنْ غَرَرْتُمُوهُ وَ مَنْ فَازَ بِكُمْ فَازَ بِالسَّهْمِ الْإِعْخِيبِ وَ مَنْ رَمَى بِكُمْ فَقَدْ رَمَى بِأَفْوَقٍ نَاصِلٍ أَعْصَحَتْ وَ اللَّهُ لَا أَعْصَدُ قَوْلَكُمْ وَ لَا أَعْطَمُ فِي نَصْرِكُمْ وَ لَا أَعْوِدُ الْعَدُوَّ بِكُمْ مَا بَالُكُمْ؟ مَا دَوَاؤُكُمْ؟ مَا طَبُّكُمْ؟ الْقَوْمُ رِجَالٌ أَمْثَالُكُمْ أَوْ قَوْلًا بَغِيرَ عِلْمٍ! وَ غَفَلَةً مِنْ غَيْرِ وَرَعٍ! وَ طَمَعًا فِي غَيْرِ حَقِّ؟“

“Ey bedenleri bir ama fikirleri darmadağın halk. Sözleriniz -cesurca laf ederken- en sert kayaları bile eritir. Halbuki yaptıklarınız düşmanlarınızda size karşı açgözlülük uyandırıyor. Mecliste oturur, savaşa hazır olduğunuzu iddia edersiniz, ama savaş yüzünü gösterdiğinde ondan kaçarsınız. Sizi çağıran kişinin davetiyle zaferin yüzünü göremezsiniz. Sizin rahatınız için sıkıntılara tahammül gösteren ise asla rahat ve huzur yüzü görmez. Yaptığınız sebep göstermek için bir avuç bâtıl bahane ediyorsunuz. Tıpkı hep geri ödemeyi ertelediğiniz borç gibi. Baş ezilmiş zelil zulmü kendinden defedemez. Hak, gayret sayesinde olmadıkça elde edilemez. Evinizin içine girerlerse hangi evi düşmandan koruyabilirsiniz? Benden sonra hangi imamlarla düşmana karşı savaşacaksınız? Allah'a yemin olsun, kandırılmış² kimse, yalan vaade kanmış olandır. Sizin gücünüzle zafer kazanacağımı zanneden, kumar oklarından biri nasibi olan kişidir. Kân da herkesten azdır. Sizi ok gibi düşmana fırlatan kimse savaşacak durumda olmayan kırık oku yayına sürmüş demektir. Allah'a yemin olsun ki, artık sözünüze inanmayacak, yardımınıza umut bağlamayacak ve düşmanı sizinle korkutmayacak yere vardım. Size ne oluyor? Derdinizin devası nedir? İlacınız hangisidir? Düşmanınız da tıpkı sizin gibi insanlar. Ne söylüyorsanız hepsi cahillikten mi? Yoksa gaflet ve takvasızlıktan mı kaynaklanıyor? Yahut hakkınız olmayan şeye mi tamah ettiniz?” (Hutbe 29: paragraf 3-5).

² Deceit.

b) Medine'nin Durumu:

Bu bölgenin halkı, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) rihletinden sonra Peygamber-i Ekrem'in Ehl-i Beyt'in mevkii hususundaki talimatlarına rağmen biatını³ bozdu ve bu biat bozma hali Aşura vakasına kadar devam etti. Hz. Ali (a.s) 70. mektupta Medine valisine hitaben bu bölge halkını şöyle tarif etmektedir:

”أَمَّا بَعْدُ، فَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلًا مِمَّنْ قَبْلَكَ يَتَسَلَّلُونَ إِلَى مُعَاوِيَةَ، فَلَا تَأْسَفُ عَلَى مَا يَقُولُوكَ مِنْ عَدَدِهِمْ، وَ يَذْهَبُ عَنْكَ مِنْ مَدَدِهِمْ، فَكَفَى لَهُمْ غِيَاً وَلَكَ مِنْهُمْ شَافِيَا فِرَارُهُمْ مِنَ الْهَدْيِ وَالْحَقِّ، وَ إِضَاعَتُهُمْ إِلَى الْعَمِيوَالْجَهْلِ، وَإِنَّمَا هُمْ أَهْلُ دُنْيَا مُقْبِلُونَ عَلَيْهَا، وَ مُهْطِعُونَ إِلَيْهَا، وَ قَدْ عَرَفُوا الْعَدْلَ وَ رَأَوْهُ وَ سَمِعُوهُ وَ وَعَوْهُ وَ عَلِمُوا أَنَّ النَّاسَ عِنْدَنَا فِي الْحَقِّ أَسْوَةٌ، فَهَرَبُوا إِلَى الْإِعْثَرَةِ، فَبَعْدًا لَهُمْ وَ سُحْقًا“

“İdaren altındaki halktan kimi adamlarının, gizlice Muaviye'ye katıldığını öğrendim. Onların gitmeleriyle sana uyanların sayısının azalması sonucu onların yardımlarından mahrum kaldığını düşünerek üzülmeye. Hidayetten ve haktan kaçarak körlüğe ve cehalete sığınarak gitmeleri onlara ceza olarak yeter. Sen de onların derdinden kurtulmuş olursun. Onlar hak ve hidayetden kaçıp körlüğe ve cehalete düşmüş oldular. Çünkü onlar dünya ehlidir; ona meyledip, ona koşarlar. Adaleti tanıdılar, gördüler, işittiler ve iyice öğrendiler; insanların hak konusunda bizim katımızda eşit olduğunu bildiler ve bundan çekinerek bir fayda elde etmeye koştular. Allah onları rahmetinden uzak kalsın! Vallahi onlar bu zulümden kaçmadılar, adalete de kavuşmadılar; biz, Allah'ın bu işin zorluklarını yenmede, sıkıntısını hafifletmede bize yardım etmesini umutla beklemekteyiz inşallah. Selam olsun sana.” (Mektup 70: paragraf 1).

c) Basra'nın Durumu:

Bu şehrin durumu da Medine ve Kufe gibiydi. Hatta hatta daha kötü olduğu da söylenebilir. Hz. Ali (a.s), bu şehir halkının imamlarına gösterdiği çirkin ve utanç verici tepkilere bakarak çeşitli münasebetlerle verdiği hutbelerde bu diyarın halkını şöyle tanıtıyordu:

”أَخْلَاقُكُمْ دِقَاقٌ، وَ عَهْدُكُمْ شِقَاقٌ، وَ دِينُكُمْ نِفَاقٌ، وَ مَاؤُكُمْ زَعَاقٌ، وَ الْمُقِيمُ بَيْنَ أَظْهَرِكُمْ مُرْتَهَنٌ بِدَنْبِهِ، وَ الشَّاحِصُ عَنْكُمْ مُتَذَارِكٌ بِرَحْمَةٍ مِنْ رَبِّهِ“

“Ahlakınız bayağı, taahhütleriniz pamuk ipliğiyle bağlı, dininiz nifak, suyunuz tuzlu. Aranızda yaşayan kimse günahınızın cezasına maruz kalır. Aranızdan çekip gidense Rabbinin rahmetine kavuşmuş demektir.” Bu hutbenin başka kısımlarında da şöyle buyurur:

”فِي رِوَايَةٍ وَ إِيْمٍ اللَّهُ لَتَغْرَقَنَّ بِلَدَّتْكُمْ حَتَّى كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مَسْجِدِهَا كَجَوْجُو سَفِينَةٍ أَوْ نَعَامَةٍ جَائِمَةٍ، وَفِي رِوَايَةٍ كَجَوْجُو طَيْرٍ فِيلُجَةٍ بِحَرِّ“

“Şehriniz Allah'ın beldeleri içinde toprağı en pis kokanı, suya en yakını, göğe en uzadır. Şerrin onda dokuzu burdardır, içinizde olan günaha duçardır. Sizden ayrılan Allah'ın affına kavuşur.” (Hutbe 14).

³ Allegiance.

d) Medain'in Durumu:

Medain'in durumu, kaynaklara göre İmam Mücteba'nın (a.s) yönettiği diğer bölgelerden çok daha berbattı. Şeyh Âl-i Yasin bu bölgeyi şöyle tanımlıyor: "Hazret'in Medain'de kampını oluşturduğu güçler, halet-i ruhiye ve inanç bakımından askerlerinin tamamından daha zayıf, dağınıklık, tefrika ve ikiye bölünmüşlük açısından ne güvenilmez olardı." (İmam Hameneî, 1365, s. 301).

e) İmam Hasan'ın Hükümetinde Havassın ve Toplum Kesimlerinin Durumu:

İmam Hasan'a (a.s) barış dayatma senaryosu için uygulamaya konan Ümeyyeoğullarının psikolojik harekâtında hedef gruplar birkaç tanedir. Ama bu gruplar içinde birkaçı önem taşımaktadır. Çünkü kaynaklara göre bu gruplar Ümeyyeoğullarının psikolojik harekâtından etkilenecek o dönemin olayları karşısında şu dört tepkiyi verdi: Bir grup kenara çekildi. Bir grup Şamlılara katıldı. Bir grup bulandırılmış suda balık avlama peşine düştü. Azınlıktaki grup ise İmam'ın (a.s) yanında kaldı. Hadisenin meydana gelmesi karşısında içi yanan bu hedef grubun rolüne bakıldığında bu grupların bazılarının durumunu ve özelliklerini incelemek zaruret arz etmektedir. Olayın meydana gelmesini sağlamada Ümeyyeoğullarının yürüttüğü psikolojik harekâtın rolünü anlayıp tasvir edebilmek için özet biçimde bu gruplar ele alınacaktır.

1. Emevî Çetesi: Bu çetenin en önemli mensupları şunlardır: Amr b. Haris, Ammara b. el-Velid, Hucr b. Amr, Ömer b. Sa'd, Ebu Musa Eş'ar'ın oğlu Ebu Bürde, Talha b. Ubeydullah'ın iki oğlu İsmail ve İshak ve bu gruba mensup başkaları. Bu çetede, İmam Hasan'ın (a.s) yenilgisine zemin hazırlamada rol oynamış güçlü, etkili ve takipçileri olan unsurlar da vardı. Dedikodu çıkarma, komplolar kurma, nifak ve ikilik meydana getirme gibi faaliyetler yürüterek gözle görülür bir etki meydana getirdiler.

"Bunlar, itaatlerini ve onunla birlikte hareket ettiklerini gizlice Muaviye'ye yazdılar ve onu Kufe'ye doğru harekete geçmeye tahrik ve teşvik ettiler. Ordusu Hasan b. Ali'nin (a.s) kampına yaklaştığında Hasan'ı (a.s) elleri bağlı olarak ona teslim edeceklerine ya da onu o anda öldüreceklerine güvence verdiler." (Müfid, 170).

Mes'udî bu grup hakkında şöyle der: "Bunların ekserisi gizlice Muaviye ile yazıştıyordu. Ona vaadde bulundular. Bu vesileyle onunla yakınlaştılar." (İbn Esir, c. 2, s. 42). Bu grup, fırsatçı bir hainin işleyeceği en çirkin cinayeti gerçekleştiriyordu. Kirli faaliyetleri yalan ve nifak perdesi altında çok fazla gizli kalamazdı. Vazife çağrısı gelip çatığında pislikleri aşikâr olacaktı. Bu süre boyunca bahsi geçen grup her hoşnutsuzluğun başını çekmiş, zorluklarda ve karışıklıklarda kenara çekilmiş ve İmam Hasan'ın (a.s) Haşimî hükümetinin hakimiyet alanında düşmanın ihanet parmağı olmuştu.

2. Haricîler: Hakem olayından sonra Ali (a.s) ve Muaviye'ye düşmanlık etmeye bel bağlamış gruptu. Bu grubun Kufe'deki liderleri şunlardı: Abdullah b. Vehb el-Rasibî, Şebes b. Rebiî, Abdullah b. el-Kevâî, Eş'as b. Kays, Şimr b. Zilcevşen. Haricîler biatın ilk günlerinden beri Muaviye ile savaşıma Kufe halkının hepsinden daha ısrarlıydı. Hasan b. Ali'ye (a.s) biat ederken saldırganlar ve sapkınlarla (Şam) savaşmayı şart koşmuşlardı.

Ama Hazret onların biatını iade etti. Savaşta ve barışta tam itaat ve kayıtsız şartsız takip şartıyla biat etmeleri gerektiğini söyledi. Bunun üzerine kardeşi İmam Hüseyin'in (a.s) yanına gittiler ve dediler ki: "Elini uzat sana biat edelim, babana biat ettiğimiz gibi. Şartımız şu ki, Şamlı sapkınlar ve saldırganlarla savaşıyorsun." Hazret onlara cevabında şöyle dedi: "Hasan hayattayken biatınızı kabul etmekten Allah'a sığınırım." Bu durumu görünce mecburen İmam Hasan'ın (a.s) yanına döndüler ve İmam'ın (a.s) söylediği şekilde ona biat ettiler. (El-Dineverî, 1383, s. 150).

Her ne kadar tarih bunlardan bir kısmını İmam Hasan'a (a.s) düşmanlıktan aklasa da o dönemin olayları çok yönlü araştırıldığında görülecektir ki, en bunalımlı ve en vahim anlarda bu grup, üstesinden gelinemeyecek hadiselerin patlak vermesinin baş sebebidir. Nitekim bazı tarihçiler, liderlerinden ve büyüklerinden iki kişinin Kufe'de en kirli ve en çirkin Emevî komplosuna katıldığını nakletmiştir. Bunlar, halkı kuralları çiğnemeye teşvik etmek, fitne ve karışıklık çıkarmak için en etkili ve en gizli metotları kullandılar. Çeşitli araçlarla insanların inancını sarstılar. Ziyad b. Ebih, Haricîlerin propagandasını şöyle tavsif ediyordu: "Sözleri, kalpte için için yanan ateşten daha tutuşturucuydu." Muğire b. Şu'be onlar hakkında şöyle diyordu: "Bir şehirde iki gün kalsalar kendileriyle temas kuraran herkesi fasık yaparlar." (Taberî, c. 6, s. 109). Bu grup (Haricîler) bâtl sözünü söylüyor ama onu hak zannediyorlardı. Çirkin bir iş yapıyor ama onu iyi görüyorlardı. Allah'a yaslanıyorlardı ama Allah'la meşru hiçbir irtibatları yoktu.

3. Şüpheciler: İmam Hasan'ın ordusunu oluşturan bir diğer grup şüphecilerdi. Şüpheciler olarak adlandırılmalarının nedeni, Haricîlerin propagandasının etkisi altında kalmaları, ama onların parçası olmaksızın sürekli tereddüt ve kuşku içinde bulunmalarıydı. Seyyid Murtaza da *Emalî* kitabında onlara "şüpheciler"e yakın bir isim vermiş ve onları kâfir saymıştır. Onun görüşüne göre bu grup dinin aslı hakkında tereddüt ve kafa karışıklığı içindeydiler. (*Emalî*, c. 3, s. 93). Her halükârda bunlar Kufe sakinlerinden bir kesim ve o toplumun bayağı insanlarıydılar. Kendiliklerinden ne iyilik yaparlardı ne de kötülük yapacak güçleri vardı. Varlıkları, fitne fesat peşindekilerin elinde şerrin sermayesi, fesadın aracı ve iradesiz aletten ibarettiler.

4. El-Hamra: Bu grup, Taberî'nin tarihindeki ifadesiyle, Kufe'de yirmibin silahlı adamdı. Kufe bölündüğü sırada müttelikleri Benî Abdulkays taifesinin bulunduğu kısma yerleştiler. Bu grup aslında ne Kaysoğullarındandı ne de hatta Araptı. Irkları karışıktı, köle ve azatlıların çocuklarıydı. Çoğunluğu Hicrî 12-17 yıllarında Aynu't-Tamr ve Celevlâ'da esir edilmiş Farisî cariyelerin çocuklarıydı. Bunların hem 41 yılında hem de 61 yılında, yani İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'le (a.s) ilgili iki krizde silahı ve savaşçısı vardı. Bu grup Ziyad b. Ebih'in korumalarıydılar. Hicrî 51 yılında da Şia'ya karşı malum faciaları icra ettiler. Hulasa bunlar, ücreti karşılığında here cinayeti işleyebilecek insanlardı. Genellikle de güç sahibi insanların etrafında toplanır ve muktedir zorbarların elinde muzafer kılıç olurlardı. Bu grup, Hicrî birinci yüzyılda Kufe'nin muhtelif hadise ve fitnelerine katılmaları neticesinde tedricen güçleri artıp mevkileri yükseldi. O kadar popüler oldular ki Kufe şehri artık onlara nispet ediliyor ve "el-Hamra'nın Kufesi" deniyordu. (İmam Hamenei, 1363, s. 105).

İkinci Sorunun İncelenmesi

2. Soru: Ümeyyeoğulları (Muaviye) ne şekilde ve hangi psikolojik harekât taktiklerinden yararlanarak böyle bir barışı dayatmayı başardı?

Muaviye, tüm habisliği ve kurnazlığını İmam Hasan'a (a.s) barış dayatma doğrultusunda seferber etti. O dönemde hud'a ve hile adı verilen psikolojik harekâttan yararlanarak İmam Hasan'ın (a.s) hakimiyeti altındaki toplumun bakış, motivasyon, ilgi, davranış ve söylemini etkiledi ve insanları kendi şeytanî hedeflerine doğru yönlendirmeyi başardı. Bu hususta Şu'be, Amr b. As gibi hileciliği ve hokkabazlığı meşhur isimlerle ve aynı özellikleri taşıyan çok sayıda kişiyle istişareler yaparak şeytanî hedeflerini gerçekleştirmek için yapılması gereken herşeyi yaptı. Bu makale, eldeki kaynaklara bakarak, İslam düşmanlarının (Muaviye) İmam Hasan'ın (a.s) barışı kabul etmek zorunda kalmasını sağlayan psikolojik harekât taktiklerinin etkisini incelemek gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra İslam Peygamberinin davetini imha etmek ve hakkın nidasını susturmak için kullandıkları yöntemler de araştırılmalıdır. Çünkü Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyurmaktadır:

”يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُّورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ“

“Yahudiler ve Hristiyanlar Allah'ın nurunu (nübüvvet veya Kur'an) ağızlarıyla söndürmek istiyor.” (Tevbe 32).

Yukarıdaki soruya delilli ve mantıklı bir cevap verebilmek için müşriklerin (Ümeyyeoğulları) psikolojik harekâtının çeşitli boyutlarına odaklanmak zaruridir. Makalenin bu bölümünde önce psikolojik harekâtın ne olduğu, sonra da özellikleri ele alınacak ve nihayet Muaviye'nin İmam Hasan'a (a.s) barış dayatırken kullandığı taktikler incelenecektir.

a) Psikolojik Harekâtın Tanımı ve Kavramları:

Nahoş hadisenin meydana gelmesinde bu savaşın taktiklerinin gösterdiği tesire bakarak savaşın taktiklerine ve vakanın ortaya çıkmasındaki rolüne girmeden önce bu fenomenin tanımlarını vermek gerekir. Psikolojik harekât, kan dökmeksizin birtakım yöntemlerle tek tek kişiler, insan grubu veya bir milletin ruh, irade ve davranışı üzerinde planlı etkide bulunmaktır. (1965, B mlv). John Collins, psikolojik harekâtın, ulusal güvenliğin maksatlarını icra etmeyi sağlayacak araçlara sarılarak düşmanın düşünce özelliklerine nüfuz etmek için tasarlanmış propagandayı ve onun araçlarını kullanmak olduğuna inanmaktadır. (John Collins, 1370, s. 487). ABD ordusunun Saha El Kitabı'nda psikolojik harekât için başka bir tanım daha yapılmaktadır: Asıl amacı milli güvenliğin hedeflerini gerçekleştirmek üzere düşman, tarafsız grup veya dost kesimlerin inanç, duygu, eğilim ve davranışını etkilemek olan propaganda ve diğer unsurlardan detaylı ve tasarlanmış biçimde yararlanmak. (Sima-yi Cumhuri-yi İslamî, 1370, 79). Psikolojik harekât, çok yönlü etkileriyle birlikte karşı tarafı teslim alma veya mağlup etme hedefine odaklanmış faaliyet türüdür ve savaş zamanına mahsus değildir. Aksine barış zamanında ve kriz döneminde de kullanılır. (Cemşidî, 1383, s. 9). Psikolojik harekât, iki

devlet arasında veya devletlerin içindeki iki grup arasında şiddetli propaganda saldırı-
larıdır. (Ali Bâbâî, 1369: 364). Psikolojik harekât, propagandadan ve ona ait araçlardan
detaylı ve planlı şekilde yararlanmaktır. Asli hedefi de ulusal güvenliğin hedeflerini ger-
çekleştirmek üzere düşman, tarafsız grup veya dost grupların inanç, duygu, eğilim ve
davranışlarını etkilemektir. (Muhammed Nejad, 1387: 112).

Psikolojik harekât, bir dizi psikolojik faaliyeti kapsar. Barış, savaş ve kriz zamanında
tarafsız muhatapların, düşmanın ve kendi tarafının görüş ve davranışını etkilemek için
planlanır. Siyasî ve askerî hedeflere ulaşma sürecinde çok etkilidir. (NATO, AJD, 307,
2002). Psikolojik harekât, istihbaratı ve seçilmiş şifreleri aktarmak için yabancı muhatap-
ların heyecan, motivasyon ve nesnel çıkarımlarını etkilemek, devletlerin tutumuna tesir
etmek, örgütleri, grupları ve tek tek bireyleri etki altına almak üzere planlanan harekâttir.
(Joint Chiefs of Staff). Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) psikolojik harekât için şu tanıımı
yapıyor: Psikolojik harekât, düşmanın direnme eğilimini bozguna uğratmak üzere belirlen-
miş süreden önce haberler yaymaktır. Bu sayede düşman şahısların psikolojisinde yıkıcı
etki gerçekleştirilerek destek grupların psikolojisi güçlendirilmiş olacaktır. (Şehlâî, 1385,
s. 191). Psikolojik harekâtın başka bir tanımında şöyle denmiştir: Psikolojik harekât, fi-
kir ve davranışlar üzerinde hakimiyet sağlamak üzere soğuk savaş döneminde kullanılan
siyasî, askerî, iktisadî ve sosyal faaliyetlerdir. (Çeginî, 1374: 248). Şamlıların bu savaşı
çok özel, özgün ve karmaşık şekilde planlayıp uyguladığını dikkate alan çeşitli uzmanlar
savaşa ilişkin çok sayıda tanım ortaya koymuşlardır. Zira Şamlıların İmam Hasan (a.s)
aleyhindeki psikolojik harekâtın senaryosunu icra ederken gerçekleştirdiği hareketin her
bir kısmı yapılan tariflerden birine uygundur.

b) Psikolojik Harekâtın Özellikleri:

Psikolojik harekâta ilgili tanımları hesaba katarsak genel olarak şu özellikleri say-
mak mümkündür:

- 1) Nihai hedef: Ulusal güvenliğin hedef veya maksatlarını yahut başka siyasî ve askerî
hedefleri temin etmek.
- 2) Genel hedef: Savaşın hedeflerine ulaşmak (zafer ve teslim alma).
- 3) Davranışsal hedef: Düşman güçlerin zihin, duygular, eğilimler ve psikolojisini et-
kilemek ve tutumda değişiklik meydana getirmek.
- 4) Araçlar: Propaganda, psikolojik faaliyetler, medya, istihbarat ve diğer araçlar.
- 5) Saldırının hedefi: İnançlar, görüşler, algılar, duygular, eğilimler, davranışlar.
- 6) Muhatap: Düşman, tarafsız gruplar, dostlar, kendi tarafı.
- 7) Savaş alanı: Tarafsız ve ikilem düşmüş toplumlarda yaygın, kapsamlı ve kuşatıcı.
- 8) Saldırı zamanı: Savaş, barış ve kriz.
- 9) Yöntem: Muhtelif (sözlü, işitsel, görsel vs.).

1. Muaviye'nin kişiliği: Muaviye'nin, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) rihletinden sonra İslam toplumunun kandırılmasında oynadığı rol ve yaptığı etki ile böyle savaşları tasarlama ve şeytanlık yapma gücüne dönük olarak makalenin bu bölümünde Hz. Ali (a.s) açısından ve dönemin başka bazı etkili şahsiyetlerinin gözünden onun kişilik özellikleri incelenecektir. Bu sayede Ümeyyeoğullarının İmam Hasan (a.s) aleyhindeki psikolojik harekâtının hızı ve facianın büyüklüğü daha iyi anlaşılmış olacaktır. Peygamber'in (s.a.a) rihletinden sonraki fetih ve zafer meydanlarında Emevîler sadece Peygamber'in hanedanı ve onun sahabesi olarak tanınıyordu. Sonraları Peygamber sülalesi dışındakilere onun halifesi olma fırsatı doğdu. Muaviye onların sayesinde İslam'ın en büyük valilerinden biri imajı edindi. Bunun yanı sıra söz ve eylem bakımından Müslümanların en liyakat sahibi emirlerinden biri sıfatıyla ün kazandı. Muaviye, kurnazlığı ve şeytanlığıyla İslam'dan saltanata giden yolu çıkarmayı başardı. Nitekim Rasül-i Ekrem (s.a.a), Allah'ın dinini aldatmanın sermayesi ve Allah kullarını da küpeli köleler ve şahsî mülkü yapacağını haber vermişti.

Muaviye, İkinci ve Üçüncü Halife'nin dönemlerinde Şam'da yirmi yıl süren hükümeti sırasında titizlikle kendisine sağlam bir üs kurmaya muvaffak oldu. Şehir halkı da onunla birlikte hareket ederse ödüllendirileceğine umut bağlamıştı. Bu sebeple Şam halkının tamamı onun taraftarıydı ve yaptığı işlere yardımcı oluyordu. Böylelikle onun İslam dünyasındaki mevkii fazlasıyla yükseldi ve İslam'ın hâkim olduğu diğer topraklarda da Kureyş'ten -yani Peygamber'in (s.a.a) sülalesinden- ve onun sahabesinden biri olarak tanındı. Hatta bu konuda Ebuzer, Ammar, Mikdad ve benzeri en kıdemli ve öncü çoğu Müslümandan bile daha meşhur hale geldi. Bunun sonucunda da Emevî çetesi bir kez daha büyüdü ve Haşimoğulları adına Haşimoğullarının ocağına pençe attı.

Bu arada da gizliden gizliye en eski hile ve düşmanlıkları izliyordu. Zamanla halk çoğunluğunu şeytanî yöntemlerle kandırmayı başardılar. Elitleri ise Beytülmalde hapsiz bahşişlerle ve haram yolla üretilmiş makamları dağıtarak yanlarına çektiler. Bu metotlarda başarı için Müslümanların hudutlarda elde ettiği zaferlerden ve hali-felerin hoşnutluğunu kazanmaktan yararlandılar. Muaviye'nin şeytanca kurnazlığıyla Emevîlerin işi yoluna girdikten sonra dinin ahkamına el uzatıp onu tahrif etmek gibi çok daha şeytanî bir işe kalkıştılar. Halkın hayat kervanını yoldan çıkartıp cahiliye, laubalilik ve inançsızlığa doğru yönlendirip saptırdılar. Tek düşünceleri maddî kazanç ve sınıfsal ayrıcalıklarının korumaktı. Muaviye, Şamlıların hareketinin ekseninde yer alan ve İmam Hasan'ın (a.s) hakimiyeti altındaki diğer beldeleri (Kufe, Basra, Medain, Medine) kışkırtan kişi olarak İmam Mücteba'ya barış dayatırken kendine has kişilik özelliklerinden azami faydalandı. Bu kişinin şahsiyeti analiz edilip çözümlenmeden İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışı incelemek mümkün değildir. Bu yüzden, bu acı ve hazzı zor hadisede kullanılan psikolojik harekâtın yöntem ve boyutlarını daha iyi ortaya koyabilmek için Hz. Ali'nin (a.s) sözlerinden istifade edilerek bu kirli insanın kişiliği ele alınacaktır. Hz. Ali (a.s) çok sayıda hutbe ve mektubunda Muaviye'nin psikolojik durumunu ve kişilik özelliklerini tarif etmektedir. Yerimizin darlığı nedeniyle onlardan bazılarını değinelim:

1.1. Muaviye'nin sapkınlığı:

”لَكَأَنِّي أَعْنُزُ إِلَى ضَلِيلٍ قَدْ نَعَقَ بِالشَّامِ، وَ فَحَصَ بِرَايَاتِهِ فِي صَوَاحِي كُوفَانِ،
فَإِذَا فَعَزَتْ فَأَغْرَتْهُ، وَاشْتَدَّتْ شَكِيمَتُهُ، وَثَقُلَتْ فِي الْأَرْضِ وَطَاءَتْهُ، غَضَبَتِ الْفِتْنَةُ
أَبْنَاءَهَا بِأَنْبِيَاءِهَا، وَمَاجَتِ الْحَرْبُ بِأَمْوَاجِهَا وَبَدَأَ مِنَ الْأَيَّامِ كُلُّوْحُهَا، وَ مِنْ اللَّهِ
الْليَالِي كُدُوْحُهَا فَإِذَا أَيْنَعَ زَرْعُهُ وَ قَامَ عَلَى يَنْعِهِ، وَ هَدَرَتْ شَفَاشِقُهُ، وَ بَرَقَتْ
بَوَارِقُهُ، عُقِدَتْ رَايَاتُ الْفِتَنِ الْمُعْضَلَةِ، وَ أَعْبَلْنَ كَاللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، وَ الْبَحْرِ الْمُتَلَطِّمِ“

“Aşırı sapan birinin Şam’dan seslendiğini, Kufe’nin dışına bayraklarını diktiğini apaçık görür gibiyim. Ağzını açtığı anda, ağzındaki gemi gerip isyan ettiğinde ve adımlarını ağır bastığında fitne oğullarını ısıyor, savaş dalgaları harekete geçiyor, günler asık suratıyla gelip çatıyor, geceler dert ve meşakkatleriyle beliriyor. Ürünleri güzel yetişince, olgunlaşıp dikilince, mest deve gibi bağırınca ve kılıçları şimşek gibi parlayınca artık karmaşık fitne bayrakları her yerde dalgalanmaya başlar, karanlık geceler ve dalgalı denizler gibi yönelir.” (Hutbe 101).

1.2. Ahlakî sapkınlıklar:

”فَإِنَّكَ قَدْ جَعَلْتَ دِينَكَ تَبْعًا لِلدُّنْيَا أَمْرِي ظَاهِرٌ عَلَيْهِ، مَهْتُوكٌ سِتْرُهُ، يَشِينُ الْكَرِيمَ
بِمَجْلِسِهِ وَ يُسْفَهُ الْحَلِيمَ بِخِلَاطَتِهِ، فَاتَّبَعْتَ أَعْتَرَهُ وَ طَلَبْتَ فَضْلَهُ“

“Sen dinini öyle bir adama (Muaviye) tâbi kıldın ki sapkınlığı aşıkardır ve perdesi yırtılmıştır. Kerim insanlara meclisinde yakışsız şeyler söyler. İlişkilerde sabırlı davranamı da ahmak görür.” (Deşî, 1382, Mektup 39).

1.3. Bidat ve ahdi bozma:

”فَسُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَشَدَّ لُزُومَكَ لِلْإِهْوَاءِ الْمُبْتَدَعَةِ وَ الْخَيْرَةِ الْمُتَّبَعَةِ مَعَ تَضْيِيعِ
الْحَقَائِقِ وَ الطَّرَاحِ الْوُثَائِقِ، الَّتِي هِيَ لِلَّهِ طَلَبَةٌ وَ عَلَى عِبَادِهِ حُجَّةٌ! سُبْحَانَ اللَّهِ“

“Fesuphanallah! Nefsinin hevasıyla sonradan uyduğun asılsız şeylere bağlılığa ne kadar da şiddetle sarılmış, şaşkınlığa tabi olmuşsun! Hem de Allah’ın hesabını isteyeceği, kullarına delil kıldığı hakikatleri kaybedip ahitleri terk etmişsin.” (Mektup 37).

1.4. Şeytan sıfatlılık:

”وَ قَدْ عَرَفْتُ أَنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ إِلَيْكَ يَسْتَزِلُّ لُبَّكَ وَ يَسْتَفِلُّ غَرْبَكَ، فَاحْذَرُهُ، فَإِنَّ مَا
هُوَ الشَّيْطَانُ يَأْتِي الْمَرْءَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ وَ عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ، لِيَقْتَحِمَ
غَفْلَتَهُ وَ يَسْتَلْبِ غِرَّتَهُ“

“Muaviye’nin; aklını çelmek, seni zelil kılıp hataya düşürmek ve kılıcını köreltmek için sana mektup yazdığını öğrendim. Ondan sakın! O, şeytanın ta kendisidir! İnsana önünden,

arkasından, sağından, solundan gelir ve böylece onu gafil avlamak ve olgunlaşmamış aklını çelerek kapmak ister.” (Mektup 44, paragraf 1 ve 2).

Sonuç: Hz. Ali’nin (a.s) sözlerinden ve buna benzer diğer mektuplardan çıkan sonuç şudur ki, Muaviye çok kurnaz, ihtiyatlı, şeytan sıfatlı politikacı, fırsatları avlamada usta, geleceği düşünen biri, hileci ve fitneci, Muğire b. Şu’be, Amr b. As ve Ziyad b. Ubeyd Rumî gibi şeytanları kullanma kabiliyetinde bir kimseydi. İmam Hasan’la savaşı hakkında bizzat kendisi şöyle diyordu: Hasan’la savaşım, hilecilik ve fitne fesat üzerinedir.

c) Ümeyyeoğullarının (Muaviye) Bu Hadisenin Meydana Gelmesinde Kullandığı Psikolojik Harekât Taktikleri:

2.2. Etiketlemek: Bu vakada Şamlılar planlanıp uygulanan diğer taktikler arasında etiketlemek de vardı. Muaviye bu taktikten Ali’nin (a.s) hilafet ve imamet döneminde çeşitli zamanlarda yararlandı. Osman’nın kanının intikamını alma planıyla iki ayrı dönemde de kendisi için iki büyük kazanım elde etmenin zeminini hazırladı. Birinci kazanım, mazlum İkinci Halife’nin kanının intikamını Kufelilerden almak için Şamlıları ordu biçiminde örgütlenmek üzere harekete geçirmesidir. İkinci kazanım, İslam ordusunda tefrika, ihtilaf ve çözülme meydana getirmesidir. Her ikisinde de başarılı olmuştur.

2.2. Propaganda⁶: Şamlıların o dönemdeki şeytanî hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı taktiklerden biri de halkla ilişkiler faaliyeti idi. Bu taktikle ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Birkaçına değinelim: Nihai maksadı, belli bir siyasi yöne sevk etmek üzere insanların inanç, değer, düşünce ve davranışlarını şekillendirmek olan disiplinli ve hedefli çabadır. (Aştıyanî, 1382). Nihai hedefi, önceden belirlenmiş maksatları temin için bireylerin inanç ve davranışlarına nüfuz etmek olan bilinçli ve ölçülüp biçilmiş gayrettir. (Quill, 1972, s. 42). Başka bir yerde de şöyle geçmektedir: Fikir veya davranışları ya da her ikisini etki altına almak üzere düşünce ve inançları yaymaktır. (Martin, 1985, s. 16). Bir yerde de propaganda şöyle tanımlanır: Muhatapların düşünce ve davranışlarını etkilemek ve takip edilen hedeflere yönelik bakış açısını değiştirmek amacıyla planlanıp uygulamaya konmuş belli bir istikameti olan örgütlü gayret. (Şirazî, 1383, s. 138). Yine bir görüşe göre propaganda, bir grubun inanç, duygu ve görüşlerine ya da davranış tarzına nüfuz etmek için planlanan ve bu yolla ulusal güvenliğin maksatlarına yardımcı olan her türlü halkla ilişkiler çalışmasıdır. (Collins, 1383, s. 487).

Bu tanımlara ve İmam Hasan’ın (a.s) ordusunun o hassas dönemdeki davranış tarzına bakıldığında Şamlıların şeytanî hedeflerinin gerçekleşmesinde bu taktiğin tesiri somut biçimde görülecektir. Kaynaklara göre Kufe’de bir çığırtkan “الصلواة جامعة”⁷ diye bağırıldı ve insanlar mescidde toplandılar. İmam Hasan (a.s) minbere çıktı. Allah’a hamd ü senadan sonra şöyle dedi: “Muaviye, savaşma kararımızı haber alınca bu tarafa doğru yola çıkmış. Siz de Nahila⁸ kampına katılın. Allah’ın rahmeti üzerinize olsun (ki herkesin dü-

⁶ Publicity.

⁷ İnsanları toplanmaya çağıran cümle.

⁸ Nahila, Şam tarafından Kufe yakınlarında bir yerdir. Kufe’ye mesafesi 12 mildir.

şüncesi ve reyiyile karar alabilelim).” Tarihçileri yazdığına göre orada bulunan insanların hepsi sustu. Hiç kimse tek kelime etmedi. İmam Hasan’a (a.s) bir kişi bile cevap vermedi. (İmam Hameneî, 1363, s. 140). Bu hareket o kadar çirkin ve kabaydı ki Adıyy b. Hatim, ortadaki vaziyet nedeniyle bedeni sarsılıp sesi titreyerek şöyle dedi:

“Ben Adıyy, Hatim’in oğlu. Yazıklar olsun, bu çirkin bir davranış. Peygamberinizin evladı ve önderinize neden cevap vermiyorsunuz? Şehrin hatipleri nereye gitti? Rahat zamanda dilleriniz kırbaç gibiydi, ama şimdi iş ciddileşince tilki gibi deliğe kaçtınız.” Kaynaklar, Hazret’in Nahila’da konakladığı on gün boyunca sadece 4 bin kişinin toplandığını ve bunun üzerine Kufe’ye döndüğünü yazıyor. Dönünce bir hutbe okudu. Hutbede, insanların, Şamlıların propagandasının etkisi altında şekillenen davranışına dikkat çekerek şöyle dedi: “Beni aldattılar. Önceki halifeyi aldattıkları gibi.” (*El-Harayic ve’l-Cerayih*: 228). Propaganda insanları etkilemişti.⁹ Öyle ki, o kader belirleyen dönemde Hazret’in yanında olmamalarına ilaveten, İmam Hasan’ın (a.s) hilafetine darbe vurmak için Şamlıları tahrik eden araç oldular hep. Bu taktik (propaganda), İmam’ı elleri bağlı biçimde teslim edebileceklerini veya öldüreceklerini Muaviye’ye yazacak kadar tesirli olmuştu.

2.3. Terör: Psikolojik harekât taktiklerinden biri de terördür. Terör, baskı altına alıp boyun eğdirmek ve teslim olmasını sağlamak için muhatapta korku ve kaygı yaratmaktır. Bu taktik, psikolojik harekâtın en etkili yöntemleri arasında sayılır. İmam Hasan (a.s) bazı kimselerin kendisine suikast düzenleyeceği haberinden emin olduktan sonra sürekli kıyafetinin altına zırh giymeye ve çok ihtiyatlı hareket etmeye başladı. Hatta namazı bile bu halde kılıyordu. Haricîlerden İbn Sinan Esedî isminde terörist ruhlu biri vardı. Namazda ona ok fırlattı. Fakat zırhı olduğu için zarar veremedi. (İlelu’ş-Şerayi’, 84), (İmam Hameneî, 1356, s. 101).

2.4. Rüşvet: Psikolojik harekât uzmanlarının inancına göre rüşvet güçlü bir dinamiktir. Çünkü ödüllendirmeyi içerir. Bu sayede insanlar taraftar veya tarafsız yapılabilir. Muaviye, Amr b. Haris, Eş’as b. Kays, Hicar b. Ebcer ve Şebes b. Rebiî ile gizlice anlaştı ve casusları aracılığıyla bunların her birine şu mesajı gönderdi: “Eğer Hasan’ı öldürürsen ödülün yüzbin dirhem, Şam ordularından birinin komutanlığı ve kızlarımdan biriyle evliliğidir.” Muaviye çok kurnaz biri olduğundan şeytanî hedeflerine ulaşmak için hiçbir hareketi gözardı etmezdi. Bu taktikten yararlanırken, İmam’ın taraftarlarını satın almaya ilaveten bir adım daha ileri attı ve Hazret’e gönderdiği mektupta şöyle yazdı: “Nihayet, benden sonra hilafet senindir. Çünkü sen, ona herkesten daha çok layıksın.” (*Şerhu Nehci’l-Belağa*, c. 10, s. 4).

Bu tuzakla İmam’ı ilahî görevini yerine getirmekten vazgeçireceğini ve bu büyük engeli savaşmaksızın yoldan kaldıracığını hesaba katıyordu. İmam Mücteba’nın (a.s) ordularından biri Şamlılarla savaşmak üzere Kindî kabilesinden birinin komutasında Enbar şehrinde konuşlanmıştı. Muaviye bu birliğin konuşlandığını haber alınca ve bu komutanın kişiliğini öğrendikten sonra ona birini gönderdi. Şöyle yazmıştı: “Bana katıl. Hiç tereddütsüz seni Şam ve Cerayire’nin (Irak) birkaç şehrini yönetmeye tayin edeceğim.” Kindî

⁹ Their propaganda influenced the people.

kabilesinden bu adam, parayı aldı ve taraftarlarından ikiyüz kişiyle birlikte Muaviye'ye katıldı. (*Biharul-Envar*, c. 10, s. 110).

Bu çirkin hareketi bölgeye gönderilen diğer komutanlar da tekrarladı. Muaviye, insanları Şamlıların yanına çekebilmek için onların şahsiyet ve mevkilerine uygun ödemeler yapıyordu. Tarihlerde yazdığına göre Ubeydullah'ı cezbetmek için muhtelif taktiklerden yararlanmıştı. Çünkü onu Hazret'in ordusundan ayırabilirse ordunun çatısı ve teşkilat yapısının çökeceğini biliyordu. Bu nedenle, biraz sonra inceleyeceğimiz uyuşturma taktiğine ilaveten, İbn Abbas'ın oğlunu ayartabilmek için rüşvet taktiğinden de yararlandı ve en çok meblağı ona teklif etti. Yarısını nakden ve hemen, diğer yarısını da Kufe'ye girerken ödemek üzere bir milyon dirhem belirledi. (Müfid, 170). Başka bir yerde şöyle geçer: Muhtar, Sa'd b. Mes'ud'a dedi ki: "Servet ve şeref mi istiyorsun?" "Nasıl?" dedi. Cevap verdi: "Hasan'ın elini ayağını bağlayalım ve Muaviye'ye teslim edelim." (*Tarih- Taberî*).

2.5. Hissizleştirme: Muhatapların refleksini dondurup durduran ve duygusal desteği hedef alan taktiktir. İnsanların davranışına hâkim olan duygu ve hissiyatı zaman içinde seyreltir ve ortadan kaldırr. (Şirazî, 1383, s. 41). Muaviye bu taktiği kullanırken engin tecrübeye sahipti. Uzun vadeli bir planlamayla bu taktikten yararlandı ve onun olumlu sonuçlarını İmam Hasan'ın (a.s) ordusunda bizzat müşahade etti. İslam tarihi, çok önceden itibaren tarafsızlığı seçmiş ve İmam Hasan'a (a.s) biat etmeye sırt çevirmiş Abdullah b. Ömer, Sa'd İbn Ebi Vakkas, Usame b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme, Kudame b. Maz'un, Abdullah b. Selam, Hassan b. Sabit, Eba Sa'd Hudrî, Zeyd b. Sabit, Nu'man b. Beşir gibi isimleri kaydetmiştir. (İmam Hameneî, 1365, s. 62).

Böyle seçkin kişilerden sâdır olan bu etkili girişim, başarılı hissizleştirme taktiğinden başkasıyla mümkün olamazdı. Bu taktik, başarılı olmasının yanısıra adı geçen isimlerin İmam'ın yanında yer almasını da engelledi. Hatta Ubeydullah b. Abbas gibi inanç, iman, vefa ve güçlü motivasyonu olan birini bile etkiledi. Tarihler göre İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış yapacağı dedikodusu Ubdeyullah'ın komuta ettiği orduda gerekli etkileri gösterdikten sonra Muaviye bu şartlardan yararlanma fırsatını kaçırmadı ve Ubeydullah'ın ana zayıf noktasını hedef alarak bu büyük komutanın psikolojisinden kalan küçük miktarı da yok etti. Bir mektupta Ubeydullah'a şöyle yazdı: "Hiç kuşku yok Hasan yakında mecburen barış yapacak. Senin için doğru olan ilk adımı atmandır, tâbi olman değil." (İbn Ebi'l-Hadid, c. 4, s. 20).

Bu taktik, bu büyük komutanın yenilgi ve teslimiyet hissi yaşamasına sebep oldu. Ne kadar büyük bir günah işlediğini bile bile geceleyin aşağılık bir kaçak gibi Muaviye'nin kampına girdi. Bu hal, tarihin en çirkin, aşağılık ve ihanet sahnelerinden biri olarak kaydedildi. Tarihte gördüğümüz kadarıyla hissizleştirme taktiği o kadar etkiliydi ki, savaş meydanından kaçan hainlerin sayısı kısa sürede 8 bin kişiye ulaştı. (Ahmed b. Ya'kub, c. 2: 191), (*Ravzatu'l-Şüheda*: 115). Hazret'in askerleri, Muaviye'nin psikolojik harekâtının bu taktiğinin etkisi altında utanmazca yağmaya girişti. Hatta İmam'ın giysisini ve seccadesini bile yağmaladılar.

2.6. İtham¹⁰: Muaviye'nin Üçüncü Halife öldürüldükten sonra kullandığı taktiklerden biri de Osman'ın kanının intikamını almaktır. Muaviye, bu girişimden Haşimoğullarını suçlayarak Hz. Ali'nin (a.s) imameti döneminde İslam toplumunda şiddetli ihtilaf çıkarmayı başardı. İmam Hasan'ın (a.s) hilafet ve imameti döneminde bu hileden hep yararlandı. Buna ilaveten Muaviye Haşimoğullarını defalarca halifelere biatı bozmakla itham etmişti. Bu iki etken İmam'ın ordusunda çözülme meydana gelmesinde temel bir rol oynadı. Muaviye, İmam'a yazdığı mektubunda Ebubekir, Ömer ve Ebu Ubeyde'den bahsedip Ehl-i Beyt'in Ebubekir'e biat etmeye karşı çıktığını İmam'ın önüne koymuştu. (İmam Hameneî, 1363, s. 120).

2.7. Cesaretlendirme¹¹: Bu taktikte psikolojik harekât uzmanları muhataplarda heyecan, coşku ve gayret şevki meydana getirerek onları hedeflenen tarafa sevk etmek üzere harekete geçirir, duygu ve davranışlarını güçlendirir. (Şirazi, 1383, s. 43). Muaviye'nin o dönemde planlayıp uygulamaya koyduğu psikolojik harekât taktiklerinden biri de cesaretlendirme taktiğiydi. Bu taktik öylesine detaylı ve incelikli planlanıp uygulandı ki velayet ve imamet harimini korumak ve cihat için kampta toplanmış insanlar kısa sürede İmam Hasan'ın en çetin düşmanlarına dönüşebildi.

Tarihçiler bu konuda şöyle yazıyor: “İmam, Medain'in Sâbât mevkiine girdiğinde İmam'a bir darbe vurdular ve orayı İmam için güvensiz yer haline getirdiler. Öyle ki Şiîlerinden ve yakınlarından bir grup onu ortalarına aldı ve kimsenin ona ulaşmasına izin vermedi.” (İmam Hameneî, 1365, s. 320). Başka bir yerde de şöyle geçmektedir: “Etrafında toplanmışlardı ve insanları ondan uzaklaştırıyorlardı.” Çünkü İmam (a.s) kendi komuta karargahında daha kendi canını koruyamıyordu. Sözde cihat ve onu savunmak için Kufe'den ayrılan halk kısa süre sonra onun kanlı düşmanları olarak ortaya çıkmıştı. (A.g.e., s. 321). Hazret'in askerlerinden böyle bir durumun zuhur etmesi, bu çerçevede havas ve avamın aynı şekilde davranması çok önemli cesaretlendirme taktiğinin etkisinden başka şekilde mümkün olamazdı.

2.8. Tahrik¹²: Tahrikten maksat, muhatapların hal ve davranışları üzerinde etkili olan teşebbüsleri gerçekleştirmektir. (Şirazi, 1383, s. 54). Bu yöntemde psikolojik harekât uzmanları bilgilendirici mesaj ve istihbarat aktararak muhatapların duygularını tahrik eder. İmam Hasan'ın (a.s) yaptığı barışın ortaya çıkmasında Muaviye kurnazlığıyla ve Amr b. As, Şu'be gibi danışmanlarıyla bu taktiği karmaşık biçimde kullandı. Taberî Tarihinde geçtiğine göre İmam Hasan (a.s) Medain'deyken bir çığırkan Kays İbn Sa'd'ın öldürüldüğünü bağırdı ve kaçmalarını istedi. İnsanlar bu söz üzerine kaçmaya başladı ve İmam'ı çadırını yağmaladı. Bu taktik o kadar etkiliydi ki halk çok kısa bir zaman içinde İmam'ın varlık âlemindeki yerini hatırlamayıp kendi hareketlerinin çirkinliğini görmeksizin İmam'ın çadırını yağmaladı.

2.9. Tehdit¹³: Psikolojik harekâtın yöntem ve taktiklerinden biri de karşı ordunun safhaları arasında korku ve dehşet uyandırmaktır. Bu da karşı tarafı fiziksel eylemlerden

¹⁰ Accusation.

¹¹ Emboldening.

¹² Instigation.

¹³ Threat.

korkutmak ve saldıran tarafın isteklerine teslim olunmazsa başa gelecekler konusunda dehşete düşürmekle olur. (Taib, 1388, s. 9). Başka bir yerde de şöyle tanımlanır: Tehdit, psikolojik harekâtın uygulayıcılarının istekleri karşısında ihtiyatlı olunmaması durumunda doğacak fiilî girişimden korkutmaktır. (Mütefekkir, 1381, s. 242). Yine bir yerde Muaviye'nin, İmam Hasan'ın (a.s) motivasyonunu bozmak ve kendi hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, diğer bir ifadeyle İmam'a kendi hilafetini kabul ettirmek üzere bir mektubunda İmam Hasan'a (a.s) şöyle yazmıştı: "Ölümünün pespaye ve aşağılık insanlar eliyle olmasından sakın ve bizde çözülme meydana getirebileceğinden umudunu kes." (*Şerhu Nehci'l-Belağa*, c. 4, s. 13).

2.10. Tasdik¹⁴: Psikolojik harekât taktiklerinden biri de tasdiktir. Şu anlamda: İnsanların saygı ve güvenini kazanmış bir şahıs veya kişilerin bir plan veya kişiyi onaylaması ya da iyi olduğunu söylemesi. Muaviye kamuoyunu aldatmak için bu taktikten şeytanî biçimde faydalandı. *Şerhu Nehci'l-Belağa*'da şöyle geçer: "Muaviye bir gün İslamî hilafet konusunda birileriyle tartışıyordu. Daha kıdemli olması nedeniyle hükümete daha layık olduğunu söyledi. Bunun üzerine Amr b. As, Muğire b. Şu'be, Ebu Hureyre Devsî gibi etrafındaki büyükler ve yaşlılar onun görüşlerini teyit etti." (*Şerhu Nehci'l-Belağa*, c. 4, s. 13). Muaviye bu taktiğin işlevini Benî Saide Sakifesindeki utanç verici hadiseden beri tecrübe etmişti.

2.11. Şahsiyete suikast¹⁵: Şam'da planlanıp incelikli biçimde uygulanan taktiklerden biri de itibar suikastiydi. Şahsiyete suikast, psikolojik harekât taktiklerinin en etkili yöntemlerindendir ve geçmiş epey eskiye gider. Bu taktikte kişinin şahsiyetini tahrip etmek için bütün ustalıklardan yararlanır. Şahsiyet suikastinde abartma, aşılama, insanlıktan çıkarma gibi metotlar kullanılır. Bu çerçevede hiciv, şiir, karikatür vs. gibi araçlardan istifade edilir. Böylece kişiler toplumun zihninden silinmiş ve tanınmaz hale getirilmiş olmaktadır. Muaviye, Hz. Ali'nin (a.s) şahsiyetini tahrip etmek için bu taktikten yararlanmıştı. Uzun süre hatip ve vaizleri minberde İmam'a sövmekle görevlendirdi. Bu vakada insanları bu hareketi gerçekleştirmeye memur etti. Tarihte şöyle geçer: "İraklıların büyüğü ve reisi olan ama barış sırasında Kufe'de hazır bulunmayan Süleyman b. Sard, İmam Hasan'ın (a.s) yanına gitti. Hasan'ın karşısına çıktığında dedi ki: "Selam sana, ey müminleri hor ve hakir hale getiren." (El-Dineverî, 1388, s. 151).

2.12. Tahrif¹⁶: Tarih boyunca sürekli küfür, şirk ve nifak cephesi tarafından hak cephesini yenilgiye uğratmak için kullanılan taktiklerden biri de tahrif taktiğidir. Bu mektebin uzmanları bu taktik hakkında çok sayıda tanım vermiştir. Burada o tanımlardan birine değinecek ve sonra da Muaviye'nin bu taktiği kullanma şekline bakacağız. Tanım şöyledir: Gerçekleri tersyüz etmek, halkın zihnini haktan batıla sapturmak, açık hakikatlerle oynamak ve meseleleri değişik göstermek. (Sipah, 1373, s. 50). Şam ordusu halkı şeytanî hedeflerinin yanında tutabilmek için tahriften en iyi şekilde yararlandı. Muaviye Şam'ı yönetmeye başladığından beri Peygamber'den uydurma hadis naklederek halkın fikirlerini kendi hedefine doğru sevkeden birtakım kişileri istihdam etmişti.

¹⁴ Confirmation.

¹⁵ Terror of personality.

¹⁶ Distortion.

İbn Ebi'l-Hadid şöyle yazıyor: Şeyhimiz Ebu Ca'fer Eskafi dedi ki: "Muaviye, bir grup sahabe ve bir grup tâbiini, Ali'ye (a.s) lanet okumaya ve antipatiye sebep olacak na-hoş haberler nakletmeye memur kılmıştı. Onlara hatırı sayılır miktarda ödül veriyor, on-lar da onu mutlu edecek şeyler üretiyorlardı. Bu kişiler arasında sahabeden Ebu Hureyre, Amr b. As ve Muğire b. Şu'be vardı. Tâbiinden ise Urve b. Zübeyir başı çekiyordu." (İbn Ebi'l-Hadid, c. 1, s. 358). Muaviye'nin bu taktiği kullanması barış yapıldıktan sonra gözle görülür biçimde arttı.

3.13. Tefrika¹⁷: Şam ordusunun İmam Hasan'a (a.s) barış dayatırken yararlandığı bir başka önemli taktik de tefrika idi. Şamlılar bu taktiği planlayıp uygulamada engin tecrübeye sahipti. Tefrika, milletin düşüncesinin darmadağın olacağı ve olumlu enerjinin yokolup gi-deceği buhran şartlarını oluşturmak için bir milletin fertleri arasındaki bağları koparmak-tır. (Sipah, 1373, s. 51). Muaviye, bu taktiği kullanmada birkaç uygun kapasiteye sahipti. İmam'ın ordusunu oluşturan muhtelif kabileler bunlardan biridir. Şahısları satın almak için elinde bulunan zengin Beytülmal, fitne çıkarma gücü ve hızı, son olarak da böyle taktik-leri planlamada benzersiz olan Muğire, Amr b. As ve Ziyad b. Ubeyd Rumî gibi şeytan sıfatlı kişiler. Bu kapasite Muaviye'ye en kısa sürede İmam Hasan'ın (a.s) ordusunu kaç-maya hazır, korkmuş, sarsılmış, karamsar hale getirme fırsatını verdi. Elbette ki bu tak-tikten Benî Saide Sakifesi olayı sırasında da karmaşık ve incelikli biçimde yararlanılmıştı.

2.14. Dedikodu¹⁸: Dedikodu, siyasî maksatlar doğrultusunda kamuoyunun düşünce-sini etkileme hedefiyle gündeme getirilen gerçek dışı bir mesajı şifahi yolla en kısa sürede aktarmaktır. (Aştiyanî, 1382). Diğer bir ifadeyle dedikodu, muhatapların inancını tahrik et-mek üzere kullanılan, kulaktan kulağa kişilere yayılan ve ortaya atılırken emin olunacak dayanaktan yoksun somut iddialardır. (Sipah-i Pasdaran, 1373, s. 45). Başka bir yerde de dedikodunun, sorgulanabilir ikna edici kriterlere sahip olmaksızın yaygın biçimde şifahi yolla kişiden kişiye aktarılan farazi önerme ya da mevzu olduğu belirtilmiştir. (Hürmüz, 1362, s. 9). Askerî savaşlar zamanında dedikodu üç gruptur ve üç işlevi vardır:

a) Tefrika çıkaran dedikodu: Bu tür dedikoduda düşmanın mevzileri arasında ayrı-lık doğması ve bu sayede kişiler arasında çıkacak karışıklık ve sınamalarla ordunun za-yıf düşmesi için çaba gösterilir. Bu tür dedikodunun siyasî oyunlarda yaygın işlevi vardır.

b) Korku yaratan dedikodu: Bu tür dedikoduda kitlesel katliam yapılacağı duyuru-larak ve bunun düşman güçler arasında yayılması sağlanarak onlar arasındaki umutsuzlu-ğun artmasına ve zayıf düşmelerine sebep olunur.

c) Umut veren dedikodu: Bu tür dedikodu kendi güçleri arasında insicam sağlar ve psikolojiyi yükseltir. Geniş bir işlevi vardır. Şamlılar, kendi uğursuz hedeflerine ulaş-a-bilmek için kesintisiz biçimde, ahenkli ve tutarlı bir planlama dahilinde muhtelif anlarda İmam Hasan'ın (a.s) ordusunun saflarında bozulma meydana getirmek üzere bu taktiğin birinci ve ikinci yönteminden yararlandı. Kendi ordusunun psikolojisini yükseltmek için de ikinci yöntemden faydalandı. Muaviye, bu taktiğin sonucunu ve kazandırdığını Uhud

¹⁷ Disunion.

¹⁸ Rumor.

savaşından biliyordu. Peygamber'in (s.a.a) şehit olduğu dedikodusu İslam ordusunda yayıldığı ve İslam ordusunun yapısı bozulduğunda o savaş Ümeyyeoğullarının zaferiyle sonuçlanmıştı. Dolayısıyla bu taktiği uygulayarak kan dökülmeden savaş meydanında kazanacağını hiç aklından çıkarmadı. İmam Hasan'ın (a.s) ordusunda psikolojinin bozulduğunu bilerek akıllı ve kurnaz kişileri sürekli bu taktiği uygulamakla görevlendirdi. Muaviye bu taktiği kullanırken üç temel hedefin peşindeydi: Kendi güçlerinin psikolojisini güçlendirmek, İmam Hasan'ın (a.s) askerlerini etkisizleştirmek ve İmam'ın komutanları ve havasının halet-i ruhiyesine kuşku ve tereddüt sokmak. Devamında da Ubeydullah b. Abbas'ın komutası altındaki ordunun Mesken kampına yerleşmesiyle birlikte İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile barış müzakerelerine başladığı dedikodusu hızla tüm kampı sardı. Öyle ki kısa sürede kampın her yanında isyan ve karışıklık baş gösterdi ve süratle Hazret'in ordusunda psikoloji darmadağın oldu. Bu dedikodu o kadar etkiliydi ki tarihlerde geçtiğine göre Ubeydullah çadırında sadece bir saat kalabildi, homurdanan kalabalığın çevresine toplanmasıyla düşünceye daldı... Aniden acı gerçek karşısına çıkıverdi." (*Şerhu Nehci'l-Belağa*, c. 4, s. 15).

Muaviye Muğire b. Şu'be, Abdullah b. Keriz ve Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakim'i İmam Hasan'a (a.s) gönderdi. İmam'ın yanından çıktıklarında insanların işiteceği şekilde kendi aralarında konuşmaya başladılar: "Allah, Peygamber'in evladı eliyle kanları korudu ve fitneyi söndürdü... Barış kabul edildi." Şeytan sıfatlı bu üç kişinin fitneci sözleri üzerine ordu karıştı. Bu dedikodu o kadar detaylı ve incelikli planlanıp uygulanmıştı ki hiç kimse onların doğruyu söyleyip söylemediğinden şüpheye düşmedi ve ordu İmam Hasan'a (a.s) saldırdı. (Ya'kubî, 1362). Başka bir yerde de Muaviye'nin birilerini İmam'a (a.s) gönderdiği ve Kays'ın Muaviye ile barış yaptığı dedikodusunu yaydıklarını geçmektedir. (İmam Hameneî, 1365, s. 286). Bir yerde de birilerini İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmayı kabul ettiği dedikodusunu yaymak üzere Kays ordusuna gönderdiği belirtilmektedir. (A.g.e., 287).

2.15. Büyük yalan: Büyük yalan, hiçbir gerçekliği bulunmayan ama muhatabın zihnini etkilemek için sürekli ısıtılıp gündeme getirilen mesajdır. (Azadihah, 1388, s. 132). Başka bir tarifte şöyle geçer: Büyük yalan, hedef alınan muhatabı ve özneyi varolana (gerçeklik) aykırı psikolojik evrende sevk ve idare etme çabasıdır. Bu psikolojik evren, transfer edilecek kavram ve alametlerin dirençle karşılaşmaksızın kabul edilmesini sağlayacak şekilde üretilmektedir. Dolayısıyla bu taktiğin planlayıcıları, bu taktiğin başarılı uygulaması için yoğun ve zekice faaliyet göstermeli; hedef alınan muhatap veya muhatapların psikolojisini saldırılarla baskı altına almalı ve istenen yöne sevk etmelidir. Bu taktik; etiketleme, cephe değiştirme, belirsiz görüşlerden istifade ve intikal gibi yol ve yöntemleri kullanır. (Mütefekkir, 221).

2.16. Abartma¹⁹: Şamlıların bu vakada kullandığı diğer taktikler arasında abartma taktiği önemli yer tutar. Bu taktik, Birinci Halife'nin Sakife vakasında kullandığı taktiktir. Halifenin yakınlarından biri, ona bu sorumluluğu kabul etmesinin sebebini sorduğunda cevaben dedi ki: "Ben hepinizden kıdemliyim." Muaviye de İmam Mücteba'ya (a.s)

¹⁹ Exaggeration

yazdığı bir mektubunda aynı abartma taktiğini kullanmıştı: “Ben hükümet işinde senden daha eskiyim. Daha tecrübeliyim ve yaşım da senden büyük. Bu kadar, başka şeye gerek yok.” (*Şerhu Nehci'l-Belağa*, 4 ve 13). Muaviye'nin dünyaperest biri olduğu ve kan, savaş, ölümden bıktığı hesaba katılırsa savaş meydanına çıkmaksızın zafer kazanmak istediği anlaşılmaktadır. Ama psikolojik harekât taktiklerinin, özellikle de abartma taktiğinin etkisinden haberdar olduğundan İmam Hasan'ın (a.s) elçileri Cündüb b. Abdullah ve Haris b. Süveyd Teymî'ye verdiği cevapta dedi ki: “Geri dönün. Bizimle sizin aranızda kılcıktan başka bir şey yok.” (*Şerhu Nehci'l-Belağa*, 4 ve 12).

2.17. Aldatma²⁰: Psikolojik harekâtın diğer taktiklerinden biri de aldatmadır. Helt ve Wendy'ye göre bu taktik, dinleyeni, maddî ve gerçek çevreden farklı belli bir psikolojik ortama sürüklenme faaliyetidir. Psikolojide de aldatma taktiği yanlış idraki harekete geçirme çalışmasıdır. (Helt ve Wendy, 1960, s. 33) Aldatma taktiği İmam Hasan'ın 'a) hükümeti altındaki toplumda o kadar etkili oldu ki şöyle denmiştir: “İhanet, fitnecilik ve karnışıklık şimşek gibi yayıldı. Hatta İmam'a (a.s) savaş için biat edenler (Haricîler) İmam'ı öldürmeye zemin hazırlamak için onu küfürle suçladı.” (İmam Hameneî, 1365, 300-305).

Sonuç

Nübüvvetin risaletinden zarar görmüş olan müşrikler, kafirler ve münafıklar Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) rihletinden sonra yüzlerindeki maskeyi bir kenara atıp var güçleriyle kayıplarını telafi etmeye ve toplumu cehalet ve sapkınlık mecrasına geri döndürmek üzere bütün kapasitesini kullanmaya koyuldu. Bu süreçte toplumun o dönemdeki psikolojik durumunu hesaba katarak farklı araç ve yöntemlerden yararlandılar. Bu harekette kirli hedeflerine ulaşabilmek için istifade ettikleri stratejilerden biri de psikolojik harekât taktiklerinden yararlanmaktı. Bu hareketin planlayıcıları ve uygulayıcıları Amr b. As, Şu'be vs. gibi politikacılar ve bu işleri planlayıp uygulamada kendi döneminin insanları arasında öne çıkmış başka isimler incelikli, karmaşık ve iş bitirici bir girişimle toplumun mutluluk ve kurtuluş güzergahını bir anda değiştirebildi. Öyle ki, tarihin isimlerini sayfalarına kaydettiği Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas, Usame b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme, Kudame b. Maz'un, Abdullah b. Selam, Hassan b. Sabit, Eba Sa'd Hudrî, Zeyd b. Sabit, Nu'man b. Beşir gibi şahsiyetler dahi kuşku ve tereddüde sürüklendi ve İslam dünyasının o zamanki siyasî sahnelerinin tamamından kenara çekildiler.

Küfür, şirk ve nifak cephesi velayet ve imamet hattına karşı psikolojik harekât taktiklerinden öylesine detaylı ve hesaplı kitaplı yararlandı ki havassın siyaset sahnesinden inzivaya çekilmesini sağlamasına ilaveten toplumun avamı da Hz. Peygamberin Ehl-i Beytini onun rihletinden sonra evinde oturmak zorunda bıraktı. İş, İslam Peygamberinin (s.a.a) rihletinden kırk yıl sonra, Hazret'in Veda Haccı'nda yüksek sesle kendilerinden bahsettiği hak halifelere minberlerde sövülmeye kadar vardı.

Bu cephe kurnazlık, habislik ve şeytanlıkla psikolojik harekât taktiklerinin rüşvet, cesaretlendirme, tahrik, tasdik, hissizleştirme, şahsiyete suikast, büyük yalan,

²⁰ Deceit.

etiketleme, dedikodu vs. gibi bazılarını kullanarak Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) büyük meşakkat ile toplumda yerleştirdiği ilahî değerleri ortadan kaldırmayı başardı. Bu sayede insanları tekrar cehalet ve sapkınlığa döndürebildiler. Beşeriyetin mutluluğunu garanti eden ilahî ahkamı özel hilelerle toplumdan sildiler ve halkı muhtevassız ibadetlerle meşgul olur hale getirdiler. İslam toplumunun mutluluk, kemal ve kurtuluş eksenini olan imamet ve velayeti kendilerine has kurnazlık ve hilekârlıkla Müslüman toplumdan imha ettiler.

Peygamber'in (s.a.a) Gadir Hum bayramında beşeriyete armağan ettiği mutluluk güzergahını şeytanî davranışlarıyla İslam ahkâmında tahrifat ve bidatlar icat ettiler. Ve daha binlerce şeytanî iş. O dönemin hadiseleri özellikle de İmam Hasan'ın (a.s) dönemindeki olaylar genel hatlarıyla incelendiğinde şu sonuç çıkmaktadır ki, bütün bu nahoş ve hazmı zor girişimler, hareketlenmeler, acı hadiseler, yüzeysel güvenlik, basiretsizlik, marifet yoksunluğu, dünyaya düşkünlük, ölüm korkusu vs. gibi durumlara zemin hazırlayan, o dönemin havas ve avamıydı. İslam ümmetinin taşlaşmış mukaddesatçılarının bu çirkin, nahoş ve cahilce davranışı hakkında Hz. Ali (a.s) şöyle demektedir:

”وَ نَاطِرُ قَلْبِ اللَّيْبِ بِهِ يُبْصِرُ أَمَدَهُ، وَ يَعْرِفُ غَوْرَهُ وَ نَجْدَهُ، دَاعِ دَعَا“

“Akıllı kişinin basireti; işinin sonunu görmesini, alçaklığı yüksekliği tanınmasını sağlar.” (Nehcu'l-Belağa, Hutbe 153, birinci paragraf).

Başka bir yerde de şöyle der:

”فَالنَّاطِرُ بِالْقَلْبِ الْعَامِلُ بِالْبَصْرِ يَكُونُ مُبْتَدَأَ عَمَلِهِ أَنْ يَعْلَمَ، أَعْمَلُهُ عَلَيْهِ أَمْ لَهُ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ مَضَى فِيهِ، وَ إِنْ كَانَ عَلَيْهِ وَقَفَ عَنْهُ“

“Kalbiyle gören ve basiretiyle amel eden kimsenin, işine başlarken yaptığı işin lehine mi yoksa aleyhine mi olduğunu bilmesi gerekir. Lehine ise yapar; aleyhine ise bırakır.” (A.g.e., dördüncü paragraf).

Yine bir yerde de şöyle buyurur:

”سَبِيلُ أَبْلَجِ الْمَنْهَاجِ، أَنْوَرُ السَّرَاحِ، فَبِالْإِيمَانِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الصَّالِحَاتِ، وَ بِالصَّالِحَاتِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الْإِيمَانِ، وَ بِالْإِيمَانِ يُعْمَرُ الْعِلْمُ“

“Yol, apaçık bir yol ve apaydın bir meşale. Salih amel imana; iman, salih amellere delalet eder. İlim, imanla yaşıatılır.” (A.g.e., Hutbe 155, birinci paragraf).

İşte bu cahilce tarz nedeniyle İmam Seccad (a.s), *Sahife-i Seccadiyye*'deki 27. duada şöyle buyurur:

”اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَ عَرَّفْهُمْ مَا يَجْهَلُونَ، وَ عَلَّمْهُمْ مَا لَا يَعْلَمُونَ، وَ
بَصِّرْهُمْ مَا لَا يُبْصِرُونَ“

“Allahım, Muhammed ve Âline selam olsun. İslam’ın mübarizlerine haberdar olmadıkları şeyi bildir. Onlara bilmediklerini öğret. Basiretlerini olmadığı şeyde basiret lütfet.” (*Sahife-i Seccadiyye*, 27. Dua, 5. paragraf).

Psikolojik harekât taktiklerinin tarih boyunca beşeriyeti yoldan çıkarmada oynadığı rol dikkate alındığında İslam Cumhuriyeti’nin siyasi nizamı bu taktikleri etkisiz kılmak amacıyla İmam Seccad’ın (a.s) buyruğunu uygulamak için tüm kapasitesinden yararlanmalıdır. Böylece o acı hadiselerin meydana gelmesinin önü alınabilecek; İslam ve inkılab düşmanları kirli hedeflerine ulaşmakta başarısız olacaklardır.

Kahramanca İtidal: İmam Hasan'ın Zafer Stratejisi

Dr. Fatıma Sultan Muhammedî

Özet

İmam Hasan'ın (a.s), o asırda Şîî azınlığın bekası için tek yol olarak Muaviye ile yaptığı cesur barış o kadar muazzamdır ki bugüne dek çok sayıda araştırmacıyı analiz ve izaha teşvik etmiştir. Hiç abartma olmadan denebilir ki Hz. Hasan hakkındaki makale ve araştırmaların çoğu bu barış hadisesi etrafındadır. Böyle bir bakış her ne kadar Hazret'in yaptığı barışın derinlik ve azametini açıklıyorsa da diğer döneme (imametten önce ve barıştan sonra) daha az dikkat etmiş olmaktadır. Buna bağlı olarak da insanların bu dönemlerle ilgili bilgisi daha az olacaktır. Bu itibarla bu makalede o büyük şahsiyetin tarihinin bu bölümü daha fazla tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan, Barış, Kahramanca İtidal, Şiîler.

Emevîlerin Dinin Hâkimiyetine Nüfuzu

İmam Hasan'ın (a.s) imamet dönemi boyunca, hatta belki hayatı boyunca yüzyüze geldiği en önemli sınama Emevîlerin önceki dönemlerden gelen dinî hakimiyete nüfuz etmesi ve bunun o dönemde ortaya çıkan sonuçlarıdır. Bu, Peygamber'in (s.a.a) rihletinden sonra başlayıp Osman'ın hilafeti sırasında zirveye çıkan nüfuzdur. Emevîlerin nüfuzunun evveliyatını İslam hükümetinin kontrolü sağladığı dönemden (Mekke'nin fethi) başlatmak doğaldır. Çünkü İslam'ın yayılmasına paralel olarak muhtelif gruplar farklı gerekçelerle İslam'ı kabul etmişlerdir. Münafıklar da çaresizlikleri

nedeniyle bu coşkun sel karşısında duramazlardı. Mecburen onun yanında gözüktüler. Bu taraftarlık eğilim duyduklarından değil, zorunluluktan ve direnmenin sonuç veremeyecek olmasındandı. Onlar "Lailaheillallah" bayrağını şehrin gönderinde görür görmez dilleri şehadet getirdi ve böylelikle hayatlarının bu dönemini geçici olarak yanyana gözükmeye taktığıyla sürdürdüler. Peygamber (s.a.a) bu sürüngen hareketi tam ıdrayetle anlamıştı. Bu nedenle onların kirli he-deflerini şöyle ifşa etti:

”اذا بلغ بنو العاص ثلاثين اتخذوا
مال الله دولا و عباد الله خولا و
دين الله دخلا“

“Âs çocukları (Ümeyyeoğulları)¹ otuza ulaştığında Allah'ın malını kendi aralarında elden ele geçirecek, Allah'ın kullarını köle yapacak ve Allah'ın dinini karıştıracaklar.”²

İmam Hasan da bu grubun geçmişinden tamamen haberdardı. Bu nedenle Muaviye'nin meclisinde ona şöyle hitap etti:

“Muaviye, unutmuş görünüyorsun. Baban Müslüman olmaya karar verdiğinde bir şiir okumuş ve onu Müslüman olmaktan caydırmıştın. Siz ey gürüh (Muaviye'nin destekçileri), Allah'a yemin olsun, Allah Rasülü'nün (s.a.a) yedi yerde Ebu Süfyan'a lanet ettiğini hatırlamıyor musunuz? İçinizden biri bile bunu inkar edebilir mi? O yedi yer şunlardı:

1. Mekke dışında Taif yakınında Peygamber (s.a.a) Benî Sakife kabilesini İslam'a davet ederken babanın öne çıktığı ve Peygamber'e yakışsız şeyler söyleyerek onu deli ve yalancı olarak nitelendirdiği gün.

2. Kureyş kervanı Şam'dan geliyordu ve Peygamber (s.a.a) Müslümanlardan alınan malların karşılığında kervana el koymak istiyordu. Ebu Süfyan kervanı sapa yoldan Mekke'ye götürdü ve Bedir savaşına sebep olmuştu.

3. Uhud savaşı günü Peygamber (s.a.a) dağın tepesindeydi ve haykırıyordu: “Allah bizim mevlamızdır. Sizinse mevla-nız yok.” Ebu Süfyan da bağırıyordu:

“Yücelsin Hübel. Bizim Uzzamız var, sizinse Uzzamız yok.”

4. Ahzab savaşında da Peygamber (s.a.a) ona lanet etmişti.

5. Ebu Süfyan'ın Kureyş'in işbirliğiyle Müslümanlara yolu kapattığı ve Hac farazasını yerine getirmekten mahrum ettiği Hudeybiye barışı gününde. Peygamber (s.a.a) müşriklerin liderine ve takipçilerine lanet etti. Hazret'e dediler ki: “Onların hiçbirinin Müslüman olmasından umudun yok mu?” Şöyle cevap verdi: “Bu lanet, onların çocuklarından mümin olanlara ulaşmaz. Ama idarecileri asla kurtuluşu bulamayacak.”

6. Ebu Süfyan Huneyn savaşında Kureyş ve Hevazin kafirlerini topladı. Gatafan kabilesi Uyeyne ve Yahudilerden bir grubu biraraya getirdi. Allah onların şerrini defetti. Ey Muaviye, sen müşriktin. Babana yardım ediyordun. Ali (a.s) ise Peygamber'in (s.a.a) dininde ayakları sabitti.

7. Onbir kişinin Ebu Süfyan'la birlikte Peygamber'i (s.a.a) katletme planı yaptığı seniyye günü. (Altı kişi Ümeyyeoğullarından ve beş kişi Kureyş'in diğer kişilerinden).³

Peygamber (s.a.a), nefret ve lanetiyle onların inatçı ve hakka karşı savaşan kimliklerini tarif etmiş oluyordu. Fakat dinî hakimiyet mecrasından sapma (dahili inhıraf) onların tekrar harekete geçmesine zemin hazırladı ve hakimiyetin salih idarecilerin elinden çıkmasına yol açtı. Bu da ortamı nifak

¹ Mervan b. Hakem'in ve çoğu Emevî halifesinin atası. Muaviye'nin nesebi de şöyledir: Muvaiye b. Ebi Süfyan b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşşems. Annesi Utbe b. Rebia'nın kızı Hind. Dedesi Osman'la kardeşti. Muaviye, Mekke'nin fethinden sonra (veya biraz daha geç) Müslüman oldu. Müellefetu'l-kulûb olanlar arasındadır. Hicrî onbeş veya yirmi yılında Ömer tarafından Şam emiri yapıldı. Ömer ona “Arabın Kısrası” adını vermişti. Zehebî, *Düvelü'l-İslam*, s. 27, Lübnan baskısı.

² İbn Ebi'l-Hadid'in *Nehcu'l-Belağa* şerhi, Hutbe 128.

³ İbn Ebi'l-Hadid'in *Nehcu'l-Belağa* şerhi, c. 14, s. 75; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Havas*, s. 183; *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 70-86.

hizbi için uygun hale getirdi ve onları inzi-vadan ve tedricen ölümden kurtardı.

Ömer'in hükümeti döneminde Ebu Süf-yan hizbinin nüfuzu o kadar arttı ki oğlu Mu-aviye, Şam ve Suriye vilayeti ele geçirdi. Hatta Ömer'in peşpeşe yönetici azletmele-rine ve atamalarına rağmen o daima makamında kalmayı başardı ve insicam içindeki Ebu Süfyan hizbinin büyüyüp güçlenmesi için sabit ve emin bir üsse dönüştü.

Osman'ın halifeliği sırasında pek çok ne-denle, ama özellikle Muaviye'nin Osman'la akrabalık ilişkisi sebebiyle Ümeyyeoğulla-rının şecere-i mel'unesinin dalları dinî ha-kimiyetin ana kısımlarını ele geçirmeye ve tüm güç merkezlerinde kök salmaya başladı. Böylece bu dönemde, Peygamber (s.a.a) ta-rafından sürgün edilmiş Mervan ve babası bile Osman sayesinde geri döndü ve kilit makamların sahibi oldu. İlk iki halife onla-rın geri dönmesi için Osman'ın şefaatinin ka-bul etmemiştir. İmam Hasan (a.s) bu konuda da Muaviye'nin taraftarlarına (Muaviye'nin meclisinde) şöyle demiştir:

Allah'a yemin olsun, bilmiyorum musunuz, Ebu Süfyan insanların Osman'a biatından sonra onun evine gitti ve dedi ki: "Kardeşimin oğlu, Burada Ümeyyeoğullarından başka kimse var mı?" Osman cevap verdi: "Hayır." Bunun üzerine dedi ki: "Ey Ümeyyeoğulları gençleri, hilafete sahip olun ve onun asli makamlarının tamamını ele geçirin. Canım elinde olana yeminle ne cen-net var ne de cehennem."

Ey insanlar, hatırlamıyor musunuz, insan-lar Osman'a biat ettikten sonra Ebu Süf-yan kardeşim Hüseyin'in (a.s) elini tuttu ve Gırkad⁴ Baki mezarlığına götürdü. Orada yüksek sesle bağırdı: "Ey kabristan halkı,

bizimle hükümet ve hilafet yüzünden sa-vaştınız. Bugün sizin bedeniniz toprak al-tında çürümüş halde. Hükümet işi ise bi-zim elimizde." Hüseyin (a.s) ona hitaben şöyle dedi: "Ey Ebu Süfyan, Ömrün bit-miş haldeyken bile mi? Suratın çirkin ol-sun!" Sonra elini çekti ve Medine'ye doğru yola çıktı. Eğer Lokman b. Beşir olma-saydı Ebu Süfyan neredeyse Hüseyin'i (a.s) öldürecekti.

Ey Muaviye, işte senin ve babanın utanç verici hayat hikayen bu... Ömer seni Şam valisi yaptı;ama sen ihanet ettin. Onun ar-dından Osman, Hakem'e makam verdi. Sen yine de onu ölümün ağzına attın. Bu ikisinden daha beter olan şu ki, kendini cesaretlendirdin ve Allah'ın karşısına di-kilme cüretkârlığına kalkıştın ve Ali b. Ebu Talib'e (a.s) muhalefet ettin... Cahil insan-ları kıskırttın, onları savaş alanına sürük-ledin ve hileyle kanlarını toprağa döktün. Bu, senin ahirete imansızlığının ve ilahî azaptan korkmamanın acı meyveleridir.⁵

Kısacası Ümeyyeoğulları hizbi Osman'ın idareciliğinin daha başlarında şaşırtıcı bi-çimde hükümetin iki sütununa (servet ve makam) yakınlaşmayı ve onları ele geçir-meyi başarmış, hakimiyetin üçüncü sütu-nuna, yani dine erişmenin fırsatını kolla-maya başlamıştı.

O an da Osman'ın katledilmesiyle bir-likte geldi. Muaviye, halifenin kanını iddia ederek kısa sürede halkın dinî duygularını saptırabilirdi ve dinin ordusunu dine karşı (kendine göre ise Alevilere karşı) harekete geçirebildi. Diğer bir ifadeyle, Osman'ın ha-yatı Ümeyyeoğulları için hassas makamları elde etmenin vesilesi olduğu gibi, ölümü de onlar tarafından sonuna kadar kullanıldı ve

⁴ Mezarlıkta yetişen bir tür dikenli ağaç.

⁵ *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 70-86.

onları iktidara bir basamak daha yaklaştırdı. Bu konuda Şebes b. Rebiî'nin Muaviye'ye mektubu dikkat çekicidir:

“İnsanları saptırabilmen, onların görüş ve eğilimlerini cezbedebilmen ve ahaliyi buyruğun altına alabilmen için önderinizin haksız ve mazlum yere öldürüldüğünü, sizinse onun kanını istemek üzere ayaklandı-ğınızı söylemeden başka araç yok elinde. Netice itibarıyla de cahil ve ayak takımı in-sanlar etrafında toplandı... Bu noktaya ula-şabilmen için kalbin zaten onun öldürülme-sini istiyordu.”⁶

İmam Ali (a.s), Muaviye tarafından Osman'dan iki açıdan da yararlanıldığını ona yazdığı mektubunda çok veciz biçimde ifade etmişti:

“أَنْكَ انْمَا نَصَرْتَ عَثْمَانَ حَيْنَمَا
كَانَ النَّصْرُ لَكَ وَخَذَلْتَهُ حَيْنَمَا كَانَ
النَّصْرُ لَهُ”

“Osman'ı desteklemek senin yararınayken ona yardıma koştun. Ama onun yararına olacağı sırada onu çaresizliğe terkettin.”⁷

Alevî hak hakimiyet ile bâtl Emevî ha-kimiyet arasındaki çatışma işte bu dönem-den itibaren başladı ve Emirülmüminin hü-kümetinin tamamını ve İmam Hasan (a.s) hükümetinin kısa dönemini meşgul etti. Ni-hayetinde Hicrî 41 yılında dahilî ve haricî çok sayıda nedenle bu çatışma Emevî cere-yanı lehine son buldu ve İmam Hasan (a.s) barış yapmak zorunda kaldı. Dolayısıyla Ümeyyeoğullarının hakimiyeti elde etmek

için Hicrî 8-41 yılları arasında (33 yıl) sar-fettiği gayretin bu dönemde nihai aşamasına ulaşip meyvesini verdiğine dikkat edilmeli-dir. Böylesine kök salmış bir cereyanla yüz-yüze gelmiş olan İmam Hasan (a.s) mecburen barışı kabul etmek zorunda kaldı.⁸ Bizzat İmam, Muaviye ile yaptığı barışın bazı se-beplerine defalarca temas etti. Şeyh Tusî, muteber senetle İmam Zeynulabidin'den (a.s) nakleder:

İmam Hasan (a.s) Muaviye ile barış yap-mak üzere yola koyuldu ve onunla bi-raraya geldi. Muaviye minbere çıktı ve dedi ki: “Ey ahali, Ali b. Ebu Talib'in ve Fatma-i Zehra'nın (a.s) oğlu Hasan beni hilafetin sahibi kabul etti. Kendisini ise buna ehil görmedi. Şimdi de kendi iste-ğiyle ve şevkle bana biat etmeye geldi. Ayağa kalk ey Hasan.”

Sonra Hazret ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ey cemaat, konuşuyorum, dinleyin. Ku-lağınızı ve kalbinizi bana verin. Konuş-mamı kaydedin... Senelerce ayakta dursam ve Allah'ın bize mahsus kıldığı fazilet ve kerametleri saymaya kalksam yine de bi-tiremem. Ben beşir, nezir ve sirac-ı münir Peygamber'in evladiyım. Hak Teala onu âlemlere rahmet olarak gönderdi. Babam Ali (a.s) de müminlerin velisi ve Harun'un benzeridir. Sahr'ın oğlu Muaviye, onu hi-lafete ehil gördüğümü ve kendime yakış-tırmadığımı iddia ediyor. Yalan söylüyor. Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'ın ki-tabına ve sünnete göre hilafete insanların en layık olanıyım. Fakat biz Ehl-i Beyt (a.s), Hz. Peygamber (s.a.a) dünyadan ay-nıldığı günden bugüne kadar hep mazlum

⁶ Vak'a-i Siffin, s. 178; Tarih-i Taberî, c. 3, s. 570; el-Ğadir, c. 9, s. 151.

⁷ İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehci'l-Belağa, c. 3, s. 411; el-Ğadir, c. 9, s. 150.

⁸ Barışla ilgili olaylar ve analizi için bkz: Muhammed Ali Ensarî, *Esrar-i Sulh-i İmam Hasan*; Seyyid Ha-şim Resulî Mahallatî, *Zindeganî-yi İmam Hasan-i Mücteba*; Receb Ali Mazlumî, *Sulh-i İmam Hasan*; Şeyh Razi Âl-i Yasin, “Sulh-i İmam Hasan, Porşukuhterin Nermiş-i Kahramanane- Tarih”, *Mahname-i Mübel-liğan*, sayı 1, s. 12.

ve ezilen taraf olduk. Öyleyse bize zulmettiklerine, hakkımızı gaspettiklerine, boynumuza bindiklerine ve insanları bize müssallat ettiklerine ilişkin Allah bizimle onlar arasında hükmünü versin. Allah'ın kitabında kararlaştırılmış hums ve ganimetten hakkımızı men ettiler. Men eden kişi, annemiz Fatuma'dan babasının mirasını men etti... Ümmet bizi terketti, yardımcı olmadılar ve sana biat ettiler. Ey Harb'in oğlu, eğer beni aldatmayacak ihlaslı taraftarlar bulabilseydim asla sana biat etmezdim. Tıpkı Hak Teala'nın, kavmi zaafa uğrattığı ve düşmanlık ettiğinde Harun'u mazur görmesi gibi. Aynı şekilde ben ve babam, ümmet bizden el çektiği, bizden başkasına tâbi olduğu ve yardım görmediğimizde Allah nezdinde mazuruz. Bu ümmetin hali geçmiş ümmetlerin aynıdır..."

Muaviye şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, yeryüzü bana kararana dek Hasan minberden inmedi. Ona zarar vermek istedim, fakat öfkeyi yutkunmanın selamete daha yakın olduğunu anladım."⁹

İmam bu sarsıcı hutbede çok hassas noktalara değinmiştir. Hâkim durumun otopsisini yaparak onun geçmiş dönemdeki ipuçlarını ortaya koymuştur. Bu da dinî hakimiyetin

aslı mecrasından çıkmasından başka bir şey değildir. Sonraki tüm sapkınlıkların ve Ehl-i Beyt'in (a.s) yaşadığı mazlumiyetin sebebi olan kırılma anıdır burası. Buna ilaveten, İmam, insanların onunla birlikte yürütmesi, hilekârlıkla meşgul olması, ihlaslı taraftarların bulunmaması, insanlar tarafından konumunun zaafa uğratılması, İmam'a düşmanlık edilmesi gibi etkenlere de değinmiş ve sonunda bu şartlarda barışın caiz olduğunu hatırlatmıştır.

Barıştan Sonraki Durum

Barış anlaşmasını imzaladıktan birkaç gün sonra İmam Hasan (a.s) Kufe halkıyla vedalaştı ve Medine'nin yolunu tuttu.¹⁰ Muaviye de tam manasıyla Müslümanların kaderine hâkim oldu ve dört dörtlük Emevî hükümetini tesis etti. Ama hükümetinin din karşıtı mahiyeti doğal olarak İmam'la barışın aynı halde kalmasına izin vermiyordu. Diğer bir ifadeyle, her ne kadar görünüşte barış vuku bulmuşsa da hakikatte bu iki akımın zıt mahiyeti gerçek bir barışa izin vermiyordu. Şiîlerin canını korumayı sağlayan zâhirî çelişkiler giderilmesine rağmen gerçek çelişkiler aynı şekilde yerinde

⁹ Şeyh Tusî, *Emâlî*, s. 561. İmam Hasan'ın sözlerinde barışın bazı diğer sebepleri arasında şunlar sıralanmıştır:

- Büyüklüklerin ihaneti: "Bugün işittim ki eşrafınız Muaviye'ye biat etmiş. Sıffin savaşında hakemi kabul etmeyi babama dayatan sizdiniz." (*Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 147).

- Savaşın boşuna olması ve aşağılanmanın sonu: "والله لو قاتلت معاوية لآخذوا بعنقي حتى يدفعوني" (A.g.e.).

- Barışa genel eğilim: "انى رايت هوى اعظم الناس فى الصلح وكرهوا الحرب" (*Ahbaru't-Tival*, Dineverî, s. 220).

- Yardımcısı bulunmama: "لو وجدت انصارا لقاتلته ليلى و نهارى" (*Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 1).

- Şia'nın kökünün kazınacak olması: "لولا ما اتيت ترك من شيعتنا على وجه الارض احدا الا قتل" (A.g.e.).

- Fitnenin kesilmesi: "ان معاوية نازعنى حقا هو لى دونه فنظرت لصلاح الامه وقطع الفتنة" (A.g.e., s. 66)

¹⁰ *El-Kamil fi't-Tarih*, c. 3, s. 407.

duruyordu. Hak ve bâtl cephesi asla uzlaş-
ıp barışamazdı.

Şehit Mutahharî, Ümeyyeoğullarının
İslam'dan ayrılması ve onların cephesinin
dinin hakikî cephesiyle mesafesinin açıl-
ması konusunda şöyle yazar:

“Başlarında Ebu Süfyan'ın yer aldığı
Emevîlerin İslam'la ve Kur'an'la şiddetli
mücadelesinin iki sebebi vardı: Biri, üç ne-
sildir birikerek devam eden etnik rekabet
idi. İkincisi de İslamî yasaların Kureyş re-
islerinin, özellikle de Emevîlerin, İslam'ın
gelmesiyle altüst olan toplumsal düzenine
aykırı olmasıydı. Bunlar bir yana, onların
mizacı ve tıyneti menfaatperestlik ve maddi-
yatçılıktı. Bu tür psikolojik mizaçlarda ilahî
ve rabbanî öğretilerin etkisi yoktur. Bunun,
onların kurnaz veya şuursuz olmalarıyla da
bir ilgisi yoktur. İlahî öğretilere teslim olan
kimsenin vücudunda şeref, kişiliğin yücel-
mesi ve büyük şahsiyet olmanın ışığı yan-
sır. Bu, tek başına büyüklüğün aslı esası-
dır. Ebu Süfyan ile Abbas'ın hikayesi ve
“لقد صار ملك ابن اخيك عظيمًا” denmesi,
“بالله غلبتک يا اباسفیان” kıssası, aynı şekilde
“تلقفونها تلقف الكرة” kıssası, hepsi de Ebu
Süfyan'ın bâtunî körlüğünün delilidir.”¹¹

Bu yoruma göre kesintisiz biçimde
devam eden iç çelişkilerin yansımına
Muaviye'nin İmam'ı katletmek için tertip-
lediği çok sayıda komplolar şeklinde tanık
olmaktayız (mümkün her vesileden istifade
ederek). Buna mukabil İmam'ı da (sadece
meşru araçlarla) Muaviye'nin hükümetini
zayıflatmaya çalışırken görüyoruz. Elbette

ki Muaviye defalarca hak ve bâtl cephesi-
nin hakikî çelişkilerini örtbas etmeye çalış-
mıştı. En azından genel görünüm itibarıyla
kendisinin İmam'la olan münakaşasını so-
nuçta bir hizip, kabile ve taife meselesi ola-
rak göstermenin peşindeydi. Buna mukabil
İmam, tam bir dirayetle böyle bir tasvirin
zihinlere yerleşmesine izin vermedi. Mua-
viye hak cephesini zâhirî barışın gölgesi al-
tında yutmak istiyordu. İmam ise zâhirî ba-
rış sayesinde tasavvurundaki azami faydaları
kendisinin ve Şifîlerinin nasibi yapmaya uğ-
raşıyordu. Bu nedenle tam tersine, derunî
çelişkileri her fırsatta ortaya seriyordu. Bu
konudaki tarihsel örneklerle bakalım:

Muaviye, Mervan'a mektup yazdı ve
ondan İmam Ali'nin (a.s) amcasının oğlu
Abdullah b. Ca'fer'in kızına oğlu Yezid
için talip olmasını istedi. Şöyle dedi: “Mehri
ne olursa olsun kabul ediyorum. Ne kadar
borcu varsa ödeyeceğim. Çünkü bu birleşme
Ümeyyeoğulları ile Haşimoğulları arasında
barışı sağlayacak.”

Mervan mektubu alır almaz Abdullah b.
Ca'fer'e gitti ve kızına talip olduklarını söy-
ledi. O cevaben dedi ki: “Bu konularda ter-
cih Hasan'ındır (a.s). Ondan iste.” Mervan
çaresiz İmam'ın yanına gitti ve Abdullah'ın
kızını ondan istedi. İmam ona şöyle dedi:
“İstediğin herkesi davet et ve toplansınlar.”
İki taifenin büyükleri toplandığında Mervan
ayağa kalktı, hutbeden ve Allah'a hamdet-
tikten sonra şöyle dedi: “Emîrül-mü'minîn
Muaviye, bana, Abdullah b. Ca'fer'in kızı
Zeyneb'e¹² Yezid için talip olma talimatı
verdi. Buna göre babası ne kadar isterse o

¹¹ Hamase-i Hüseyinî, c. 3, s. 19-20.

¹² Bazı rivayetlere göre kızın adı Ümmü Külsüm ve İmam'ın adı Hüseyin olarak zikredilmiştir. (Biharul-
Envar, c. 44, s. 207 ve 208). Bununla birlikte İmam Hasan'a istinat eden başka bir rivayet de vardır. Mu-
aviye b. Hudeyc'in rivayeti gibi. Bu rivayete göre Muaviye onu, kızları veya kızkardeşlerinden birini
Yezid'e istemek için gönderdi. Hepsinde de İmam büyük bir dirayet göstererek böyle bir birleşmeye en-
gel oldu. (Makel-i Harezmi, c. 1, s. 124; Heysemî, Mecmeu'z-Zevaid, c. 4, s. 278).

kadar mehir tayin edilecek. Babasının ne kadar borcu varsa ödenecek. Çünkü bu birleşme Ümeyyeoğulları ve Haşimoğulları taifeleri arasında barış sağlayacak. Muaviye'nin oğlu Yezid'in emsali yoktur. Canıma yemin olsun ki, sizin Yezid'le ilgili hasret ve iftiharınız, onun sizinle ilgili hasret ve iftiharınızdan daha fazladır. Onun çehresinin bereketiyle bulutlardan yağmur talep edilir.” Bu konuşmanın ardından İmam Hasan (a.s) ayağa kalktı ve şöyle dedi:

”اما ما ذكرت من حكم ابیها فی
الصدق فانا لم نكن لندعب عن
سنة رسول الله فی اهله و بناته ...
و اما الصلح الحیین فانا عادینا
الله و فی الله فلا نصلحکم للدنیا“

“1. Mehir konusunda Peygamber'in (s.a.a) sünnetini (840 dirhem) aşmayız.

2. Borçlar konusunda, kadınlar ne zaman-
dan beri babalarının borçlarını ödüyor?

3. İki taife arasında barış konusunda, bi-
zim sizinle düşmanlığımız Allah için ve
Allah yolundadır. Dolayısıyla sizin dün-
yanızla barış yapmayacağız.

4. Yezid'in varlığıyla iftihar etmemiz ko-
nusunda, eğer hilafet makamı nübüvvet
makamından üstünse Yezid'le iftihar ede-
riz. Nübüvvet makamı üstünse o bizimle
iftihar etmeli.

5. Yezid'in çehresinin bereketiyle yağmur
talebi konusunda, sadece Muhammed ve
Âl-i Muhammed'le yağmur talep edilir. Bi-
zim görüşümüz, Abdullah'ın kızını, amca-
sının oğlu Kasım b. Muhammed b. Ca'fer
ile evlendirmek yönündedir.”¹³

Bu arada, ailevî bir mesele gibi görünen
bu olayda her iki grubun büyükleri arasında
İmam onlara düşmanlıklarının temelini ha-
tırlattı ve başta tartışmanın zeminini hizip
ve kabile iddialarına indirgemeyi amaçla-
yan, sonra da kendisini barış çağrıcısı ola-
rak göstermek isteyen Muaviye'nin planını
boşa çıkardı. İşte bu kilit nokta, görünüşte
barış yapılmış olmasına rağmen çelişkilerin
aynı şekilde devam etmesine ve İmam Hü-
seyin (a.s) zamanında de zirveye ulaşarak
savaş ateşinin tutuşmasına sebep oldu. Tar-
tışmanın gizli katmanları bir kez daha ken-
dini gösterdi ve hak ile bâtılın asla uzlaşa-
mayacağını kanıtladı. İmam Hasan'ın (a.s)
yaptığı barış, azınlıktaki Şia'nın bekası için
sadece taktik bir hareketti.¹⁴

¹³ Biharu'l-Envar, c. 44, s. 119-120.

¹⁴ Ne yazık ki bazı araştırmacılar Muaviye'nin siyasetinden etkilenecek barışla sonuçlanan gelişmeleri etnik analizle el almıştır. Buna göre üç grup, Haşimoğulları, Ümeyyeoğulları ve aradaki gruplar (Temimoğulları, Adıyyoğulları vs.) hükümeti elde etmenin peşindeydi. Ama Haşimoğulları Peygamber'den (s) sonra hükü-
meti elde edemedi. Ümeyyeoğulları da nifak ve tuleka sıfatlarının bagajı altındaydı. Bu nedenle Ümeyyeo-
ğulları aradaki grupları (Ebubekir ve Ömer) iş başına getirdi. Nihayet bu ikisinden sonra da Haşimoğulla-
rının hükümeti el etmesine mâni oldular. Yani birinci aşamada aradaki gruplarla yanyana geldiler ve sonra
Haşimoğulları grubuyla çatışmaya girdiler. Sonunda da İmam Hasan (a) zamanında hedeflerine ulaştılar.
Bu görüşü tenkit ederken denebilir ki, Muaviye de aralarındaki savaşın hizip ve taife açısından görülme-
sini sağlamaya çok uğraştı. Ama İmam asla böyle bir algıya izin vermedi. Nitekim Abdullah'ın kızına talip
olunması hadisesinde iki kabilenin büyükleri arasında çelişkinin itikadî ve dinî olduğunu vurguladı. Dola-
yısıyla İmam Ali (a) veya İmam Hasan (a) Ümeyyeoğulları grubuyla ya da aradaki gruplarla karşı karşıya
geldiyse bunun kaynağı etnik değildi. Aksine dinî itikattan kaynaklanıyordu. Bu, iktidarı elde etmek için
yapılan kabile savaşı değildir. Her ne kadar aradaki gruplar ile Ümeyyeoğullarının meselesi böyle adlandırılabilirse de yahut onların bakış açısına göre Haşimoğulları ile rekabet etnik bahis olarak görülebilirse de hiç
kuşku yok İmam Ali (a) ve İmam Hasan (a) açısından ortada etnik tartışma olarak hükümeti elde etmek için
gayret gösterme yoktur. Onların yapıp ettiklerini pervasızca bu tür algılarla değerlendirmek yakışık almaz.

Bu bakış açısına göre İmam Hasan'ın (a.s) şehadetinin sebeplerini bulmak için kabile çatışmalarına veya başka şeye de-ğil hak ve bâtl cephesinin çelişkisine bakmak gerekir:

a) İmam Mücteba ile Tekâmül

1. Ahdi bozma

Muaviye, İmam Hasan'la savaşının asli hedefini birkaç günlüğüne ifşa edemedi veya etmek istemedi. Böylelikle iki cephenin uzlaşmazlığının aşikâr nedeni olan hedefin üzerinden perde kalkmış oldu. Allame Meclisî bu konuda şöyle yazar: Barış yapıldığında Muaviye, cuma günü Nahila'ya varabilmek için Kufe'ye doğru yola çıktı. Orada namaz kıldı ve hutbe okudu. Hutbesinin sonunda dedi ki: “Ben sizinle namaz kılın veya oruç tutun ya da zekât verin diye savaşmadım. Bilakis sizi yönetme işini ele geçirmek için savaştım. Allah onu bana verdi, siz istemiyor olsanız bile. Hasan'a, hepsi de ayaklarının altında olan birkaç şart koştum. Onlardan hiçbirine vefa göstermeyeceğim.” Sonra Kufe'ye girdi. Kufe'de kaldıktan birkaç gün sonra mescide geldi. Hz. İmam Hasan'ı (a.s) minbere çıkardı ve dedi ki: “Halka söyle, hilafet benim hakkım.”¹⁵

2. İmam'ı yanına çekme çabası

Muaviye, iki cephe arasındaki hakikî ayrılığın bariz sınırlarını örtbas edebilmek için İmam'ı kendi tarafına çekmeye çok gayret gösterdi. İmam da muhtelif yollarla aynı şekilde iki cephenin ayrı olduğunu vurguladı durdu. Yollardan biri, sebebe dayalı ve ailevî ilişkiler ve kabile ittifakı kurma çabasıydı. Bunun örneğini gördük. Muaviye'nin

denediği yollardan bir diğeri de duygusal hareketlenmelerin tamamında hediyeler ve ödüller göndermekti. İmam tabii ki bunları kabul ediyor ve gerekli yerlere harcıyordu.¹⁶ Fakat bu işlerin Muaviye ile arasında yakınlık olduğu şeklinde tarif edilmesine izin vermiyordu. İmam Bakır (a.s) şöyle der:

”قد كان الحسن والحسين يتقبلان
جوائز المتغلبين مثل معاوية
لأنهما كانا أهلاً لما يصل إليهما
من ذلك وما في يد المتغلبين
عليهم حرام وهو للناس واسع
إذا وصل إليهم في خير واخذوه
من حقه“

“Hasan ve Hüseyin (a.s), Muaviye gibi bir zorbanın hediyelerini kabul ediyordu. Zira onların hakkıydı. Zalım zorbaların elinde olanlar aslında onlar için haramdır. Fakat eğer itaat ve hayır yolunda halka iletilirse onlar için helal olur ve hak şekilde alınmış demektir.”

Yine şöyle buyurur:

”وجوائزهم لمن يخدمهم في
معصية الله حرام عليهم وسحت“

“Onların hediyeleri, Allah'a itaatsizlikte onlara hizmet eden kimseler için haramdır ve caiz değildir.”

3. İmam'a hakaret

İmam Mücteba'ya (a.s) hakaret Ümeyyeoğulları mekanizmasının Hazret karşı-sındaki davranışlarından idi. Bunu birkaç

¹⁵ Cilau'l-Uyûn, s. 435.

¹⁶ Harayic, c. 71, s. 238; İbn Şehrâşûb, Menakıb, c. 4, s. 22.

şekilde yapıyorlardı. Tarihin sayfaları bu tür tavırlarla aşındırılmıştır.

Bir yerde İmam, Muaviye'ye şöyle dedi:

“Bu grup bana yakışksız şeyler söylemedi. Bilakis sen bana yakışksız şeyler söyledin. Çünkü sen, çirkinliği alışkanlık haline getirmiş birisin. Nahoş ahlak ruhuna kök salmış. Muhammed'e ve sülalesine düşmanlık senin mesleğin. Allah'a yemin olsun ki ey Muaviye, ben ve bu cemaat Peygamber'in (s.a.a) mescidinde çatışıyor olsaydık ve Muhacirler ile Ensar etrafımızda bulunsaydı bize bu hakaretleri etmeye cesaret gösteremezlerdi.”¹⁷

Başka bir defasında Amr b. As, Muaviye'ye şöyle dedi: “İnsanlar onun peşinden yola düştü. Emir verdi, itaat ettiler. Konuştu, tasdik ettiler. Bu ikisi işi çok hassas bir noktaya çekecek. Ona ve babasına lanet okuyacağımız, söveceğimiz ve başkalarının önünde her ikisinin değerini aşağı çekeceğimiz birisini onun peşinden göndermen iyi olurdu.”¹⁸

Aynı mecliste Muaviye'nin taraftarları İmam'a hakaretler yağdırdı ve onun makam ve mevkiini düşürmek için uğraştı. Bunlardan biri şöyleydi: “Sen ey Hasan, hilafetin sana ait olduğunu iddia ettin. Sende onu yürütecek dirayet yok. Bizse seni buraya sana hakaret etmek için çağırdık. Ama Allah sadece babanın hakettiğini verdi. Siz, gerçeği olmayan şeyleri iddia edip duruyorsunuz.”¹⁹

4. İmam Mücteba'ya (a.s) itham

Bu konuda da Muaviye ve Emevîler, İmam'ın konumunu aşağı çekebilmek için ellerinden gelen çabanın azamisini ortaya koydu. Mesela İmam'a şöyle diyorlardı: “Sen ve baban önceki halifelerin katledilmesine katıldınız. Ebubekir'e doğru dürüst biat etmediniz. Ömer'in hükümetini sabote ettiniz. Osman'ı öldürdünüz.”²⁰

5. İmam Ali'ye (a.s) hakaret ve itham

Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) cephesini ayaklar altında çiğnemek için İmam Ali'ye (a.s) hakaret ediyordu. Ona ithama bulunuyor ve başkalarını da buna teşvik ediyordu. Bu hakaretler bazen Hz. Ali'nin (a.s) şahsını hedef alıyor, bazen de yöneticilik ve imame-tine saldırıyordu. İkincisinde hedef, insanların zihninde imamet konumunu akamete uğratmaktı. Muaviye'nin taraftarlarını İmam Hasan'ı (a.s) tahkir için topladığı mecliste onlara şöyle talimat verdi: “Osman'ın öldürülmesini babası Ali'yle (a.s) ilişkilendirmeye çalışın. Onun önceki üç halifeden de memnun olmadığını zihinlere kazıyın.” Bunun ardından İmam Ali'ye (a.s) karşı saldırı seli sökünü etti. Mesela şöyle: Baban Ali, dünya ve saltanat sevgisiyle Osman'ı kusurlu buluyordu. Sonra da onun katledilmesine katıldı. Baban, Ebubekir'i zehirledi. Ömer'in katledilmesinde parmağı var. Baban, Allah Rasülü'ne (s.a.a) düşmandı. Onun uzun ve dile benzer bir kılıcı vardı. Dirileri öldürüyor, ölüleri itham ediyordu. vb.²¹ Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) şahadetinden sonra da memurlarına şöyle yazdı: “Ali b. Ebu Talib'e hakaret etmeyi asla unutmayın.”

¹⁷ *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 70-86, hadis 11.

¹⁸ Allame Ca'fer Murtaza Âmulî, *Tahliî ez Zindegani-yi Siyasî-yi İmam Hasan-i Mücteba (a)*, tercüme: Muhammed Sipehrî, s. 189.

¹⁹ *Biharu'l-Envar*, c. 44, s. 71-73.

²⁰ A.g.e.

²¹ A.g.e.

Muaviye kimi zaman İmam Hasan'ın (a.s) yanında ona hakaret ederdi. Mesela Medine'ye seyahati sırasında minbere çıktı ve İmam Ali'nin (a.s) makamı aleyhinde yakışksız sözler söyledi. İmam Hasan (a.s) aynı mecliste ayağa kalktı ve şöyle dedi:

“Ey ahali, Allah hiçbir peygamberi mücrimleri onun düşmanı yapmaksızın göndermedi. Nitekim Kur'an **وَكذلك جعلنا لكل نبي عدوا من المجرمين** buyurur. Ben Ali'nin oğluyum. Sen ise Sahr'ın oğlusun. Senin annen Hind. Benim annemse Fatuma. Senin büyükannen Nesile. Benim büyükannem ise Hatice.”²²

Başka bir mecliste yine İmam Ali'ye (a.s) çokça hakaret etti. İmam Hasan (a.s) şöyle dedi:

“Eğer ciğer yiyen kadının oğlu. Enmîlümü'minin'e yakışksız şeyler mi söylüyorsun? Halbuki Peygamber buyumuştı ki: Kim Ali'ye yakışksız şeyler söylerse bana yakışksız şeyler söylemiş demektir. Bana yakışksız şeyler söyleyen de Allah'a yakışksız şeyler söylemiş olur. Allah'a yakışksız şeyler söyleyen Allah ebediyen cehenneme atacaktır.”

Sonra da protesto ederek meclisi terketti.²³

6. İmam Ali'nin (a.s) sevenlerini dışlama

Muaviye, barışı bozduğunu ilan ettikten sonra bir talimat yayınladı. Buna göre Ehl-i Beyt'in (a.s) sevenleri ve destekçilerinin tamamı Hicaz, Irak, İran ve Şamları kapsayan

İslam ülkesinin hassas işlerinden veya diğer basit görevlerden alınacaktı:

”انظروا الى من اقامت عليه البيته.
انه يحب عليا واهل بيته فامحوه
من الديوان واسقطوا عطاءه ورزقه
و من اتهمتموه بموالاه هؤلاء
القوم فنكلوا به و اهدموا داره“²⁴

“Herkes hakkında gerekçe oluşturuldu. Ali'yi ve Ehl-i Beytini seven herkesin adı divanlardan silindi. Maaşları ve ödülleri ödenmedi. Ehl-i Beyt'i (a.s) sevmekle suçlananların işi zorlaştırıldı ve evleri başına yıkıldı.”

7. Şii şahsiyetlerin öldürülmesi

Muaviye bu yolla da hak cephesini zaafa uğratmak ve nefes almalarına bile izin vermemek istiyordu. Bu nedenle bazen doğrudan darağacına asılmalarına bizzat nezaret ediyordu. Bazı durumlarda da katledilmelerini emrediyordu. Hucr b. Adıyy ve oğulları gibi şahsiyetler Mercî Azra'da, Rüseyd Hecerî, Kumeyl b. Ziyad, Meysem Temmar, Muhammed b. Eksem, Halid b. Mes'ud, Cüveyriyye, Ömer b. Hamık, Kanber, Mezra ve diğerleri bu yolun kurbanları oldular. İmam Ali'nin (a.s) öngörüsü gerçek olmuştu:

”عمت خطتها وخصت بليتها²⁵
واصاب البلاء من ابصر فيها
واخطا البلاء من عمى عنها“²⁶

“Bu belalar her tarafı kaplayacak. Fakat tutulmalar belli bir sınıfa mahsus olacak. Fitne kör ve karanlıktır. Her tarafa yayılacaktır

²² Keşfu'l-Ğumme, c. 2, s. 150.

²³ Şeyh Tabersî, İhticac, c. 1, s. 145.

²⁴ İbn Ebi'l-Hadid, Nehcu'l-Belağa, c. 3, s. 16.

²⁵ Feyzu'l-İslam, Nehcu'l-Belağa, hadis 92, s. 274.

²⁶ A.g.e.

ve özellikle belli kişileri (Şiîler) yakalayacaktır. Belası gözü gören kişilere ulaşacak, kör olanlara ve önem vermeyenlere yol bulamayacaktır.”

b) Değerlere Karşı Çıkma

Çelişen alametleri Emevî cephesinin değerlere yaklaşımında da bulmak mümkündür. Bu cephe daima İslam'ın saf değerleriyle zıtlık ve savaş halindedir. Bunların arasında şu konulara işaret edilebilir:

1. Bidatlere yönelme

Muaviye'nin hükümeti tepeden turnağa aykırılıklar ve zulümlerin her türüyle ve bunların çeşitli boyutlarıyla doluydu. Mesela:

1.1. Hilafeti günlerinde kırk gün Cuma namazında Allah Rasülü'ne (s.a.a) salavatu terketti. Sebebi sorulduğunda dedi ki: “Peygamber'in adını dile getirmiyorum ki Ehl-i Beyti gözümüzde büyümesin.”²⁷

1.2. Faizli muameleleri caiz kıldı. Ebu Derda karşısına çıktı ve dedi ki: “Allah Rasülü'nden (s.a.a) işittim. İnsanları faizli muamelelerden men etti. İki cinsin ağırlığının birbirine eşit olması hariç.” Muaviye hiç oralı olmadı ve Ebu Derda'ya -Dımeşk kadısıydı- işten el çekti. O da Medine'ye gitti.²⁸

1.3. Bazı hac ahkâmını uygulamada değıştirdi. İhramlıyken koku sürdü.²⁹

1.4. Şiarlarla ilgili olarak canı nasıl isterse öyle davranıyordu. Mesela Ramazan

ve Kurban'da bayram namazına ezan ve kamet ekledi. Halbuki Peygamber (s.a.a) demişti ki:

/ İki bayram namazında ezan ve kamet yoktur. “ليس في العيدین الاذان و الاقامة”³⁰

1.5. Bayram namazı hutbesini namazdan önce okudu.³¹

1.6. Suyu altın kapta içti ve yemeği o kapta yedi.³²

1.7. İpek giysi giydi.³³

2. Haramları açıktan işleme

Ümeyyeoğulları hükümetinin din karıştı mahiyeti o kadar müptezelceydi ki haramları aleni hale getirdiler. Muaviye, yazdığı bir mektupta Ziyad b. Ubeyd'i (Ebîh) babası Ebu Süfyan'a nispet etti:

من امیر المؤمنین معاوية بن ابی سفيان الى زياد بن ابی سفيان

Muaviye'nin bu işi İmam Hasan (a.s) ve Hüseyin (a.s), Yunus b. Ubeyd, Abdurrahman b. Hakem, Ebu Üryan, Ebu Bekre ve Hasan Basrî gibi pek çok grubun bu davranışa itiraz etmesine sebep oldu. Hepsi de Allah Rasülü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu yazdılar:

“الولد للفراش وللعاهر الحجر”

“Çocuk anneye aittir ve zinacı taşlanmalıdır.”³⁴

²⁷ El-Nasayihu'l-Kâfiyye, s. 97; Hakayik-i Penhan, s. 258.

²⁸ A.g.e., s. 94.

²⁹ Şerhu Nehci'l-Belağa, c. 1, s. 464.

³⁰ A.g.e., c. 3, s. 470; Keşfu'l-Gumme, c. 1, s. 123.

³¹ A.g.e., c. 3, s. 470.

³² A.g.e., c. 1, s. 463.

³³ A.g.e., c. 3, s. 470.

³⁴ Biharu'l-Envar, c. 73, s. 350, hadis 13 ve İmam Hasan ve Hüseyin'in (a) mektupları; el-Kamil fi'l-Tarih, c. 3, s. 443; Rical-i Keşfî, s. 33; Biharu'l-Envar, c. 44, s. 213.

Öyleyse onu Ziyad b. Sümeyye olarak anmak gerekir, Ziyad b. Ebu Süfyan değil. Çünkü Ebu Meryem Selûlî'nin şahitliğiyle Ebu Süfyan, Sümeyye ile gayri meşru ilişkisi olan kişilerdendi. Muaviye'nin nesep bağı kurması Allah Rasûlü'nün (s.a.a) bariz emrine aykırıydı.

3. Alevî hükümetin meşruiyetine karşı mücadele

Zikredilen aykırılıklarının tamamının yanında Muaviye'nin asıl hedefi Ali ve çocuklarının hükümetinin meşruiyetini kaybettirmekti. Kendi iktidarını sağlamlaştırmak için karşı cepheyi meşruiyet dairesinin dışına çıkarmaya çalışıyordu. Bu iş için şartıcı yöntemler de kullanıyordu. Mesela:

3.1. Üç halifenin hilafetine meşruiyet kazandırma

Muaviye bu hedef için kendisine bağlı şahsiyetler ve din adamlarından yararlandı. Plana göre İmam Ali (a.s) hakkındaki hadisleri önemsizleştirmeye zemin hazırlayacaktı. Bu nedenle memurlarından defalarca şunu istedi:

3.1.1. "Büyük bir dikkatle, Osman'ın taraftarı olan ve onun faziletlerini anlatan râvileri öne çıkartıp tanıttın. Cemiyetlere katılın ve büyük kişiler olarak gösterin. Onların isimlerini, Osman ve babası hakkındaki rivayet ve hadislerle birlikte bana gönderin."³⁵

Bu sayede kısa süre içinde Osman hakkında muhtelif hadisler uydurilmaya başlandı.

3.1.2. "Osman hakkında rivayetler arttığına göre rivayet edenlere ve yazanlara

söyleyin, Ebubekir, Ömer ve diğer sahabe hakkında da hadis uydursunlar. Ebu Turab hakkında işittiğiniz her hadisi kenarda bırakmayın. Bilakis sahabeden onu reddeden hadis nakledin bana. Böyle rivayetler gözümüzü aydınlatır, Ebu Turab'la ilgili delil ve hücceti zayıflatır, onların delil olma vasfını iptal eder."³⁶

Bu siyaset o kadar ilerledi ki artık Peygamber'den (s.a.a) hadis nakleden herkes onun hadisine tereddütle bakar hale gelmişti. İmam Bakır (a.s) bir mecliste bu tür hadislerle karşı insanları uyarmak için yüzden fazla konu saydı ve dedi ki: "Ahali bu tür hadislerin doğru olduğunu sanıyor.

هـى والله كلها كذب و زور

"Vallahi hepsi de uydurma ve tezvirat."³⁷

Eban b. Tağleb şöyle anlatır: İmam Bakır'a dedim ki: "O hadislerin bazılarını açıklar mısınız?" İmam şöyle dedi:

”رووا ان سيدي كهول اهل الجنة
ابوبكر و عمر و ان عمر محدث
و ان الملك يلقنه و ان السكينة
تنطلق على لسانه و ان عثمان
الملائكة تستحي منه“

"Ebubekir ve Ömer'in cennetliklerin iki şeyhi olduğunu rivayet ediyorlar. Diyorlar ki, Ömer meleklerden haber alıyordu. Melekler ona meseleleri telkin ediyor ve onun dilinden sükûnet ve vakar içine dökülüyordu. Diyorlar ki Osman, meleklerin kendisinden haya ettiği kişidir."

³⁵ Nehci'l-Belağa, İbn Ebi'l-Hadid, c. 3, s. 15-16.

³⁶ A.g.e., c. 3, s. 16.

³⁷ Süleyman b. Kays, s. 68-69.

Sonra İmam şöyle dedi: “Allah’ yemin olsun ki bunların hepsi uydurmadır.”³⁸

3.2. Emûrümû’minîn’in (a.s) simasından kutsallığın silinmesi

Muaviye’nin diğer bir girişimi de İmam’ın simasından kutsallığı silmek ve bu hilekârlıkla da onun kalplerdeki konumunu örselemektir.

Şehit Mutahharî şöyle yazar: “Ali (a.s) dünyadan gitti ve Muaviye halife oldu. Muaviye’nin beklentisinin aksine Ali (a.s) bir güç olarak baki kaldı. Muaviye, dengisini ve metanetini koruyamadığını hal ve hareketleriyle belli edecek kadar bu durumdan rahatsızdı. Bu nedenle Ali (a.s) aleyhindeki propaganda sütununu teşhiz etti.”³⁹

Muaviye’nin bu sahadaki çabalarından bir kısmı şöyledir:

3.2.1. Minberlerden resmen İmam Ali’ye (a.s) sövülmesi talimatını verdi ve bu işi namaz hutbelerinde yaygınlaştırdı. Tehditle insanları böyle davranmaya zorluyordu.

Ahnef b. Kays, İmam Ali’ye (a.s) lanet etmek istedi. Muaviye’nin ısrarıyla karşı karşıya olduğundan minbere çıktı ve dedi ki: “Muaviye bana Ali’ye lanet etme emri verdi. Muaviye ve Ali ihtilaf ettiler. Hangisine zulmedildiyse ona dua ediyorum. Allah’ın, meleklerin ve insanların laneti, ey Allahım, zulmedene olsun. Lanetin bunlardan azgınlık eden grubun başına gelsin.” Halk da “amin” dedi.

3.2.2. Münafık sahabeyi İmam aleyhinde hadis uydurmaya teşvik etti. Semüre b. Cündüb’e, “leyletü’l-mebit”te İmam Ali

(a.s) hakkında nazil olan “من الناس من يشري نفسه ابتغاء مرضات الله” ayetinin İbn Mülcem hakkında olduğunu söylemesi için ona dört yüz bin dirhem verdi. Bu zeminde iş o noktaya vardı ki ahkamda bile bidatlere el attılar. Mesela bayram namazı hutbelerinde İmam Ali’ye (a.s) sövüyorlardı. İnsanlar bunu işitmek için namaz mekânını terketmeye başlayınca hutbeleri namaz öncesine aldılar.⁴⁰

İmam Bakır (a.s) Ümeyyeoğullarının bu bidati konusunda şöyle der:

”ويروون عن علي أشياء قبيحة
وعلى الحسن والحسين عليهما
السلام ما يعلم الله أنهم قد رروا
في ذلك الباطل والكذب والزور“⁴¹

“İmam Ali (a.s) Hasan (a.s) ve Hüseyin (a.s) hakkında çirkin şeyler naklediyorlardı. Allah biliyor ya, hepsi de bâtıl, yalan ve bühtandı.”

4. Veraset hükümetini oluşturma gayreti

Muaviye’nin asıl hedefi, tüm teşebbüslerinin eksenini olan hükümeti ele geçirmek ve Ümeyyeoğullarının elinde kalmasını sağlamaktı. İmam Hasan (a.s) bu gizli hedeften haberdardı ve hücceti tamamlamak üzere onu barış şartlarına yazdırdı:

”هذا ما صالح عليه الحسن بن
علي بن أبي طالب معاوية بن

³⁸ Üsdü’l-Ğabe, c. 3, s. 215; Müntehebu Kenzi’l-Ummal, Ahmed b. Hanbel’den naklen haşiye ile, c. 5, s. 2.

³⁹ Hamase-i Hüseyinî, c. 3, s. 26.

⁴⁰ Tarih-i Ya’kubî, c. 2, s. 152.

⁴¹ Süleym b. Kays, s. 69.

ابی سفیان صالحه علیان یسلم
 الیه ولایه امر المسلمین علیان
 یعمل فیهم بکتاب الله و سنه
 رسوله و سیره الخلفاء الصالحین
 و لیس لمعاویة بن ابی سفیان ان
 یعهد الی احد من بعده عهدا بل
 42 یكون الامر من بعده شوري بین
 المسلمین

“Bu anlaşma Hasan b. Ali b. Ebi Talib ile Muaviye b. Eb Süfyan arasında barıştır. Onunla Müslümanların yönetim işini ona bırakmak üzere barış yaptı. Şu şartla ki, Müslümanlar arasında Allah'ın Kitabı, Peygamber'in (s.a.a) Sünneti ve salih halifelerin siretiyle amel edecektir. Muaviye kendisinden sonra kendi yerine kimseyi seçme hakkına sahip değildir. Halife tayini Müslümanlar arasında şûra esasına göre olacaktır.”

Muaviye asıl hedefi istikametinde, yoldaki engelleri kaldırdıktan onbeş yıl sonra ahaliye görüşünü sormaya ve oğlu Yezid için Mekke, Medine, Şamlar, Irak ve diğer yerlerden biat almaya karar verdi. Bu amaçla tüm hükümet merkezlerine emirname gönderdi ve muhalifleri şiddet kullanarak ezdi. Ama bir süre sonra herkesten biat alma planına odaklandı. Çünkü havas gruplar hâlâ ona muhalifti. En büyük tehlike de iki nedenle İmam Hasan (a.s) tarafından geliyordu:

Birincisi, muhaliflerin çoğu Allah Rasûlü'nün (s.a.a) sülalesinin ne yapacağını görmeyi bekliyordu. Çünkü barış anlaşmasında Muaviye'nin kendi yerine birisini bırakmaması şartı vardı.

İkincisi, İmam Mücteba (a.s) Müslümanlar arasında oldukça güçlü bir mevkiye sahipti ve hilafeti üstlenmek için muazzam bir liyakati bulunduğu ifade ediliyordu.

Bir taraftan Muaviye, eğer velayet mevzusunu halka bırakırsa hiç kimsenin Yezid'e en küçük bir ilgi göstermeyeceğini biliyordu. Bu yüzden muhalifleri kendi yanına çekme düşüncesini geliştirdi. Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyir, Abdullah b. Ca'fer gibi isimlere mektuplar yazdı. İmam Hüseyin (a.s) cevabında şöyle diyordu:

”اتق الله يا معاوية! و اعلمنا
 الله كتابا لا یغادر صغیره و لا
 کبیره الا احصاها، و اعلم ان الله
 لیس بناس لک قتلك بالظنه و
 اخذک بالتهمة و امارتک صبیا
 یشرب الشراب و یلعب بالکلاب
 ما اراک الا و قد او بقت نفسک
 و اهلکت و اضععت الرعیه
 والسلام“⁴³

“Ey Muaviye, kendi yerine oğlun Yezid'i bırakma ve bu konuda ısrarcı olma konusunda Allah'tan kork. Bil ki, nimetler bahşeden Allah'ın, irili ufaklı bütün amellerin kaydedildiği bir sahifesi vardır. Hiçbir amel ondan gizli kalmayacaktır. Muaviye, bil ki Allah, bir kısmını en küçük bir suizanla öldürdüğün ve başka bir grubu suçlayıp zindana attığın insanlar gibi değildir. Hayalin olan oğlun Yezid şarap içeriyor ve köpek oyunuyla meşgul. Muaviye, sadece bu işle kendini sarsacağını, dinini imha edeceğini ve insanları ortadan kaldıracığını görüyorum.”

⁴² Biharu'l-Envar, c. 44, s. 65; el-Savaiku'l-Muhrika, s. 81; Keşfu'l-Ğumme, c. 2, s. 170.

⁴³ El-İmame ve's-Siyase, c. 1, s. 203.

İmam Hasan'ın Cephesinden Çelişkinin Alametleri

İmam'ın barıştan sonraki dönem boyunca ortaya koyduğu bütün girişimler Muaviye'nin faaliyetlerine karşı koymak içindi. İmam Mücteba'nın (a.s) çabalarının omurgası ki kısma ayrılabilir:

a) Dinî Faaliyetler ve İslam Kültürünü Yayma

İmam Medine'ye geldikten sonra muhaddisler ve âlimler Hazret'in etrafında halka oluşturdu. Bu kişiler ya Peygamber'in (s.a.a) sahabesinden ya da İmam Ali'nin (a.s) kıdemli taraftarlarındandı. Veyahut tâbiin ve diğer gruplardan. Birinci gruptan Ahnef b. Kays, Esbağ b. Nebate, Cabir b. Abdullah Ensârî, Cuayd Hemedanî, Habbe b. Cuveyn Arefî, Habib b. Mezahir, Hucr b. Adiyy, Rüşeyd Hecerî, Ruffaa b. Şeddad, Zeyd b. Erkam, Süleyman b. Sard Huzaî, Süleym b. Kays Hilalî, Amir b. Vasile b. Eska', İbaye b. Amr b. Rehebî, Kays b. İbad, Kumeyl b. Ziyad, Haris b. A'var b. Benan, Müseyyeb b. Necbe Fezarî ve Meysem b. Yahya Temmar sayılabilir. İkinci gruptan da Ebu'l-Esved Düelî, Ebu İshak b. Küleyb Sebîî, Ebu Mihnef, Cabir b. Halid, Carud b. Munzur, Hebbabe bint Ca'fer Valebiyye, Süveyd b. Gafele, Müslim b. Akil'in adı zikredilebilir.

Bunlar çeşitli şehirlerden biraraya toplanmıştı ve ilmî ve manevî eğitim vasıtasıyla Muaviye'nin hamleleri karşısında sağlam bir sed olarak duruyorlardı.⁴⁴

İmam'ın ilim ve eğitim faaliyetleri öylesine derindi ki Muaviye Medine'den Şam'a

gelmiş birine İmam Hasan'ı (a.s) sorduğunda şu cevabı aldı:

“İmam Hasan (a.s) sabah namazını dedesinin mescidinde kılıyor. Güneş doğana dek de oturuyor. Sonra öğleye yakın vakte kadar erkeklere ahkamı açıklamakla ve eğitimle meşgul oluyor. Sonra namaz kılıyor ve aynı şekilde kadınlar öğleden sonra onun hadislerinden ve rivayetlerinden istifade ediyor. Bu onun günlük programı.”⁴⁵

İbn Sabbağ Malikî de şöyle yazar:

”وكان اذا صلى الغداة في مسجد رسول الله جلس في مجلسه يذكر الله حتى ترتفع الشمس و يجلس اليه من يجلس من سادات الناس يحدثهم ... و يجتمع الناس حوله فيتكلم بما يشفي غليل السائلين و يقطع حجج المجادلين“

“Sabah namazını Mescid-i Nebi'de kılıyor. Güneş doğana kadar oturuyor ve Allah'ı zikirle meşgul oluyor. Gündüzleri erkekler etrafında halka oluyor. O da onlara ilahî ahkamı ve maarifi anlatıyor. Ahali anlatıklarını dinlemek için etrafında toplanıyor. Anlatılanlar dinleyenlerin kalbine şifa bahşediyor. Maarife susayanları doyuruyor. Beyanı keskin hüccettir. Öyle ki tartışma ve münazaraya yer bırakmıyor.”⁴⁶

Elbette ki Hazret böyle faaliyetler için ilim silahıyla donanmıştı. Üstelik de babası Emîrül-mü'minîn (a.s) ve dedesi Allah Rasülü'nden (s.a.a) miras bir ilim. Bu nedenle İmam Sadık (a.s) şöyle der:

⁴⁴ Biharul-Envar, c. 42, s. 110-112; Nasihu't-Tevarih, c. 5, s. 245-247.

⁴⁵ İbn Asakir, el-İmamu'l-Hasan, c. 231, s. 139.

⁴⁶ El-Fusûlü'l-Mühimme, s. 159.

“Hz. Hasan (a.s) Muaviye ile barış yaptı-ğında bir gün Nahila’da oturuyorlardı. Muaviye dedi ki: “Hz. Rasül’ün hurmayı ağaçta tahmin ettiği ve doğru çıktığını işittim. Bu konuda bilgin var mı? Şifler hiçbir şeyin ilminin sizden gizli olmadığını iddia ediyor.” Hazret şöyle buyurdu: “Rasül-i Ekrem (s.a.a) salkımlarının sayısını beyan ederdi. Ben de tanelerinin sayısını sana söyleyebilirim. Dörtbindört tane.” Muaviye hurmanın toplanması talimatını verdi. Dörtbinüç tane oldu. İmam dedi ki: “Bir taneyi gizlediler.” Onu Abdullah b. Âmir’in elinde buldular. Bunun üzerine İmam, Muaviye’ye dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki ey Muaviye, kafir olacak ve iman etmeyecek olmasan sana istediğin herşeyi haber verirdim. Peygamber hayattayken bunu yapıyordu ve onu tasdik ediyorlardı. Sen diyorsun ki, bunu dedesinden işitmiş olmalı, çünkü o zaman çocuktuk. Allah’a yemin olsun ki Ziyad’ı babana nispet edeceksin, Hucr b. Adıyy’ı öldüreceksin ve Şiflerin başını sana getirecekler.”⁴⁷

b) İmam Mücteba’nın (A.S) Karşı Girişimleri

İmam’ın, iki cephe arasındaki perdeyi kaldıran işlerinden diğer bir kısmı da İmam’ın Muaviye’nin faaliyetlerine karşı gerçekleştirdiği işlerle ilgilidir. Hazret, onun sapkınlıkları karşısına güçlü ve çetin bir savunmacı olarak çıkıyor ve sessiz kalmıyordu. Tabii ki İmam’ın tek başına varlığı bile pek çok sapkınlıklara engeldi ve ortada görünmesiyle birçok ihlalin etki gücü silinip gidiyordu. Bu nedenle İmam’ın şehadetinden sonra Şiflere büyük baskılar başladı ve bu iş onları yok olmanın sınırına kadar getirdi. Hulasa İmam’ın bu faaliyetleri tam olarak

Muaviye’nin din karşıtı girişimleri karşısında yer alıyordu. Bazıların değinelim.

1. Şifleri himaye

Bu tür karşılıklar konusunda, Muaviye’nin sisteminin baskısı karşısında İmam’ın dostlarına yönelik himayesine değinmek yeterlidir. Yaşanan durumlarda İmam bu şahsiyetlerin yegane sığınağı idi. Büyük bir cesaretle Muaviye’nin ve memurlarının zulmüne karşı dimdik ayakta duruyordu.

İmam’ın dostlarından Said b. Ebi Serh Kufi, Kufe valisinin (Ziyad b. Ebih) hışmına hedef oldu. Ziyad tarafından çağıldı. O da kaçtı ve Medine’ye giderek İmam’a sığındı. Buna mukabil Kufe’nin hâkimi Said’in ailesini zindana attı, mallarını müsadere etti ve evini yıktı. Bu girişimin haberi Hazret’in kulağına ulaştığında Ziyad’a bir mektup yazdı:

“اما بعد فانك عمدت الى رجل من المسلمين له ما لهم و عليه ما عليهم فهدمت داره و اخذت ماله و حبست اهله و عياله فان اتاك كتابي هذا فابن له داره و اردد عليه ماله”

“Müslümanlardan birini gaspetmiş durumdasın. Onun kâr ve zararı Müslümanların kâr ve zararı iken. Evini yıkmışsın. Malını almışsın. Ailesini zindana atmışsın. Mektubum sana ulaşır ulaşmaz evini yeniden yap, malını geri ver...”⁴⁸

Ziyad da buna cevaben şöyle yazdı: “Ziyad b. Ebi Süfyan’dan Hasan b. Fatıma’ya. Mektubun bana ulaştı. Neden adını benim

⁴⁷ Biharu’l-Envar, c. 43, s. 329; diğer örnekler için bkz: Harayic, c. 2, s. 573; el-Adedu’l-Kaviyye, s. 42.

⁴⁸ Şerhu Nehci’l-Belağa, İbn Ebi’l-Hadid, c. 4, s. 72.

adımdan önce yazdın? Halbuki sen muhtaçsın, bense muktedirim. Sen sıradan insanlardan birisiyken muktedir bir valiye nasıl talimat verebilirsin? Sana sığınan ve senin de hoşnutlukla sığınmasını kabul ettiğin kötü düşünceli birini nasıl himaye edebilirsin? Allah'a yemin olsun ki onu postlar ve etler arasına saklasan bile koruyamayacaksın. Sana ulaşmak istediğimde hiçbir kurala riayet etmeyeceğim. Yemek için en leziz eti senin etin kabul edeceğim. Said'i başka birine ver. Eğer onu bağışlasam senin aracılığıyla olmayacak. Öldürürsem de babana olan muhabbeti yüzünden olacak. Vesselam.”

Bu ifadeler üzerine İmam Mücteba (a.s) Muaviye'ye mektup yazdı ve valisinin mektubunu da kendi mektubuna ekleyip ona gönderdi. Muaviye de çeşitli mülâhazalarla Ziyad'a şöyle bir mektup yazdı: “Hasan'a bir mektup yazmışsın. Mektupta babasına sövüyor ve fasık olarak niteliyorsun. Oysa canım elinde olana yeminle, sen kendin fasıklığa daha layıksın... Mektubum eline geçer geçmez Said b. Ebi Serh'in ailesini serbest bırak. Evini inşa et. Mallarını geri ver. Bir daha da ona eziyet etme.”⁴⁹

2. Değerleri savunma

İmam Mücteba (a.s) en değerli ilkelerden velayet ve imameti savunuyordu. Muaviye ise çeşitli yollarla onu ortadan kaldırmanın peşindeydi. Böylece hedefine, yani kendi hanedanının hakimiyetini tesis etmeyi başarabilecekti. İmam bu önemli mesele karşısında birçok tavrı geliştirdi. Bazılarına işaret edelim:

2.1. Emîrül'l-mü'minîn'in (a.s) pâk ve mukaddes şahsiyetini beyan

Muaviye, etrafının vesvesesiyle Kufe'de bir meclis oluşturduğu ve Muaviye'nin çevresindekiler İmam Hasan (a.s) ve Emîrül-mü'minîn'e (a.s) hakaretler ettiklerinde Hazret, İmam Ali'nin (a.s) ve evlatlarının imamet ve hakimiyetinin meşruiyetini savunurken şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki Peygamber'in Veda Haccında ahaliye hitap ederken söylediklerini bilmiyor ve hatırlamıyorsunuz.

2.2. Liyakatsizler hükümetini kötüleme

İmam'ın bir diğer yöntemi de Muaviye'nin liyakatsizliğini ifşa etmektir. Bu nedenle bir mektupta Muaviye'ye şöyle yazdı: Vallahi eğer Peygamber'in (s.a.a) rıhletinden sonra insanlar babama biat etseydi gök yağmurunu onların üzerine yağdırırdı. Yer onlara bereketini bahşederdi. Sen ey Muaviye, hilafete tamah edemezdin. Fakat hilafet asıl kaynağından saptığında Kureyş bu işte münakaşa etti. Sonunda da tuleka ve evlatları ona tamah edebildi. Halbuki Peygamber (s.a.a) buyurmuştu ki: “Hiçbir ümmet, aralarında daha âlimler olduğu halde hükümet işini liyakatsiz kimselere bırakmadı. İşleri yozlaşmış bozulanlar hariç.”⁵⁰

Aynı şekilde Muaviye'nin kendisine liyakatsiz olduğunu hatırlattı ve şöyle dedi:

”أما الخليفة فمن سار بسيره
رسول الله و عمل بطاعة الله عز
وجل و ليس الخليفة سار بالجور
و عطل السنن و اتخذ الدنيا اما و
أبا و عباد الله خوفا و ماله دولا
و لكن ذلك امر ملك اصاب ملكا

⁴⁹ Nehci'l-Belağa, İbn Ebi'l-Hadid, c. 4, s. 73.

⁵⁰ A.g.e., c. 44, s. 63.

فتمنع منه قليلا و كان قد انقطع
عنه

كما قال الله سبحانه كلاً بل ران
على قلوبهم ما كانوا يكسبون

“Halife, Peygamber’in siretine göre yol yürüten ve Allah’a itaatle amel eden kim-sedir. Halife insanlara zorbaca davranan, sünneti iptal eden, dünyayı anne ve babası yapan, Allah’ın kullarını köleleştiren ve mallarını kendi devleti sayan kişi değildir. Çünkü böyle bir kişi saltanata ulaşmış ve kısa süreliğin ondan yararlanan padişah-tır. Sonra bunun hazzı kesilip gitmiştir.”⁵¹

2.3. Pâk olmayanların hükümetinden şikâyet

İmam, defalarca pâk olmayanların hükümetinin meşruiyetini sorguladı ve onların memurlarından şikayetini dile getirdi.

Hazret bir gün Mescid- Haram’da tavaf yapıyordu. Habib b. Mesleme Fehrî’yi⁵² gördü. Ona dedi ki: “Ey Habib, seçtiğin yol Allah’ın yolu değil.” Yüzünde alaycı gülümsemeyle cevap verdi: “Babanın yolundan yürürken Allah’a itaat mecrasındaydım yani.”

Hazret şöyle dedi:

”بلى والله لكنك اطعت معاوية
على دنيا قليله زائله فلئن قام بك
فى دنياك لقد قعد بك فى آخرتك
ولو كنت اذ فعلت قلبت خيرا
كان ذلك كما قال الله تعالى و
آخرون اعترفوا بذنوبهم خلطوا
عملاً صالحاً و آخر سيئاً وللك

“Tabii ki. Vallahi sen, değersiz ve yokolup gidecek dünya için Muaviye’ye itaat ettin. Muaviye dünya hayatını temin ettiyse de bunun karşılığında senden ahireti aldı. Sen iyi bir şey yaptığını sanırken ayetin örneği oldun: ‘Diğer grup günahlarını itiraf etti, çirkin ve güzel ameli birbirine karıştırdı.’ Fakat Allah şöyle buyurur: Hayır, öyle değil. Kalpleri günahları ve fasıklıkları nedeniyle karardı ve kendilerini kara bahtlı yaptılar.”⁵³

Bunun üzerine Habib önüne döndü ve yoluna devam etti.

2.4. Emîrülümü’minîn’in (a.s) hükümetinin meşru olduğunu beyan

İmam Hasan (a.s), Emîrülümü’minîn’in (a.s) hükümetinin meşru olduğunu göstermenin üzerinde çokça durmuştur. Böylece bu yolla Muaviye’nin, İmam Ali’nin (a.s) velayetnin hak olduğuna yönelik saldırıları cevap vermiştir. Bu nedenle Peygamber’in (s.a.a), Emîrülümü’minîn’in (a.s) imameti konusundaki sözlerine istinat ediyordu. Hazret’in Gadir Hum’da tayin edildiği gibi.⁵⁴

2.5. Kendisinin hükümeti hak ettiğine ilişkin beyanı

İmam, İmam Ali’nin (a.s) meşruiyetini açıklamasına ilaveten kendisinin meşruiyetine

⁵¹ Şeyh Tabersî, *İhticac*, c. 1, s. 419; *el-Harayic ve’l-Ceraih*, s. 218.

⁵² Muaviye’nin taraftarlarından. Ömer onu Azerbaycan ve Ermenistan valiliğine tayin etmişti. Muaviye de tekrar onu Ermenistan valisi yaptı. (*Üsdü’l-Ğabe*, c. 1, s. 374).

⁵³ Ahmed b. Ali Razi, *Ahkamu’l-Kur’an*, c. 4, s. 355; *Nuru’s-Sakaleyn*, c. 5, s. 532.

⁵⁴ *Cilau’l-Uyun*, s. 442; *Biharu’l-Envar*, c. 44, s. 70-86.

de işaret ediyordu. Bu, onu hilafete layık görmeyen Muaviye'nin iddialarına karşılıktı. İmam Hasan (a.s), Muaviye'nin de bulunduğu ortamda minbere çıktı ve kendini tanıtarak şöyle dedi: "Ey ahali, beni tanıyan tanıyor. Beni tanımayanlar için ben Hasan b. Ali b. Ebi Talib. Kadınların en üstünü ve Allah Rasülü Muhammed'in kızı Fatıma'nın oğlu. Ben, hakkından (velayet) mahrum edilen kişiyim."⁵⁵

Yine Muaviye ondan minbere çıkmasını ve hilafeti ona bıraktığını söylemesini istediğinde şöyle dedi:

"Vallahi ben, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in (s.a.a) Sünnetinde hilafete insanların en layığıyım."⁵⁶

2.6. Tekrar savaşmaya hazırlık

Muaviye barışın şartlarını ve maddelerini defalarca ihlal etti. Bu nedenle denebilir ki, imkanların hazırlanması durumunda İmam, Muaviye ile tekrar savaşıma hazırlıklıydı. Dolayısıyla bazılarının inancına göre İmam Mücteba'nın (a.s) zehirlenmesinin sebebi, Hazret'in Şam'a giderek Muaviye ile savaşıma hazırlanmasıdır.⁵⁷

Daha önce geçtiği gibi hak ve bâtil cephesinin çelişkilerinden sadece bir kısmı bile onların uzlaşamayacağını göstermektedir. İmam Hasan'ın (a.s) kesin ve etkili girişimleri onun Emevîlere yönelik tek tehlike olduğuna Muaviye için kuşkuyla yer bırakmıyordu. İmam Hasan'dan kaynaklanacak

tehlike ihtimali her an onları tehdit ediyordu. Bu yüzden mümkün her vesileyle İmam'ı yoldan çekmeye karar verdi. Bu iş için defalarca komplolara girişti ve İmam'ı zehirlemeye çalıştı. Hakim Nişaburî kuvvetli senetle Ümmü Bekir bint Misver'den şöyle nakleder:

"كَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ سَمَّ مَرَارًا
كُلَّ ذَلِكَ يَغْلِبُ حَتَّى كَانَتْ مَرَّةُ
الْآخِرَةِ آتَتْ مَاتَ فِيهَا كَانَ
يَخْتَلِفُ كَبِدَهُ فَلَمْ يَلْبَثْ بَعْدَ ذَلِكَ
إِلَّا ثَلَاثًا حَتَّى تَوَفَّى"

"Hasan'ı (a.s) defalarca zehirlediler. Fakat pek o kadar etki göstermedi. Ama son defasında zehir ciğerini parparça etti. Ondan sonra üç günden fazla yaşamadı."⁵⁸

Bu konuda İbn Ebi'l-Hadid, Muaviye'nin saldırısının asıl nedenini şöyle açıklar: "Muaviye, oğlu Yezid için biat toplamak istediğinden İmam Mücteba'yı (a.s) zehirledi. Çünkü oğlu lehine biat almak ve hükümet saltanata çevirebilmek için İmam Hasan'dan (a.s) daha büyük ve güçlü bir engel görmüyordu."⁵⁹

İmam Sadık da (a.s) şöyle diyor:

Ca'de -Allah ona lanet etsin- zehri aldı ve eve getirdi. O günlerde İmam oruç tutuyordu ve çok sıcak günlerdi. İftar sırasında bir miktar süt içmek istedi. O melun, zehri süte karıştırdı. Sütü içtikten kısa süre sonra haykırdı:

⁵⁵ Şeyh Saduk, *Emali*, s. 150.

⁵⁶ *Cilau'l-Uyun*, s. 442.

⁵⁷ *El-Ğadir*, c. 11, s. 8, İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ından nakille.

⁵⁸ *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 173.

⁵⁹ *Şerhu Nehci'l-Belağa*, İbn Ebi'l-Hadid, c. 16, s. 49.

”عدوه الله! قتلتني، قتلک الله
والله لاتصیین منی خلفا و لقد
غرک و سخر منك والله یخزیک
و یخزیه“

“Ey Allah düşmanı, beni öldürdün. Allah da seni yoketsin. Vallahi benden sonra hiç-bir nasibin olmayacak. Seni kandırdılar

ve bedavaya kullandılar. Allah’a yemin olsun seni bedbaht yaptı. Kendisine yazık etti.”

İmam Sadık (a.s) devamında şöyle diyor:

“İmam Mücteba (a.s), Ca’de onu zehirledikten sonra iki günden fazla yaşamadı. Muaviye de vadettiğini ona vermedi.”⁶⁰

⁶⁰ Biharul-Envar, c. 44, s. 154.

Haz. Hasan'ın Çok Evliliği Efsanesi ve Detaylı İncelemesi

Prof. Dr. Resul Caferiyan

Maalesef İslâm hadis kaynaklarına yönelmiş büyük ve yıkıcı afetlerden biri de hadis uydurmak ve onları sahih hadislerin arasına yerleştirmektir. Bu, siyasal ve mezhepsel dürtülerle, bazen Emevî ve Abbasî hükümdarlarının menfur ve kirli şahsiyetlerini temizlemek hedefiyle ve bazen de değerli şahsiyetleri tahrip etmek ve onlara darbe vurmak için gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle sahih hadisleri uydurma hadislerden ayırmak çok önemli ve zordur. İmam Hasan Mücteba (a.s) zehirli uydurmuş hadisler dalgasının hedefine maruz kalmış şahsiyetlerdendir. Ama Allah'tan, ahmak düşmanlar bu defa onu birçok defa evlenme ve çok boşanmayla itham etmişlerdir. İmam Hasan Mücteba (a.s) gibi bir şahsiyet hakkındaki bu ithamın asılsız oluşu yeterince açıktır. Bu rivayetlerin bazılarında şöyle yer almaktadır:

İmam Ali (a.s) kendisine Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Cafer'in kızını istediklerini söyleyerek danışan bir şahsa şöyle buyurur:

“Hasan'ın çok kadın boşadığını bil. Kızını Hüseyin ile evlendir. Zira kızın için daha iyidir.”¹

Bir başka rivayette ise İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu yer almıştır:

“Hasan b. Ali (a.s) elli kadını boşamıştır. Bunun neticesinde Hz. Ali (a.s) Kûfe'de ayağa kalkıp ey Kûfe halkı Hasan'a kız vermeyin zira o çok kadın boşamaktadır diye buyurur. Bir adam ayağa kalkar ve şöyle der: Allah'a yemin ederim ki böyle yapacağım. O Allah Resulü'nün (s.a.a) ve Fatıma'nın (a.s) evladıdır. İsterse eşikle birlikte yaşar ve istemezse boşar.”²

Bir başka rivayette de İmam Bâkır (a.s) şöyle buyurmuştur:

Ali (a.s) Küfelileri muhatap karar kılıp şöyle buyurmuştur: “*Hasan'a kız vermeyin zira o çok kadın boşamaktadır.*”³

¹ el-Berkî, Mehasin, c. 2, s. 601.

² el-Kâfî, c. 6, s. 56, h. 4 ve 5.

³ Deaimu'l-İslâm, c. 2, s. 257, h. 980.

Ensabu'l-Eşraf⁴, Kutu'l-Kulûb⁵, İhyau'l-Ulum⁶, İbn Ebi'l-Hadid'in Nehcü'l-Belağa'sı⁷ gibi Ehl-i Sünnet'in tarihî kitaplarında da bu konu tekrar edilmiştir. “Yalan ne kadar büyük olursa kabul etmesi daha kolaydır” sözüne binaen bazı uydurmalarda İmam Hasan'ın (a.s) boşanmış olduğu eşlerinin sayısını üç yüz kişiye ulaştırmışlardır.⁸ Bunların tümü pespaye ve değersiz olup akıl ve mantuktan uzaktır. Bu nakillerin doğru olmadığına delalet eden elde birçok tarihî ve itikadî delil mevcuttur:

1- İmam Mücteba (a.s) hicrî ikinci veya üçüncü yılda Ramazan ayının ortasında dünyaya gelmiş ve hicrî 28 Sefer 49. yılda dünyadan göçmüştür. Kendisinin ömrü 46 veya 47 yıldan fazla olmamıştır. Eğer Hz. Hasan'ın (a.s) ilk evliliği 20 yaşında gerçekleşmişse, babasının şehadetine, yani hicrî 40. yıla kadar, 17 veya 18 yıllık bir süre zarfında bunca evlilik ve boşanmanın gerçekleşmiş olması lazımdır. İmam Hasan (a.s) babasının hâkimiyeti dönemindeki beş yılda Nehrevan, Cemel ve Siffin savaşlarının tümüne katılmıştır. Kendisi yirmi defa yaya olarak Medine'den Hacca gitmiş ve Hac etmiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar evlilik için yeterli vakit ayırmış olması nasıl mümkündür? Bundan dolayı böyle hadislerin kabul edilmesi akıl dışı bir husustur.

2- Hadis kitaplarında yer alan hadislerin çoğu İmam Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir. Yani bu konu İmam Mücteba'dan (a.s) bir asır sonra gündeme gelmiştir. Çünkü İmam Sâdık (a.s) hicri 147. yılda vefat etmiş ve İmam Mücteba'nın (a.s) şehadeti ise hicri 49. yılda gerçekleşmiştir. Eğer gerçekten bu rivayetler İmam Sadık'tan (a.s) ise İmam bunları bir asır sonra söylemek ile ne hedef gütmüştür? Kendisi, İmam Hasan'ın (a.s) ailevî buhranını beyan ve ifşa etme gayesi mi gütmüştür? Bu sözün tam o sırada İmamların (a.s) iflah olmaz düşmanı Mansur Devanikî tarafından dile getirilmesi düşündürücüdür.

Mesudî, Mansur'un Horasanlıların topluluğundaki konuşmasını şöyle nakletmektedir:

“Allah'a yemin olsun ki Ebu Talip oğullarını hilafet ile baş başa bıraktık ve hiçbir şekilde onlara itirazda bulunmadık. Böylece Ali b. Ebu Talip hilafeti ele aldı. Yönetimde başarılı olamayınca hakemliğe teslim oldu. Halk ihtilaf etti ve görüşleri farklılaştı. Neticede bir grup kendisine hücum etti ve onu öldürdü. Ondan sonra Hasan b. Ali ayağa kalktı. O, kendisine birtakım mallar sunulduğunda alacak bir kimse değildi. Muaviye hileyle onu kendisine veliaht yaptı ve sonra da azletti. O, kadınlara yöneldi. Evlenmediği ve boşanmadığı bir gün yoktu. Neticede yataкта dünyadan göçtü.”⁹

3- Eğer böyle bir şey gerçekleşmiş olsaydı, kendisinin elbise rengi ve kalitesi gibi en küçük hususlarına itiraz eden yeminli düşmanları ve bahane peşinde koşanlar, onun hayatı zamanında bu meseleyi kendisi aleyhine kullanır ve Hz. Hasan (a.s) ile yaptıkları

⁴ Ensabu'l-Eşraf, c. 3, s. 25.

⁵ Kutu'l-Kulub, c. 2, s. 246.

⁶ Muhaccebetu'l-Beyza, c. 3, s. 69.

⁷ Şerh-i Nehcü'l-Belağa, c. 4, s. 8. (Dört ciltlik)

⁸ Bkz. Kutu'l-Kulub, Ebu Talib Mekkî.

⁹ Murucu'z-Zeheb, c. 3, s. 300.

tartışmalarda ve ona yönelttikleri eleştirilerde bu noktayı –doğru olması durumunda büyük bir zaaf noktası sayılırdı- vurgularlardı. Lâkin o dönemden böyle bir husus aktarılmamıştır.

4- Tarih kitaplarında İmam Hasan'ın (a.s) eşleri, çocukları ve damatlarının sayısına dair aktarılanlar, bu rakamlar ile uyuşmamaktadır. Çocuklarının sayısı hakkında en fazla 22 ve en az 12 rakamını vermişlerdir. Kendisinin eşi sıfatıyla sadece 13 isim zikredilmiştir. Bunlardan üçü dışında diğerlerinin yaşam öyküsü hakkında elde bir bilgi mevcut değildir. Aynı şekilde tarih kitaplarında o büyük şahsiyetin sadece üç damadından söz edilmiştir.¹⁰

5- Boşanmanın çirkin bir şey olduğuna delalet eden birçok rivayet vardır. Bu rivayetler Şia ve Ehl-i Sünnet'in hadis kitaplarında mükerrer bir şekilde nakledilmiştir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Allah nezdinde en nefret edilen helal boşanmadır.”¹¹

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Evlenin ama boşanmayın. Zira boşanmak Allah'ın arşını titretir.”¹²

Aynı şekilde İmam Sâdık (a.s) babasından şöyle aktarmaktadır:

“Allah, çok boşanan ve cinsel zevk değişiklikleri ardında koşan kimseyi düşman sayar.”¹³

Böyleyken masum bir İmam'ın mükerrer bir şekilde böyle bir fiili işlediğini, bu fiilin bir açıklaması olmadığını ve bu yüzden de babasının onu engelleme girişiminde bulunduğu söylemek mümkün müdür?

6- İmam Mücteba (a.s) kendi zamanının en abid ve zahit insanıydı.¹⁴ Sürekli şöyle yakınırdı:

“O'nun evine doğru yaya olarak gitmediğim müddetçe Rabbim ile mülakat etmekten hayâ ederim.”¹⁵

O, yirmi defa Medine'den Hacca gidip haccetmiştir. Böyle amelleri işlemesi nasıl mümkün olabilir?

7- “Çok boşayan” sıfatı, cahiliye döneminde de kötüydü. Hatice (a.s) amcaoğlu Varaka'yla kendisini isteyenler hakkında konuştuğunda ve hangisine olumlu cevap vermesi ile ilgili olarak kendisine danıştığında, Varaka şöyle cevap verir:

¹⁰ Hayatu'l-İmam el-Hüseyn (a.s), c. 2, s. 463-469 ve 457.

¹¹ Sünen-i Ebi Davud, c. 2, s. 232, h. 2178.

¹² Vesailu's-Şia, c. 15, s. 268; Mekarimu'l-Ahlak, s. 225.

¹³ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 268, h. 3.

¹⁴ Fevaidu'l-Samtin, c. 2, s. 68; Biharu'l-Envar, c. 16, s. 60.

¹⁵ Biharu'l-Envar, c. 43, s. 399.

“Şibe çok kötümserdir, Ukbe yaşlıdır, Ebu Cehil, kibirli ve cimri bir erkektir ve Silet çok boşayan bir erkektir.”

Bunu üzerine Hz. Hatice (a.s) şöyle der:

“Allah’ın laneti bunların üzerine olsun. Ama bir başka erkeğin de beni istediğini biliyor musun?...”

Bu, cahiliye döneminde kınanan ve yerilen bir haslet olmasına ve o dönemdeki halkın bu haslete sahip (çok boşanan) kimseye kız vermeye yanaşmamasına rağmen, Hz. Ali (a.s) kendi zahit ve takvalı evladını nasıl böyle niteleyebilir?! Allah’ın menfur gördüğü böyle beğenilmeyen bir haslete masum bir imam nasıl bulaşabilir? Burası düşündürücüdür. Bunlar, bu nakillerin yalan ve asılsız olduğunu kanıtlayan delillerin bir kısmıdır. Bundan dolayı değerli Hz. Muhammed’in (s.a.a) dilinden aktarılan birçok rivayette övülen ve methedilen bir şahıs hakkında¹⁶ bu pespaye anlamları ve yanlış nakilleri kabul etmek mümkün değildir.

Peki, detaylı ve dikkatle verilen yukarıdaki bu cevaplar hakkında aşağıdaki şu sorulara nasıl cevap verilmelidir?

1- Her şeyden önce İmam’ın (a.s) ilk evlilik yaşı neye göre 20 olarak farz edilmiştir? İkincisi bunun doğru olduğunu kabul etsek bile İmam Ali’nin (a.s) beş yıllık halifelik ve savaşlar dönemine baktığımızda hata yaptığımızı görmüş olacağız. İmam Hasan (a.s) Kûfe’ye geldiğinde yaklaşık 33 yaşında idi. Onun (a.s) evliliklerinin başlangıcından itibaren -o zamanın örfü dikkate alındığında- yılların geçmesi lazım ki evlilikler ve boşanmalar için yeterli zaman olsun. Aynı zamanda her evliliğin süresinin ne kadar olduğunu bilmediğimizden evlilikle boşanma arasındaki süreyi de hesaplayamayız. Yukarıdaki açıklamada bunu bilmeye yardımcı olmayacaktır.

2- Ehl-i Sünnet’in rivayetlerini, bu cümleden Vakıdî’nin Ali b. Hüseyin’den (a.s) naklettiği rivayetleri bir kenara bıraksak bile, Şia muhaddislerden Kadı Numan, kendi kitabı olan Daaimu’l-İslâm’ın c.2, s.258’de İmam Bâkır’dan (a.s) rivayet nakletmiştir. İmam’ın (a.s) şehadetinin ise h.114 yılında ve Mansur’dan veya Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan’ın (a.s) kıyamından önce olduğunu biliyoruz: “Ebu Cafer Muhammed b. Ali buyurdu ki: Ali (a.s) şöyle buyuruyordu: “Hasan’ı evlendirmeyin, çünkü o çok talak veriyor.”

Ayrıca fıkıh kaynaklarından sayılan Şia hadislerin çoğu İmam Sadık’tan (a.s) rivayet edilmiştir. Onun (a.s) Peygamber’den (s.a.a) ve İmam Ali’den (a.s) (h.11 ve 40’ta dünyadan göçmüşlerdir) naklettiği rivayetler önceki kitaplarda yoktur. O zaman onlardan şüphe mi etmek gerekir?

Mansur’a dayandırdığınız şey hakkında şu noktalara dikkat çekmek istiyorum:

a) Mesud’un dediğine göre İmam’ın (a.s) sulhundan (Muaviye’yle yaptığı sulh) sonraki döneme aittir. Hâlbuki Şia kitaplarındaki hadisler gösteriyor ki, boşanmalar Emiru’l-Muminin’in döneminde gerçekleşmiştir.

¹⁶ Mehdi Mehrizî, Teemül-i der Ahadis-i Kesret-i Talak, Mecelle-i Peyam-ı Zen, Tır 77, no: 76’dan az bir değişiklikle ıktibas edilmiştir.

b) İki ciltlik Murucu'z-Zeheb'in 482. sayfasında Abbasî halifelerinden Mansur'un h. 145 yılında Hasanî seyyidlerinin kıyamından sonra Haşimiye'de Horasanlılar'a yaptığı hutbesinde şöyle dediğini nakleder:

“Ondan sonra Hasan b. Ali (r.a) başa geçti. Vallahi kendisine mal verildiğinde kabul edecek biri değildi. Muaviye hile yaparak ona, “Seni veliyy-i ahdim ediyorum” dedi. Sonra onu azletti, O’nu bulunduğu durumdan çıkardı. Oda teslim etti ve kadınlara yöneldi, evlenip boşanmadığı gün yoktu. Yatağında ölünceye kadar bu böyle devam etti...”

Bu haber yalnızca Mesudî'ye (ö. 346 h.) aittir. Tabakat-ı İbn Saad (ö. 230 h.) 7/535, Tarih-i Yakubî (h.292'de hayattaydı) 2/376 ve Ebu'l-Ferec'in (h.284-356), Mekatilu't-Talibin (bu olay 157'den 201. sayfaya kadar genişçe ele alınmasına rağmen) gibi tarih kitaplarında bu hutbe yoktur.

Öte yandan Tarih-i Taberî (7/570) gibi diğer eski kaynaklarda Mansur'un sözlerini halka yaptığı hutbe olarak değil, gerçekte Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan Nefsi'z-Zekiyye'nin (ki kendisini Mehdi biliyordu) mektubuna cevap olarak gönderdiğini görüyoruz. Ayrıca bu mektupta boşanmalar olayına en küçük bir işaret göze çarpmamaktadır: “Sonra Hasan, birçok hırka ve dirhem karşılığında Muaviye'ye biat etti ve Hicaz'a gitti. Şiâlarını Muaviye'nin eline teslim etti. Ve işi ehli olmayana bıraktı.”

İbn Cevzî (h. 597) (el-Muntazam fi Tarihi'l-Müluk ve'l-Ümem (8/66)), İbn Esir (h.630) (el-Kâmil fi't-Tarih (5/154)), İbn Kesir (h.710-774) (el-Bidaye ve'n-Nihaye (13/361)) gibi sonradan gelen tarihçilerde Mansur'un yazısını yukarıda zikredildiği şekilde rivayet etmişlerdir. Hatta Şia'nın görüşüne göre tarih yazan Hacı Şeyh Abbas Kummî'nin “*Munteha'l-Amal*” kitabında da bu mektuplaşma meselesi şöyle rivayet ediliyor: “*Ebu Cafer Mansur, Muhammed'e güvence vermek için barış mektubu yolladı. Muhammed, ona kesin cevap verdi... İkincisi Ebu Cafer ona mektup yazdı ve bazıları hasep ve nesep yoluyla mücadeleye koyuldu. Bu kısa kitapta bu yazışmaları getirmeye imkân yoktur. İsteyenler Tezkiret-i Sibt'a vs. başvurabilirler.*”

Tarihçilerin bu konudaki icmasına göre böyle bir hutbenin olduğuna yakın edilemez. Şia'nın Berkîy, Kuleynî gibi muteber muhaddisleri, rivayetlerini Mesudî'nin Murucu'z-Zeheb gibi haber-i vahidinden alabilirler mi? Hâlbuki Benî Abbas'ın nüfuzunun etkisinde kalan Taberî vb. gibi tarihçiler bu haberi getirmemişlerdir.

3- Talak helal fiildir. Tathir âyetiyle çelişecek bir günah değil ki Allah'ı rencide etsin. Hadislerde hatta onun doğru olarak yerine getirilmesi için “*Kılıç ve kırbaç*” konusu söz konusu edilmiştir. (Kâfi, 6/56ve 57) Hadislerde yasaklanan şey “kötülük olmadan verilen talak” veya “ilişkiye girilmiş kadının talak” ıdır. Kınanan talak “cinsel zevke düşkünlük talak” ıdır. (Kâfi, 6/54 ve 55, Bâb-ı Kerahet-i Talak-ı Zevcetü'l-Muvafakat) Tarihe baktığımızda Resulullah'ın (s.a.a) kendisinin de 17 eşinden 5'ine (yaklaşık üçte biri) talak verdiğini göreceğiz. (Belamî'ye ait olduğu söylenen Tarih-i Taberî'nin tercümesi, (1/308-311)) Başka kaynaklar da (Tarih-i Taberî 6 yerde, İbn Esir 5 yerde vs.) Peygamber'in (s.a.a) talaklarını yazmışlardır. Ayrıca kadınlara düşkünlük özellikle o zamanlarda yaygın bir şey olduğundan İlahi insanların beğenilmiş özellikleriyle, Allah'ın karşısında ibadet

etmeleriyle veya insanların işleriyle uğraşmalarıyla tezada düşmezdi. Bu yüzden bahanelerin dayanabilecekleri bir şey değildir.

Peygamber (s.a.a) namaz ve ıtırın yanında kadınları da her şeyden çok sevmiş, gözünün nurunun namazda ve lezzetinin de kadınlarda olduğunu buyurmuştur. (Kâfi, 5/321, 6,7 ve 9. hadisler) Şeyh Saduk ve Kuleynî'nin İmam Rıza'dan (a.s) naklettikleri rivayetlere göre “çok cinsel ilişkide bulunmak” Peygamberlerin sünnetlerindendir ve Onların Allah'ın ve halkın karşısındaki görevlerine engel değildir. (Tehzibu'l-Ahkam, 7/403 ve 404, hadis:1611; Kâfi, 5/320, hadis: 3) İmam Bâkır (a.s) buyuruyor: “Ben kadınları seven bir erkeğim ve onlar için kendime bakım yaparım (kına yakarım).” (Kâfi, 6/480, Bâbu'l-Hizab,hadis: 3) Yine İmam Sadık'tan (a.s) “kadınları sevme”nin Peygamberlerin (a.s) ahlâkından olduğu (Tehzib, 7/403, hadis:1610; Kâfi, 5/320, hadis:1) ve onlarla cinsel ilişkinin en lezzetli şey olduğu nakledilmiştir. (Kâfi, 5/321, hadis:8 ve 10) Hatta imanun artmasının kadınları sevmeye bağlı olduğunu belirtmişlerdir. (Kâfi, 5/320-321, hadis:2 ve 5) Yukarıdaki söylenenler dikkate alındığında ne kadınlara düşkünlük ayıp sayılmaktadır, ne de delilli talak. Öyleyse düşmanlar neye göre İmam'ın (a.s) boşanmalarını eleştiriyorlar?

4- Çocukların sayısı eşlerin sayısı için kesin bir gösterge değildir. Bunun için verebileceğimiz en güzel örnek belki de Resulullah'ın (s.a.a) kendisidir. Belamî'ye ait olduğu söylenen Tarih-i Taberî'nin tercümesine (1/308-311) göre Resulullah'ın (s.a.a) tüm yaşamı boyunca 17 eşi ve 2 cariyesinden (toplam 19 kadın) yalnızca 9 çocuğu vardı. Hâlbuki İmam Hüseyin'in (a.s) 5 eşinden (dedesinin eşlerinin sayısının dörtte biri) bu sayıda (8-9) çocuğu vardı. Veya Hz. Ali'nin (a.s) Ensab kitaplarına göre 9 ya da 10 tane eşinden (Peygamberimizin eşlerinin sayısının yansı kadar) 33 tane çocuğu vardı. (Peygamberimizin çocuklarının sayısının üç katı kadar.)

Bu kadar çocuk sayısı eşlerin sayısı anlaşılabilir mi? Tarih kitaplarında kişilerin eş ve cariyelerinin hepsi yazılmamıştır. Aksine genellikle eğer çocukları varsa, isimleri söylenir. Çocukların isimleri söylendiği zaman annelerinin isimleri de söylenir. Cariyelerde ise genel olarak “Ummu'l-Veled” tabiriyle yetinilirdi. Hz. Ali'nin (a.s) Nehcü'l-Belağ'a'da (23/3) zikrettiği isimler hakkında bilgimiz var mı? Bu yüzden çocukların azlığı dikkate alındığında İmam Hasan'ın (a.s) eşlerinin isimleri hakkında fazla bir beklentimiz olmamalıdır.

5- Evvela bu rivayetin kaynağının söylenmesi gerekir. İkincisi Hz. Hatice'nin (s.a) evliliğine ait rivayet senet yönünden sahih olsa bile zikredilen karinelere baktığımızda kınanan şey yine zevk boşanmasıdır. Son olarak söylemeliyim ki, hadisleri incelerken Ehl-i Sünnet'in rivayetlerini dikkate almasak bile Şia'nın eski kitaplarında 4 tane hadis vardır. (el-Mehasin, 2/601; el-Kâfi, 6/56 (iki hadis) ; Daaimu'l-İslâm, 2/257) Şeyh Hürr-ü Âmulî, Meclisî, Şeyh Ali Nemazî, Şeyh Yusuf el-Bahrânî vs. âlimlerde bu hadisleri nakletmişlerdi. Bütün dikkatlere ve titizliklere rağmen onlardan ikisini Şeyh Ali Nemazî Müstedreku'l-Sefinetu'l-Bihar'da (6/60), Şeyh Yusuf el-Bahrânî Hadaiku'l-Nazire'de (25/148) ve Meclisî Mir'atu'l-Ukul'da (21/96) onaylamışlardır. Teşekkürler.

Yukarıdaki soru ve eleştiriler birkaç bölümden oluşmaktadır:

1- Onun bazı bölümleri yalnızca konudan uzaklaşmaktır.

2- Bazıları, araştırmacıların verdikleri cevaptır ki insafla ele alınacaktır.

3- Bazı sözleriniz mitlak (çok talak veren) olmayı teyit etmektedir. Bunlarda incelen-dikten sonra kendi çözümümüzü sunacağız:

1. Bölüm

20 yaşında evlilik tahmininde bulunmak her ne kadar yalnızca bir varsayım ve sizin eleştirinizde yalnızca konudan uzaklaşmak olsa da mantıklı ve normal bir şeydir. Öte yan-dan bu ihtimali güçlendiren şey şudur: Bu rivayetlerin ifadelerinin akışından (eğer sahih olsalar) bütün bu uyanları Hz. Ali'nin (a.s) Kûfe'de yaptığı anlaşılmalıdır. Zira bir riva-yette şöyle buyurmaktadır: “*Ali Kûfe’de kalktı...*”¹⁷ Bir başka rivayette buyuruyor: “*Ali minberde şöyle buyurdu...*”

Hz. Ali'nin (a.s) minberlerinin Kûfe'de ya da halifeliği döneminde olduğunu biliyo-ruz. Buna ek olarak rivayetlerin birinde şöyle gelmiştir: Hz. Ali (a.s) Kûfelilere bu ko-nuyu söylemiştir. Biri dedi ki: “*Ben Hasan’a (a.s) kız vereceğim, zira o Peygamber’in ve Emiru’l-Muminin’in evladıdır.*” Kûfe'deki zâhirî halifeliğinden sonra Ona bu lakapla herkesin içinde hitap edilmiştir. Öyleyse bu evlilik ve boşanmaların hepsinin Kûfe'de ol-duğu sonucuna ulaşabiliriz.

İmam Hasan'ın (a.s), o kadar savaş ve diğer devlet işlerinin yanında evlenme ve bo-şanmalar yapması pek de mantıklı gelmiyor.

2. Bölüm

a) Sizin yaptığınız “Bu konu İmam Sadık'ın (a.s) zamanında, yani İmam Mücteba'dan (a.s) yaklaşık bir asır sonra yayılmıştır” eleştiriye biz de katılıyoruz. Çünkü sizinde de-diğiniz gibi rivayetlerimizin çoğu İmam Sâdık'tandır. Ve esas itibarıyla Masum İmamlar (a.s) hakkında tarihin uzaklık ve yakınlığı konusu asla söz konusu değildir.

b) İncelemenin başka bir bölümünde, araştırmacı verdiği cevapta İmam Hasan'ın (a.s) mitlak olmasını, düşmanların, Hasanî seyyidleri kınamak için ellerinde bir bahane olduğunu zikretmiştir. Bunlar Ehl-i Beyt'in (a.s) düşmanlarının sözlerinde gelmiştir. Araştırmacı bu-nunla yalnızca “mitlakın kabih olduğunu” ispat etmeye çalışmıştır. Sizin belirttiğiniz gibi bu nakil yalnızca Mesudî'nin kitabında gelmiştir. Ama bu asıl konudan uzaklaştırmıyor.

c) Hatırlatmak gerekir ki, bu nispet sadece Mesudî'nin kitabında gelmemiştir. Tam ve birkaç rivayet halinde, ondan yaklaşık bir asır önce yaşayan İbn Saad'ın Tabakat'ında da gelmiştir.

d) Merhum Berkî ve Kuleynî'de Mesudî'den (ö. 346) önce yaşadıklarından, ondan rivayet nakletmelerinin manası yoktur. Buna göre “Berkî ve Kuleynî gibi Şia'nın mu-teber muhaddislerinin rivayetleri Mesudî'nin Murucu'z-Zeheb'indeki haber-i vahidden

¹⁷ Muhammed b. Hasan Hürr Âmulî, Vesailu's-Şia, c. 15, s. 268, 2. hadis.

kaynaklanması kabul edilebilir mi?” eleştirisi yersizdir. Ayrıca araştırmacının böyle bir iddiası yoktur. Evet, sizinde dediğiniz gibi çocukların sayısı, eşlerin sayısının bir göstergesi olamaz.

3. Bölüm

Asıl eleştiri, bazı rivayetlerde İmam Hasan Müteba'ya (a.s) neden mutallak nisbeti verildiğidir. Siz bu eleştirinin cevabında birkaç noktaya işaret etmişsiniz:

1- Çok talak vermek, başka bir deyişle mitlak olmak imamet ve ismet makamıyla hiç bir şekilde çelişmemektedir.

2- Rivayetlerde yasaklanan şey “mitlak -ı zevvak” tır. Yani insan zevkine kadınlarla evlenir, sonrada boşar. İmam Hasan (a.s) hakkında böyle bir şey söylenmemiştir.

3- İslâm Peygamberi de eşlerinden beş ya da altısını boşamıştır.

Cevabınızın birinci bölümü hakkında diyoruz ki: Boşama şer'i yönden beğenilen bir şey değildir. İmam Sâdık (a.s) buyuruyor:

“Allah katında boşanmaktan daha nefret edilen bir şey yoktur.”¹⁸

Çok talak vermenin Allah'ın yanında ne kadar kötü olduğu bilinmektedir.

Bizim inancımıza göre Masum İmam gibi birisi hiçbir mekruhu işlemez, hatta mekruh olmayan ama halkın hoşuna gitmeyen bir şeyi de yapmaz.

Talak, kadın geçimsiz olduğu zaman mekruhtur diyebilirsiniz. Bu doğru bir sözdür, ancak bu rivayetlerde İmam'a (a.s) nispet verilen en az elli evlilikten bir tanesi bile geçimsizlikten değil midir? Şiiilerden gelmeyen rivayetlere baktığımızda, böyle bir iftirayı İmam'a (a.s) nasılda ustaca attıklarını göreceğiz. İbn Kesir Bidaye ve Nihaye'de Vakıdî'den, o da kendi senet silsilesiyle Ali b. Hüseyin'den şöyle rivayet eder:

“İmam Hasan mutallaktı; kendisini seven kadından başkasını boşamazdı.”¹⁹

Yani İmam'ın talak verdiği bütün kadınlar uyumlu idiler! Veya en azından onlardan çoğu için bu ihtimal yersiz değildir. Bu rivayetler 4. İmam'dan ve bu şekilde İmamiye kitaplarında asla yoktur. Çünkü gerçek olmadığı için çeşitli sebeplerden dolayı onu nakletmemişlerdir. Ama maalesef bu iftiraların izi -her ne kadar sınırlı ve düzenlenmiş olsalar da- Şia kitaplarında da görülmektedir.

“Mitalak olmak ve esas itibarıyla talak vermek haram değil ki İmamların (a.s) makamlarıyla çelişsin” sözünüze karşılık diyoruz ki: Evet ama bütün bu rivayetlerin akışından, böyle bir özelliğin kınanmış olduğu anlaşılmaktadır. Öyleki Vesailü's-Şia bu rivayetlerden birini “Meşveret İstenen Kimsenin Hakikati Söylemesinin Farz Oluşu” bâbında getirmiştir. Bu kitabın bir başka bölümünde iki rivayeti “Mitalak Erkeğin İsteğinin Kabul

¹⁸ Vesailü's-Şia, c. 15, s. 267, Ebvab-ı Mukaddimat-ı Talak, 1. Bâb, 2. hadis.

¹⁹ İsmail b. Ömer İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, c. 8, s. 38, Daru'l-Fikr, Beyrut, h.k. 1407; et-Tabakatu'l-Kubra, c. 1, s. 302.

Edilmesi” bâbında getirmiştir. Hadaikkitabında da İmam'ın (a.s) mutallak olduğu hadisinin açıklamasında diyor ki: “*Hasan (a.s) o kadar talak verdi ki, Ali (a.s) Kûfe minberinde onu azarladı.*”²⁰

Biharu'l-Envar'ın İbn Şehraşub'un Menakıb'ından aktardığı şey, açıkça bu özelliğin İmam Hasan (a.s) konusunda kınanmış olduğunu ortaya koymaktadır: Hasan (a.s), 250 veya 300 kadın almıştır! Hz. Ali (a.s) de onun bu işinden çok rahatsız olduğu için hutbe-lerinde “Hasan'a kız vermeyin, çünkü o çok talak verendir.” demiştir.

2. bölüme cevap olarak şunları söyleyebiliriz: Daha öncede belirtildiği gibi birincisi, Ehl-i Sünnet'in rivayetlerinde İmam Hasan'ın (a.s) mitlak olduğu zikredildikten sonra bir cümle var ki, uydurmacıların niyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Onlar da “*mitlak-ı zevvak*”ın mukaddes şeriatta lanetlendiğini bildikleri için İmam'ın (a.s) talakla-rını söyledikten sonra şu cümleyi eklemişlerdir: “*Boşadığı her kadın uyumlu idi ve İmam'ı (a.s) seviyordu.*”

İkincisi, talakın mukaddematı bâblarının rivayetleri incelendiğinde dikkat çekici bir rivayetle karşılaşırız; konumuz için önemli olduğundan rivayetin kendisini getiriyoruz: İmam Sâdık (a.s) buyuruyor: “*Allah her mitlak ve zevkine düşkünün düşmanı bilir.*” Bu rivayetlerde zevke düşkünlük mitlaka atfedilmiştir. Diğer hadislerde ise zevke düşkünlük mitlakın sıfatı iken burada ayrıca gelmiştir. Mitlak olmak, zevke düşkün olmanın dışında da kötüdür.

Üçüncüsü, bir rivayette cinsel zevke düşkünlük, mitlakın sıfatı getirilmiş olsa da geçimsiz kadının Allah katında hiç kabahati olmadığı manasına gelmez. Öyleyse Ehl-i Beyt'in (a.s) rivayetlerinde neden geçimsiz kadınlarla geçinme bu kadar tavsiye edilmiştir?

Üçüncü bölüme cevap olarak da şunları söyleyebiliriz: Diyorsunuz ki, Peygamberimiz (s.a.a) de 17 eşinden beşini (yaklaşık üçte birini) boşamıştır. Bu konu doğru olsa bile yanlış bir nispet ve batıl bir kıyastır. Çünkü örfte 17 kadından beşini boşayana mitlak demezler. Varsayın ki bir ya da iki karısı olan kimse ikisini de boşuyor. Onun boşamaları eşlerine göre %100'dür. Çünkü onun bir ya da iki eşi var ve her ikisini de boşamıştır. Ama kimse ona mitlak demiyor. Bu sayıda talak nere, İmam'a nispet verilen elli veya üç yüz talak nere?

Son Söz

Menakıb'da zikredilen konuyu rivayetlerden çıkarırsak (ki hak da budur), dört rivayete ulaşırsınız. İki rivayet Kâfi'de, bir rivayet Daaimu'l-İslâm'da, bir rivayet de Berkî'nin Mehasin'inde gelmiştir.

Ne Mehasin Şia'nın birinci derece kitaplarındandır, ne de Berkî üst düzey muhaddislerden. Necaşî onu şöyle anlatıyor: “*O güvenilir birisidir. Ama zayıflardan naklediyor ve*

²⁰ Yusuf b. Ahmed Bahranî, el-Hadaiku'n-Nazira, c. 25, s. 148, Camia-yı Müderrisin-i Havza-yı İlmiyye-i Kum yayınları, h.k. 1405.

*mürsel hadislere güveniyor.”*²¹ Mehasin, Kuleynî, Saduk ve Şeyh Tusî'nin elinde olmasına rağmen onların üçü de bu rivayeti getirmemişlerdir. Daaimu'l-İslâm'ın rivayeti, kitabın zayıf olmasının dışında mürseldir ve Kuleynî, Saduk ve Şeyh Tusî gibi büyükler ona itina etmemişlerdir.

Kâfi'deki İki Rivayet

1- Hamid b. Ziyad: Bu rivayet Vakıfiye mirasındandır. Hamid b. Ziyad ve İbn Semae Vakıfiye'nin ileri gelenlerindendir. İbn Semae hakkında: “*O vakfta inatçı ve mutaassıp idi.*” denilmiştir.²² Bu grubun rivayetleri İmamlara (a.s) sunulduğunda bunları temizlemişlerdir. Şeyh Saduk ve Şeyh Tusî gibi büyüklerde bu rivayeti getirmemişlerdir.

Bu bâbda sınırlı rivayet, bir kere ve yalnızca bu kitapta gelmiştir. Öyleyse bu konudan kaynaklanan birçok eleştiriyi ona dayanarak göz ardı edemeyiz.

2- Yahya b. Ebi'l-Âla: Rical ve teracim kitaplarımızda meçhul biridir. Hakkında hiçbir bilgi yoktur.²³ Belki de bu sebepten dolayı (sizin iddianızın aksine) Merhum Meclisî onu Mir'atu'l-Ukul'da bu rivayetin meçhul olduğunu söylemiştir.²⁴ Hadaik kitabının yazarı da bu rivayetleri (yine sizin iddianızın aksine) kabul etmiyor. Herhangi bir cevabı olmadığından kendi deyimiyle edep gereği onun hakkında herhangi bir şey yazmamıştır.²⁵ Yukarıdaki eleştiriler bu rivayetlerin muteber olmama tarafını güçlendirmektedir.

²¹ Rical-i Necaşî, s. 76.

²² Rical-i Necaşî, s. 40.

²³ Ebu'l-Kasım Hoî, Mu'cem-i Ricali'l-Hadis, c. 20, s. 25.

²⁴ Muhammed Bâkır Meclisî, Mir'atu'l-Ukul fi Şerh-i Ahbari'r-Resul, c. 21, s. 96, Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, Tahran, h.k. 1404.

²⁵ el-Hadaiku'n-Nazira, c. 25, s. 148.

İmam Hasan’a “Çok Boşanan” Yakıştırmasıyla İlgili Uydurma Rivayetlerin Eleştirel Tahkiki

Doç. Dr. Resul Muhammed Ca’ferî

Özet

Hadis uydurma, İslam toplumunun Peygamber (s.a.a) döneminden bu yana maruz kaldığı felaketlerden biridir. Bu işin hedefleri arasında dinî ve siyasî önderlerin şahsiyetine suikast vardır. İmam Hasan’ın (a.s) insan yetiştirecek ve örnek alınacak hayatı, uydurma hadislerin zehirli akları tarafından yanlış tanımlanmıştır. Sünnî ve Şîî kaynaklarda muhtelif tarihlerle İmam Sâdık’tan (a.s), onun sürekli kadın alıp boşadığı nakledilmiştir. Bazı kaynaklarda da -senet zikredilmeksizin- eşlerinin sayısı üçyüze kadar çıkarılmıştır. Şahitler, bu hadisleri uyduran odağın Abbâsî halifesi Mansur olduğunu anlatıyor. Çünkü tarih, onun bu ithamı -Hasanî seyyidlerin kıyâmı bastırıldıktan sonra- İmam Hasan’a nispet eden ilk kişi olduğuna tanıklık ediyor. Rical araştırmaları ve rivayetlerin senetleri üzerindeki çalışmalar, bu rivayetlerden bazılarının esas itibariyle senetten yoksun olduğunu ve rivayet değeri taşımadığını gösteriyor. Geriye kalan rivayetler de Şîa’da Abdullah Sinan ve Yahya b. Ebi’l-Alâ el-Razî isimli iki kişiye, Ehl-i Sünnet’te de Hatim b. İsmail isimli kişiye dayanıyor. Araştırmalar gösteriyor ki, hadis uydurma ve sözkonusu rivayetleri hükümet vesilesiyle Şîa’nın iki râvisinin hadis kitaplarına sokulmuş olma ihtimali vardır. Rivayetler, muhteva açısından da nakli ve akli delillere göre ciddi çelişkiler içeriyor.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan (a.s), çok boşanan, hadis uydurma, Abbâsîler

Giriş

İslam ümmetinin maruz kaldığı felaketlerden biri de hadis uydurma ve onu siyasî, mezhebî vs. çeşitli saiklerle Masumlara (a.s) nispet etmektir. Siyasî ve mezhebî saiklerle hadis uydurulması ve onun dinî önderlere nispet edilmesinin kökleri Allah Rasûlü (s.a.a) dönemine kadar gitmektedir. Uydurma hadislerin gölgesi o kadar uzundur ki Allah Rasûlü (s.a.a) hayat-tayken itirazını açıkça dile getirmiş ve hadis uyduranlara cehennem ateşini vadetmiştir.

(Seyyid Radiyy, 1414, s. 325/Saduk, 1404, c. 2, s. 212). Hadis uydurmada dehşete düşüren saiklerden biri de dinî önderlerin şahsiyetine suikast düzenleme ve kişiliğini tahrip etme olmuştur. İmam Hasan (a.s), bu fesat ve gazez okunun hedefi olmuş kişiler arasındadır.

Sünnî ve Şîî rivayet mecmuaları ile si-ret ve rical kitaplarında İmam Hasan’a (a.s) “mıtlak” yakıştırmasında bulunulmuştur. “Mıtlak”, mif’al vezninden mübalağa sigasıdır. (Esterâbâdî, 1395, c. 3, s. 421). Lugat

yazarları "mutlak" kelimesini açıklarken şöyle demektedir:

رجل مطلق و مطليد "أى كثير الطلاق"
(Çok sayıda karısını boşayan adam).
(Ferahidî, 1409, c. 5, s. 101).

Müsteşrikler gibi bazı araştırmacılar da İmam Hasan'ın (a.s) "mutlak"lığına dair rivayetleri yanlış biçimde bildirip tahlil ederek gazezkârca İmam Hasan'a (a.s) ilişkin nahoş bir fotoğraf sunmanın peşine düşmüştür.¹ Şîi ve Şîi olmayan çoğu âlim, rivayet mecmuaları ve siret kitapları üzerine görüş belirtmeksizin sadece haberi aktarmıştır. Bazı Şîi âlimler rivayetleri sahih zannederek hadislerdeki müşkülleri çözme yoluna gitmiştir. (Bkz: Tüsterî, 1433, s. 71). *Hadâik* sahibi gibiler de rivayetleri muhtelif açılardan inceledikten sonra sorunlu kısımlara cevap vermeye güç yetiremediklerini itiraf etmekte ve kalemını daha ötesine geçmekten alıkoymaktadır. (Bahranî, 1409, c. 25, s. 148). Aralarında Bâkır Şerif Kureşî ve Haşim Ma'ruf Hasanî'nin de bulunduğu âlimler ise genel hatlarıyla ve muhtevaya daha fazla odaklanarak onları tenkide yöneldi; senet tartışması sırasında da Ehl-i Sünnet rivayetleri ele alarak *Kâfi* ve *Mehasin* gibi Şîi kitaplardaki rivayetlerin senetleriyle daha az ilgilenmiştir.

"İmam Hasan'ın mutlak olduğu ile ilgili rivayetlerin tenkit ve tahkiki" başlıklı makalenin Seyyid Muhammed Murtaza'nın kaleminden çıktığını söylemek gerekir. Bir âlime yakışan bu tahkikte hadisler senet ve metin bakımından incelenmiştir. Ama senet tahkiklerinde ortaya çıkan bazı sorunlar ve

eksiklikler, sarfedilen gayrete rağmen rical ve tarihin bazı derin meselelerinin ihmal edildiği dikkate alınarak ve muhtevadaki müşkülleri takviye etme amacıyla bu mevzu yeniden araştırılmıştır. Bu tahkikin iddiası, hiç değilse İmam Hasan'ın (a.s) "mutlak" olup olmadığı şüphesine cevap veren önceki araştırmayı tamamlamaktır.

Bu araştırma, hedef açısından yapısal araştırmalar türüne giren bir tahkiktir. Yöntem bakımından ise keşif araştırmaları kategorisindedir. Çünkü keşif araştırmalarında asıl hedef, hakkında gerekli bilgi ve veri bulunmayan durumu tanımdır. Burada araştırmacı, tahkik konusu mevzuyu daha iyi anlayabilmek için yardımına başvuracağı malumatın peşine düşer. Bu incelemede şu sorunun cevabı aranacaktır: "Çok boşanan" yakıştırmasıyla ilgili rivayetlerin senet ve muhtevası hangi kritere göre muteber sayılmaktadır? Bu soruya cevap verirken önce haberi veren Sünnî ve Şîi rivayetler, sonra da onların senetleri incelenecek ve nihayet rivayetlerin anlamları naklî ve aklî delillerle değerlendirilecektir.

1. Şîi Rivayetler

Şîi rivayet mecmualarında yapılacak araştırmada İmam Hasan'ın (a.s) "çok boşanan" biri olduğuna dair rivayetler Şia'nın meşhur ve muteber eserlerinde görülecektir. Bu rivayetlerin geçmişî Hicrî üçüncü ve dördüncü yüzyıla dayanmaktadır. Şia'nın kadim eserleri olan *Mehasin*, *Kâfi* ve *Deâimu'l-İslam* kitaplarında bu rivayetlere yer verilmiştir:

¹ Vaglieri bu mitolojiyi dalandırıp budaklandırarak şöyle yazar: Hasan Medine'ye yerleştikten sonra -en azından görünüşte- huzur içinde yaşadı ve siyasete karışmadı. Geçmişte olduğu gibi defalarca hanımlarını boşadı ve tekrar evlendi. Öyle ki mutlak, yani çok boşanan lakabıyla anılır oldu. Altmış, yetmiş veya doksan karısı ve aynı zamanda üçyüz ya da dört yüz mutası vardı. Ama şehvani hazlarla dolu bu hayatın pek o kadar tepki çekmediği anlaşılıyor. (Takizade Daverî, Şemsi 1375, s. 105.)

Yazarın araştırmasına temel oluşturan, bu rivayetleri aktaran elimizdeki en eski eser olarak *Mehasin*'dir. Bu kitapta Berkî (Hicrî 274-282), kendi senediyle Abdullah b. Sinan aracılığıyla İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle nakleder: Bir adam Emirülmüminin'in (a.s) yanına geldi ve dedi ki: "İstişare etmek istiyorum. Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer kızıma talip oldu. [Onlardan hangisini kızıma eş olarak seçeyim?]" İmam şöyle buyurdu: "İstişare konusu yapılan şey güvenilir olmalıdır. Bil ki, Hasan çok boşanıyor. Kızını Hüseyin'in nikahına ver, o daha iyi." (Berkî, 1371, c. 2, s. 601).

Ondan sonra Kuleynî (Hicrî 329) Kâfî'de iki rivayet nakletmiştir:

Birinci rivayet *Mehasin*'in rivayetine benzemektedir. Abdullah b. Sinan İmam Sâdık'tan (a.s) nakleder: İmam Ali (a.s) minberde şöyle buyurdu:

"Hasan'a kız vermeyin. Çünkü mutlak [çok boşanan] biri o." Hemdan'dan bir adam ayağa kalktı ve dedi ki: "Allah'a yeminle, kızlarımı onunla evlendireceğim. Çünkü o Allah Rasülü'nün (s.a.a) ve Emirülmüminin'in (a.s) evladı. (Tercih onun) dilerse hanımını yanında tutar, istemezse boşar." (Kuleynî, 1407, c. 6, s. 56).

İkinci rivayeti Yahya b. Ebi'l-Alâ İmam Sâdık'tan (a.s) naklediyor:

"Hasan b. Ali (a.s) elli kadın boşadı. Ali (a.s) Kufe'de minbere çıktı ve dedi ki: 'Ey Kufeliler, Hasan'a kız vermeyin. Çünkü o mutlak biri.' Bu sırada bir adam ayağa kalktı ve dedi ki: Allah'a yeminle, kızlarımı onun hanımı yapacağım. Zira o, Allah Rasülü'nün (s.a.a) ve Fatma'nın (a.s) çocuğu. Hoşuna giderse yanında tutar. Hoşlanmazsa boşar." (A.g.e., c. 6, s. 56).

Kadı Nu'man Mağribî (Hicrî 363) üçüncü Şîî râvi ve dördüncü rivayeti nakledendir. *Deâimu'l-İslam* kitabında şöyle yazmıştır: İmam Ali (a.s) Kufelilere hitaben şöyle buyurdu:

"Hasan kız vermeyin. Çünkü o mutlak biri." (Kadı Nu'man, 1385, c. 2, s. 285).

Sonrakiler, öncekilere ait bu üç kitaptan istifade ile sözkonusu dört rivayeti rivayet mecmualarına almıştır. Onların en önemlileri de tarih sırasıyla şöyledir: İbn Şehrâşûb Mazenderânî, *Menakıbu Âli Ebi Talib*'te (a.s) (1379, c. 4, s. 30), Muhammed Taki Meclisî, *Ravzatu'l-Muttakîn*'de (1406, c. 9, s. 5), Muhammed Bâkır Meclisî, *Biharu'l-Envar*'da (1403, c. 44, s. 172), Hürr Âmulî, *Tafsilu Vesâilî's-Şia* (1409, c. 22, s. 9), *Hidayetu'l-Ümme ilâ Ahkami'l-Eimme* (a.s) (1414, c. 7, s.367) ve *el-Fusûlu'l-Mühimme fi Usûl'l-Eimme*'de (a.s) (1418, c. 2, s. 365), Feyz Kâşânî, *Vâfî*'de (1406, c. 23, s. 999), Ni'metullah Cezayirî, *Riyazu'l-Ebrar fi Menakibi'l-Eimmeti'l-Athar*'da (1427, c. 1, s. 107), Muhaddis Nurî, *Müstedreku'l-Vesail ve Müstenbitu'l-Mesail*'de (1408, c. 11, s. 66).

2. Ehl-i Sünnet'in Rivayetleri

Ehl- Sünnet'in eserlerinde rivayet mecmuaları dışında siret ve rical kitaplarında da çok sayıda haberin rivayetleri mevcuttur. Ehl-i Sünnet'in mevcut müellifleri araştırıldığında bu zannın en eski râvisi İbn Sa'd'dır (Hicrî 230). O, Hatim b. İsmail'in İmam Sâdık'tan (a.s) nakline yer vermiştir. Bu rivayete göre İmam Ali (a.s) Kufelilere şöyle buyurur:

"Ey Kufe halkı, Hasan'a kız vermeyin. Çünkü o mutlak biri." Hemdan kabilesinden

biri adam dedi ki: "Allah'a yeminle, kızlarımı ona eş olarak vereceğim. Beğenirse yanında tutar. Beğenmezse boşar." (İbn Sa'd, 1416, s. 70).

Bu rivayet, *Mehasin ve Kâfi*'de Abdullah b. Sinan'ın İmam Sâdık'tan (a.s) naklettiği rivayetin benzeridir. İbn Sa'd başka bir hadiste önceki rivayetin senediyle İmam Ali'nin (a.s) şöyle dediğini rivayet eder:

"Hasan (a.s) peşpeşe kadınları nikahına alıyor ve boşuyordu. Kabileler arasında düşmanlık olduğunu (ve Hasan'ın bu vesileyle düşmanlıkları gidermek istediğini) farzediyordum." (A.g.e., s. 69).

İbn Ebi Şeybe de (Hicrî 235) bu iki rivayeti *el-Musannef*'te Hatim b. İsmail'den nakletmiştir. (İbn Ebi Şeybe, 1409, c. 4, s. 172).

Yine İbn Sa'd, *Medâinî*'den (Hicrî 225) nakleder: "Hasan b. Ali doksan kadınla izdivaç gerçekleştirdi." (İbn Sa'd, 1416, s. 71). İbn Ebi'l-Hadid de *Medâinî*'den şöyle aktarır:

"Hasan b. Ali'nin hanımlarını yetmiş kişi olarak saydım." (İbn Ebi'l-Hadid, 1404, c. 16, s. 22).

Ebu Talib Mekkî (Hicrî 386), *Kuvvetu'l-Kulûb* kitabının -ahlak konusunda yazılmış bir eserdir- dördüncü ve beşinci bölümünde evliliğin faziletinden bahsetmiştir. Sözünün arasında evliliğin önemini göstermek ve buna teşvik etmek için şöyle yazar: "Hasan b. Ali ikiyüzelli kadınla, hatta söylendiğine göre üçyüz kadınla evlilik yapmıştı." Bunun ardından -senet zikretmeksizin- İmam Ali'nin (a.s) İmam Hasan'ın (a.s) çokça boşanmasından memnun olmadığına ilişkin rivayete değinerek şöyle yazar: "Ali (a.s) onun çok sayıdaki evliliklerinden dertliydi. Hasan'ın (a.s) eşlerinden boşanması onun için utanç

sebebiydi. İzdivaçlarını hoş karşılamıyor ve şöyle diyordu: 'Hasan mılaktır. Onu kızlarınızla evlendirmeyin.' Hemdan kabilesinden bir adam dedi ki: 'Allah'a yeminle, kızlarımı ona eş olarak vereceğim. Beğenirse yanında tutar. Beğenmezse boşar.' Ali (a.s) Hemdanlının sözlerinden mutlu oldu ve bir şiir okudu: Eğer cennetin kapıcısı ve perdedarı olursam Hemdan'a diyeceğim ki: Selamet ve emniyetle gir ona." (Ebu Talib Mekkî, 1417, c. 2, s. 412).

Seâlebî, rivayetlerin tamamından farklı bir rivayette -senet zikretmeksizin- şöyle nakleder: Hasan b. Ali b. Ebi Talib'e (a.s) denildi ki: "Ey Allah Rasülü'nün (s.a.a) evladı, neden bu kadar çok evleniyor ve boşanıyorsun?" Şöyle dedi: "Ben serveti ve güçlü olmayı (evlilik bunu sağlar) seviyorum. Çünkü Allah diyor ki: Evlenmemiş olanlarınızı ve salih kölelerinizi ve cariyelerinizi evlendirin. Eğer darlık çekiyorlarsa Allah onları kendi fazlıyla muhtaç olmaksızın kurtaracaktır." (Seâlebî, tarihsiz, s. 168).

Bunlardan sonra *İhyau Ulûm*'da (1351, c. 4, s. 159) Gazalî (Hicrî 505), *Tarihu Medineti Dimeşk* (1415, c. 13, s. 249) ve *Tercemetu'l-İmami'l-Hasan*'da (1400, s. 152-153) İbn Asakir (Hicrî 571), *Tehzibu'l-Kemal*'de (1406, c. 6, s. 236) Mizzî (Hicrî 742), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ* (1413, c. 3, s. 253-267) ve *Tarihu'l-İslâm*'da (1407, c. 4, s. 37) Zehebî (Hicrî 748), *Tarihu'l-Hulefa*'da (tarihsiz, s. 209) Suyutî (Hicrî 911) gibi seçkin isimler, İmam Hasan'ın (a.s) yetmiş kadınla evliliğini veya İmam Sâdık (a.s) rivayetini nakletmişlerdir. Aynı şekilde İbn Kesir de (Hicrî 774) kendi tarihinde farklı iki şekilde ve muttasıl senet zikretmeksizin İmam Ali'nin (a.s) Kufe halkına İmam Hasan'la (a.s) izdivacı men ettiğini ve onu "çok boşanan" olarak tanıttığını açıklamıştır. (İbn Kesir, 1408, c. 8, s. 42).

3. Şîî Rivayetlerin Senet İncelemesi

Birinci rivayeti Berkî *Mehasin* kitabında Hasan b. Mahbub'tan nakletmiştir. Hasan b. Mahbub Hicrî 224'te vefat etmiştir ve Berkî bir görüşe göre Hicrî 274'te, başka bir görüşe göre de Hicrî 280'de vefat etmiştir. (Burucerdî, 1386, [a], c. 26, s. 974). Yine Berkî'nin doğup büyüdüğü ve yetiştiği yer Kum'dur. (A.g.e., 1386 [b], c. 22, s. 16). Halbuki İbn Mahbub Kufelidir. (Tûsî, 1420, s. 224). İkisi de birbirlerinin şehrine seyahat etmemiştir. Dolayısıyla Berkî, vasıta olmaksızın Hasan b. Mahbub'tan rivayet naklemez. (Murtazavî, Şemsi 1385, s. 132). Bu sebeple Berkî'nin rivayeti muttasıl değildir ve munkatıdır. Netice itibarıyla de zayıf senetli olmaktadır. *Kâfî*'nin birinci rivayetinin -hemen aşağıda gelecektir- bu rivayete benzediğini söylemekte yarar vardır. Ama senet açısından durumu farklıdır.

İkinci ve üçüncü rivayete Kuleynî *Kâfî*'de yer vermiştir. Kuleynî'nin birinci rivayeti muttasıl senetlidir ve sika râvîlere sahiptir. Abdullah b. Sinan sikadır ve İmamiyye mezhebindendir. (Tûsî, 1420, s. 291). Muhammed b. Ebi Umeyr'le aynı kişi olan Muhammed b. Ziyad b. İsa sikadır ve İmamiyye mezhebindendir. (A.g.e., s. 405). Hasan b. Muhammed b. Sema sikadır ve Vakıfî mezhebindendir. (Necaşî, 1365, s. 255). Hamid b. Ziyad hakkında iki görüş vardır: Şeyh Tûshi onu sika ve İmamiyye mezhebinden kabul etmiştir. (Tûsî, 1420, s. 155). Ama Necaşî onu sika ve Vakıfî olarak tanıtmıştır. (Necaşî, 1365, s. 132).

Necaşî'nin haberi itibarıyla ve sonucun iki öncülün daha aşağıdakine tâbi olduğu prensibine göre rivayet kriterler açısından mevsuk kabul edilmelidir.

Murtazavî bu rivayeti Hamid b. Ziyad'ın senette bulunması ve onun Vakıfî olması

nedeniyle zayıf kabul etmiştir. (Bkz: Şemsi 1385, s. 133). Bu değerlendirmenin doğru kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Çünkü Hamid b. Ziyad'ın mezhebî eğilimi bir yana iki büyük rical âlimine göre o sika biridir. Bu rivayetlerin senedinde bulunan mesele, Necaşî'nin sika olduğundan bahsederken yazdığı Abdullah b. Sinan hakkındaki bir noktadır: “كان خازنا للمنصور والمهدى والهادى والرشيدي” (Mansur, Mehdi, Hadi ve Reşid'in hazinedarıydı) (Necaşî, 1365, s. 214). İleride geleceği gibi galiba bu cümleyle -tabii ki onun güvenilirliğine halel getirmez- hadisin şifresini çözmek mümkündür.

İkinci rivayette Yahya b. Ebi'l-Alâ el-Razî meçhul biridir ve rical kitaplarında sika olduğu belirtilmemiştir. (Hoî, 1413, c. 20, s. 25). Necaşî'nin *Rical*'inde, Yahya b. Ebi'l-Alâ'dan başka biri olan Yahya b. Ebi'l-Alâ el-Razî'nin sika kabul edildiğini belirtelim. (Necaşî, 1365, s. 444). Yahya b. Ebi'l-Alâ'nın meçhul biri olduğuna bakarak Allame Meclisî de *Mir'atu'l-Ukûl*'da bu rivayeti meçhul olarak sınıflandırmıştır. (Meclisî, 1404, c. 21, s. 96).

Deâimu'l-İslam'da yer alan dördüncü rivayete gelince, o Berkî ve Kuleynî'den sonradır ve rivayeti senetsiz olarak İmam Bâkır'dan (a.s) nakletmiştir.

4. Sünnî Rivayetlerin Senet İncelemesi

Ehl-i Sünnet'in rivayet ve haberlerinin senetleri, Şîî rivayetlerin senetlerinden göreceli olarak daha karışık bir durumdadır. İmam Hasan (a.s) için yetmiş hanımdan bahseden Medâinî'nin ve ikiyüzelli, hatta üçyüz hanım sayan Ebu Talib'in haberi Masum'a da, sahabe ve tabiine de dayanmamaktadır. Bundan dolayı hiçbir rivayet değeri taşımaz. Tarihsel değeri de yoktur.

Buna ilaveten, Ebu'l-Hasean Medâinî (Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi Süfyan) esasen zayıf rivayet aktarma özelliğiyle bilinir. İbn Adiyy onun hakkında şöyle yazar: "Hadiste kuvvetli değildir. Mesnetli rivayetleri çok azdır." (İbn Adiyy, 1409, c. 5, s. 213). Müslim, *Sahih*'inde onun rivayetine yer vermekten kaçınmıştır. (Zehebî, 1382, c. 3, s. 138). Medâinî, çoğunlukla Avane b. Hakem'den hadis rivayet ediyordu. Halbuki Avane tabiinden hadis rivayet etmiştir ve senetli hadisleri çok azdır. Bunun yanı sıra Osman'a meyyal biriydi ve Ümeyye-oğulları yararına hadis uyduruyordu. (İbn Hacer, 1390, c. 4, s. 386).

Ebu Talib Mekkî'nin sözünde karışıklık (doğrularla yanlışlar içiçe) vardır. (A.g.e., c. 5, s. 300 / Zehebî, 1382, c. 3, s. 655). İbn Cevzî şöyle der: "*Kuvvetu'l-Kulûb*'ta aslı esası olmayan hadisler mevcuttur." (Safedî, 1420, c. 4, s. 87). Yine bu kitapta inkar konusu olan şeyler bulunduğu söylenmiştir. (İbn Hacer, 1390, c. 5, s. 300 / Zehebî, 1382, c. 3, s. 655).

"ليس على المخلوقين أضر من الخلق" (Mah-luka Hâlıkta daha zararlı bir şey yoktur) sözü nedeniyle insanlar onu terketti." (Hatib Bağdadî, 1417, c. 3, s. 303).

Seâlebî'nin rivayeti öncelikle senetten yoksundur. Aynı zamanda rivayetin başında "قیل" kelimesi geçmektedir. Bu da yazarın ona güvensizliğini ifade eder. İkincisi, bu rivayet Seâlebî'nin *el-Letaif ve'z-Zarayif* kitabında geçmektedir. Bu kitap esas itibarıyla rivayet kitabı değildir. Yazar, hakimler ve edebiyatçıların sözleri ile rivayetlerden yararlanarak muhtelif mevzularda övgü ve yergilere yer vermiştir.

Muttasıl senetle Masum'dan nakledilmiş rivayetlere gelince, bunlar iki rivayetten

fazla değildir ve ikisi de İbn Şeybe'nin *Musannef*'inde geçmektedir. Bu iki rivayetin birincisi İbn Sa'd'dan başlamakta ve diğer kaynaklarla devam etmektedir. İkincisi ise sadece *Musannef*'te nakledilmiştir. Her iki rivayet de Hatim b. İsmail'de (Hicrî 186 veya 187) son bulur. Muhtemelen eserinin mahiyeti nedeniyle rivayetin senedini zikretmemiş Ebu Talib Mekkî gibi kimseler rivayeti İbn Sa'd'dan almıştır.

Ehl-i Sünnet'in rical kitaplarında Hatim b. İsmail Kufî Medenî'nin cerh ve tadili üzerine söylenenler muhtelifdir. Mesela Nesaî *el-Duafa ve'l-Metrukin*'de (1406, s. 168), İbn Ebi Hatim *el-Cerh ve't-Ta'dil*'de (1371, c. 3, s. 215), Mizzî *Tehzibu'l-Kemal*'de (1406, c. 7, s. 338 ve 370) ve Zehebî *Mizanul-İtidal*'de (1382, c. 4, s. 488) "Hatim b. İsmail zayıflardan hadis nakleder" yazmışlardır.

Bu cerhlere mukabil, Ehl-i Sünnet'in çok sayıda rical âlimi de onu güvenilir bulmuştur. İbn Sa'd *el-Tabakatu'l-Kübra*'da onun hakkında şöyle yazar: "ثقة كثير الحديث" (Sikadır. Çok hadis rivayet etti.) (Tarih-siz, c. 5, s. 425). İclî *Ma'rifetu's-Sikât*'ta (1405, c. 1, s. 275) onu tevsik etmiştir. İbn Hibban da onu sika râviler arasında sayar. (Bkz: 1393, c. 8, s. 210). Mizzî *Tehzibu'l-Kemal*'de ve İbn Hacer *Tehzibu't-Tehzib*'te Nesaî'den onun hakkında şöyle naklederler: "ليس به بأس" (Hadisinde bir sakınca yok) (Mizzî, 1406, c. 5, s. 19 / İbn Hacer, 1404, c. 2, s. 111). Zehebî *Mizanul-İtidal*'de ve İbn Hacer *Takribu't-Tehzib*'te onu doğru sözlü biri olarak zikretmiştir. (Zehebî, 1382, c. 1, s. 42 / İbn Hacer, 1405, c. 1, s. 170).

Hatim b. İsmail hakkındaki önemli nokta, onun İmam Sâdık'ın (a.s) râvileri (روی عنه) arasında zikredilmiş olmasıdır.

(Mizzî, 1406, c. 5, s. 188). Hatim, Şîî rivayetlerin senetlerinde de yer almaktadır. (Örnek olarak bkz: Kuleynî, 1407, c. 5, s. 224; c. 6, s. 383, 469, 475 ve 476). Bu sebeple Şia'nın rical kitaplarında ondan bahsedilir. Berkî onu İmam Sâdık'ın (a.s) ashabı arasında zikreder. (Berkî, 1342, s. 44). Şeyh Tûsî onu kitap sahibi kabul eder ve kendi isnadıyla İbrahim b. Süleyman'dan, o da Hatim b. İsmail'den nakleder. (Tûsî, 1420, s. 168). Dolayısıyla zayıflardan naklettiği ithamının, Hatim b. İsmail'in İmam Sâdık'tan (a.s) rivayetlerinden ve Şîî senetlerinde yer almasından kaynaklandığı tahmin edilebilir. Hatim'in İmam Sâdık'ın (a.s) râvileri zümresinde yer alması tabii ki bazı nedenlerle üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu önemli noktadan biraz ileride bahsedeceğiz.

5. "Çok Boşanan" Yakıştırmasıyla İlgili Rivayetlerin Menşei

Hadis kitaplarında geçen rivayetlerin tamamı İmam Sâdık'tn (a.s) nakledilmiştir. Diğer bir ifadeyle, yakıştırmalar İmam Hasan'ın (a.s) zamanından bir yüz yıl sonra gündeme gelmiştir. Çünkü İmam Hasan'ın (a.s) şehadeti Hicrî 48 yılındaydı. (Müfid, 1413, c. 2, s. 5). İmam Sâdık'ın (a.s) şehadeti ise Hicrî 148 senesinde vuku buldu. (A.g.e., c. 2, s. 179).

Bu bakımdan rivayetlerin sadece İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilmiş olması düşündürücüdür. Siyasî açıdan onun imamet dönemi Abbasîler hükümetinin başlangıcına yakındır. Tarih araştırmalarıyla kuvvet kazanan ihtimal şudur ki, bu yakışıksız itham Abbasîler hilafetinin başında ortaya çıkmıştır. Çünkü o dönemde Mansur Devanikî -Ehl-i Beyt'in en azılı karşıtı- bunu diline dolamıştır.

Meşhur tarihçi Mes'udî *Murucu'z-Zeheb*'te şöyle rivayet etmiştir:

"Mansur, Abdullah b. Hasan'ı ve Ehl-i Beyt'ten onunla birlikte kıyam eden kardeşleri ve diğer taraftarlarını yakaladıktan sonra minbere çıktı, Allah'a hamd ve senada bulundu, Muhammed'e (s.a.a) salat ve selam gönderdi. Sonra şöyle dedi: Ey Horasan ahalisi, sizler bizim takipçilerimiz ve yardımcılarımızsınız. Eğer bizden başkasına biat ederseniz bizden daha iyisine biat etmiş olmazsınız. Eşi benzeri bulunmayan Allah'a yemin olsun ki, biz Ebu Talib'in çocuklarını hilafete layık gördük ve hiçbir şekilde onlara itiraz etmedik. Ta ki Ali b. Ebi Talib hilafeti ele aldığında başarılı olamayıp mecburen hakemliğe razı olana dek. O zaman insanlar onun yöneticilik kabiliyeti konusunda görüş ayrılığına düştü. Birlik ve bütünlük bozuldu. Hatta kendi takipçileri ve taraftarları bile ona isyan etti ve onu katlettiler. Ondan sonra Hasan b. Ali hükümeti ele aldı. Allah'a yeminle, o hükümet adamı değildi. Muaviye'den aldığı mallar karşılığında ve veliahtlık vaadiyle kandırıldı. Muaviye onu halifelikten hal etti. Sahip olduğu ve Muaviye'nin verdiği herşeyi elinden kaçırdı. Hasan yüzünü kadınlara çevirdi. Bir gün evleniyor, ertesi gün boşanıyordu. Hayatını bu şekilde geçirdi. Sonunda da yatağında can verdi." (Mes'udî, 1409, c. 3, s. 300).

Bâkır Şerif Kureşî bu hutbeye dayanarak şöyle yazar: "Güçlü tahmine göre iddiayı ilk uyduran Mansur'dur. Tarihçiler ondan almışlardır. Bunun sebebi de Hasanî seyyidlerin başlattığı kıyâmların hükümeti yıkmanın eşiğine gelmiş olmasıdır. Bunun üzerine Mansur Abdullah b. Hasan'ı yakalattı ve Haşimoğulları hakkında Horasan halkına baştan sona Emirulmüminin ve çocuklarına hakaretlerle dolu bir hutbe verdi. O

hutbede İmam Hasan (a.s) için böyle bir yalamı uydurdu.” (Kureşî, 1413, c. 2, s. 452).

Haşim Ma'ruf Hasenî de şöyle yazmıştır: “Abbasî hükümdarlarının kötülük ve taassupta Emevîlerden aşağı kalır yanı yoktu. Ali taraftarlarına zarar vermek için hadis uydurmada onlarla fikir birliği içindeydiler. Abbasîler özel olarak Hasanîlere kin besliyordu. Çünkü zulme karşı kıyam edenlerin ağırlıklı bölümü Hasan'ın (a.s) çocukları ve torunlarıydı. Halife Mansur Abdullah b. Hasan'ı -zulüm ve zorbalığa kıyam etmiş iki Hasanî'den biriydi- yakaladığında kalabalık bir topluluğun önünde hutbe okudu. Ali b. Ebi Talib, İmam Hasan ve Ebu Talib'in bütün evlatlarına hakaret etti. (Ma'uf el-Hasanî, 1382, c. 2, s. 554-555).

Bu hutbede ortaya çıkan, Abbasî halifesi Mansur'un, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın (a.s) şahsiyetine suikast yapmak için suyu daha kaynağında bulandırmaktan başka çare görmediğidir. Bu

amaçla önce İmam Ali'nin (a.s) yöneticilik tarzını ve onun bu işteki yetersizliğini eleştiri konusu yaptı. Ardından İmam Hasan'a (a.s) yakışsız iki itham yöneltti: Biri, hilafetten vazgeçme meselesiydi. Yahut daha net bir ifadeyle rüşvet karşılığında Müslümanların hilafetini Muaviye'ye satma konusuydu. İkincisi de İmam'ın (a.s) çokça evlilik yaptığı ve boşandığıydı.

Birinci mevzu ne yazık ki bazı tarih kitapları İmam Hasan'ın (a.s) hilafetindeki olayların ve onun Muaviye ile yaptığı barış macerasının parçası olarak rivayet etmiştir. Taberî (vefatı Hicrî 310) Hicrî dördüncü yılın olaylarında şöyle yazar: “İraklılar Hasan b. Ali'yi (a.s) hilafet makamına oturttu. Hasan, Muaviye ile savaşmanın peşinde değildi. Bilakis mümkün olduğu kadarıyla Muaviye'den kendisi için imtiyaz koparmak istiyordu.”² (Taberî, 1387, c. 5, s. 158).

İkinci mevzuya gelince, İmam Hasan'ın (a.s) çokça evlendiği ve boşandığı iddiası

² Taberî biraz ileride bu meseleye daha geniş yer vermiştir: “Hasan (a) taraftarlarının onu gözden çıkardığını farkettiğinde Muaviye'ye birisini gönderdi ve onunla barış yapma talebini ilettili. Muaviye Abdullah b. Âmir ve Abdurrahman b. Semure b. Habib Abdüşems'i ona gönderdi. Bu ikisi Medain'de Hasan'ın (a) yanına girdi. Ona istediğini verdiler ve onunla barış yaptılar. Öne sürdüğü şarta karşılık Kufe'nin Beytülmal'ından beşbin dirhem ödediler.” (Taberî, 1387, c. 5, s. 159). Yine devamında şöyle yazar: “Hasan (a) Muaviye ile şu şartla barış yaptı: Muaviye ona Kufe'nin Beytülmalı'nda olanı ve Dârâbegird'in haracını verecek, Ali'ye (a) sövmeyecek, Hasan da (a) Kufe'nin Beytülmalı'nda mevcut olan beşbin dirhemi alacak ve bu yıl (Hicrî 40) halkla hac yapacak.” (A.g.e., 160).

Bu siyasetle eşzamanlı olarak hadisler de uydurulmuştur. Taberî'nin kendi isnadıyla yazdığı şu rivayet gibi: Hasan (a) Hüseyin (a) ve Abdullah b. Ca'fer'e şöyle dedi: “Muaviye'ye mektup yazdım. Barış talep ettim ve eman istedim.” Hüseyin (a) dedi ki: “Muaviye'nin söylediklerini onaylıyor da Ali'nin (a) sözlerini tekzip mi ediyorsun?” Hasan (a) cevap verdi: “Sus. Bu konuyu senden daha iyi biliyorum.” (A.g.e., 160).

Taberî'den önce yaşayan Belazurî (vefatı 279), onun tam aksine, *Ensabu'l-Eşraf*'ta bu barış belgesinin içeriğini şöyle aktarır: “Hasan b. Ali (a), Müslümanların işlerini üstlenmeyi bırakmak üzere Muviye b. Ebi Süfyan ile barış yaptı. Koştuğu şart şöyleydi: Kur'an ve Peygamber'in Sünneti ve salih halifelerin sireti esas alınacak, Muaviye kendinden sonra kimseyi veliaht tayin etmeyecek ve hilafet işini şûraya bırakacak, insanların canı, malı ve çocukları güven içinde olacak, Hüseyin b. Ali'nin (a) başına aşkar ve gizli gaile açılmayacak ve taraftarlarından hiçbiri tehdit edilmeyecek. Abdullah b. Haris ve Amr b. Seleme bu anlaşmaya şahit oldular.” (Belazurî, 1959, c. 3, s. 42-43).

Şehidî tepetakla edilmiş senetleri analiz edip değerlendirenken şöyle yazar: “Bu anlaşmanın yazıldığı günden kitaba kayıt düşüldüğü bugüne kadar iki yüzyıl geçti. Bu iki yüzyılda Emevîler ve sonra da Abbasîler ve muhtelif siyasi mezhep grupları ellerinden geldiğince bu senedi ve başka bütün senetleri kendi çıkarlarına ve muhaliflerinin zararına olarak elden geçirdi.” (Şehidî, Şemsi 1392, s. 160).

da Hasanî kola mensup muhalifleri ezmek için Abbasî tezgahında üretilmiş bir başka komplodur. Yukarıda geçtiği gibi, Abbasî halifesi Mansur, hutbesinde şu iddiayı ortaya attı: “Hasan (a.s) yüzünü kadınlara çevirdi. Bir gün evleniyor, ertesi gün boşanıyordu.” Daha önce de değinildiği üzere, Ehl-i Sünnet ve Şia’nın rivayet ettiği senetli rivayetlerin tamamı İmam Sâdık’tan (a.s) nakledilmiştir. Bu rivayetlerin doğrudan râvisi de üç kişidir: Şia’da Abdullah b. Sinan ve Yahya b. Ebi’l-Alâ, Ehl-i Sünnet’te Hatim b. İsmail.

Abdullah b. Sinan’ın güvenilir biri olduğu konusunda icma vardır. Bununla birlikte Keşşî onun hakkında öyle yazmıştır:

وكان عبدالله بن سنان مولى قريش على
“خزائن المنصور والمهدي” (Kureş’in azat-
lısı Abdullah b. Sinan Mansur ve Mehdi’nin
hazinedarıydı.) (Keşşî, 1409, s. 411). Necaşî
de şöyle belirtmiştir: “كان خازنا للمنصور و”
“(Mansur, Mehdi,
Hadi ve Reşid’in hazinedarıydı) (Necaşî,
1365, s. 214). Aynı zamanda *el-Salat, el-
Salatu’l-Kebir* kitabı ve haram helal babla-
rına dair bir kitabı vardır. (Aynı yer).

Abdullah b. Sinan sika râvilerdendir. Bununla birlikte Abbasî hükümetinin yetkilileri arasında da sayılmaktadır. Düzenli olarak Daru’l-İmare’ye gider gelirdi. Bu gidiş gelişler sırasında hükümet elemanlarının elinin bazı kitaplarına değmiş olması ve kitabına Hasan’ın çok boşanan biri olduğuna ilişkin uydurma hadis veya hadisler sokmaları uzak ihtimal değildir. Bu iddianın şahidi, İmamların (a.s) ashabına ait bazı kitaplarda vuku bulmuş benzer olaylardır. Keşşî, Muğire b. Said’den bahsederken İmamların (a.s) ashabına ait hadis kitaplarına el uzattığını yazmıştır. Yunus b. Abdurrahman, Hişam b. Hakem’den şöyle

nakleder: “İmam Sâdık’ın (a.s) şöyle buyurduğunu işittim: “Hadisimiz Kur’an ve Sünnet’e uygunsu veya önceki hadislerimizde ona şahit mevcutsa kabul edin. Zira Muğire b. Said -Allah’ın laneti ona olsun- babamın ashabının kitaplarına el uzattı ve onun söylemediği hadisleri kitaplara soktu.” Yunus b. Abdurrahman anlatıyor: “İrak’a gittim. Orada İmam Bâkır’ın (a.s) ashabından bazı kimseleri ve İmam Sâdık’ın (a.s) ashabının çoğunu buldum. Onlardan hadis dinledim ve kitaplarını aldım. Bunları İmam Rıza’ya (a.s) arzettim. İmam (a.s) onlardaki birçok hadisi İmam Sâdık’a (a.s) ait kabul etmedi.” (Keşşî, 1409, s. 224).

Kuleynî’nin ikinci rivayeti -daha önce meçhul biri olduğu belirtilen- Yahya b. Ebi’l-Alâ’dandır. Ama bunun dışında, Şeyh Tûsî’nin rivayetine göre bir kitabı vardı. Şeyh Tûsî bu kitabı kendi isnadıyla Kasım b. İsmail Kureşî’nin Yahya b. Ebi’l-Alâ’dan rivayetine dayandırmıştır. (Tûsî, 1420, s. 505). Şeyh Tûsî, Kasım b. İsmail Kureşî’den *el-Ğumme* kitabında bahseder: Vakıfiyye’denir. İbn Rubah ona Muhammed b. Ebi Hamza’dan ne kadar hadis işittiğini sorduğunda “Sadece bir hadis” cevabını verdi. İbn Rubah diyor ki: “Sonraları Muhammed b. Ebi Hamza’dan epeyce hadis nakletti.” İbn Rubah yine ona Hannan’dan ne kadar hadis işittiğini sordu. Kasım b. İsmail cevap verdi: “Dört veya beş hadis.” İbn Rubah diyor ki: “Sonraları Hannan’dan epeyce hadis rivayet etti.” (Tûsî, 1411, s. 69). Dolayısıyla ne yazık ki Yahya b. Ebi’l-Alâ’nın kitabı da Kasım b. İsmail Kureşî aracılığıyla müdahaleye uğramış ve içine uydurma hadisler eklenmiştir. Bunlardan bir tanesi de İmam Hasan’ın (a.s) çok boşanan biri olduğu hadisidir.

Ehl-i Sünnet’in senetli rivayetlerinin râvisi Hatim b. İsmail’dir. Rical ulemasının

onun hakkında söylediklerine bakılırsa hadis uyduran biri olma ihtimali yoktur. Bununla birlikte eldeki karine ve şahitler, İmam Sâdık'tan (a.s) vasıtasız rivayet etmesini yanlışlıyor ve Hatim b. İsmail'in uydurma bir hadisi vasıtaıyla naklettiği ihtimalini güçlendiriyor:

Öncelikle İbn Hacer, Ali b. Medinî'den (Hicrî 234) -hadiste asrının önde gelen isimlerinden³- Hatim b. İsmail'in Ca'ferden (İmam Sâdık), onun da babasından mürsel hadisler naklettiğini ve onları kendisine isnat ettiğini aktarıyor. (İbn Hacer, 1404, c. 2, s. 111). Anlaşıldığı kadarıyla İbn Hacer⁴ Ali b. Medinî'nin Hatim b. İsmail hakkındaki sözünü doğru kabul etmektedir. Çünkü onu tenkit etmeksizin nakletmiştir. Ali b. Medinî'nin sözü kesinlikle delil ve şahitlere dayanılarak sarfedilmiş gözüküyor. Bu delillerden biri muhtemelen Hatim b. İsmail ile İmam Sâdık (a.s) arasında kırk yıl fark olmasıdır. Hatim'in doğum tarihi elde yoktur, ama vefat tarihi Hicrî 186 veya 187'dir. İmam Sâdık'ın (a.s) imamet yılları ise Hicrî 114-148 arasındadır. (Müfid, 1413, c. 2, s. 179-180). Bu nedenle İmam'ın (a.s) şehadeti ile onun vefatı arasında yaklaşık kırk yıl vardır.

İkincisi, İbn Sa'd *el-Tabakatü'l-Kübra*'da Hatim b. İsmail'in aslında Kufeli olduğunu ama daha sonra Medine'ye yerleştiğini ve Hicrî 186 yılında Harun Reşid'in hilafeti döneminde hayata veda ettiğini belirtmiştir. (İbn Sa'd, tarihsiz, c. 5, s. 425). Bu, tam da İmam Kazım'ın (a.s) Hicrî 148-183 arasında

otuzbeş yıl süren imamet dönemidir. (Müfid, 1413, c. 2, s. 215). İmam, Harun Reşid ya kalanması talimatını verdiği Hicrî 179 yılına kadar Medine'de yaşamıştı. (Bkz: a.g.e., c. 2, s. 239 / Ca'feriyan, Şemsi 1386, s. 401). Hatim b. İsmail'in nasıl olup da Medine'de İmam Sâdık'ın (a.s) huzurunda bulunduğu ve hadis naklettiği, fakat imametinin otuzbeş yılını Medine'de geçirmiş İmam Kazım'dan (a.s) rivayet etmediği ve onun râvileri arasında da sayılmadığı üzerinde düşünmek gerekir. Bundan dolayı Hatim b. İsmail'in İmam Sâdık'tan (a.s) rivayetlerini mürsel şekilde naklettiğinden büyük ölçüde emin olabiliriz. Rivayetlerdeki mürsel olma hali, çok boşanma yakıştırmasıyla ilgili rivayetlerin Abbasî tezgahında üretilmiş uydurma hadis olma şaibesini güçlendirmektedir.

6. Rivayetlerin Muhtevasının Değerlendirilmesi

"Çok boşanan" yakıştırmasıyla ilgili rivayetlerin içerik analizi ve onların naklî ve aklî delillerle değerlendirilmesi sayesinde bu rivayetlerin çürük ve temelsiz oldukları ortaya çıkacaktır. Rivayetlerin muhtevastaki ana sorun:

1. İmam Hasan (a.s) Hicrî ikinci veya üçüncü yılda Ramazan'ın yansında dünyaya geldi ve 28 Safer 49 senesinde de şehadete ulaştı. (Müfid, 1413, c. 2, s. 5). Bu nedenle ömrü 46 veya 47 yıldan fazla olamaz. Eğer Hazret ilk evliliğini yirmi yaşında yaptıysa babasının Hicrî 40 yılındaki şehadetine kadar aradan 17 veya 18 sene geçmiş olmalıdır ve

³ Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. el-Medinî, hadiste kendi asrının önde gelen isimlerinden biriydi ve kendi zamanının hafızlarını geride bırakmıştı. (Kummî, tarihsiz, c. 1, s. 405). Hadisi ve sebeplerini tanımada üstünlüğü tartışılmazdı. (Hatib Bağdadî, 1417, c. 11, s. 456). Buharî, Ebu Davud, Tirmizî, Nesaf ve İbn Mace ondan hadis nakletmiştir. (İbn Hacer, 1404, c. 7, s. 306).

⁴ İbn Hacer Askalanî, Ehl-i Sünnet'in en büyük muhaddislerinden ve rical âlimlerindendir. Onan geriye rical ilmine dair birkaç önemli eser kalmıştır: *el-İstıab fi Temyizi's-Sahabe*, *Takribu't-Tezhib*, *Tehzibu't-Tehzib*, *Lisanu'l-Mizan*, *Tabakatü'l-Müdeillisin*, *Ta'cilu'l-Menfaa bi-Zevaidi Ricali'l-Eimmeti'l-Erbaa*.

bütün bu evlilikleri ve boşanmaları bu yapmış olmalıdır. Bu, makul görünmemektedir. Eğer bu evlilikler muvakkat nikah türünden olmuşsa başka bir imkânsızlık ortaya çıkacaktır. O da bu evliliklerden doğması gereken çocuklardır. Bu çocuklar toplamda çok sayıda olmalıydı.

2. İmam Hasan (a.s) Şia'nın ikinci imamı olması bir yana, Ehl-i Sünnet'in de belirttiği gibi beşinci halife sayılmaktadır. (Bkz: Nevevî, 1392, c. 12, s. 201). Şu hâlde bu miktarda evlilik gerçekleşmiş olsa tarih ve siret kitaplarında hiç değilse bu eşlerin yarısının adına değinilmiş olması icap ederdi. İmam Hasan'ın (a.s) tarih kitaplarında zikredilen eşlerinin, çocuklarının ve damatlarının sayısı belirtilen büyük sayılarla bağdaşmamaktadır. Çocuk sayısını en çok veren 22, en az veren 12 kişiden bahseder. Sadece onüç eşin adı geçmektedir ve bunlardan üçten fazlasının hayat hikayesi elimizde yoktur. Yine tarih kitaplarında üçten fazla damat bildirilmemiştir. (Resulî Mahallafî, Şemsi 1379, c. 2, s. 457, 463 ve 469). Aynı zamanda tarih kitapları, İmam Hasan'ın (a.s) hayatının muhtelif açılarını ele almasına rağmen onun mütlak biri olduğu ve eşlerinin sayısından bahsetmemiştir. Mesela Ya'kubî gibi seçkin bir tarihçi İmam'ın (a.s) iki eş ve birkaç cariyeyle sekiz erkek çocuğu olduğunu yazar. (Ya'kubî, tarihsiz, c. 2, s. 226).

3. Sünnî ve Şîî rivayetlerde boşanma, mukaddes Şâri' açısından hoş gitmeyen ve kınanmış bir şeydir. Allah Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Allah katında en sevilmeyen helal boşanmadır" (Tûsî, 1414 [b], c. 4, s. 486 / Mikdad Suyurî, 1404, c. 3, s. 291 / Nevevî, 1392, c. 10, s. 61 / Suyutî, 1401, c. 1, s. 12). İmam Sâdık'tan da (a.s)

şöyle rivayet edilmiştir: "Allah katında boşanmadan daha fazla hoş gitmeyen bir helal yoktur. Allah çok fazla boşayan nefsin düşkününü düşman sayar." (Kuleynî, 1407, c. 6, s. 54).

Çok fazla boşananın kınanması, Araplar arasında İslam'dan önce de mevcuttu. Nitekim şöyle not edilmiştir: "Hadice'nin (a.s) Arap büyüklerinden çok fazla taliplisi vardı: Şeybe b. Rebia, Ukbe b. Ebi Mui, Ebu Cehil b. Hişam, Salt b. Ebi Yehab. Varaka -Hadice'nin isteği üzerine onunla istişare ederdi- onların tek tek kusurlarını saydı. Salt'a gelince onun kusurunu çok fazla boşanması olarak zikretti. (وَأَمَّا الصَّلْتُ فَهُوَ رَجُلٌ مُطْلَقٌ)" (Bkz: Meclisî, 1403, c. 16, s. 60). Dolayısıyla çok fazla boşanma sıradan insan için -nerede kaldı Masum- eksiklik ve kusur sayılmaktadır. Bu iddianın diğer bir karinesi, İmam Hasan'ın (a.s) çok boşanan biri olduğuyla ilgili rivayetlerdir. Bu rivayetlerde çok fazla boşanmasının yanı sıra sert tabiatlı olmakla da suçlanmıştır. Ehl-i Sünnet ve Şia -İbn Sirin'den mürsel rivayette- şöyle nakletmiştir: Hasan b. Ali (a.s), Manzur b. Seyyar b. Zebban Fezarî'den kızını istedi. İmam'a (a.s) dedi ki: "Allah'a yeminle, kızımı senin nikahına vereceğim, senin sert tabiatlı, çok boşanan, çok fazla bağışta bulunan (bağış yaparken israf eden) biri olduğuna bilmeme rağmen." (İbn Şehrâşûb, 1379, c. 4, s. 38 / Mizzî, 1406, c. 6, s. 236). Bu rivayet övgüye benzese de gerçekte İmam'ı (a.s) karalamaktadır. Tahir ayetiyle Allah'ın her türlü kiri defettiği -kaldırdığı değil- Masum İmam'ın⁵ parlak ahlak ve siretinde böyle bir ayıp ve kusurun bulunduğunu kabul etmek mümkün değildir.

⁵ "إِذَا هَبَّ" yerine "إِذَا زَالَتْ" kelimesinin kullanılması, burada kaldırmaya dayalı değil, defetmeye dayalı tenzihin söz konusu olduğuna delildir. (Cevadî Âmulî, Şemsi 1389, c. 5, s. 18)

4. İmam Hasan (a.s) döneminde düşmanlar ve muhalifler kendisine pek çok itham yöneltmiştir. Amr b. As ve Ebu'l-A'ver Sülemî, İmam'ın (a.s) kekeme olduğunu söylediler. (Bkz: İbn Asakir, 1415, c. 46, s. 59). Abdullah b. Bureyde de İmam'ı (a.s) dört-yüz dirhem alarak hükümeti Muaviye'ye satmakla itham etmişti. (Zehebî, 1407, c. 4, s. 38). Muaviye yalan söyleyerek İmam'ın (a.s) hilafet küppesine onu layık gördüğünü iddia etti. (Tûsî, 1414, [a], s. 559). Cahız şöyle yazar: "Bir mecliste Abdullah b. Zübeyir, İmam Hasan'ı (a.s), babasının aksine Muaviye ile karşılaşmasında yetersiz kalmakla ve çaresizlik içinde hükümeti ona bırakmakla suçladı. (Cahız, 1423, s. 135).

İmam Hasan'ın (a.s) çok boşandığı söz-konusu olsaydı veya bu yalan ve itham o hayattayken gündem gelseydi düşmanları ve muhalifleri -Muaviye ve başkaları- tartışma ve polemiklerde bu zaafa yüklenip muhalifini -kim olursa olsun- ezip geçmekten hiç çekinmezdi.

5. Rivayetlerin muhtevası ağır biçimde sorunludur. İmam Hasan'ın (a.s) çok sayıda eşi olduğundan bahseden farklı nakiller elli, yetmiş, doksan, ikiyüzelli ve üçyüz eş rakamları vermektedir ve tek başına bu bile bu rivayetlerin güvenilir olmadığını gösterir. Çünkü dirayet ilminde etkenlerden birinin sorunlu olması durumunda rivayet zayıflamış sayılır.

6. İmam Ali'nin (a.s) beş yıllık yöneticilik dönemindeki olaylar incelendiğinde hilafetinin başlangıcında sayısız sorunlar ve güçlüklerle yüzyüze geldiği görülecektir. İktisadî adaletin olmaması, ırk ayrımcılığı, dinî sapkınlıklar ve sosyal yozlaşmaya Osman'ın katledilmesinden sonra patlak veren siyasî alandaki karmaşanın eklenmesiyle (Bkz: Ca'feriyan, 1386, s. 66-74) hükümet

işi İmam Ali'nin önüne büyük bir sınaama olarak çıkmıştı. Bütün bu sıkıntılarla birlikte onun masum oğlundan kaynaklanan daralmayla da karşı karşıya kalması ve İmam Hasan (a.s) gibi bir şahsiyetin çok sayıda kadınla evlenip de İmam Ali'yi (a.s) bıktırması ve ona "Hasan'a (a.s) kız vermeyin, çünkü çok boşanan biri." dedirtmesi akla yatkın değildir.

7. İmam Hasan'ın (a.s), babasının halifesi olması nedeniyle onun nezdinde parlak bir konumu vardı. İmam Ali'nin (a.s) kendi oğlunu kınayarak böyle ağır ifadeler sarfetmesi ve onun gelecekte yönetim işlerini eline alacağı halkın gözündeki toplumsal itibarını sarsması hiçbir şekilde tasavvur edilemez. İmam Ali'nin (a.s) siretinde İmam Hasan'ın (a.s) konumuna hızlı bir bakış, okuyucunun zihnindeki böyle bir varsayımın temellerini yerle bir edecektir:

a) İmam Ali'nin (a.s) evinde oturduğu dönemde bir adam Ebubekir'in yanına gitti ve ona bir soru sordu. Ebubekir sorunun üstesinden gelemeydi. Onu Ömer'e havale etti. Ömer de Abdurrahman'a gönderdi. Hepsi de çaresiz kalınca adamı Emirulmüminin'e (a.s) yönlendirdiler. Adama Hasaneyn'i (a.s) işaret ettiği ve bu çocuklardan hangisine isterse sorabileceğini söyledi. Hasan (a.s) adamın sorusunu cevapladıktan sonra -küçük yaşta olmasına rağmen- İmam Ali (a.s) oğlunun vasfını takdir ederek şöyle buyurdu:

"Ey insanlar, bu çocuğun bildiği şey (daha küçücük yaşta) Süleyman b. Davud'un (yetişkinen) bildiğinin aynısıdır." (İbn Şehrâşûb, 1379, c. 4, s. 10).

b) Cemel savaşından sonra Kufe halikundan bir kitle Hasan b. Ali hakkında kötü konuşmaya başladı. "Konuşmaktan ve delil getirmekten aciz." diyorlardı. Bu haber

İmam Ali'ye (a.s) ulaştığında Hasan'ı (a.s) çağırıldı ve insanların sarfettiği sözü evladına iletti. Ondan Kufeli gruba hitaben konuşmasını istedi. İmam Hasan (a.s) minbere çıktı ve muhteşem bir hutbe okudu. Ardından İmam Ali (a.s) minbere çıktı ve oğlunun iki gözünün arasından öptü. Dedi ki:

“Ey Allah Rasülü'nün (s.a.a) evladı, bu kavme hüccetini tamamladın ve sana itaat onlara lazım oldu. Sana muhalefet edenin vay haline. (Allame Hillî, 1411, s. 32).

c) Sıffin savaşında İmam Ali (a.s) üç kez peşpeşe oğlu Muhammed Hanefiyye'yi Muaviye ordusuyla savaşmaya gönderdi. Muhammed üzüldü. Bu esnada Hasan ve Hüseyin hakkında oğlu Muhammed'e şöyle dedi: “Oğlum, sen benim oğlumsun, ama bu ikisi Allah Rasülü'nün çocuğu. Onları korumam gerekmez mi?” Muhammed cevap verdi: “Öyle yap baba. Allah beni sana ve o ikisine feda etsin.” (İbn Nema Hillî, 1416, s. 57). Yine Sıffin savaşının günlerinden birinde İmam Hüseyin'i (a.s) savaş marşı okurken gördü. Dedi ki:

“Bu genci tutun, benimle gelmesine izin vermeyin (savaşa katılmasın), yoksa kolum kanadım kırılır. Bu ikisi ölürse vay başımıza gelene. Onların öldürülmesi Allah Rasülü'nün (s.a.a) ocağının sönmesi demektir.” (Seyyid Radiyy, Şemsi 1378, s. 240).

d) Asbağ b. Nebate'den nakledildiğine göre İbn Mülcem, Emirülmüminin'e (a.s) kılıç darbesi vurduğunda Hasan (a.s) ve Hüseyin'i (a.s) yanına çağırıldı. Dedi ki:

“Ey Hasan, sen benden sonraki vasi ve imamsın. Sen de ey Hüseyin, vasiyetin icrasında Hasan'ın ortağısın. Öyleyse sü-kutu tut. O hayatta olduğu sürece kardeşine tâbi ol. Onun rıhletinden sonra sen imam olacaksın.” (Şamî, 1420, 377).

Sonuç

Ehl-i Sünnet ve Şia'nın rivayet mecmualarında, rical ve siret kitaplarında İmam Hasan'ın (a.s) çok boşanan biri olduğuna dair birkaç rivayet ve haber yer almaktadır. Rivayetler senet açısından iki gruba ayrılır: Senetli ve senetsiz. Senetsiz olanlar esas itibarıyla kabul edilebilir değildir. Buna ilaveten cerh edilmiş râvileri vardır. Senetli ve muttasıl rivayetler grubu ise sadece üç kişiden gelmektedir: Şia'da Abdullah b. Sinan ve Yahya b. Ebi'l-Alâ el-Razî, Ehl-i Sünnet'te ise Hatim b. İsmail. Her üç kişi de İmam Sâdık'ın (a.s) râvisidir. Abbasî halifesi Mansur'un hükümet dönemine denk gelen imameti sırasında ondan rivayet etmişlerdir. Abbasî halifesi Mansur, Hasanî seyidlerin kıyamını bastırdıktan sonra onların dedesinin (İmam Hasan) şahsiyetini tahrir etmek için Muaviye ile barış yaptıktan sonra kendisini kadınlara adanmış ve sürekli evlenip boşanan bir adam gibi göstermeye çalışmıştır. Bu tarihsel şahitlere bakınca onun bu mevzuda hadis uydurmaları için elemanlarını ödüllendirdiği ve bu uydurma rivayetleri hileyle râvilerin kitaplarına sokmuş olduğu yüksek ihtimaldir. Rivayetlerin içerik analizi yapıldığı ve muhtelif akfî ve naklî delillerle değerlendirildiğinde bu rivayetlerin muhtevası çelişkilidir.

Kaynaklar

Kur'an-ı Kerim

Allame Hillî, Hasan b. Yusuf b. Mutahhar, *Ricalu'l-Allame el-Hillî*, Tashih: Muhammed Sâdık Bahru'l-Ulûm, ikinci baskı, Necef-i Eşref: Dâru'z-Zehair, 1411.

Bahrânî, Yusuf, *Hadaiku'n-Nazıra*, birinci baskı, Kum: Camia-i Müderrisin, 1409.

Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabu'l-Eşraf*, Tashih Muhammed Hamidullah, İntişaratu'l-Mahtutat bi-Camiati'd-Düveli'l-Arabiyye bi'l-İştirak mea Dâri'l-Mearif bi-Mısır, 1959.

Berkî, Ahmed b. Muhammed b. Halid, *el-Mehasin*, ikinci baskı, Kum: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1371.

Berkî, Ahmed b. Muhammed b. Halid, *Ricalu'l-Berkî-el-Tabakat*, Tashih Muhammed b. Hasan Tûsî ve Hasan Mustafavî, İntişarat-i Danişgah-i Tehran, 1342.

Burucerdî, Hüseyin, *Camiu Ehadisi's-Şia*, Tehran: İntişarat-i Ferheng-i Sebz, 1386 [a].

Burucerdî, Hüseyin, *Menabiu Fikhi Şia (Camiu Ehadisi's-Şia tercümesi)*, Tashih Bir Grup Gayretli, Tehran, İntişarat-i Ferheng-i Sebz, 1386 [b].

Ca'feriyan, Resul, *Hayat-i Fikrî ve Siyasî-yi İmamân-i Şia (a.s.)*, onuncu baskı, Kum: Ensariyan, Şemsi 1386.

Chahz, Amr b. Bahr, *el-Mehasin ve'l-Ezddad*, Beyrut: Dâr ve Mektebetu Hilal, 1423.

Cevadî Âmulî, Abdullah, *Edeb-i Fenâ-yi Mukarrebân*, üçüncü baskı, Kum, İsra, Şemsi 1389.

Cevadî Âmulî, Muhammed b. Hasan, *el-Fusûlu'l-Mühimme fi Usûli'l-Eimme (Tekmiletu'l-Vesail)*, birinci baskı, Kum: Müessesesi-i Maarif-i İslâmî-yi İmam Rıza (a.s.), 1418.

Cevadî Âmulî, Muhammed b. Hasan, *Hidayetu'l-Ümme ila Ahkami'l-Eimme (a.s.)*, birinci

baskı, Meşhed: Mecmeu'l-Buhûsi'l-İslamiyye, 1414.

Cevadî Âmulî, Muhammed b. Hasan, *Tafsilu Vesaili's-Şia ila Tahsili Mesaili's-Şeria*, birinci baskı, Kum: Müessesetu Âli Beyt (a.s.), 1418.

Cezairî, Ni'metullah b. Abdullah, *Riyadu'l-Ebrar fi Menakibi'l-Eimmeti'l-Athar*, birinci baskı, Beyrut: Müessesetu't-Tarihi'l-Arabî, 1427.

Ebu Talib Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Harisî, *Kuvvetu'l-Kulûb fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfi Tarihi'l-Murid ila Makami't-Tevhid*, Tahkik, Zabt ve Tashih Basil Uyunu's-Sevd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

Esterâbâdî, Râdıyuddin, *Şerhu'r-Râdı ale'l-Kâfiye*, Tahkik, Tashih ve Talik Yusuf Hasan Ömer, basım yeri belli değil: Müessesetu's-Sâdık, Tahra, 1395.

Fahraddin Razî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, üçüncü baskı, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1420.

Ferahidî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Tahkik: Mehdi el-Mahzumî ve Samarâî, ikinci baskı, İran: Müessesesi-i Dâru'l-bahra, 1409.

Feyz Kâşânî, Muhammed Muhsin, *el-Vâfi*, birinci baskı, Isfehan: Kitabhane-i İmam Emirulmüminin Ali (a.s.), 1406.

Gazalî, Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulûmi'd-Din*, Tercüme: Mueyyeddin Muhammed Harezmi, Tehran: İlmi ve Ferhengî, 1351.

Hatib Bağdadî, Ebubekir Ahmed b. Ali el-Hatib, *Tarihu Bağdad*, Dirase ve Tahkik Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

Hoî, Ebulkasım, *Mu'cemu'r-Ricali'l-Hadis ve Tafsilu Tabakati'r-Ruvat*, beşinci baskı, Tehran: Neşr-i Sakafetu'l-İslam, 1413.

- İclî, Ahmed b. Abdullah b. Salih, *Ma'rifetu's-Sikât*, el-Medine: Mektebetu'd-Dar, 1405.
- İbn Adıyy, Ebu Ahmed Abdullah b. Adıyy el-Cürcanî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409.
- İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, Beyrut: Dâru'l-Fikr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1415.
- İbn Asakir, *Tercemetu'l-İmami'l-Hasan (a.s)*, Beyrut: Müessesetu'l-Mahmudî l't-Tabaa ve'n-Neşr, 1400.
- İbn Ebi Hatim el-Razî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1371.
- İbn Ebi Şeybe el-Kufî, *el-Musannef*, Beyrut: Dâru'l-Fikr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1409.
- İbn Ebi'l-Hadid, Abdulhamid b. Hibetullah, *Şerhu Nehci'l-Belağa li'bni Ebi'l-Hadid*, Tashih Muhammed Ebulfazl İbrahim, Kum: Mektebetu Ayetullah el-Mer'eşî el-Necef, 1404.
- İbn Hacer Askalanî, *Lisanu'l-Mizan*, Beyrut: Müessesetu'l-A'lamî li'l-Matbuât, 1390.
- İbn Hacer Askalanî, Şihabuddin Ahmed b. Ali, *Takribu't-Tezhib*, Dirase ve Tahkik Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- İbn Hacer Askalanî, *Tehzibu't-Tehzib*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404.
- İbn Hibban, Ahmed, *el-Sikât*, Haydarâbâd Hind: Müessesetu'l-Kütübi's-Sakafe, 1393.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, birinci baskı, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1408.
- İbn Nema Hüllî, Ca'fer b. Muhammed b. Ca'fer b. Hibetullah, *Zevbu'n-Nudar*, Kum: İntişarat-i Müessesetu'n-Neşr'l-İslamiyyi't-Tâbia li-Cemaati'l-Müderisin, 1416.
- İbn Sa'd, el-Tabakatu'l-Kübra, Beyrut: Dâru Sadr, tarihsiz.
- İbn Sa'd, *Tercemetu'l-İmami'l-Hasan (a.s) (min Tabakati İbn Sa'd)*, Tehzib ve Tahkik el-Seyyid Abdulaziz el-Tabatabâi, Kum: İntişarat-i Müessesese-i Âlu'l-Beyt (a.s) li-İhya't-Turas, 1416.
- İbn Şehrâşûb Mazenderanî, Muhammed b. Ali, *Menakıbu Âli Ebi Talib (a.s)*, birinci baskı, Kum: Allame, 1379.
- Kadı Nu'man, Nu'man b. Muhammed Mağribî, *Deaimu'l-Islam ve Zikru'l-Helal ve'l-Haram ve'l-Kadaya ve'l-Ahkam*, ikinci baskı, Kum: Müessesetu Âli'l-Beyt (a.s), 1385.
- Keşşî, Muhammed b. Ömer, Ricalu'l-Keşşî-İhtiyaru *Ma'rifeti'r-Rical*, Tashih: Muhammed b. Hasan Tûsî ve Hasan Mustafavî, Müessesese-i Neşr-i Danışgah-i Meşhed, 1409.
- Kuleynî, Muhammed b. Ya'kub b. İshak, *el-Kâfi* (el-İslamiyye baskısı), dördüncü baskı, Tehran: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1407.
- Kummî, Abbas, *Elkeni ve'l-Elkab*, basım yeri belli değil, yayıncı belli değil, tarihsiz.
- Kureşî, Bâkır Şerif, *Hayatu'l-İmami'l-Hasan b. Ali (a.s)*, Beyrut: Dâru'l-Belağa, 1413.
- Ma'ruf el-Hasanî, Haşim, *Siretu'l-Eimmeti'l-İsna Aşere (a.s)*, Necef: El-Mektebetu'l-Haydariyye, 1382.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Taki, *Biharu'l-Envari'l-Camia li-Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Athar* (Beyrut baskısı), ikinci baskı, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1403.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Taki, *Mir'atu'l-Ukûl fi Şerhi Ahbari Âli'r-Resul*, ikinci baskı, Tehran: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1404.
- Meclisî, Muhammed Taki, *Ravzatu'l-Muttakin fi Şerhi Men La Yahduruhu'l-Fakih* (Kadime baskısı), ikinci baskı, Kum: Müessesese-i Ferhengi-yi İslamî-yi Kuşanbur, 1406.
- Mes'udî, li b. el-Hüseyyin, *Murucu'z-Zeheb*, ikinci baskı, Dâru'l-Hicre, 1409.

- Mikdad Suyuñ, *el-Tenkahu'l-Râi'li-Muhtasari's-Şerai'*, Tahkik: el-Seyyid Abdullatif el-Hüseyin el-Kuh Kemerî, Kum: Mektebetu Ayetullahi'l-Uzma el-Mer'eşî el-Necefi el-Âmmeti'l-Mukaddese, 1404.
- Mizzî, Cemaluddin Yusuf, *Tehzibu'l-Kemal*, Tahkik: Beşar Avvad Ma'ruf, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1406.
- Murtazavî, Seyyid Muhammed, "Nakd ve Berresi-yi Rivayat-i Merbute be Mıtlak Buden-i İmam Hasan (a.s)", *Mecelle-i İlmi'yi Pejuheşi-yi Mutalaat-i İslamî*, sayı 76, Şemsi 1385.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed, *el-İrşad fi Ma'rifeti Hucecillahi ale'l-İbad*, Tashih: Müessesetu Âli'l-Beyt (a.s), Kum: İntişarat-i Kongre-i Şeyh Müfid, 1413.
- Necaşî, Ahmed b. Ali, *Ricalu'n-Necaşî*, altıncı baskı, Kum: Müessesetu'n-Neşri'l-İslamiyyi't-Tabia li-Cemaati'l-Müderresin, Şemsi 1365.
- Nesaî, *el-Duafa ve'l-Metrukin*, Beyrut: İntişarat-i Dâru'l-Ma'rifet li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi), 1406.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Müri, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahihi Müslim*, ikinci baskı, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1392.
- Nurî, Hüseyin b. Muhammed Taki, *Müstedreku'l-Vesail ve Müstenbitu'l-Mesail*, Tashih: Müessesetu Âli'l-Beyt (a.s), Kum: Müessesetu Âli'l-Beyt (a.s), 1408.
- Resulî Mahallaî, Seyyid Haşim, *Zindeganî-yi İmam Hasan-i Mücteba (a.s)*, dokuzuncu baskı, Tehran: Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslamî, 1389.
- Saduk, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Musa b. Babeveyh, *Uyûnu Ahbari'r-Rıza (a.s)*, Tashih: Hüseyin el-A'lamî, Beyrut: Metabiu Müesseseti'l-A'lamî, 1404.
- Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefiyat*, Tahkik: Ahmed el-Arnaut ve Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyai't-Turas, 1420.
- Sealebî, Ebu Mansur, *el-Letaif ve'z-Zeraif*, Beyrut: Dâru'l-Menahil, tarihsiz.
- Seyyid Radiyy, Muhammed b. Hüseyin, *Nehcu'l-Belağa*, Tercüme: Ca'fer Şehidî, ondördüncü baskı, Tehran: İlmi ve Ferhangî, Şemsi 1378.
- Seyyid Radiyy, Muhammed b. Hüseyin, Şerh-i Subhi Salih, Tahkik: Feyzu'l-İslam, birinci baskı, Kum: Hicret, 1414.
- Suyutî, Celaledin, *el-Camiu'l-Sağir*, Beyrut: Dâru'l-Fikr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1401.
- Suyutî, Celaledin, *Tarihu'l-Hulefa*, Beyrut: Metabiu Me'tuki İhvan, tarihsiz.
- Şamî, Yusuf b. Hatim, *el-Dürri'n-Nazim fi Menakibi'l-Eimmeti'l-Lehamim*, birinci baskı, Kum: Camia-i Müderresin, 1420.
- Şehidî, Seyyid Ca'fer, *Tarih-i Tahlilî-yi İslam*, kırkdokuzuncu baskı, Tehran: Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Şems 1392.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî (Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk)*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Dâru't-turas, 1387.
- Takizade Daverî, Mahmud, *Tasvir-i İmamân-i Şia der Dairetulmearif-i İslam*, Kum: Müesseset-i Şiaşinasi, Şemsi 1385.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, *el-Emalî*, Kum: Dâru's-Sekafe, 1414 [a].
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, *el-Ğaybe*, Tashih: İbadullah Tehranî ve Ali Ahmed Nasih, Kum: İntişarat-i Dâru'l-Mearifi'l-İslamiyye, 1411.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, *el-Hilaf*, Kum: İntişaratu Müesseseti'n-Neşri'l-İslamiyyi't-Tabia li-Cemaati'l-Müderresin, 1414 [b].

Tûsî, Muhammed b. Hasan, *Fihristu Kitabi'ş-Şia ve Usûlihim ve Esmâu'l-Musannifîn ve Ashabi'l-Usûl*, Kum: İntişarat-i Sitare, 1420.

Tûsî, Muhammed b. Hasan, *İhtiyaru Ma'rifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Kum: Naşir Müessesetu Âli Beyt (a.s) li-İhyai't-Turas, 1404.

Tüsterî, Muhammed Taki, *Risale fi Tevarihi'n-Nebi ve'l-Âl*, Kum: Camia-i Müderresin, 1423.

Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarihu'l-Ya'kubî*, Beyrut: Dâru Sâdır, tarihsiz.

Zehebî, Şemsudin Muhammed b. Ahmed, *Mizanu'l-İ'tidal*, Tahkik Ali Muhammed el-Becavî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382.

Zehebî, Şemsudin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1413.

Zehebî, Şemsudin Muhammed b. Ahmed, *Tarihu'l-İslam*, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407.

İmam Hasan'ın Çok Evlenip Boşandığına Dair İddialara Cevap

Prof. Dr. S. Taki Varidî

Giriş

Ehlibeyt (a.s) karşıtları veya düşmanları, halkı İmamların (a.s) düşüncelerinden ve tevhidi inançlarından uzak tutmak için çok çeşitli hilelere başvurmuşlardır. İmam Hasan Mücteba (a.s) gerek geçmiş dönemlerde gerekse çağımızda düşmanların desiselerine uğramaktan kurtulamadı.

Onu çok evlenmek ve çok boşanmakla suçladılar. Bu konudaki iftiralarını ispat etmek için de sahih bir senedi bulunmayan bazı mürsel rivayetlere tutundular. Bu iftiraların tamamının kaynağı İkinci Abbâsî Halifesi Mansur Devaniki'dir. O, İmam Hasan'ın soyundan gelenlerin kıyamlarını bastırmak ve halkın İmam Hasan'ın torunlarının etrafında toplanmasını önlemek için çeşitli hile ve tezgahlara başvurmuştur. Bunlardan biri de İmam Hasan'ın (a.s) çok sayıda evlenip boşandığına dair iddialardır.

Halbuki Hz. Hasan (a.s) Kur'an-ı Kerim'in, Allah'ın Resulü'nün (s.a.a) ve diğer imamların övgülerine mazhar olmuştur ve onun şahsiyeti bu tür suçlamalardan tamamen münezzehtir. Ayrıca İmam Hasan Mücteba (a.s) gerek babasının döneminde gerekse kendi imameti döneminde dini, siyasi ve toplumsal alanlarla ilgili o kadar önemli işlerle meşgul olmuştur ki bu tür şeylere fırsatı dahi olmamıştır. Tarihi deliller ve belgeler de bu tür iftiraların doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Bugünlerde bu iftiralar tekfirciler, katil Vehhabiler, Bahailer ve diğer Ehlibeyt düşmanları tarafından dünya Müslümanlarının Şia dünyasına yakınlaşmasını önlemek amacıyla ortaya atılmaktadır. Onların bu söylediklerinin hiçbir değeri ve itibarı bulunmamaktadır.

Anahtar kelimeler: İmam Hasan Mücteba, evlenme, boşanma, çok evlenme, çok boşanma, Ehlibeyt düşmanları.

Ortaya Atılan İddiaya Dair Açıklama

İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) yapılan haksızlıklardan biri de onun çok fazla evlilik yapıp çok fazla boşanmış olmasıdır. Elbette bu şüphe oluşturmaya yönelik iddianın temelinde bir başka şüphe oluşturmaya yönelik iddia söz konusudur. Bu iddiaya göre İmam Hasan (a.s) çok fazla evleniyordu ve dört tane hanımdan fazla evlenmek için de onları boşayıp yenileriyle evleniyordu.

Bu iddia günümüzde tekfirciler, Bahailer, İslam karşıtı müsteşrikler ve Siyonistler tarafından çeşitli mecralarda propaganda ediliyor ve halk arasında yaygınlaştırılıyor. Bu

şekilde Müslüman olmayanların İslam'a olan eğilimlerini ve dünya Müslümanlarının da Şia dünyasına yakınlaşmasını engellemeye ve bu şekilde kendi ideolojik yetersizliklerini örtbas etmeye çalışıyorlar.

Fakat bu iddiaların maalesef tarihsel temelleri de vardır. Uzun yıllar önce Ehlibeyt düşmanları, Nasibiler, Hariciler, Emevi beslemeleri, Abbâsî taraftarları bu iddiayı ortaya atarak Allah'ın Resulü'nün (a.s) yüce torununun aydınlık simasını karartmaya ve Ehlibeyt öğretisi mensuplarının inançlarını sarsmaya çalıştılar.

Onlar İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) çokça evlenip boşandığını iddia ettiler; hatta onlardan bazıları işi o kadar aşırıya götürdü ki İmam Hasan'ın (a.s) onlarca hatta yüzlerce kez evlendiğini iddia etti. Böylece muhataplarının İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) hayatında başka uğraştığı hiçbir şey olmadığını, onun tüm hayatının ekseninde kadınlarla evlenmek, sonra onları boşayarak yerine yenileriyle evlenmek olduğunu düşünmelerini sağlamaya çalıştılar.

Bu zayıf ve itibardan yoksun kaynaklar, daha sonra "İslam Ansiklopedisi"ni yazan müsteşrikler gibi kimseler tarafından istismar edildi ve böylece mazlum İmam Hasan'a (a.s) büyük bir iftira atılmış oldu.¹

Maalesef Ehlibeyt (a.s) dostu bazı Şiiler de bilmeden bu hususu sanki İmam Hasan'ın bir meziyeti ve faziletiymiş gibi tasavvur edip ballandıra ballandıra nakletmiş; böylesi iftiraların halkın dini inançlarına zarar vermek ve insanların Ehlibeyt'ten uzak tutmak için hazırlanmış bir tuzak olduğundan gafil olmuşlardır. Halbuki bu iddia bir kere esastan baktır, yalandır ve iftiradır İmam Hasan (a.s) böylesi bir iddiadan münezze ve müberradır.

Söz Konusu İddianın Tarihsel Temelleri

Bu iddiayı tarihsel açıdan incelediğimizde bu konuda üç temel kaynakla karşılaşırız. Geri kalan şeylerin hepsi bunlar kaynak alınarak yazılmıştır. Bu kaynaklar Masum İmamlara isnat edilen rivayetler, Mansur Devaniki'nin açıklamaları ve meşhur İslam tarihçilerinin söyledikleridir. Gerçeklerin ortaya çıkması için bu üç kaynağın daha fazla araştırma ve incelemeye tabi tutulması gerekir.

1- Hadisler

Ehli Sünnet ve Şia tarih ve rivayet kaynaklarında İmam Hasan'ın evlenmelerine ve boşanmalarına dair nakledilen birkaç rivayet vardır ve bunların tümü de İmam Ali bin Ebu Talib'in Kufe halkını kızlarını veya kız kardeşlerini İmam Hasan'la evlendirmekten sakındıran sözlerine dayanmaktadır. Fakat bu rivayetler hem Ehli Sünnet hem de Şia kaynaklarında senet açısından sorunlu görülmüştür. Bu durum da bu rivayetleri doğruluk değerinden mahrum bıraktığı için Ehli Sünnet ve Şia'nın asli ve önemli kaynakları bu rivayetleri nakletmemiştir.

¹ Batı toplumlarının maalesef İslam toplumları ve Araplarla ilgili başvuru kaynaklarından olan İslam Ansiklopedisi'nde İmam Hasan'la ilgili olarak o kadar seviyesizce ve iğrenç şeyler yer alıyor ki onları burada nakletmekten veya kaynak göstermekten dahi utanç duyuyoruz.

Bunları incelemek için hem Ehli Sünnet hem de Şii kaynaklarından bunları ayrı ayrı dikkatle ele almak yerinde olur.

Şii rivayet kaynakları

Şii rivayet kaynaklarından Sikatu'l İslam Kuleyni "el-Kâfi" kitabında iki hadis nakletmiştir. Ayrıca Birinci Meclisi,² İkinci Meclisi,³ Şeyh Hür Amili,⁴ Feyz Kaşani⁵ ve Muhaddis Nuri,⁶ gibi hadisçiler de ondan alıntı yapmışlardır. Ayrıca benzer bir hadis Ebu Hanife Temimi Mağribi'den ve bir hadis de Ahmed bin Ebu Ebdullah Berki'den rivayet edilmiştir ki bunların dördünü de ele alıp inceleyeceğiz.

1. Hadis: İmam Sadık'tan nakledilen bir hadiste, İmam'ın şöyle buyurduğu söyleniyor:

"Bir gün Müminlerin Emiri (a.s) minbere çıktı Kufe halkına seslenerek şöyle buyurdu: Hasan'a kız vermeyin, o kadın boşayan biridir. O sırada Hamdan taifesinden biri kalktı ve şöyle dedi: Evet Allah'a yenin ederim kızlarımızı onunla evlendiririz; çünkü o Allah'ın Resulü'nün ve Müminlerin Emiri'nin evladıdır. O halde o ister onları yanında tutar isterse de boşar."⁷

Hadisin İncelenmesi

Bu hadisin rivayet zincirinde Humeyd bin Ziyad ve Hasan bin Muhammed Semaa bulunmaktadır. Bunların her ikisi de sapkın "Vakıfiye" fırkasına mensuptu hatta bu fırkanın liderleriydi. Necaşi, kendi Rical'inde Hamid bin Ziyad'la ilgili olarak şöyle demiştir: O, sikadır Vakıfiye mezhebındendir, onlar arasında belirli bir mertebeye sahiptir.⁸ Aynı şekilde İbn Semaa için de şöyle demiştir: O, Vakıfilerin şeyhlerındendi. Çok hadis rivayet eder, fakihdir güvenilir biriydi. Vakıfiye mezhebi konusunda taassup sahibiydi, onun muhaliflerine düşmanlık ederdi.⁹

Allame Hilli de İbn Semaa hakkında şöyle diyor: O, Vakıfiye'nin liderlerındendi. Vakıfiye konusunda taassubu vardı (muhaliflerine) düşmanlık ederdi.¹⁰

Onun senedi konusundaki diğer bir sorun da şudur: Muhammed bin Ziyad bin İsa'dan kimin kastedildiği belli değildir. Eğer Muhammed bin Ebu Umeyr ise haberi sahih olacaktır; yok eğer onun dışındaki biri ise tıpkı Ayetullah Hoi'nin *Mucemu'r Rical*'de buyurduğu gibi, o Muhammed bin Ziyad Beya Sabrı'dır.¹¹ Güvenilir değildir ve haberi de muteber olmayacaktır. Sonuç itibarıyla o meçhul biridir ve haberi de güvenilir değildir.

² Ravzatu'l Muttakin, c. 9, s. 5.

³ Miratu'l Ukul, c. 21, s. 96.

⁴ Vesailu's Şia, c. 22, s. 9.

⁵ El Vafi, c. 23, s. 998.

⁶ Mustedrek el-Vesail, c. 15, s. 280.

⁷ El-Kafi, c. 6, s. 56. Kitabu't Talak, Babu Tatlik Emretun Gayri'l Muvafika, hadis: 4.

⁸ Rical-i Necaşi, s. 132.

⁹ Rical-i Necaşi, s. 40.

¹⁰ El Hulasa, s. 212

¹¹ Mucemu'r Ricalu'l Hadis, c. 16. S. 94.

2. Hadis: Yine başka bir hadiste İmam Sadık buyurdu ki:

“Hasan bin Ali elli kadını boşadı. Bunun üzerine İmam Ali Kufe’de kalktı ve şöyle buyurdu: Ey Kufe halkı Hasan’a kız vermeyin, o çok boşayan biridir. Bu sırada onun yanından bir adam kalktı ve şöyle dedi: Evet Allah’a yemin ederim kızlarımızı onunla evlendiririz. O Peygamber’in evladındır, Fatımatu’z Zehra’nın oğludur. O halde o ister yanında tutar istemezse de boşar.”¹²

Hadisin Senet Açısından İncelenmesi

Bu hadiste Yahya bin Ebu’l Ala meçhuldür; yani hangi Yahya bin Ebu’l Ala olduğu belli değildir;¹³ bu bakımdan güvenilir bulunmamaktadır. Allame Meclisi bu sebeple onu meçhul olarak kabul etmiştir.¹⁴

Şunu da hatırlatmak gerekir ki bu iki hadisi Sikatu’l- İslam Kuleyni ve onun gibi hadisçiler, onda bir hadis tadı buldukları için nakletmişlerdir; ancak merhum Şeyh Sadık Men La Yehdaruhu’l Fakih’te ve Şeyh Tusi de kendi hadis kitaplarında (İstıbsar ve Tehzib) bunları nakletmemiş ve bunlara itiraz etmiştir. Zira onlar hadis naklinde maharet sahibi oldukları gibi hadiste dirayet ilmine de sahipti ve her haberi nakletmiyordu.

Şuna işaret etmek de yerinde olur: Çalışkan hadisçiler, masum İmamlardan nakledilen her haberi toplamak ve geleceğe aktarmak için büyük çaba göstermiş bu yüzden de onların zayıflığına veya sahihliğine çok fazla bakmamıştır. Fakat fakihler ve hadis alimleri mevcut rivayetler arasından sıhhatinden ve güvenilirliğinden emin olduklarını derlemişlerdir. Onlar her haberi zikretmemiş ve masum İmamların buyurduğu üzere “rivayette dirayete riayet etmişlerdir.” Nitekim İmam Cafer Sadık şöyle buyurmuştur:

“Dirayetle ifade edilen bir haber, binlerce rivayetten daha iyidir.”¹⁵

Bir başka yerde de şöyle buyuruyor:

“Sizler dirayetle olmalısınız sadece rivayetle değil.”¹⁶

Aynı şekilde bir başka yerde de şöyle buyuruyor:

“Rivayet edenlerin kitapları çoktur; ama riayet edenler azdır.”¹⁷

Eğer Şii hadisçiler, İmam Hasan Mücteba (a.s) ile ilgili olarak da rivayetlerde dirayete riayet etseydi hiç kuşkusuz bu ikisi gibi rivayetler nakledilmezdi.

¹² El-Kafi, c. 6. S. 56. Kitabı’t Talak, Babu Tatlik Emretun Gayri’l Muvafıka, hadis: 5.

¹³ Mucemu’r Ricalu’l Hadis c. 20, s. 25

¹⁴ Miratu’l Ukul, c. 21, s. 96.

¹⁵ Serair, c. 3, s. 640.

¹⁶ Serair, c. 3, s. 640.

¹⁷ Serair, c. 3, s. 640.

Her halükârda bu iki rivayet, birçok alim ve fakihin itirazıyla karşılaşmıştır. Bunlar sırf *el-Kaфі* kitabında yer aldığı için onlar muteber rivayetler olarak kabul edilemez.

3. Hadis: Deaimu'l İslam kitabının yazarı olarak tanınan Ebu Hanife Temimi Mağribi de bu konuda şöyle diyor: “*Hasan bin Ali çok sayıda kadınla evleniyordu. Ne zaman bir kadına ilgi duysa evli olduğu dört kadından birini boşar ve onu alırdı. O, bu şekilde birçok kadını toplamıştı. İmam Muhammed Bakır, Hz. Ali'nin Kufe halkına şöyle söylediğini buyurdu: “Hasan'a kız vermeyin o, çok boşayan biridir.”*”¹⁸

Hadisin Senet Yönünden İncelenmesi

Bu rivayetin birinci bölümü Ebu Hanife Mağribi'nin kendi görüşüdür. O bu görüşünde art niyetli tarihçilerin etkisinde kalmış ve kendince çok fazla evlenip boşanmanın bir meziyet olduğunu ve şahsın büyüklüğünü gösterdiğini düşünmüştür. Bu yüzden de hiç sakınmadan böylesi bir şeyi İmam'a isnat edebilmiştir. Ancak sözünün ikinci kısmı İmam Bakır'ın bir hadisidir; öncelikle bu hadis mürseldir ikinci olarak da senet açısından hiçbir değeri yoktur. Şia'nın aslı hadis kitaplarının hiçbirinde yer almamıştır. Şeyh Kuleyni, Şeyh Tusi, Şeyh Saduk gibi büyük hadisçiler ona itiraz etmiş ve kitaplarında buna yer vermemiştir.

4. Hadis: Ahmed bin Ebu Abdullah Berki, şöyle rivayete diyor: İmam Sadık şöyle buyurdu:

“Adamın biri İmam Ali'nin huzuruna geldi ve şöyle dedi: Seninle bir şeyi istişare etmek için geldim. Kızımı Hasan, Hüseyin ve Abdullah bin Cafer istedi. (Ben de hangisine olumlu cevap vereyim diye tereddütte kaldım) Müminlerin Emiri (a.s) şöyle buyurdu: İstişare ettiğin taraf emindir. Bil ki Hasan kadınları çok boşuyor. Kızını Hüseyin'e ver, o kızın için daha iyidir.”¹⁹

Hadisin Senet Yönünden İncelenmesi

Bu hadisin rivayet zincirine ilişkin bir sorun gösterilmemiştir. Ancak bu yalnızca Mehasin Berki'nin (ölümü hicri 274) kitabında nakledilmiştir. Onun kitabı Şeyh Kuleyni, Şeyh Saduk ve Şeyh Tusi'nin yanında olmasına rağmen onlar bu rivayeti almamış ve ona itiraz etmişlerdir. Nitekim Mehasin kitabı, Şia'nın birinci derece kaynakları arasında değildir. Berki'nin kendisi de birinci derecede hadisçi sayılmamaktadır. Onun rivayetleri, ancak başka muteber kaynaklarda da geçiyorsa muteber sayılmaktadır. Bu sebeple Necaşi, onunla ilgili olarak şöyle demektedir: “O, kendi başına güvenilir biridir; ancak zayıf kimselerden rivayetler nakletmiş ve Mürsel haberlere itimat etmiştir.”²⁰

Dolayısıyla yukarıda zikredilen hadislerden hiçbiri senet açısından güven verici değildir. Bunlardan her biri için sorunlar ileri sürülmüştür ve bunlar delil olarak kullanılamaz.

Ayrıca eğer Hz. Ali (a.s) Kufe'de gerçekten böyle bir şey söylemiş olsaydı, hiç kuşkusuz kuvvetli bir hafızaya da sahip olan Mansur Devaniki, onu öğrenir ve konuşmalarında İmam

¹⁸ Deaimu'l İslam, c. 2, s. 257. Hadis numarası 980, Kitabı't Talak, 1. Fasıl.

¹⁹ El Mehasin, c. 2, s. 601. Hadis: 20, Babu'l İstişare, Kitabı'l Menafi min el-Mehasin kitabından.

²⁰ Rical-i Necaşi, s. 76.

Hasan'ı (a.s) kötülemek için (ki ilerleyen bölümlerde ona değineceğiz) bunu kullanırdı. Halbuki Mansur'un sözlerinde İmam Ali'nin sözlerine ilişkin herhangi bir işaret yoktur.

Hadislerin Sebeplerinin İncelenmesi

Yukarıdaki hadislerin senet açısından herhangi bir sorunu olmadığını farz etsek bile bu İmam Hasan'ın yüce makamından bir şey eksiltmez. Zira İmam Ali'nin (a.s) söyledikleri, İmam Hasan'a itirazdan veya onun çok evlenip boşanmasından rahatsızlık duymasından değil, kendi oğlunu Kufe halkının makul olmayan isteklerine karşı korumaya yönelik şefkatinden dolayıdır. Zira İmam Hasan Mücteba (a.s) hem cemel hem kemal ve hem de nesep bakımından Arap gençleri arasında eşsiz bir konumdaydı. Bu yüzden de insanların çoğu kızlarını onunla evlendirmek istemekteydi. Hatta kısa süreliğine dahi olsa İmam Hasan'ın kendi damatları olduğunu söyleme şerefini kazanmış olacaktı. Elbette kimi insanlar da makam ve mevki peşindeydi ve kızlarını kendi menfaatleri uğrunda kullanmak ve Müminlerin Emiri'nin (a.s) ailesiyle akrabalık kurarak isteklerine ulaşmak istiyorlardı.

Müminlerin Emiri Ali (a.s) bunun farkındaydı ve Kufe halkından kızlarını İmam Hasan'la evlendirmeleri yönünde baskı yapmalarını istedi.

Eğer yukarıda zikredilen hadislerin anlamı bundan başka bir şey ise o zaman şunu sormak lazım: İmam Ali'nin (a.s) yasaklaması, İmam Hasan'a (a.s) daha önce bir uyarı yaptktan sonra mı olmuştu yoksa daha önce bir uyarı veya mukaddime yapmaksızın mı olmuştu?

Eğer daha önce bir uyarı yapmışsa İmam Hasan'a artık yeni bir kadın alma diye uyarda bulunmuş olması ve İmam Hasan'ın da bu uyarıyı dinlememiş olması gerekir. Allah'a sığınırız Allah'ın Resulü'nün evladının babası İmam Ali'nin emrini dinlememesi, gidip yeniden bir kadın alıp bir diğerini boşaması ona yakışacak bir şey değildir. Eğer böyle bir şey söylenirse bu masum imamlara bir iftiradır ve büyük bir günahdır. Ama eğer İmam Hasan'a (a.s) herhangi bir ön uyarda bulunmaksızın söylemişse o zaman da Hz. Ali gibi masum bir imamın ve dirayetli bir halifenin böylesi bir şey yapması mümkün değildir. Yani Hz. Ali'nin (a.s) daha önce kendisiyle konuşmaksızın ve bir uyarda bulunmaksızın imamet ve hilafet giysisini giyecek olan büyük oğlunu halkın arasında küçük düşürmesi onurunu kırması imkansızdır. Bu bakımdan İmam Ali'nin (a.s) bu sözlerinin İmam Hasan'a itiraz etmek, onun davranışını kınamak için olması mümkün değildir. Eğer farzı muhal böylesi bir şey olmuşsa bile bu, insanları İmam Hasan'dan uzak tutmak ve ona zahmet vermelerini önlemek için olmuştur.

Ehli Sünnet Kaynakları

Umumi rivayet kaynaklarında bu cümleden de Ehli Sünnet tarafından muteber kabul edilen Kütüb-i Sitte'de ve muteber sünen kitaplarında İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) çok evlenip boşandığına dair bir rivayet nakledilmemiştir. Ehli Sünnetin sadece rical ve tarih kitaplarında Hz. Ali'ye (a.s) isnat edilen bir rivayet nakledilmiştir. O rivayete göre İmam Ali (a.s) Kufe halkını kızlarını İmam Hasan'la evlendirmekten sakındırmıştır. Veya senet zinciri zikredilmeksizin İmam Zeynelabidin'e ve İmam Muhammed Bakır'a isnat edilen hadisler nakledilmiştir. Bunlardan bazılarını işaret edelim:

İbn Kesir Dimeşki: “Ebu Cafer şöyle dedi: Ali dedi ki: Ey Kufe halkı, kızlarınızı Hasan bin Ali ile evlendirmeyin o çok boşayan biridir.”²¹ O, bu hadisi başka birkaç kitabında daha zikretmiştir.

İbn Asakir: “Ben Muhammed bin Ömer’den duydum, o da Hatem bin İsmail, Cafer bin Muhammed’den o da babasından naklen şöyle bildirdi: Ali dedi ki: Ey Kufe halkı, Hasan bin Ali’yle kızlarınızı evlendirmeyin, o çok boşayan biridir. Hemdan’dan bir adam dedi ki: Vallahi de evlendireceğiz, hoşuna giderse yanında tutsun hoşuna gitmezse boşasın.”²²

Değerlendirme

Ehli Sünnet kaynaklarında İmam Hasan’ın çok evlenip çok boşandığına dair rivayetler, Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim gibi kaynaklarda geçmemektedir. Bu tür rivayetlerin tarih ve rical kitaplarında nakledilmesi sadece Şiiiler açısından değil Ehli Sünnet açısından da hiçbir senet değeri taşımamaktadır. Ayrıca bu rivayetlerin hepsi mürseldir ve senet zinciri doğru bir şekilde zikredilmemiştir. Bu yüzden Kuzey Afrika’daki çağdaş bir Ehli Sünnet alimi, yukarıdaki hadisler ve bunlara benzer hadisler konusunda şöyle demiştir: “Sahih bir senedi bulunmayan hatta hiç senedi olmayan bu tür rivayetlerin hem Şia hem de Ehli Sünnet açısından hiçbir değeri yoktur ve bunları ispat edebilecek hiçbir delil de bulunmamaktadır.”²³

2- Mansur Devaniki’nin Açıklamaları

Abbasilerin ikinci halifesi Mansur Devaniki, İmam Hasan’ın çok evlenip boşandığını ileri süren ve bunun dillere düşmesini sağlayan ilk kişiydi. Bu tarihten sonra İmam Hasan’ın çok evlenip boşandığı masalı tarihçilerin ve efsane meraklılarının eline düştü ve zaman içerisinde tarihi ve mezhebi bir inanç haline geldi.

Peki acaba Mansur Devaniki gerçekten böylesi bir meseleyi dile getirmiş miydi? Eğer dile getirmişse bunun sebebi neydi? Söyledikleri doğru muydu uydurma mıydı? Bunlar üzerinde durulması gereken hususlardır.

İddiaların Mansur’a Ait Olmasının Doğruluğu

Birçok tarihçinin dikkat çektiği üzere Mansur Devaniki, Haşimiye’de Abbas Oğullarını hilafete geçiren ve onları destekleyen Horasanlılarla yaptığı bir toplantıda İmam Hasan Mücteba’ya (a.s) hakaretler etmiş ve şöyle demiştir:

“Ondan (Hz. Ali’den) sonra Hasan bin Ali hilafete geçti. (O, hilafetten çekilip Medine’ye döndükten sonra) kadınlara yöneldi. O kadar ki bir kadınla bir gün evleniyor ve ertesi günü boşuyordu. Bu işe ta ki yatağında ölünceye kadar devam etti.”²⁴

²¹ El Bidaye ve’n Nihaye, c. 8. S. 43.

²² Tarih-i Dimeşk, c. 13, s. 249

²³ Emirü’l Müminin Hasan bin Ali bin Ebu Talib, Şahsiyetuhu ve Asruhu, s. 30.

²⁴ Mürucu’z Zeheb, c. 3, s. 311. Hayatu’l İmam Hasan bin Ali (a.s) c. 2, s. 460.

Mansur Devaniki, Muhammed bin Abdullah bin el-Hasan'a yazdığı mektubunda İmam Ali'ye (a.s) ve İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) hakaret ederek şöyle dedi: *“Hilafet işi deden Emirü'l Müminin'den (a.s) Hasan'a geçti. O da onu parça parça edip birkaç dirheme Muaviye'ye sattı ve Hicaz'a gitti. Kendi taraftarlarını Muaviye'ye teslim etti, işi ehil olmayana bıraktı. Mali olarak meşru olmayan yola başvurdu. Eğer sizin hilafette hakkınız vardysa da onu sattınız ve parasını da aldınız.”*²⁵

Dolayısıyla bu iddiaların Mansur Devaniki'ye ait olduğu doğrudur. O, siyasi garazları yüzünden İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) böylesi bir iftira atmıştı.

Mansur'un Bunu Söyleme Sebebi

Mansur'un Ehlibeyt'e düşmanca davranmasının sebebi, şuydu: Haşim Oğulları (Yani hem Benî Abbas ve hem de Benî Hasan) Ümeyye Oğullarına karşı “Al-i Muhammed'in rızası için” sloganıyla geniş çaplı bir kıyam başlatmıştı. Birkaç yıllık mücadele ve direnişten sonra bu zalim topluluğu yenip, onları tarih sahnesinden sildiler.

Zaferden sonra Abbas Oğulları öne geçti ve hükümeti ele geçirdi ve Benî Hasan'ı sahne dışına itti. Halk önceleri Benî Abbas'ın da Al-i Muhammed'den (s.a.a) olduğunu sanıyordu. O yüzden de onlara iyi bakıyordu ve onların hükümetlerinin güçlenmesine yardım etti. Ancak Benî Hasan, Mansur Devaniki'ye karşı isyan edip onu da tıpkı Ümeyye-oğulları gibi Ehlibeyt'in haklarını gasp edenler olarak niteleyince ve hükümetin Peygamber ailesine verilmesini isteyince İslam dünyasının durumu değişti.

Abdullah bin Hasan Müsenna bin İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) oğulları Muhammed (Nefsu'z Zekiye) ve İbrahim (Bahmeri) Medine'de, Basra'da ve İslam dünyasının başka yerlerinde kıyam ettiler ve halktan büyük destek gördüler. Bu iş o kadar ilerledi ki Mansur'un hükümeti neredeyse yıkılıyordu. Mansur'u dehşet ve panik sardı.

Benî Hasan'ın peş peşe gelen kıyamlarını bastırmak için her şeyi yapıyor, bundan bir sonuç alamıyor ve halkın desteğinin Benî Hasan'dan yana olduğunu görüyordu. Bunun üzerine yeni bir şeytani hileye başvurdu ve kıyamın liderlerine ve atalarına yönelik bir “şahsiyet suikastı” başlattı. O, Abdullah bin Hasan Müsenna'nın çocuklarını halka, iktidar düşkünü, kan dökücü ve fitneci diye tanıttı. Ataları olan İmam Hasan Mücteba'ya yönelik karalayıcı propagandalar yaptı. Onu rahatına düşkün, mal mülk ve kadın meraklısı biri olarak gösterdi. Böylece halkın isyan liderlerine ve onların atalarına güvenini sarsmaya, onların itibarlarını düşürmeye onları dini açıdan zayıf göstermeye çalıştı.

Benî Hasan ile Benî Abbas arasındaki inanç farklılıkları ve siyasi ihtilaflar, İslam dünyası üzerinde özellikle de Ehlibeyt ailesi üzerinde büyük yıkımlar yarattı. İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) atılan bu iftiranın bu büyük yıkımlardan biri olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Harun Reşid (Beşinci Abbâsî halifesi) bu ihtilafları ve çekişmeleri taraflar arasında kine ne nefrete dönüştüren kişilerden biridir.

Ebu'l Feth Erbili, Kemaleddin Muhammed bin Talha Şafii'den naklen şöyle yazıyor: İshak bin Süleyman Haşimi, babasından şöyle rivayet etti:

²⁵ Subhu'l İaşı, c. 1 s. 233.

“Biz Harun Reşid’in yanındaydık o mecliste Hz. Ali’nin (a.s) sıfatları söz konusu edildi. Harun dedi ki: Halk benim Ali bin Ebu Talib ile oğulları Hasan ve Hüseyin’i sevmediğimi sanıyor. Allah’a yemin ederim ki onların zannettiği gibi değil. Onların oğulları, Hüseyin’in kanının intikamı için bizim yardımımızı istediler. Biz (yardım ettik) onların katillerini bulduğumuz her yerde cezalandırmak için onlarla birlikte çöllerde ve dağlardaydık. Ondan sonra hükümet ve hilafet işi bize yöneldi. Onları da yanımıza aldık. Fakat onlar bize haset ettiler, bize karşı ayaklandılar ve ondan sonra da bizden ayrılmayı reva gördüler.”²⁶

Harun’un bu sözleri, Benî Abbas’ın Benî Hasan’la olan ihtilaflarının resmi bir itirafıdır ve onların siyasi meselelerden ve hilafetten dolayı birbirine düştüklerini ve hilafeti ele geçiren Abbasilerin ise İmam Hasan Mücteba (a.s) gibi bir masum ve mazlum imama böylesi bir iftira attığını göstermektedir. Bundan sonra da onların beslemesi olan kalem sahipleri bu iftiraları halk arasında yaymışlardır.

Elbette Mansur Devaniki’nin bunları söylemesinin sebebi konusunda bir başka tahminde daha bulunulabilir. O da şudur: İmam Hasan Mücteba (a.s) amcası Abbas bin Abdulmuttalib’in çocuklarından Ümm Kulsum adlı biriyle evlenmiş; ancak kısa bir süre sonra da boşanmıştı. Bu mesele aile arasında kırılganlığa neden olmuştu. Mansur Devaniki, 80 küsur yıl sonra içindeki kini kusmuş ve İmam Hasan’ı çok evlenip boşanan biri olarak suçlamaya böylece de bu boşanmanın suçunu da İmam Hasan’a yıkmaya ve kendi halasını suçsuz göstermeye çalışmıştır.

Mansur’un İddiaları Geçersizdir

Hiç kuşkusuz Mansur’un sözleri yalandır, batıldır ve iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü kendisinden önce hiç kimse böyle bir şey söylememiştir ve kendi sözlerinin de hiçbir dayanağı yoktur.

Şunu da belirtmek gerekir: Benî Abbas, hicri 132 yılında büyük bir devrimle Ümeyyegoğullarını devirdi ve Ebu’l Abbas Seffah, ilk Abbâsî hükümdarı olarak hilafete geçti. Ancak onun yönetimi dört yıldan uzun sürmedi. O, hicri 136 yılında öldü; onun yerine de kardeşi Mansur Devaniki hilafete geçti. İmam Hasan Mücteba’nın şehadeti ise hicri 50 yılında oldu. İmam Hasan’ın sağlıklı döneminde Ümeyye Oğulları hakimdi ve onun şehadetinden sonra da 82 yıl boyunca Emeviler ve Mervaniler, kısa bir dönem de Zübeyri’ler hilafete geçtiler. Bütün bu dönemler boyunca İmam Hasan Mücteba’nın (a.s) çok evlendiği ve çok boşandığı yönünde hiçbir haber söz konusu edilmemiştir. Bunu aradan yaklaşık 90 yıl geçtikten sonra ilk kez Mansur Devaniki söz konusu etmiştir.

Halbuki Emeviler ve Mervaniler özellikle de Ehlibeyt’e en büyük düşmanlığı besleyen Mervan bin Hakem ve oğulları, böylesi bir şeyi söz konusu etmemiştir. Aynı şekilde bir müddet Hicaz’da, Irak’ta ve Yemen’de hüküm süren ve Ehlibeyt’e ve taraftarlarına çok kötü davranan Abdullah bin Zübeyir ve kardeşleri de Benî Hasan’ı rakip olarak görmedikleri için böyle bir iftirada bulunmamıştır. Halbuki eğer böyle bir şey gerçek olmuş olsaydı,

²⁶ Keşfu’l Gimme, c. 2, s. 92.

İslam dünyasına Abbasilerden çok daha fazla hakim olan Emeviler, Mervaniler ve Zübeyriler bunu mutlaka dile getirirdi. Ayrıca Mansur'un sözlerini dikkatle incelediğimizde, onun sözlerine herhangi bir dayanak getirmediğini görüyoruz. Sadece kendi başına Hasan bin Ali şöyle şöyle yaptı diyor; bunun da hiçbir değeri ve itibarı yoktur.

3- Tarihçilerin Söyledikleri

Abbasilerin hilafeti döneminde İslam toplumlarında birtakım değişimler meydana geldi. Bu kalıcı değişimlerden biri de tarih yazıcılığı ve tarih kitaplarının telifidir. Çok sayıda Müslüman alim İslam tarihi ve Müslümanların tarihine dair kitaplar yazdı. Halifele- rin ve dini önderlerin hayatlarına dair kitaplar kaleme alındı. İmam Hasan Mücteba (a.s) ile ilgili olarak bazıları insafsız davrandı ve onun şahsiyetini gerçekçi bir şekilde yazdı. İf- rata veya tefrite düşen bazıları ise onun şahsiyetini değiştirdiler ve onun evlenip boşan- maları konusunda yalan yanlış şeyler yazdılar. Bu tür tarihçilerin bir kısmı inat ve düş- manlık, bir kısmı cehalet ve saflık sebebiyle İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığını söz konusu edip yaydılar.

Ebu Abdullah Vâkıdî (ölümü hicri 207) Ebu'l Hasan Medaini (ölümü hicri 225), Ah- med bin Yahya Belazuri, (ölümü hicri 279) Ebu Talib Mekki (ölümü hicri 380) gibi şahıs- ların hepsi, Abbâsî dönemi tarihçilerindendir. Bunlar, bu tür iğrenç şeyleri İmam Hasan'a isnat eden kişilerdendir. Daha sonraki tarihçiler, onların söylediklerini aldılar ve piyeyi deve yaptılar. Böylece İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) çok evlenip boşandığına dair ifti- ralar, tedricen tarihçilerin kitaplarında (Hem Şii hem de Ehli Sünnet kitaplarında) yer al- maya başladı. Bazıları onun hanımlarının sayısını yetmiş, bazıları iki yüz elli, bazıları üç yüz, bazıları da bu söylenenlerden çok daha fazla olduğunu hiçbir belgeye dayandırmak- sızın kendi sözleri olarak yazdılar.

Burada meşhur tarihçilerden bazılarının sözlerine işaret edelim:

Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer Vâkıdî, Abbâsî hilafetinin ilk tarihçilerinden bi- ridir. İmam Hasan Mücteba'nın çok evlenip boşandığı yalanını dillere düşüren kişidir. Ondan şöyle nakledilmiştir: *“Vâkıdî bize Ali bin Ömer'den, o babasından, o da Ali bin Hüseyin'den şöyle nakletti. Hasan bin Ali kadınları çok boşardı.”*²⁷

Vâkıdî, sadece Şii alimleri tarafından değil, birçok Ehli Sünnet rical alimi tarafından da güvenilir bulunmamış bir tarihçi ve hadisçidir. Hadis naklinde zayıf kimselerden ka- bul edilir bu yüzden de onun rivayetlerine itibar edilmez.

Şunu da hatırlatmak gerekir ki o, ilk Abbâsî halifesinden Memun'un hilafetine kadar olan dönemi idrak etmiştir. O, Medine halkındandır ve bu kentte yaşadı. Fakat geçim sı- kıntısı onu Harun Reşid'in Bağdat'taki sarayına sürükledi ve ilminden ve zekasından ya- rarlandı. “Ridde” kitabının mukaddimesinde Vâkıdî'nin öğrencisi İbn Saad'dan naklen onun Medine'de geçim sıkıntısı çektiğini, Irak'a hicret ettiğini, Abbasî halifesinin bağış- larından yararlandığını söylemiştir.

²⁷ El Bidaye ve'n Nihaye, c. 8. S. 43.

İbn Saad (Tabakat-ı Kubra kitabının yazarı) şöyle rivayet ediyor: Vâkıdî'nin Irak'a göç etme sebebi, aşırı borçları ve geçim sıkıntısıdır. Bu durum Vâkıdî'nin dilinden şöyle nakle-dilmiştir: *Devran bizim için zorlaştı. Hanımım Ümm Abdullah bana dedi ki: Ey Ebu Abdul-lah neden Medine'de çakılıp kaldın. Müminlerin Emiri Harun'un Veziri (Yahya bin Halid Bermeki) seni tanıdı ve Bağdat'a dönüp de durum istikrar kazandığında senin de Bağdat'a gitmeni istedi. (Vâkıdî diyor ki) bunun üzerine Medine'den ayrılıp Irak'a yola koyuldum.*

O, Bağdat'a varınca halife ve beraberindekilerin Şam'ın (Suriye'nin) Rakka bölgesine gittiğini öğrendi. Bunun üzerine o da Rakka'ya gitti ve onlara katıldı. Yahya Bermeki ona ikramlarda ve bağışlarda bulundu. Aynı şekilde Harun da ona bağışlarda bulundu. O ka-dar ki Vâkıdî'nin kendisi bu konuda şöyle dedi: Sultan bana altı yüz bin dirhem verdi; öyle ki onun zekâtı bana vacip oldu.

O, sonra Bağdat'a geri döndü. Harun'un yanında onun üstün bir makamı vardı. Bu yüzden Harun onu Bağdat'ın doğu kısmının kadısı yaptı. Yakut Hamavi'nin (*Mucemu'l Udeba* yazarının zikrettiğine) göre, Abbâsî halifesi Memun'un döneminde de onun ko-numu oldukça güçlüydü. Memun Horasan'dan Bağdat'a gelince onu ordularının Doğu Bağdat'taki kadısı yaptı.²⁸

Bu sözler Vâkıdî'nin kendisinin, öğrencisi Muhammed Saad Zuhri'nin ve onun kita-bını araştıran diğer kimselerin onun Abbâsî sarayına bağlı olduğunu gösteren itiraflardır. Böylesi bir alimin sultanın ihsanlarından yararlanmak için eline kalem alıp İmam Hasan Mücteba (a.s) ve Abbasilerin siyasi rakibi olan torunları hakkında hiçbir belgeye ve de-lile dayanmadan yakışsız şeyler yazması olmayacak bir şey değildir.

Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed Medaini de İmam Hasan Mücteba (a.s) hakkında şöyle dedi: *Hasan çok evlilik yaptı... O dedi ki: Hasan'ın hanımlarını saydılar onların sayısı yetmiş taneydi.*²⁹

Abbâsî dönemi tarihçilerinin söylediklerine dikkat edilirse Vâkıdî, İmam Hasan'ın ka-dınları çok boşadığını söylemiş ancak sayı vermemişti. Fakat sıra Medaini'ye geldiğinde o, kadınların sayısını yetmişe yükseltiyor. İbn Asakir'e gelince ise bu sayı doksana yük-seliyor. Bu iş, bu şekilde devam ederek sayı 300'e ve daha da yukarı çıkıyor.

"Tercümetü'l İmam Hasan" kitabının yazarı İbn Asakir, Ali bin Muhammed Medaini'den şu hikâyeyi şöyle naklediyor: *Ali bin Muhammed bir topluluğun şöyle söylediğini nak-letti: Hasan, 90 kadını kendisi için toplamıştı.*³⁰

O, İmam Ali'nin (a.s) Kufe halkını İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) kız vermekten sa-kındıran sözlerini nakletmiş ve daha da ileri giderek İmam Hasan'la ilgili başka bir hikâye anlatmıştır. O, Muhammed bin Sirin'den naklen şöyle diyor: Hasan bin Ali bir kadınla ev-lendi ve o kadın için yüz carie ve her carie için de bin dirhem gönderdi.³¹

²⁸ Er- Ridde ma' Nebze Min Futuhu'l Irak s. 11, Mukaddime-yi Kitabu'l Meğazi, c.1 s. 7.

²⁹ Biharu'l Envar, c. 44, s. 73.

³⁰ Tercumetu'l İmam Hasan, s. 152.

³¹ Tarih-i Metinetu Dimeşk, c. 13, s. 249.

Suyuti de şu sözleri İbn Asakir'den nakletmiştir ve bu nakillerinden birinde (gözüken o ki İmam Ali'nin rivayetini naklederken) şöyle dedi: Hasan evleniyor ve boşanıyordu. Bu o kadar çok oldu ki kabilelerin düşmanlığını üstümüze çekeceğiz diye korktum.³²

İbn Kesir Dimeşki de belirli bir söyleyen zikretmeksizin aynı iftirayı İmam Hasan'a isnat etti ve şöyle dedi: Dediler ki o, çok evlenmiştir, hiçbir zaman dört hür kadından ayrı olmamıştır. O, çok boşanırdı, onun yetmiş kadını kendisi için topladığı söylendi.³³

O, İmam Ali'ye ait olduğu iddia edilen hadisi nakletti.³⁴

Bütün bu söylenenler Medaini'nin sözlerine dayanıyor. Medaini, haber ve hadislerini Ebu Cade, Avane bin Hakem ve Semere bin Habib'den naklediyor. Halbuki Ebu Cade zayıf ve yalancıdır. Onun ismi Yezid bin Ayad bin Cade'dir. Künyesi Ebu Hakem Medeni'dir. Basra halkındandır ve Ehli Sünnet alimleri tarafından güvenilir bulunmamıştır. Örneğin Buhari onun hakkında şöyle demiştir: Yezid bin Ayad Cade el-Leysi el-Hicazi, O, Enes bin Ayad'ın kardeşidir ve hadisleri reddedilmiştir.³⁵

İbn Hacer Askalani onun hakkında şöyle dedi: Ahbaru'l Medine kitabında okudum, Yezid bin Ayad bin Cade zayıf biridir.³⁶

Avane bin Hakem (ölümü hicri 158) Osman'ın taraftarlarından ve Ehlibeyt'in düşmanlarındandı. Emevi sultanları için hadis uyduruyordu.

Bu bakımdan o sadece Şii alimleri ve rical uzmanları tarafından değil Ehli Sünnet alimleri tarafından da güvenilirmez bulunmuş biridir ve sözlerine itibar edilmemiştir.

Ahmed bin Yahya Belazuri de İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığı iftirasını *Ensabu'l Eşraf* kitabında yazan tarihçilerden biridir.

Ebu Talib Mekki, bu iftirayı İmam Hasan Mücteba'ya (a.s) atan kişilerden bir diğeri idi. O, *Kuvvetu'l Kulub* kitabında bunu yazdı, ondan sonraki diğer tarihçiler de gerek muhalif olsun gerekse olmasın ondan alıntı yaptılar. Örneğin Âl-i Ebu Talib'in menkıbeleri bölümünde şöyle deniyor: *Ebu Talib Kuvvetu'l Kulub'da şöyle dedi: O, yani Hasan iki yüz elli kadınla evlendi. Bazen onun 300 kadınla evlendiği de söylenmiştir. O kadar ki Ali onu sakındırdı ve verdiği hutbede şöyle buyurdu: Hasan çok boşayan biridir, onunla evlenmeyin.*³⁷

Giderek, tarihçiler aşırıya kaçmaya başladı. Kafi'den geri kalmak istemeyen ve okuyucularına yeni bir şey söylemek isteyen İmam Hasan'ın (a.s) hanımlarının sayısını artırdı. Böylece tedbirsiz veya insafsız tarihçiler, artık aşırılık ve saçmalama yolunu tutturdular ve garazkar bir sözden tarihsel bir olgu uydurup onu da okuyucularına yutturdular.

Maalesef bu temelsiz yalan ve iftiralar Ehlibeyt düşmanları tarafından kitaplarda, sosyal medyada Şia karşıtlığı olarak bilinçsiz okuyuculara sunuluyor.

³² Tarihu'l Hulefa, c.1 s. 146.

³³ El Bidaye ve'n Nihaye, c. 8. S. 42.

³⁴ El Bidaye ve'n Nihaye, c. 8. S. 42.

³⁵ Tarihu'l Kebir, c. 8. S. 351.

³⁶ El İsabe c. 4, s. 102.

³⁷ Menakıbu Al-i Ebu Talib, c. 3, s. 192.

İddialara Cevap

İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığına dair tüm yersiz ve delilsiz iddialar birer iftiradan başka bir şey değildir. İmam Hasan böylesine akıl dışı davranışlardan uzak ve müberradır. Hz. Hasan (a.s) o dönemdeki her insan gibi normal ve bilinen şekilde birkaç hanımla evlenmiştir. Yaptığı üç evlilik boşanmayla sonuçlanmıştır. İki tanesinin boşanma sebebi fikri ve inançsal sapmadır. Diğeri ise amcasının kızı Ümmü Kulsum'dür. Onunla boşanma sebebi de ahlaki ve ailevi meselelerdir. İmam'ın bu boşanmaları o dönemde tamamen normal ve sıradan bir şey olarak görülmüştür ve herhangi bir tepki veya hassasiyet de meydana getirmemiştir.³⁸ Ondan önce Hz. Peygamber (a.s) de birkaç eşinden boşanmıştır.³⁹ Ayrıca Ebubekir İbn Ebu Kuhafe'nin evlendiği beş hanımından ikisini⁴⁰ Ömer bin Hattab'ın ise yedi karısından üçünü boşadığı bildirilmiştir.⁴¹

İmam Hasan'ın (a.s) barışından sonra Muaviye bin Ebu Süfyan'ın ve ondan sonra ise Ümeyyeoğulları halifelerinin emriyle Emevilerin Ehlibeyt'e olan düşmanlığı şiddet kazandı. Hatta Emevilerin çökmesinden ve Abbasilerin hilafeti ele geçirmesinden sonra da bu düşmanlık bir başka şekilde devam etti. İmam Hasan (a.s) her iki dönemde de zulme ve iftiraya maruz kaldı.

İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığı iddiasını boşa çıkaran birçok deliller mevcuttur. Şimdi bunlardan bazılarına işaret edelim:

1- Boşanma İslam açısından meşru sayılmıştır, kadın ile erkek arasında uzlaşma imkânı yoksa onlara kendi hayatlarını kurmaları için çıkış yolu bırakılmıştır. Bununla birlikte boşanma istenmeyen bir şeydir ve İslam'da en kötü helallerden biridir. Eğer birisi bir kadını sırf hevâ ve heves sebebiyle boşuyorsa bunun kötülüğü daha da artar. Bu konuda birçok hadis vardır. Bunlardan biri de şudur:

İmam Muhammed Bakır buyurdu ki:

“Allah'ın Resulü (s.a.a) bir adamın yanından geçiyordu ona: ‘Hanımını ne yaptın?’ diye sordu. Adam onu boşadığını söyledi. Peygamber: ‘Hiçbir sorun yokken mi?’ diye sordu adam da ‘hiçbir sorun yokken!’ dedi. Bir süre sora adam başka bir kadınla evlendi. Peygamber bir gün yine o adamın yanından geçerken adama ne yaptığını sordu o da evlendiğini söyledi. Allah'ın Resulü (s.a.a) bir süre sonra o adamla karşılaştı. Ona hanımını ne yaptın diye sordu, adam yine boşadım dedi. Yine ‘hiçbir sorun yokken mi’ diye sordu, adam da ‘evet hiçbir sorun yokken’ dedi. Bundan sonra adam tekrar evlendi. Allah'ın Resulü (s.a.a) bir gün yine onu gördü ve evlendin mi diye sordu adam da evet dedi. Hz. Peygamber bir süre sonra adamı gördü ve ‘Bu kadını ne yaptın’ diye sordu adam da ‘boşadım’ diye cevap verdi. Hz. Peygamber yine ‘hiçbir sorun yokken mi?’ diye sordu adam da ‘hiçbir sorun yokken’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: *Allah Teala, çok kadını tadan erkeğe ve çok erkeği tadan kadına gazap eder ve onlara lanet eder.*”⁴²

³⁸ Pişva-yi Salihan, s. 344.

³⁹ El Bidaye ve'n- Nihaye c. 5. S. 312.

⁴⁰ El Muntazam fi't Tarihu'l Müluk ve'l Umem. C. 4, s. 56.

⁴¹ El Bidaye ve'n- Nihaye c. 10. S. 194.

⁴² El-Kafi, c. 6. S. 54. Kitabu't Talak bab 1, hadis 1.

Bu nebevi hadisten de açıkça anlaşıldığına göre boşanma, sebepsiz yere olmaz, kadın erkeğin her canı istediğinde değiştireceği bir araç değildir.

İmam Cafer Sadık şöyle buyurdu:

“Allah’ın helal kıldığı şeylerden hiçbirisi, Allah katında boşanma kadar kötü değildir. Allah Teala çok boşayan kimseye düşmanlık eder.”⁴³

İmam Cafer Sadık buyurdu ki:

“Gerçekten Allah içinde düğün yapılan evi sever, içinde boşanma olan eve ise düşmanlık eder. Allah katında boşanma kadar kötü görülen başka bir şey yoktur.”⁴⁴

Şimdi boşanmak İslam’da bu şekildeyken Müslümanların İmamı, Allah, Resulü ve Emirü’l Mümminin tarafından vasi kılınan İmam Hasan Mücteba (a.s) bu kadar çok kadın boşayabilir mi? Hatta o kadar ki babası İmam Ali bile güya halkı kızlarını İmam Hasan’la evlendirmekten sakındıracak kadar... İmam Hasan (a.s) çok boşanan kimseye Allah’ın düşmanlık ettiğini haşa bilmiyor muydu ve sürekli olarak boşanıyordu? Böylesi bir iftira değil İmam Hasan Mücteba için (a.s) sıradan bir mumin için bile yersizdir.

2- Ona isnat edilen bu kallesçe iftiralar, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’in tasvir ettiği İmam Hasan (a.s) portresi ile çelişmektedir. Örneğin Kur’an-ı Kerim, aralarında İmam Hasan’ın da bulunduğu Al-i Aba’nın beş kişisi ile ilgili olarak şöyle buyuruyor:

“Ey Ehli Beyt, Allah sizden her çeşit pisliği, suçu gidermek ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hale getirmek diler.”⁴⁵

Bir diğer örnek Allah’ın insanları İmam Hasan’ın da dahil olduğu Ehlibeyt’i sevmeye davet ettiği Meveddet ayetidir:

“De ki: Sizden, tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim, ancak yakınlarıma sevgidir.”⁴⁶

İmam Hasan’ın da içinde olduğu Ehlibeyt’le ilgili diğer ayetler, tüm ahlaki ve insani kemal ve erdemleri kendinde toplamış ideal ve örnek bir şahsiyet portresi çizmektedir. Böylesi bir insanın kadın düşkünlüğü ve dünya tutkusu gibi lekelerden uzak ve müberra olduğu açıktır.

Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.a) İmam Hasan Mücteba (a.s) ile ilgili kullandığı ifadeler, onu seçkin ve örnek bir insan yapmaktadır. Hz. Peygamber, onu cennet gençlerinin efendisi ve kalbinin meyvesi olarak ifade etmiş, bir çok hadisinde onu çokça övmüştür.

⁴³ El-Kafi, c. 6. S. 54. Kitabu’t Talak bab 1, hadis 2.

⁴⁴ El-Kafi, c. 6. S. 54. Kitabu’t Talak bab 1, hadis 3.

⁴⁵ Ahzab suresi, 33. Ayet.

⁴⁶ Şura suresi, 23. Ayet.

Allah'ın ve Resulü'nün böylesine övdüğü, Hz. Peygamber'in onu kalbinin meyvesi olarak nitelediği böylesi bir masum İmam, nasıl olur da duyarsız ve sorumsuz insanların davranışını gösterir ve kadınları sürekli boşar. Böylesi bir iftira Allah'a ve resulüne eziyet etmek değil midir?

3- İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığını iddia eden art niyetli tarihçilerin sözleri son derece belirsizdir onlar, onun eşlerinin adını dahi zikretmemiştir. Eğer onun çok evlendiği gerçekse o halde onların yarısının hatta üçte birinin isimleri neden hiçbir tarih kitabında zikredilmemiştir. İddia edildiği gibi insanlar Hz. Peygambere ve Hz. Fatma'ya akraba olmak için bu kadar ısrarcı idiyse neden isimleri yer almıyor. Eğer böyle bir şey gerçek olsaydı İmam Hasan'ın kızıyla evlendiği kabile, böylesi bir şey kendisi için iftihar olarak görür ve onu sonraki nesillere aktarırdı. Halbuki İmam Hasan'ın hanımlarının sayısı ve isimleri belirli tarih kitaplarında geçmektedir ve bellidir.

4- O dönemde çok çocuk sahibi olmak özellikle de oğullarının sayısının fazlalığı, ailenin ve taifenin yabancıların tehlikelerinden korunması için adeta bir sigortaydı. İmam Hasan eğer bu kadar kadınla evlenmiş olsaydı, doğal olarak çocuklarının sayısı da fazla olmalıydı. Mesela o eğer 40 hanımla evlenmiş olsaydı ve her birinden 3 çocuğu olsaydı 120 çocuğunun olması gerekirdi. 70 kadınla evlenmişse 210 çocuğu, 300 kadınla evlenmişse de 900 çocuğunun olması gerekirdi.

Halbuki rical alimleri ve tarihçiler İmam Hasan'ın yalnızca on bir, en fazla ise on beş çocuğunun olduğunu kaydetmiştir.⁴⁷

Şeyh Mufid *el-İrşad*'da bu on beş çocuğu belirtmekte ve onların isimlerini de şu şekilde açıklamaktadır: Zeyd, Hasan, Amr, Kasım, Abdullah, Abdurrahman, Hüseyin, Talha, Ummu'l Hasan, Ummu'l Hüseyin, Fatuma Kübra, Fatuma Sugra, Ummu Abdullah, Ummu Seleme ve Rukayye.⁴⁸

Öte yandan İmam Hasan (a.s) genç yaşta şehit edildi. Şehit edildiği sırada yalnızca 47 yaşındaydı. O, 17 yaşında evlenmiş olsa ömrünün geri kalan 30 yılında onun dört yüz, üç yüz ve hatta yetmiş kadınla evlenebilmesi mümkün müdür?

5- Tarihteki ünlü şahsiyetlerle ilgili olarak kaydedilen şeylerden biri de onların damatlarının isimleridir. Eğer İmam Hasan çok sayıda kadınla evlenmiş olsaydı, çok sayıda çocuğu ve doğal olarak kızlarını evlendireceği için çok sayıda damadının olması gerekirdi. Halbuki İmam Hasan'ın sadece dört damadı olduğu kaydedilmiştir. Bunların isimleri de şunlardır:

1- Seccad adıyla bilinen İmam Ali bin el- Hüseyin. 2- Ömer Eşref diye bilinen Ömer bin Zeynelabidin. 3- Abdullah bin Zübeyir, 4- Amr bin Zübeyir.

Araplardan meşhur bir kişinin veya bir Müslüman liderin yetmiş, doksan, iki yüz elli, üç yüz veya daha fazla hanımı olmasına rağmen sadece dört tane damadının olması hiç kabul edilebilecek bir şey midir?

⁴⁷ Keşfu'l Gımmе, c. 2, s. 152.

⁴⁸ El-İrşad, s. 360.

6- İmam Hasan Mücteba, sahip olduğu aile ve karakter özellikleri sebebiyle İmam Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra birçok dini ve toplumsal meşguliyetler üstlendi. Hatta Muaviye bin Ebu Süfyan ile barış yaptıktan sonra da Medine-yi Münevvere'ye dönüp orada birçok dini ve toplumsal faaliyetlerde bulundu, imar ve ziraat işleriyle meşgul oldu. Ne çok fazla kadınla evlenmeye ne de onları boşamakla uğraşmaya fırsatı vardı.

İmam Hasan, özel ibadet hallerine sahipti. Zamanının büyük bölümünü namaz, dua, Kuran okuma, Müslümanlara dini hükümlerin öğretilmesi ve onların sorularının cevaplanması gibi şeylerle geçiriyordu.

İmam Hasan 20 kez yaya olarak Medine'den Mekke'ye gitti ve Allah'ın evini ziyaret etti. İki defa malının tamamını, üç kez de yarısını Allah yolunda sadaka olarak verdi.⁴⁹ Sadaka dışında da yeri geldikçe verirdi.

O, İmam Ali'nin (a.s) şehadetinden sonra onun hurmalıklarının ve mallarının mütevellisi oldu, onları layıkıyla yönetti ve gelirlerini de İmam Ali'nin vasiyeti doğrultusunda harcadı.

İmam Hasan, Hz. Ali dönemindeki savaşlarda şehit olanların ailelerinin mali ihtiyaçlarının teminini üstlenmişti ve onların Hz. Ali'nin şehadetinden sonra yalnızlık ve aşağılanma hissetmemelerini sağlamıştı.

Bu kadar çok işleri olan birisinin hevesleri ve şehveti peşinde koşup bayağı işlerle uğraşması mümkün müdür?

Ayrıca İmam Hasan, Aişe binti Ebu Bekir, Abdullah bin Zübeyir, Abdullah bin Ömer, Mervan bin Hakem gibi birçok rakibi vardı, Medine'deki birçok taifeden rakipleri vardı. Bunların tamamı onu tezyif ve tahkir etmek için onun en küçük bir zayıf noktasını araştırıp duruyordu. Onlar eğer onun böylesine çok evlenip boşandığını bilselerdi mutlaka ona itiraz eder ve bunu onu yıpratmak için kullanırlardı ve bu da İslam tarihine geçerdi. Halbuki onlardan bu konuda hiçbir rivayet yoktur.

Sonuç

İmam Hasan'ın ne dini ve toplumsal şahsiyeti onun çok evlenip boşanmasını gerektirirdi ne de onun bu işler için ayıracak zamanı vardı. İmam Ali'den (a.s) veya diğer imamlardan İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığına dair rivayetler, senetlerinin zayıflığından dolayı dikkate alınabilecek bir değere ve itibara sahip değildir. Art niyetli kimselerin İmam Hasan'ın çok evlenip boşandığına dair rivayetleri de tıpkı bu rivayetler gibi yalan ve uydurmadan ibarettir; bunların hiçbir değeri ve itibarı bulunmamaktadır. Mansur Devaniki'nin İmam Hasan ve torunları hakkındaki iftiraları ve karalamaları inkâr edilmez bir gerçekliktir. O zalim zorba böylesi sözler söylemiştir; ancak onun tüm bu yalan ve iftiraları onun Ehlibeyt'e olan kin ve düşmanlığından ve onları siyasi rakip olarak yok etmek istemesinden kaynaklanmıştır. İmam Hasan'ın hayatındaki gerçeklerden değil.

⁴⁹ Keşfu'l Gimme, c. 2, s. 29.

İmam Hasan'ın (a.s) hayatının gerçekliği, tarih ve rical kaynaklarında ve rivayetlerde geçtiği üzere kendi çağının bilinen şahsiyetleri gibidir. O birkaç hanımla evlenmiştir, evliliklerinden üç tanesi, düşünsel, inançsal veya davranışsal sebeplerden dolayı boşanmayla sonuçlanmıştır. İmam Ali'den veya diğer masum imamlardan onun çok evlenip boşandığına dair bir söz söyleniş değildir.

Bugünlerde İmam Hasan'la ilgili olarak çeşitli yerlerde söylenen bu tür şeyler, tamamen uydurmadır, batıldır ve hiçbir temeli yoktur. Bunların tamamı tekfirciler, katil Vehhabiler, Bahailer veya diğer Ehlibeyt düşmanları tarafından propaganda edilip yayılmaktadır. Bizim alimlerimiz de geçmişten beri bunlara cevap vermiştir. Maalesef bazı saf Ehlibeyt dostları da bu uydurmaları İmam Hasan için bir meziyet olarak görmüş ve nakletmiştir.

MİSBAH

CONTEMPORARY RELIGIOUS
STUDIES

ÇAĞDAŞ DİN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

جامعة
المصطفى
العالمية
مساهمة في المعرفة

Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University